ÚRSKURÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

Mál nr. 7/2000
Gnjúpverjaafréttur, Þjórsárdalur og efstu jarðir í Gnúpverjahreppi

21. mars 2002

EFNISYFIRLIT

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD 717

2. MÁLSMEÐFERÐ 717
2.1. Norðanverð Árnessýsla tekin til meðferðar 718
2.2. Lýstar kröfur og kynning 719
2.3. Afmörkun máls nr. 7/2000 719
2.4. Fyrirtökur og aðalmeðferð 720

3. KRÖFUGERÐ 721
3.1. Kröfur íslenska ríkisins 721
3.1.1. Þjóðlenda 721
3.1.2. Ásólfsstaðir (land sunnan afréttargirðingar) 722
3.1.3. Skriðufell (land sunnan afréttargirðingar) 722
3.2. Krafa varðandi málsmeðferð óbygggðanefndar 722
3.3. Krafa þinglýsts eiganda Fossness vegna lands innan landamerkja 722
3.4. Krafa þinglýstra eigenda Hamarsheiðar I-II vegna lands innan landamerkja 722
3.5. Krafa þinglýstra eigenda Laxárdals I-II vegna lands innan landamerkja 723
3.6. Krafa þinglýstra eigenda Minni-Mástungna vegna lands innan landamerkja 723
3.7. Krafa þinglýsts eiganda Skáldabúða vegna lands innan landamerkja 723
3.8. Krafa þinglýstra eigenda Stóru-Mástungna I-II vegna lands innan landamerkja . . 724
3.9. Krafa Afréttarmálafélags Flóa- og Skeiðamanna vegna Ásólfsstaða og Skriðufells (lands norðan afréttargirðingar) 724
3.10. Krafa Gnúpverjahrepps og eigenda jarða í hreppnum vegna Gnúpverjaafréttar . . 724
3.11. Krafa Landsvirkjunar 725

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN 726
4.1. Almennt 726
4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar 726
4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru 727
4.4. Vettvangsferð 729
4.5. Skýrslutökur 730

5. STAÐHÆTTIR OG GRÓÐURFAR 732
5.1. Land- og jarðfræðilegar aðstæður 732
5.2. Áætlað gróðurfar um landnám og síðari þróun þess 733
5.3. Núverandi gróðurfar 734
5.4. Friðland og náttúruminjar 735

6. SAGA JARÐA OG AFRÉTTAR 735
6.1. Landnám 735
6.2. Ásólfsstaðir 736
6.3. Fossnes 737
6.4. Hagi 738
6.5. Hamarsheiði 739
6.6. Laxárdalur 740
6.7. Minni-Mástungur 741

6.8. Skáldabúðir . . . 741
6.9. Skriðufell . . . 742
6.10. Stóru-Mástungur . . . 744
6.11. Gnúpverjaafréttur . . . 745
6.12. Landgræðslusvæði Skógræktar ríkisins í Þjórsárdal . . . 753

7. SJÓNARMIÐ ÍSLENSKA RÍKISINS . . . 755
7.1. Almenn atriði . . . 755
7.2. Fjalljarðirnar Ásólfsstaðir og Skriðufell . . . 761
7.3. Landgræðslusvæðið í Þjórsárdal . . . 762
7.4. Búrfell og Skeljafell – Virkjanasvæði Landsvirkjunar . . . 762
7.5 Gnúpverjaafréttur . . . 763

8. SJÓNARMIÐ JARÐEIGENDA O.FL. . . . 765
8.1. Meginsjónarmið . . . 765
8.2. Rök er varða aðild málsins . . . 767
8.3. Rök fyrir fullkomnu eignarlandi . . . 767
8.3.1. Landamerkjalýsing . . . 767
8.3.2. Afsalsgerningar . . . 767
8.3.3. Eyðijarðir . . . 768
8.3.4. Nýting . . . 768
8.4. Hefð og venjuréttur . . . 769
8.5. Einstakar jarðir . . . 770
8.5.1. Fossnes, Hamarsheiði I-II, Laxárdalur I-II, Minni-Mástungur, Skáldabúðir og Stóru-Mástungur I-II. . . . 770
8.5.2. Ásólfsstaðir og Skriðufell . . . 771
8.6. Réttindi Landsvirkjunar . . . 772
8.7. Lagarök . . . 773

9. SJÓNARMIÐ LANDSVIRKJUNAR . . . 773
9.1. Búrfellsvirkjun og virkjunarsvæði hennar, Búrfellslína 1, 2 og 3A og Bjarnalón . . . 777
9.2. Sigöldulína 1 (220 kV) . . . 777
9.3. Sultartangavirkjun, Sultartangastífla og Sultartangalína 2 (400 kV) . . . 778
9.4. Kvíslaveita – 5. og 6. áfangi . . . 778
9.5. Norðlingaöldumiðlun . . . 778
9.6. Vatnsmiðlun úr Dalsá, Miklalæk og Kisu yfir í Norðlingaöldumiðlun auk annarra virkjunarkosta í Efri-Þjórsá . . . 778
9.7. Hrauneyjafosslína (220 kV) . . . 779
9.8. Fyrirhuguð Sultartangalína 3 (400 kV) . . . 779
9.9. Veiðiréttindi í vatnsvegum og miðlunarlónum . . . 779
9.10. Mælistöðvar Landsvirkjunar . . . 780
9.11. Sundlaug í Þjórsárdal . . . 780

10. ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR . . . 780

11. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR Í MÁLI ÞESSU . . . 780
11.1. Krafa varðandi málsmeðferð óbyggðanefndar . . . 780
11.2. Landnám . . . 781
11.3. Ásólfsstaðir . . . 781
11.4. Fossnes . . . 784

11.5. Hagi 785
11.6. Hamarsheiði 785
11.7. Laxárdalur 787
11.8. Minni-Mástungur 788
11.9. Skáldabúðir 789
11.10. Skriðufell 790
11.11. Stóru-Mástungur 793
11.12. Gnúpverjaafréttur 794
11.13. Landgræðslusvæði Skógræktar ríkisins í Þjórsárdal 799

12. LANDSVIRKJUN 803
12.1. Einkaréttarlegar heimildir 803
12.1.1. Vatnsréttinda- og landsölusamningar 803
12.1.1.1. Sala Gnúpverjahrepps á vatnsréttindum í Gljúfurleitafossi, Tröllkonufossi og Þjófafossi í Þjórsá; Háafossi og Hjálparfossi í Fossá og Geldingaárfossi í Geldingaá 803
12.1.1.2. Sala á eignarhlut Flóa- og Skeiðamanna í Háafossi og Hjálparfossi . . 803
12.1.1.3. Sala Gnúpverjahrepps á Búrfelli og Skeljafelli með umhverfi til Einars Benediktssonar, þann 28. júlí 1916 804
12.1.1.4. Sala Ásahrepps, Holtahrepps og Landmannahrepps á vatnsréttindum í Þjórsá 804
12.1.1.5. Kaup Landbúnaðarráðuneytisins á réttindum a/s Titan 805
12.1.2. Sameignarsamningar um Landsvirkjun 806
12.1.3. Samningar Landsvirkjunar um bótagreiðslur 807
12.1.3.1. Bætur vegna lagningar Hrauneyjafosslínu 807
12.1.3.2. Bætur fyrir tjón vegna framkvæmda við Sultartangalón og -virkjun . . 808
12.1.3.3. Samningur varðandi umhverfismál og bætur fyrir skerðingu hagsmuna á Holta- og Landmannaafréttum 809
12.2. Heimildir Landsvirkjunar samkvæmt lögum 810
12.2.1. Inngangur 810
12.2.2. Ákvæði í lögum um orkunýtingarrétt fallvatna o.fl. 811
12.3. Lagaheimildir sem einkum varða Landsvirkjun 813
12.3.1. Lög nr. 59/1965. Um Landsvirkjun 813
12.3.2. Lög nr. 36/1969. Breyting á lögum nr. 59/1965 um Landsvirkjun 814
12.3.3. Lög nr. 37/1971. Breyting á lögum nr. 59/1965 um Landsvirkjun 814
12.3.4. Lög nr. 60/1981. Um raforkuver 815
12.3.5. Lög nr. 42/1983. Um Landsvirkjun 816
12.3.6. Lög nr. 74/1990. Um breytingu á lögum nr. 60/1981 um raforkuver, o.fl. 817
12.3.7. Lög nr. 9/1997. Breyting á lögum nr. 42/1983 um Landsvirkjun 817
12.3.8. Lög nr. 48/1999. Breyting á lögum nr. 60/1981 um raforkuver, með síðari breytingum 817
12.4. Niðurstöður óbyggðanefndar 818
12.4.1. Kröfur byggðar á einkaréttarlegu framsali fasteignaréttinda 819
12.4.2. Kröfur byggðar á lagaheimildum 821
12.4.3. Virkjanir í Gnúpverjahreppi 823
12.4.3.1. Búrfellsvirkjun 823
12.4.3.2. Sultartangavirkjun 824
12.4.4. Orkuveitur (háspennulínur) í Gnúpverjahreppi 825
12.4.4.1. Búrfellslína 1 825

12.4.4.2. Búrfellslína 2 826
12.4.4.3. Búrfellslína 3A 827
12.4.4.4. Hrauneyjafosslína 827
12.4.4.5. Sultartangalína 2 828
12.4.4.6. Sigöldulína 2 829
12.4.4.7. Sigöldulína 3 829
12.4.5. Vatnsveitur og uppistöðulón í Gnúpverjahreppi 830
12.4.5.1. Bjarnalón 830
12.4.5.2. Sultartangastífla og Sultartangalón 830
12.4.5.3. Kvíslaveita – 5. áfangi 831
12.4.6. Fyrirhuguð mannvirki Landsvirkjunar 832
12.4.6.1. Kvíslaveita – 6. áfangi 832
12.4.6.2. Króksvirkjun og virkjunarsvæði hennar 832
12.4.6.3. Norðlingaöldumiðlun 833
12.4.6.4. Sultartangalína 3 833
12.4.6.5. Sigöldulína 1 834
12.4.6.6. Vatnsmiðlun úr Dalsá, Miklalæk og Kisu yfir í Norðlingaöldumiðlun . 834
12.4.7. Veiðiréttur 834
12.4.8. Sundlaug við Reykholt 837
12.4.9. Mælistöðvar Landsvirkjunar 837

13. ÚRSKURÐARORÐ 838

14. FYLGISKJÖL 839
I. Kort
II. Skjalaskrá
III. Aðilaskrá (einstakar jarðir)
IV. Aðilaskrá (afréttur)

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Ár 2002, fimmtudaginn 21. mars, er í óbyggðanefnd, sem starfar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000, tekið fyrir málið

nr. 7/2000, Gnúpverjaafréttur, Þjórsárdalur
og efstu jarðir í Gnúpverjahreppi,
hvort og þá hvaða land teljist til þjóðlendna,
hver séu mörk þjóðlendu við eignarland,
hvaða hluti þjóðlendu sé nýttur sem afréttur
og hver séu eignarréttindi innan þjóðlendu,

og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Kristján Torfason, formaður óbyggðanefndar, og nefndarmennirnir Allan V. Magnússon og Karl Axelsson.

Aðilar málsins eru:
Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna og f.h. Skógræktar ríkisins vegna jarðanna Skriðufells og Ásólfsstaða, samkvæmt 11. gr. laga nr. 58/1998.
(Ólafur Sigurgeirsson hrl.)

Eigendur jarðanna Fossness, Hamarsheiðar I-II, Laxárdals I-II, Minni-Mástungna, Skáldabúða og Stóru-Mástungna I-II, hver um sig vegna jarðar sinnar, og eigendur jarða í Gnúpverjahreppi og Gnúpverjahreppur vegna Gnúpverjaafréttar.
(Jörundur Gauksson hdl. og Guðrún Gauksdóttir lögfr.)

Landsvirkjun.
(Þórður Bogason hdl. f.h. Hreins Loftssonar hrl.)

2. MÁLSMEÐFERÐ

Þann 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk, skv. 7. gr.:

a. Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
b. Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
c. Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka þjóðlendulaga, nr. 58/1998, og úrskurðir óbyggðanefndar fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

Þann 2. september 1998 skipaði forsætisráðherra Kristján Torfason dómstjóra, formann óbyggðanefndar, og aðra nefndarmenn Karl Axelsson hæstaréttarlögmann, varaformann, og Allan

V. Magnússon héraðsdómara. Varamenn voru skipuð Halldór Jónsson héraðsdómslögmaður, Ragnheiður Bragadóttir héraðsdómari og Þorgeir Örlygsson prófessor.

2.1. Norðanverð Árnessýsla tekin til meðferðar

Meðferð þessa máls hófst 1. mars 1999 með því að óbyggðanefnd gaf út svohljóðandi tilkynningu, sbr. 8. gr. laga nr. 58/1998:

> Óbyggðanefnd, sem starfar á grundvelli laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, hefur ákveðið að taka til meðferðar landsvæði sem afmarkast svo:
>
> **Austurmörk**: Þjórsá.
> **Vesturmörk**: Mörk Árnessýslu og Borgarfjarðarsýslu og vestur- og suðurmörk Þingvallalands.
> **Norðurmörk**: Suðurmörk Hofsjökuls og Langjökuls og á milli jöklanna mörk milli afréttar Biskupstungnahrepps í Árnessýslu og Auðkúluheiðar í Húnavatnssýslu, skv. dómsátt frá 9. september 1983 fyrir aukadómþingi Árnessýslu.
> **Suðurmörk**: Suðurmörk þeirra jarða sem liggja að hálendinu eða afréttum en þær jarðir virðast vera:
> *Í Þingvallahreppi:* Þingvallaland, Gjábakki og Miðfell.
> *Í Grímsneshreppi:* Kaldárhöfði, Brúarholt, Efri-Brú, Búrfell (I-III), Hæðarendi, Klausturhólar, Hallkelshólar (I-II), Björk, Þóroddsstaðir og Neðra-Apavatn.
> *Í Laugardalshreppi:* Efra-Apavatn (I-II), Gröf, Lækjarhvammur, Eyvindartunga, Laugarvatn, Snorrastaðir (I-II), Hjálmsstaðir (I-II), Ketilvellir, Miðdalur, Miðdalskot, Laugardalshólar, Hólabrekka og Efstidalur (I-IV).
> *Í Biskupstungnahreppi:* Miðhús, Úthlíð (I-II), Stekkholt, Hrauntún, Austurhlíð, Dalsmynni, Hlíðartún, Neðri-Dalur, Helludalur (I-II), Haukadalur (I-III), Torta, Bryggja, Laug, Brú, Kjóastaðir (I-II), Brattholt og Tunguheiði.
> *Í Hrunamannahreppi:* Hamarsholt, Tungufell, Jaðar (I-II), Foss, Kluftar, Kaldbakur og Hrunakrókur.
> *Í Gnúpverjahreppi:* Laxárdalur I-II, Skáldabúðir, Minni-Mástungur, Stóru-Mástungur (I-II), Hamarsheiði (I-II), Fossnes, Hagi, Ásólfsstaðir (I-II), Skriðufell og virkjanasvæði Landsvirkjunar.
>
> Afréttir á svæðinu eru afréttir ofangreindra hreppa auk afréttar Flóa- og Skeiðamanna.
>
> Gerður er fyrirvari um að aðrar jarðir/landskikar en tilgreindir eru kunni að liggja á mörkum svæðisins að sunnanverðu, svo sem land sem ráðstafað kann að hafa verið úr ofangreindum jörðum.
>
> Óbyggðanefnd áskilur sér rétt til þess að minnka eða stækka það landsvæði sem hér er lýst. Slík breyting yrði auglýst sérstaklega.
>
> Á þessu svæði mun óbyggðanefnd: a) kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda, b) skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur og c) úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendu.
>
> Hér með er skorað á þá er telja til eignarréttinda yfir landi eða annarra réttinda á ofangreindu landsvæði að lýsa kröfum sínum skriflega fyrir óbyggðanefnd, Hverfisgötu 4a, 101 Reykjavík, innan

þriggja mánaða frá útgáfudegi þess tölublaðs Lögbirtingablaðsins sem tilkynning þessi birtist í. Með kröfum þurfa að fylgja þær heimildir og gögn sem aðilar byggja rétt sinn á ásamt uppdrætti af mörkum þess landsvæðis/jarðar sem kröfur lúta að, allt í fjórriti.

Sérstaklega er áréttað að tilkynning þessi nær til allra þeirra aðila sem telja til réttinda á ofangreindu landsvæði, án tillits til þess hvort þeir koma fram í lýsingu á afmörkun svæðisins.

Tilkynning óbyggðanefndar var birt í Lögbirtingablaðinu 5. mars 1999. Útdráttur úr efni hennar var birtur í Morgunblaðinu og víðar. Jafnframt lét nefndin þinglýsa yfirlýsingu þessa efnis á þær fasteignir á svæðinu sem skráðar eru í þinglýsingabók sýslumannsins á Selfossi, sbr. 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Málið var að auki kynnt fyrir sveitarstjórnum, sýslumannsembættum og fleiri aðilum.

Óbyggðanefnd framlengdi hinn upphaflega frest í þeim tilvikum þegar leitað var eftir slíku með rökstuddum hætti. Jafnframt vakti nefndin athygli málsaðila á augljósu misræmi eða villum í málatilbúnaði og gaf færi á lagfæringum.

2.2. Lýstar kröfur og kynning

Óbyggðanefnd bárust kröfulýsingar íslenska ríkisins um þjóðlendur í 7 hreppum og 57 aðrar kröfulýsingar sem sumar tóku til fleiri en einnar jarðar eða stærri landsvæða. Síðustu kröfulýsingar bárust 22. október 1999.

Þann 29. október gaf óbyggðanefnd út yfirlit yfir lýstar kröfur og uppdrátt sama efnis. Lögboðin kynning fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofu sýslumannsins á Selfossi, dagana 1.-30. nóvember 1999, og að auki til loka athugasemdafrests 31. desember. Vakin var athygli á kynningunni með auglýsingum í fjölmiðlum. Jafnframt fengu hlutaðeigandi sveitarstjórnir og afréttarmálafélag yfirlit og uppdrátt óbyggðanefndar til upplýsingar.

Engar athugasemdir bárust fyrir desemberlok en eftir þann tíma hafa aðilar gert nokkrar breytingar á kröfum sínum. Í janúar 2000 bárust kröfulýsingar fyrir fimm jarðir, allar í Hrunamannahreppi.

2.3. Afmörkun máls nr. 7/2000

Í janúar 2000 var aðilum tilkynnt að ákveðið hefði verið að fjalla um svæðið í eftirfarandi 7 málum, og var hreppamörkum þar fylgt í meginatriðum:

Mál nr. 1/2000, Þingvallakirkjuland og efstu jarðir í Þingvallahreppi.

Mál nr. 2/2000, Grímsnesafréttur og jarðir umhverfis Lyngdalsheiði í Grímsnes- og Grafningshreppi.

Mál nr. 3/2000, Laugardalsafréttur og efstu jarðir í Laugardalshreppi.

Mál nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi.

Mál nr. 5/2000, Hrunamannaafréttur og efstu lönd í Hrunamannahreppi.

Mál nr. 6/2000, Flóa- og Skeiðamannaafréttur.

Mál nr. 7/2000, Gnúpverjaafréttur, Þjórsárdalur og efstu jarðir í Gnúpverjahreppi.

Jafnframt var gerð grein fyrir því hvaða nefndarmenn færu með hvert mál. Þá fengu fyrirsvarsmenn málsaðila afhent afrit kröfulýsinga og fylgigagna annarra aðila að viðkomandi máli. Óskað var eftir athugasemdum við fyrirhugaða skiptingu svæðisins í mál og hæfi einstakra nefndarmanna innan tiltekins frests. Engar athugasemdir bárust.

Austurmörk þess svæðis sem hér er til úrlausnar eru samkvæmt tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, „Þjórsá“. Á fundi óbyggðanefndar 21. desember 1999 var eftirfarandi bókað um þetta atriði:

Hér er nánar tiltekið um að ræða eftirfarandi: Úr hátindi Klakks, eftir Háöldukvísl í Þjórsá.

Þessi mörk eru í samræmi við stjórnsýslumörk Gnúpverjahrepps og Eyjafjarðarsveitar, sbr. samþykkt hreppsnefndar Eyjafjarðarsveitar frá 22. september 1996, samþykkt hreppsnefndar Gnúpverjahrepps frá 2. september 1999 og auglýsingu félagsmálaráðuneytisins um staðfestingu á samkomulagi milli sveitarfélaganna um mörk þeirra inn til landsins, dags. 13. september 1999.

Miðað er við farveg Þjórsár eins og hann var áður en virkjað var við Búrfell, allt þar til suðurmörk eftirtalinna jarða eða landsvæða í Gnúpverjahreppi taka við, hin fyrstu í Þjórsá: Virkjanasvæði Landsvirkjunar við Búrfell og Skeljafell, Skriðufell, Ásólfsstaðir (I-II), Hagi, Fossnes, Hamarsheiði (I-II), Stóru-Mástungur (I-II), Minni-Mástungur, Skáldabúðir, Laxárdalur (I-II), og ná að Stóru-Laxá, sbr. framangreinda tilkynningu óbyggðanefndar frá 1. mars 1999. Í því sambandi er einnig miðað við suðurmörk landgræðslusvæðis Skógræktar ríkisins í Þjórsárdal sem áður taldist til Flóa- og Skeiðamannafréttar en fellur það innan þess svæðis sem hér er til úrlausnar.

Vestan við Gnúpverjaafrétt og norðan við framangreindar jarðir í Gnúpverjahreppi og landgræðslusvæði í Þjórsárdal er loks landsvæði það sem nefnt hefur verið Flóa- og Skeiðamannaafréttur. Norðurmörk jarðanna Skriðufells og Ásólfsstaða í því sambandi miðast við afréttargirðingu frá 1912 sem liggur þvert yfir þær. Norðurmörk svæðisins að öðru leyti eru við suðurjaðar Hofsjökuls, sbr. framangreinda tilkynningu óbyggðanefndar frá 1. mars 1999.

Svo sem nánar greinir í kafla 3 er í máli þessu, nr. 7/2000, ágreiningur milli aðila um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis sem kallað hefur verið Gnúpverjaafréttur, þ.m.t. athafnasvæði Landsvirkjunar við Búrfell og Skeljafell. Í megindráttum er annars vegar gerð krafa um þjóðlendu og hins vegar um eignarland. Enginn ágreiningur er hins vegar með aðilum um eignarréttarlega stöðu þeirra jarða í Gnúpverjahreppi sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, að því leyti sem þær eru til umfjöllunar í þessu máli. Þá er ekki ágreiningur um landgræðslusvæði Skógræktar ríkisins í Þjórsárdal þar sem einungis er gerð krafa um þjóðlendu. Málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við kröfur aðila heldur ber nefndin sjálfstæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

2.4. Fyrirtökur og aðalmeðferð

Mál nr. 7/2000 var fyrst tekið fyrir á fundi óbyggðanefndar og forsvarsmanna málsaðila þann 1. mars 2000. Lögð voru fram skjöl málsins ásamt skjalaskrá. Þá var íslenska ríkinu veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerð.

Við fyrirtöku málsins þann 28. mars var greinargerð íslenska ríkisins lögð fram ásamt fleiri gögnum. Þá var öðrum málsaðilum veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerðum. Við fyrirtöku málsins þann 3. maí var greinargerð Landsvirkjunar lögð fram, auk fleiri gagna. Málið var tekið fyrir fjórða sinni þann 15. maí og veittur fjögurra daga lokafrestur til skila á greinargerðum vegna Gnúpverjaafréttar og einstakra jarða í Gnúpverjahreppi. Við fyrirtöku þann 19. maí voru umræddar greinargerðir lagðar fram ásamt fleiri gögnum. Málið var einnig tekið fyrir á fundum 5. júní, 29. ágúst og 8. september. Lögð voru fram gögn og leitast við að upplýsa málið að öðru leyti.

Aðalmeðferð stóð dagana 20.-23. september 2000 í félagsheimili Hrunamannahrepps, Flúðum, og skiptist í forflutning, vettvangsferð, skýrslutökur og málflutning. Að því loknu var málið tekið til úrskurðar. Um vettvangsferð og skýrslutökur er fjallað nánar í köflum 4.4.-4.5. og vísast þangað.

Þann 5. nóvember 2001 var málið endurupptekið, lögð fram ný gögn af hálfu nefndarinnar og málsaðila og leitast við að upplýsa óljós atriði. Loks var málið tekið fyrir 11. desember 2001, lögð fram frekari gögn og afstaða tekin til einstakra atriða. Við þetta tækifæri var jafnframt færð til bókar sú niðurstaða óbyggðanefndar að sáttatilraunir væru þýðingarlausar. Var málið síðan tekið til úrskurðar að nýju.

3. KRÖFUGERÐ[1]

3.1. Kröfur íslenska ríkisins

Í máli þessu gerir íslenska ríkið annars vegar kröfu um þjóðlendu og hins vegar kröfur vegna jarðanna Ásólfsstaða og Skriðufells.

3.1.1. Þjóðlenda

Af hálfu fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins er gerð krafa um að allt landsvæði Gnúpverjaafréttar verði viðurkennt þjóðlenda í eigu íslenska ríkisins, að virtum rétti afréttareigenda til allra lagalegra afréttarnota. Mörk afréttarins skuli miða við þinglýsta landamerkjalýsingu frá 2. júní 1890, að teknu tilliti til þeirra breytinga sem urðu á suðurmörkum afréttarlandsins árið 1938 er Þjórsárdalur var friðaður fyrir sauðfé.

Íslenska ríkið gerir jafnframt kröfu til þess að „allt landgræðslusvæðið í Þjórsárdal, eins og því er lýst hér að neðan, verði viðurkennd þjóðlenda í eigu íslenska ríkisins, að viðurkenndum rétti Skógræktar ríkisins til uppgræðslu svæðisins. Um er að ræða land, sem Skógrækt ríkisins keypti af nokkrum hreppum í lágsveitum Árnessýslu vestanverðri með makaskiftaafsali, þar sem gagngreiðsla var fjalllendi Skriðufells. Eystri mörk þessa svæðis eru Fossá hjá Háafossi og liggja svo í farvegi Fossár allt þar til hún rennur í Þjórsá. Síðan meðfram Þjórsá allt að Kolviðarhóli og síðan sjónhending frá honum að Dímon. Síðan meðfram Sandá allt þar til hún sker afréttargirðingu Flóamannaafréttar og síðan fylgt afréttargirðingunni inn í Fossárdal eins langt og hún nær og svo sjónhendingu í Háafoss.“

Þá gerir íslenska ríkið kröfu til þess að allur neðri hluti fyrrum Gnúpverjaafréttar verði lýst þjóðlenda að virtum rétti Landsvirkjunar til þeirra afnota lands, sem samningar hafi verið gerðir um. Land þetta afmarkist þannig „Fossá ræður merkjum frá Þjórsá allt upp að Rauðá og svo Rauðá að Sandafelli við Rauðárgljúfur. Þaðan ræður bein lína í Þjórsá neðan við graslendi Sandafells, en þaðan ræður Þjórsá merkjum niður að Fossá.“

Óbein eignarréttindi Landsvirkjunar á afréttinum, norðan við Búrfell og Skeljafell, eru einnig viðurkennd.

Kröfulína fjármálaráðherra hefst þar sem kröfulínan endar í austri gagnvart afrétti Flóa- og Skeiðamanna en það er þar sem afréttargirðingin sker Sandá. Frá þeim skurðpunkti liggur línan eftir Sandá þar til kemur að hellusteini austan undir Dímon, svo úr þeirri hellu sjónhending í sandvikið fyrir vestan Kolviðarhól. Vestan við þessa línu er heimaland Skriðufells sem talið er undirorpið beinum eignarrétti en austan þessarar línu er þjóðlenda.

Varakrafa íslenska ríkisins er sú að kröfulína fylgi „Þjórsá frá Hafi suður og vestur fyrir Búrfell að Kolviðarhóli, smáhæð norðan ár um 2 km austan móta Sandár og Þjórsár. Þaðan liggur línan NNA um topp Stóra Dímons og áfram beint yfir í Háholtsskóg, alls um 5 km. Þaðan yfir hæsta hluta Litla Dímons yfir á fjallsbrún í Áslákstungnagili. Línan fylgir hér eldri kröfulínu. Þaðan beina línu um hábungu Miðfells um 3,2 km í hæsta hluta Geldingardalsfjalls suðvestanverðs í 455 m.h. yfir sjó. Frá þeirri hæð um 0,7 km í stefnu á Hestfjallahnúk að Þverá og henni fylgt suður að Grjótármynni. Þaðan liggur kröfulínan um 3,1 km yfir Geitafell, Seljadal og Þverbrekkur að vörðu á vesturbakka Tunguár. Kröfulínan liggur um 2,8 km í NNV að Kálfá þangað sem lækur úr Þrengslagili rennur í ána. Þaðan fylgir kröfulínan fyrri línu um 2,6 km í vestur að Vatnaási og áfram 1,3 km norður í Hrútafell, en þaðan í 3,4 km í vestanvert Lambafell, en þaðan 1,5 km vestur að Stóru Laxá.“

1 Sjá einnig fylgiskjal nr. I (kort) og fylgiskjöl III-IV (aðilaskrár).

3.1.2. Ásólfsstaðir (land sunnan afréttargirðingar)
Fyrir hönd Skógræktar ríkisins er þess krafist að land Ásólfsstaða að afréttargirðingunni og þar með þjóðlendukröfulínu ríkisins verði úrskurðað eignarland. Krafist er hlutfallslegs afréttar fyrir Ásólfsstaði í Gnúpverjaafrétti.

3.1.3. Skriðufell (land sunnan afréttargirðingar)
Fyrir hönd Skógræktar ríkisins er þess krafist að viðurkennt verði að eignarland Skriðufells verði svo sem hér segir: „Að vestan ræður Hvammsá inn fyrir Seljatunguhæðir að afréttargirðingu Flóa- og Skeiðamannaafréttar. Síðan er afréttargirðingunni fylgt allt þar til hún fer yfir Sandá. Síðan er Sandá fylgt í átt að Þjórsá allt að hellusteini austan undir Dímon svo úr þeirri hellu sjónhending í Sandvikið fyrir vestan Kolviðarhól, svo ræður Þjórsá vestur í Þjórsármynni.“ Krafist er hlutfallslegs afréttarréttar fyrir Skriðufell í Gnúpverjaafrétti.

3.2. Krafa varðandi málsmeðferð óbyggðanefndar
Gerð er sú krafa af hálfu jarðeigenda í Gnúpverjahreppi og Gnúpverjahrepps að óbyggðanefnd úrskurði ekki í máli þessu áður en fyrir liggi kröfur landeigenda á öllu Íslandi. Krafa þessi kom fram við aðalmeðferð málsins.

3.3. Krafa þinglýsts eiganda Fossness vegna lands innan landamerkja
„Af hálfu Hjalta Gunnarssonar er þess krafist að staðfest verði að jörðin Fossnes, eins og henni er lýst hér á eftir, með öllum gögnum og gæðum, sé fullkomið eignarland og það ráði því að mörkin milli eignarlanda og þjóðlendna skuli alfarið ákvörðuð utan landamerkja jarðarinnar.

Mörk jarðarinnar Fossness ráðast af eftirfarandi landamerkjum og eru þau í samræmi við landamerkjaskrá sem lýst var á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890:

> Að suðaustan ræður Þjórsá allt að Djáknasteini; þaðan sjónhending í vörðu á suðvestasta hnúknum á Hellnaholti; þaðan sjónhending í hæzta hnúkinn á Hellnaholti; þaðan sjónhending í Innri Skálhól, þaðan sjónhending í hæstu vörðu á Vörðukinn, þaðan sjónhending í Bognakarl, þaðan sjónhending í Rauðafoss vestast í Seljadal, þaðan sjónhending í Grjótármynni, svo ræður Þverá fram í Þjórsá.“

Þá er krafist alls málskostnaðar.

3.4. Krafa þinglýstra eigenda Hamarsheiðar I-II vegna lands innan landamerkja
Af hálfu Guðbjargar Kolbeinsdóttur o.fl. vegna Hamarsheiðar I, og Erlends Jóhannssonar vegna Hamarsheiðar II, er þess krafist að „staðfest verði að jarðirnar Hamarsheiði I-II, eins og þeim er lýst hér á eftir, með öllum gögnum og gæðum, séu fullkomið eignarland og það ráði því að mörkin milli eignarlanda og þjóðlendna skuli alfarið ákvörðuð utan landamerkja jarðanna.

Mörk jarðarinnar Hamarsheiðar ráðast af eftirfarandi landamerkjum og eru þau í samræmi við landamerkjaskrá sem lýst var á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890:

> Fyrst ræður Hamarsheiðargil frá því er það kemur í Tunguá upp fyrir vaðið á gilinu fyrir framan bæinn á Hamarsheiði; þaðan er sjónhending í suðvestasta hnúkinn á Hellnaholti; þaðan sjónhending í Innri Skálhól; þaðan sjónhending í hæstu vörðu á Vörðukinn; þaðan sjónhending í Bognakarl; þaðan sjónhending í Rauðafoss; þaðan sjónhending í vörðu á vestri bakka Tunguár; svo ræður Tunguá að mynninu á Hamarsheiðagili.

Þá er krafist alls málskostnaðar.

3.5. Krafa þinglýstra eigenda Laxárdals I-II vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Högna Guðnasonar o.fl. vegna Laxárdals I, og Harðar Harðarsonar o.fl. vegna Laxárdals II er þess krafist að staðfest verði að jarðirnar Laxárdalur I og II, eins og þeim er lýst hér á eftir, með öllum gögnum og gæðum, séu fullkomið eignarland og það ráði því að mörkin milli eignarlanda og þjóðlendna skuli alfarið ákvörðuð utan landamerkja jarðanna.

Mörk jarðanna Laxárdals I og II ráðast af eftirfarandi landamerkjum og eru þau í samræmi við landamerkjaskrá sem lýst var á manntalsþingi að Gröf 3. júní 1890.

> „Að vestan ræður Laxá. Að norðan ræður bein lína úr háfjallinu hjá Kaldbak, sem kallað er Nál og austur í Lambafell. Að austan ræður bein lína suður um vestur brún Hrútafells, og um Kragás; þaðan suður um austurbrún Hlíðarfjalls, sem kallað er Grenshlíð í Nónstein, sem stendur austan á fjallsbrúninni. Að sunnan ræður bein lína úr Nónsteini vestur í vörðubrotið fyrir ofan há-Grensás, og þaðan bein lína niður í Markalæk fyrir framan Brúngljúfur og úr því ræður lækurinn útí Laxá um Yðustein.“ Samkvæmt landamerkjaskrá, þinglýstri á manntalsþingi að Skáldabúðum, 28. febrúar 1890 eru mörk jarðarinnar og Flóa- og Skeiðamannaafréttar þessi: „Milli Laxárdalslands og afrjettarins í vesturenda Hrútafells eður brún fyrir sunnan Þverá, bein stefna í Vestra Lambafell.“

Þá er krafist alls málskostnaðar.

3.6. Krafa þinglýstra eigenda Minni-Mástungna vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Finnboga Jóhannssonar o.fl. er þess krafist að staðfest verði að jörðin Minni-Mástungur, eins og henni er lýst hér á eftir, með öllum gögnum og gæðum, sé fullkomið eignarland og það ráði því að mörkin milli eignarlanda og þjóðlendna skuli alfarið ákvörðuð utan landamerkja jarðarinnar.

Mörk jarðarinnar ráðast af eftirfarandi landamerkjum og eru þau í samræmi við landamerkjaskrá sem lýst var á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890:

> „1. að sunnan ræður Langagil, þar til Fossagljúfur enda að norðan, þá bein lína í Stóraskigni, þaðan bein lína í slakkan á Selfelli og úr þeim slakka í vörðu fremst á Kálfafitjafjalli.
> 2. frá áðurnefndri vörðu ræður bein lína í Kálfá á móts við Fitjagil, úr því ræður Kálfá alla leið þar til áðurnefnda Langagil rennur í hana.“ Og samkvæmt landamerkjaskrá Flóa- og Skeiðamannaafréttar: „Milli Minni Mástungulands og afrjettarins úr síðast nefndri vörðu bein stefna vestur í Kálfá.“

Þá er krafist alls málskostnaðar.

3.7. Krafa þinglýsts eiganda Skáldabúða vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Ella R. Guðmundssonar er þess krafist að staðfest verði að jörðin Skáldabúðir, eins og henni er lýst hér á eftir, með öllum gögnum og gæðum, sé fullkomið eignarland og það ráði því að mörkin milli eignarlanda og þjóðlendna skuli alfarið ákvörðuð utan landamerkja jarðarinnar.

Mörk jarðarinnar ráðast af eftirfarandi landamerkjum og eru þau í samræmi við landamerkjaskrá sem lýst var á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890:

> Milli Skáldabúða og Steinsholts ræður bein lína úr Nónsteini í gil austan í Moldás, sem ræður mörkum niður í Kálfá. 2. Milli Skáldabúða og Mástungna ræður Kálfá inní Fitjargil; 3. Milli Skáldabúða og Flóamannaafrjettar ræður Fitjargilið uppí Þrengslin, og svo úr þeim bein lína vestur í Vatnsás, og úr honum aptur bein lína í Hrútafells hornið að norðan. 4. Milli Skáldabúða og Laxárdals ræður bein lína úr Hrútafellhorni að norðan suður í Kragamýpu, og svo úr henni bein lína í Nónstein.

Þá er krafist alls málskostnaðar.

3.8. Krafa þinglýstra eigenda Stóru-Mástungna I-II vegna lands innan landamerkja

Af hálfu Haraldar Bjarnasonar o.fl. vegna Stóru-Mástungna I, og Harðar Bjarnasonar vegna Stóru-Mástungna II, er þess krafist að jarðirnar Stóru-Mástungur I og II, eins og þeim er lýst hér á eftir, með öllum gögnum og gæðum, séu fullkomið eignarland og það ráði því að mörkin milli eignarlanda og þjóðlendna skuli alfarið ákvörðuð utan landamerkja jarðanna.

Mörk jarðarinnar ráðast af eftirfarandi landamerkjum og eru þau í samræmi við landamerkjaskrá sem lýst var á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890:

> Að sunnanverðu ræður Tungá frá því hún rennur í Kálfá, alla leið inná hinn svonefnda fremri Krók norðan við Þverbrekknagljúfur. 2. Af fremri króknum ræður bein stefna í vörðu fremst á Kálfafitjarfjalli, á móts við svo kallað Fitjagil. 3. Frá nefndri vörðu ræður bein stefna í slakkan, á Selfelli, þaðan beint í Stóraskigni og frá Stóraskigni bein stefna í endan á Fossagljúfrinu, síðan ræður Langagil alla leið í Kálfá þar til Tungá rennur í hana, eins og segir í 1. málsgrein.

Þá er krafist alls málskostnaðar.

3.9. Krafa Afréttarmálafélags Flóa- og Skeiðamanna vegna Ásólfsstaða og Skriðufells (lands norðan afréttargirðingar)

Fyrir hönd landeigenda í Flóa og á Skeiðum gerir Afréttarmálafélag Flóa- og Skeiðamanna kröfu vegna eignarhluta þess í jörðunum Ásólfsstöðum og Skriðufelli. Landamerki eignarhluta Afréttarmálafélagsins eru í samræmi við þinglýst landamerki jarðanna að öðru leyti en því að suðurmörk þeirra ráðast af afréttargirðingunni.

3.10. Krafa Gnúpverjahrepps og eigenda jarða í hreppnum vegna Gnúpverjaafréttar

Af hálfu Gnúpverjahrepps og eigenda tilgreindra jarða í hreppnum er endanleg aðalkrafa sú að Gnúpverjaafréttur, eins og honum er lýst hér á eftir, með öllum gögnum og gæðum, sé fullkomið eignarland og það ráði því að mörkin milli eignarlanda og þjóðlendna skuli ákvörðuð utan landamerkja afréttarins.

Gnúpverjaafréttur ræðst af eftirfarandi landamerkjum og eru þau í samræmi við þinglýst merki frá manntalsþingi að Stóranúpi frá 2. júní 1890, að teknu tilliti til þess landsvæðis, sem selt var undan afréttinum með afsali Gnúpverjahrepps til Einars Benediktssonar, dags. 1918 og íslenska ríkið keypti af Titanfélaginu 16. janúar 1952: Fossá ræður mörkum frá því þar sem Rauðá fellur í hana og til upptaka sinna norðaustanvert við Lambafell, þaðan beina stefna í Öræfahnúk, þaðan hæst í Flóamannaöldu, þaðan í toppinn á Arnarfelli hinu mikla, þaðan í hátind Klakks, þaðan eftir Háöldukvísl í Þjórsá. Suðurmörk afréttarins eru þar sem Rauðá kemur í Fossá, síðan Rauðá að Sandafelli (að Rauðárgljúfri), þaðan ræður bein lína í Þjórsá neðan við graslendi Sandafells.

Norðausturmörk Gnúpverjaafréttar eru í samræmi við staðfest samkomulag, dags. 13. september 1999, milli Eyjafjarðarsveitar og Gnúpverjahrepps.

Loks er gerð sú krafa f.h. landeigenda Gnúpverjahrepps að réttindi Landsvirkjunar til lands verði aðeins takmörkuð eignarréttindi sem svari til þeirra kvaða og nota sem Landsvirkjun séu nauðsynleg til starfsemi sinnar. Þetta séu réttindi Landsvirkjunar sem leiði af löggjöf. Þó er viðurkennt að Landsvirkjun geti takmarkað aðgang Gnúpverja og annarra að virkjanasvæði sínu enda sýni þeir fram á að annað leiði til tjóns eða skapi hættu í tengslum við starfsemina. Þetta gildi einnig um veiðiskapinn.

Til vara er þess krafist að Gnúpverjar haldi innan þjóðlendu öllum notum sem venjulegt er að fylgi afréttareign, auk allra annarra nota, sem verið hafa á afréttinum að fornu og nýju, þ. á m. er þess krafist að veiðiréttur í uppistöðulónum og vatnsfarvegum tilbúnum af Landsvirkjun sé Gnúpverja. Nái þessi krafa til allrar þjóðlendunnar eins og hún verði ákveðin.

Þá er krafist alls málskostnaðar.

3.11. Krafa Landsvirkjunar

Við upphaf aðalmeðferðar málsins, þann 20. september 2000 voru lagðar fram skriflega endanlegar kröfur Landsvirkjunar í máli nr. 7/2000. Hafði þá kröfugerð Landsvirkjunar tekið nokkrum breytingum frá upphaflegri gerð. Í endanlegri kröfugerð segir:

> Krafist er að staðfest verði réttindi Landsvirkjunar á eða vegna eftirtalinna landsvæða í Gnúpverjahreppi, sbr. 2. mgr. 5. gr., sbr. og 6. mgr. 3. gr., laga nr. 58/1998:
>
> Öll vatnsréttindi (fallréttindi) í Þjórsá ofan ármóta Þjórsár og Fossár, þ.e. frá upptökum hennar í Hofsjökli og landsréttindi sem til þarf vegna mannvirkja sem þegar eru fyrir hendi eða síðar kunna að verða reist til þess að hagnýta allt vatnsafl Þjórsár, þar með talið uppistöðulón, stíflur, vatnsvegir, miðlunarmannvirki, orkuflutningslínur, spenna- og rofavirki, vegir og vegslóðar og hvers kyns önnur mannvirki vegna starfsemi Landsvirkjunar á svæðinu.
>
> Búrfellsvirkjunar og virkjunarsvæðis hennar, Búrfellslína 1, 2 og 3A og Bjarnalón. Einnig vegna sundlaugarinnar í Þjórsárdal (við Reykholt).
>
> Sigöldulínu 1 (220 kV). Hrauneyjafosslínu (220 kV).
>
> Sultartangavirkjunar og virkjunarsvæðis hennar, Sultartangastíflu, Sultartangalóns og Sultartangalínu 2 (400 kV) og fyrirhugaðrar Sultartangalínu l (400kV).
>
> Kvíslaveitu - 5. og 6. áfangi, Þjórsárstíflu og Þjórsárlóns.
>
> Króksvirkjunar og virkjunarsvæðis hennar og annarra ónýttra virkjunarkosta í Efri-Þjórsá.
>
> Norðlingaöldumiðlunar.
>
> Vatnsmiðlunar úr Dalsá, Miklalæk og Kisu yfir í Norðlingaöldumiðlun.
>
> Öll veiðiréttindi (einkaréttur) í virkjunarlónum og vatnsvegum sem Landsvirkjun hefur búið til vegna virkjunarframkvæmda og vatnsmiðlunar.
>
> Mælistöðva Landsvirkjunar - sérstaklega vatnamælingahúss Landsvirkjunar víð Efri-Þjórsá.
>
> Málskostnaðarkrafa: Landsvirkjun krefst þess að óbyggðanefnd úrskurði um nauðsynlegan kostnað til handa fyrirtækinu vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni.

Í málflutningi var fallið frá kröfu vegna vatnamælingarhúss þar sem það væri utan þess svæðis sem hér væri til umfjöllunar. Þá var gerð sérstök grein fyrir umorðun á kröfunni varðandi veiðirétt í virkjunarlónum. Sú krafa hafði áður verið orðuð svo:

> Öll veiðiréttindi i virkjunarlónum og vatnsvegum Landsvirkjunar á landsvæði því sem auglýsing óbyggðanefndar tekur til, þ.e. í Bjarnalóni ofan Búrfellsvirkjunar, Sultartangalóni, 5, áfanga Kvíslaveitu, 6. áfanga Kvíslaveitu og fyrirhuguðu Norðlingaöldulóni.

En var nú orðuð:

Öll veiðiréttindi (einkaréttur) í virkjunarlónum og vatnsvegum sem Landsvirkjun hefur búið til vegna virkjunarframkvæmda og vatnsmiðlunar.

Þessi breyting var útskýrð nánar í málflutningi. Kom þar fram það sjónarmið að eðlilegra væri að líta á réttindi til mannvirkja og landsins, sem mannvirkin standa á, sem eina heild. Væru því kröfur um veiðirétt í virkjunarlónum og vatnsvegum látnar standa sjálfstæðar.

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1. Almennt

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl nr. 1-289, sjá nánar í fylgiskjali nr. II.

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Í þjóðlendulögum er mælt fyrir um skyldu aðila til að leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. Úrlausn óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við þær kröfur og gögn sem aðilar leggja fram heldur ber nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Í því felst að óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fáist um einstök álitaefni. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem hér er til meðferðar. Könnun frumgagna var að hluta framkvæmd af óbyggðanefnd og að hluta falin sérfræðingum Þjóðskjalasafns Íslands, samkvæmt samkomulagi og mati þessara aðila. Í því sambandi hefur óbyggðanefnd notið ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings og starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands, Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar. Jafnframt var haft samstarf við Héraðsskjalasafn Árnesinga, handritadeild Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og fleiri aðila. Gerð er nánari grein fyrir þessari leit í kafla 4.3. Þá aflaði óbyggðanefnd álitsgerðar Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings, sjá kafla 5. Loks var að auki litið til almennra uppsláttarrita og ítarefnis um svæðið, svo sem byggðar- og héraðslýsinga, árbóka o.s.frv. Nokkuð var lagt fram í málinu af ljósritum úr slíkum ritum. Gerð er grein fyrir einstökum heimildaflokkum og mati óbyggðanefndar í því sambandi í kafla 10.5.

Fyrirsvarsmönnum aðila var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Þeir gátu jafnframt bent á gögn sem ástæða væri til að kanna.

Þau gögn sem í leitirnar komu og óbyggðanefnd taldi að þýðingu hefðu voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu og afrit afhent málsaðilum. Jafnframt voru lögð fram minnisblöð um þá þætti gagnaöflunar sem lokið var hverju sinni.

4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru

A. Óprentuð frumgögn:

1. **Landamerkjabréf**

   Á Þjóðskjalasafni – Engin skjöl undir þessum lið eru í Þjóðskjalasafni (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns, dags. 23.10.2001, skjal nr. 190 a).

   Hjá Sýslumanninum á Selfossi – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 10.10.2001, skjal nr. 220).

2. **Jarðabréf**

   Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, skjal nr. 190 a).

   Sjá að öðru leyti lið B-1 (prentuð jarðabréf).

3. **Afsals- og veðmálabækur**

   Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, skjal nr. 190 a).

   Hjá Sýslumanninum á Selfossi – Yfirfarið (sbr. minnisblöð óbn., dags. 7.9.2000 og 10.10.2001, sbr. skjöl nr. 186 og 220).

4. **Fasteigna- og jarðamöt**

   Jarðamat 1804 – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, skjal nr. 190 a).

   Jarðamat 1849-1850 – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, skjal nr. 190 a).

   Jarðamat 1916 – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, skjal nr. 190 a).

   Sjá að öðru leyti lið B-2 (prentuð fasteigna- og jarðamöt).

5. **Dóma- og þingabækur**

   Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 18.9.2000, sbr. skjal nr. 190).

   Sjá að öðru leyti lið B-3 (prentaðir dómar).

6. **Bréfabækur og gerðabækur sýslumanna og hreppa**

   Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið, eftir því sem ástæða var talin til (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, sbr. skjal nr. 190 a).

7. **Vísitasíubækur**

   Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið, eftir því sem ástæða var talin til (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, sbr. skjal nr. 190 a).

8. **Kirkjustólar**

   Á Þjóðskjalasafni – Yfirfarið, eftir því sem ástæða var talin til (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, sbr. skjal nr. 190 a).

9. Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja

Á Þjóðskjalasafni – Starfsmenn Þjóðskjalasafnsins töldu ekki þörf á að yfirfara þetta efni í heild sinni enda um mjög viðamikil skjalasöfn að ræða og óvíst að nokkuð finnist (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, skjal nr. 190 a).

Sjá að öðru leyti lið B-6 (prentað efni úr skjalasöfnum ...).

10. Bréfabækur biskupa

Bréfabók Brynjólfs biskups Sveinssonar: Yfirfarið (sbr. bréf Ögmundar Helgasonar, forstöðumanns handritadeildar Landsbókasafns, dags. 4.9.2000, skjal nr. 187).

Starfsmenn Þjóðskjalasafnsins töldu ekki þörf á að yfirfara þær óprentuðu bréfabækur biskupa sem þar er að finna enda um mjög viðamikinn skjalaflokk að ræða og óvíst að nokkuð finnist (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, sbr. skjal nr. 190 a).

Sjá að öðru leyti lið B-8 (prentaðar bréfabækur biskupa).

11. Klausturumboð

Á Þjóðskjalasafni – Um slík gögn er ekki að ræða á þessu svæði (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, skjal nr. 190 a).

12. Fornleifaskráning (yfirlit)

Lögð fram útprentun úr gagnagrunni Fornleifastofnunar Íslands ehf. („ÍSLEIF“) fyrir Gnúpverjahrepp og Þjórsárdal, sbr. skjal 160.

13. Örnefnaskráning (yfirlit)

Óbyggðanefnd hefur aflað og lagt fram gögn varðandi örnefni þegar sérstök þörf hefur verið talin á, sjá nánar í skjalaskrá.

14. Önnur óprentuð frumgögn

Starfsmenn Þjóðskjalasafns athuguðu kirknaskjöl, skjöl stjórnarráðsins um sölu þjóð- og kirkjujarða og skjalasafn biskups en ekkert fannst sem snertir afréttina eða heiðalöndin (sbr. skilabréf Þjóðskjalasafns Íslands, dags. 23.10.2001, skjal nr. 190 a).

Af hálfu óbyggðanefndar var talin ástæða til að skoða eftirtalda flokka óprentaðra frumgagna:

Skjöl í ráðuneytum dóms- og kirkjumála og landbúnaðar um kirkjujarðir í Árnessýslu (sbr. minnisblað óbn., dags. 5.7.2001, skjal nr. 226).

Skjöl í biskupsstofu um kirkjurnar í Hruna og Odda á Rangárvöllum (sbr. minnisblað óbn., dags. 6.4.2001, skjal nr. 227).

B. Prentuð frumgögn:

1. Jarðabréf

Íslenskt fornbréfasafn – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 29.5.2000, skjal nr. 167).

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (13. bindi) - Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 30.8.2001, sbr. skjal nr. 224).

Jarðabréf frá 16. og 17. öld (G.F.G.) – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 7.6.2000, skjal nr. 170).

Sjá að öðru leyti lið A-2 (óprentuð jarðabréf).

2. Fasteigna- og jarðamöt

Jarðatal á Íslandi, J. Johnsen (1847) – Sjá skjal nr. 165.

Ný jarðabók (1861) – Sjá skjal nr. 223.

Fasteignabók 1922 – Sjá skjal nr. 241.
Fasteignabók 1932 – Sjá skjal nr. 242.
Fasteignabók 1938 – Sjá skjal nr. 243.
Fasteignabók 1957 – Sjá skjal nr. 244.
Sjá að öðru leyti lið A-4 (óprentuð fasteigna- og jarðamöt).

3. Dómar
Útgefnir dómar Hæstaréttar og Landsyfirréttar – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 29.6.2000, skjal nr. 163).
Sjá að öðru leyti lið A-5 (óprentaðar dóma- og þingabækur).

4. Fjallskilareglugerðir
Stjórnartíðindi – Yfirfarið (sbr. bréf frá Héraðsskjalasafni Árnesinga, dags. 5.6.2000, skjal nr. 171).

5. Máldagar
Íslenskt fornbréfasafn – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 29.5.2000, skjal nr. 167).

6. Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja
Lovsamling for Island – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 20.6.2000, skjal nr. 164).
Stjórnartíðindi – Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 20.6.2000, skjal nr. 164).
Sjá að öðru leyti lið A-9 (óprentað efni úr skjalasöfnum ...).

7. Landnáma
Óbyggðanefnd hefur gengið úr skugga um að í málinu hefur verið lagt fram það efni Landnámu sem varðar landnám í Gnúpverjahreppi.

8. Bréfabækur biskupa
Bréfabók Guðbrands Þorlákssonar: Yfirfarin (sbr. minnisblað óbyggðanefndar, dags. 23.1.2001, skjal nr. 225). Ekki hefur verið talin ástæða til að yfirfara aðrar útgefnar bréfabækur enda allar frá Hólabiskupum og varða ekki málefni Skálholtsbiskupsdæmis sérstaklega.
Sjá að öðru leyti lið A-10 (óprentaðar bréfabækur biskupa).

9. Alþingisbækur Íslands
Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 29.5.2000, skjal nr. 168).

10. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1.-12. bindi)
Yfirfarið (sbr. minnisblað óbn., dags. 5.6.2000, skjal nr. 166).
Sjá einnig lið B-1 (13. bindi Jarðabókar Árna og Páls).

11. Önnur prentuð frumgögn
Hvorki starfsmenn Þjóðskjalasafns né óbyggðanefndar töldu ástæðu til að yfirfara gögn í þessum flokki.

4.4. Vettvangsferð

Af hagkvæmnisástæðum fór fram vettvangsferð í máli nr. 6/2000, Flóa- og Skeiðamannaafréttur, samhliða vettvangsferð í máli nr. 7/2000, Gnúpverjaafréttur (…), dagana 20.-21. september 2000.

Fyrri hluti vettvangsferðar fór fram 20. september 2000 í ágætu skyggni. Í vettvangsferð tóku

þátt, auk nefndarmanna, starfsmanna óbyggðanefndar og lögmanna málsaðila, þau Árni Benediktsson, yfirmaður orkuvera Landsvirkjunar á Þjórsár- og Tungnaársvæðinu, Halldór Jónatansson, fyrrverandi forstjóri Landsvirkjunar, Helgi Bjarnason, fyrrverandi forstöðumaður umhverfissviðs Landsvirkjunar, Böðvar Guðmundsson, starfsmaður Skógræktar ríkisins, Högni Guðmundsson, bóndi í Laxárdal, Már Haraldsson, fyrir hönd Gnúpverjahrepps, Sigrún Bjarnadóttir, bóndi í Fossnesi og fleiri.

Haldið var frá Flúðum, Hrunamannahreppi og ekið áleiðis Skeiða- og Hrunamannaveg þar til beygt var austur Þjórsárdalsveg að Árnesi og stöðvað þar skamma stund. Því næst var haldið áfram Þjórsárdalsveg. Helgi Bjarnason lýsti kennileitum þar til komið var á móts við Núp en þar tók Már Haraldsson við. Eftir að komið var yfir Sandá tók Böðvar Guðmundsson við leiðsögn en þeir Árni Benediktsson og Helgi Bjarnason við Búrfell. Stöðvað var í Sámsstaðarmúla, ofan við Þjóðveldisbæinn, og horft þaðan suður yfir enda víðsýnt og skyggni gott. Þá var haldið að Bjarnarlóni og aðstæður á virkjunarsvæðinu skoðaðar. Að svo búnu var gert hádegishlé.

Að hádegishléi loknu var haldið að Sultartangavirkjun og staðhættir skoðaðir. Á leiðinni frá Sultartanga, áður en kom að Þjórsá, var stöðvað og Már Haraldsson lýsti legu afréttargirðinga. Við Þjórsá tók Árni Benediktsson við leiðsögn. Ekið var sem leið liggur að Hrauneyjafossvirkjun og inn á Sprengisandsleið. Skammt frá Vatnsfelli var numið staðar og horft þaðan yfir Þórisvatn. Sprengisandsleið var að svo búnu ekin áfram og horft að fyrirhugaðri Norðlingaöldumiðlun. Við 6. áfanga Kvíslarveitu var stöðvað og aðstæður skoðaðar. Að því loknu var ekið yfir Þjórsárstíflu, staðnæmst og skyggnst um. Loks var gert stutt hlé við vinnuskúr Landsvirkjunar. Við það tækifæri flutti Ingvi Þorsteinsson náttúrufræðingur erindi um gróðurfar á Gnúpverjaafrétti auk þess sem Már Haraldsson lýsti fyrirkomulagi smalamennsku.

Að þessu loknu var haldið til baka. Ekið var undir leiðsögn Árna Benediktssonar suður Sprengisandsleið, inn á Þjórsárdalsveg og upp að Sandafelli. Þaðan sér vel yfir Sultartangalón. Línuvegur var ekinn austur þar til beygt var inn að Háafossi. Skammt fyrir ofan fossinn var staðnæmst og stigið út úr bifreiðinni. Þar sagði Már Haraldsson til örnefna og girðinga. Loks var haldið inn á Línuveg að nýju og ekið sem leið liggur austur að Þjórsárdalsvegi. Vettvangsferðinni lauk í Búrfelli.

Síðari hluti vettvangsferðar fór fram 21. september. Auk óbyggðanefndar, starfsmanns óbyggðanefndar og lögmanna málsaðila, tóku þátt í vettvangsferð þau Ingvi Þorsteinsson náttúrufræðingur, Páll Lýðsson, formaður afréttarmálafélags Flóa og Skeiða, Hjalti Gunnarsson, bóndi í Fossnesi og Högni Guðnason, bóndi í Laxárdal. Heimamenn veittu leiðsögn um svæðið, einkanlega Páll Lýðsson og Hjalti Gunnarsson. Haldið var frá Flúðum inn Þjórsárdal og yfir Rauðá að hinu upprunalega bæjarstæði að Stöng. Ekið var þaðan áleiðis að Háafossi og skoðaður innsti hluti afréttargirðingarinnar, skammt frá fossinum. Þessu næst var haldið til baka, beygt til vesturs skömmu áður en kom að Stöng og ekið að Þjórsárdalslaug. Á þessari leið sér að eyðibýlinu Reykholti. Frá lauginni var tekin stefnan á gangnamannakofann Klett við Flóamannaklett. Á leiðinni sjást vikurnámur og eyðibýlið Bergólfsstaðir. Staðnæmst var við Klett. Haldið var til baka, niður á Þjórsárdalsveg, inn á Gnúpverjaveg og síðan norður Mástunguveg. Skammt fyrir ofan Skáldabúðir var beygt til norðurs inn á vegarslóða og haldið upp eftir honum, áleiðis að línuveginum. Staðnæmst var í hlíðum Lambafells þar sem vel sést yfir svæðið. Komið var í gangnamannakofann í Hallarmúla og þar flutti Páll Lýðsson, formaður afréttarmálafélags Flóa og Skeiða, tölu um nýtingu svæðisins. Á leiðinni til baka frá Hallarmúla gerði Ingvi Þorsteinsson náttúrufræðingur grein fyrir gróðurfari þess. Vettvangsferð lauk í Árnesi.

4.5. Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins komu fyrir nefndina og gáfu skýrslur þeir Sigurður Páll Ásólfsson, vatnamælingamaður, Ásólfsstöðum og Hjalti Gunnarsson, bóndi, Fossnesi.

Sigurður Páll kvaðst vera eigandi Ásólfsstaða I. Hann sagðist hafa alist upp á Ásólfsstöðum til 10 ára aldurs og búið þar frá tvítugsaldri.

Hann sagði að fé hefði alla tíð verið rekið til fjalls frá Ásólfsstöðum þegar hann var barn. Yfir hásumarið hefði það verið rekið inn á Gnúpverjaafrétt, þ.e. inn fyrir girðinguna við Sandafell á móts við Háafoss. Á öðrum tímum árs hefði það gengið í heimalandi, m.a. í landi Ásólfsstaða á milli Þverár og Seljatungnaheiða sem nú hefði verið lagt til afréttar. Hann sagði að fyrst eftir að Flóa- og Skeiðamenn hefðu tekið fjalllendi Ásólfsstaða á leigu og afréttargirðingin kom hefði verið litið á landið sem afrétt. Afréttargirðingin hefði komið fjallabæjunum vel þar sem féð hefði þá haldist í högunum næst bæjunum í stað þess að sleppa sífellt til fjalla. Þegar hann hefði verið að alast upp hefðu Ásólfsstaðamenn ekki haft önnur not af afréttinum en beitina og skógartekju. Hann sagði að á uppvaxtarárum sínum hefðu bændur á jörðunum Ásólfsstöðum, Skriðufelli, Haga og Fossnesi smalað landið fyrir neðan afréttargirðinguna í sameiningu enda lægju þessar jarðir saman. Áður en girðingin kom hefðu bændur á Skriðufelli og Ásólfsstöðum smalað allt land innan landamerkja jarðanna sjálfir.

Aðspurður kvað hann landamerki Ásólfsstaða ávallt hafa verið skýr, þ.e. að jörðin ætti land vestur að Breiðmörk og inn að svokallaðri Kistu norðan við Klett. Hann sagði að aldrei hefði verið litið á afréttargirðinguna sem mörk. Á sínum tíma hefði það verið mikið hagsmunamál fyrir bændur að fá afréttargirðinguna svo að þeir misstu ekki fé langt inn til fjalla snemma á vorin. Jafnframt hefði verið mikill ágangur fjár af Flóa- og Skeiðamannaafrétti inn á land fjallabæjanna. Útilokað hefði verið fyrir einstaklinga að girða af svona stórt land. Af þessum sökum hefðu menn kosið að fórna hluta af landinu undir afrétt. Hann sagði að ávallt hefði verið litið á land Ásólfsstaða norðan afréttargirðingarinnar sem eignarland og hluta af Ásólfsstaðalandi. Umrætt land hefði verið 1000 hektarar að stærð og verið selt fyrir eina milljón króna um 1960. Hefðu það þótt miklir peningar á þeim tíma.

Aðspurður kvað hann land Ásólfsstaða I og II hafa verið undanþegið sölu jarðarinnar til ríkisins. Land þessara bæja sé allt láglendið frá Hvammsá að Bringu og allt fjalllendið upp í u.þ.b. 150 m hæð, þ.e. upp í Hagafjall og Ásólfsstaðafjall.

Hann sagði að tilhögun fjallskila og fjallferða á Gnúpverjaafrétt lítið hafa breyst frá því hann var barn að því undanskildu að áður fyrr hefðu hross einnig verið rekin á afréttinn. Hann sagði að örlítið hefði verið tekið af vikri til einkanota inn á svokallaðri Tungu, austan Sandár. Það hefðu gert heimamenn á Ásólfsstöðum og Skriðufelli, svo og starfsmenn Skógræktar ríkisins.

Hjalti Gunnarsson sagði að fjallskil væru lögð á hverja jörð í hreppnum. Um væri að ræða ákveðna upphæð og væri miðað við jarðarhundruð, svo og ákveðið gjald á hverja kind. Hver bóndi þyrfti að inna af hendi smölun eða aðra vinnu upp í þessar álögur. Hann sagðist ekki hafa rekið fé á fjall í nokkur ár en þegar það hefði verið gert hefði féð yfirleitt verið rekið inn í Skúmstungu og þaðan inn í Fiskiver. Aðspurður kvað hann lítil önnur not vera af landi Fossness neðan girðingar en beitarnot. Sama væri að segja um afréttarlandið í dag þótt vafalaust hafi verið meiri not af því hér áður fyrr. Hann kvaðst telja að veiði á afréttinum væri sama og engin og ekki væri amast við fuglaveiðum á afréttinum.

Hann sagðist muna eftir að hafa heyrt að mikil ánægja hefði verið með að fá afréttargirðinguna á sínum tíma. Þar með hefðu menn losnað við ágang afréttarfjár í heimalöndin en einnig hefði þótt gott að losna við það að elta féð upp um fjöll á vorin. Aðspurður kvaðst hann halda að litið hafi verið á land Skriðufells norðan afréttargirðingarinnar sem fullkomið eignarland. Hann sagði að Selmýrin hefði t.d. verið slegin fram undir 1950. Hann sagðist ekki hafa heyrt um það að afréttargirðingin hefði átt að ráða merkjum. Hann sagði að afréttargirðingin hefði verið færð fyrir nokkrum árum þar sem hún lægi í gegnum Fossnesland og hefði þá verið girt að nýju að hluta til á merkjum. Aðallega hefði verið hugsað um það á sínum tíma að finna besta girðingarstæðið, óháð mörkum en þó hefði verið reynt að girða sem næst þeim. Hann sagði að Afréttarmálafélag Flóa- og Skeiðamanna hefði greitt fyrir afnotin af því landi sem lent hefði norðan afréttargirðingarinnar en sagðist þó halda að félagið væri hætt að greiða fyrir þessi afnot nú.

Aðspurður kvaðst hann ekki kannast við að land Fossness eða aðliggjandi jarða skiptist annars

vegar í land sem væri í heilsársnotum og hins vegar í land sem eingöngu væri notað sem beitiland á sumrin.

Hann sagði að í fyrstu leit á Gnúpverjaafrétt væri farið í þrennu lagi. Fyrsti hópurinn færi lengst, þ.e. inn í Arnarfell. Annar hópurinn færi í svokallaða norðurleit og þriðji hópurinn að Dalsá eða í svokallaða Gljúfurleit.

Fyrsti hópurinn, sem skipaður væri bæði Gnúpverjum og Flóa- og Skeiðamönnum, færi í Hólaskóg, þaðan í norðurleit og síðan í Tjarnarver og smalaði þann daginn Þjórsárverin að vestanverðu. Næsta dag væri farið í Arnarfell og Þjórsárverin smöluð að austanverðu. Síðan væri smalað fram Fjórðungssand, vestur Gilsárbotna, niður með Gilsá og niður í norðurleit, alveg niður í Bjarnarlækjarbotna. Þar hittu menn næsta hóp sem væri þá á öðrum degi úr byggð. Sá hópur væri einnig skipaður bæði Gnúpverjum og Flóa- og Skeiðamönnum. Daginn eftir væri norðurleitin smöluð í sameiningu vestur á Lambafell og Rjúpnafell. Þar skildu leiðir með Gnúpverjum og Flóa- og Skeiðamönnum. Flóa- og Skeiðamenn deildu með sér svokallaðri austur- og vesturleit, á Sultarfit og Skeiðamannafit. Sultarfit væri við Stóru-Laxá og þeir sem færu þangað smöluðu Laxárdrögin. Þeir sem færu á Skeiðamannafit smöluðu Fossárdrögin og þar niður úr. Gnúpverjar væru eftir og smöluðu frá Dalsá. Gljúfurleitarmenn hittu þá sem kæmu innan að við Dalsá. Þar væri skipað í leitir og Gljúfurleitin smöluð, þ.e. svæðið milli Fossár og Þjórsár, og væri gist í Hólaskógi. Daginn eftir væri smalað áfram niður Fossárdal, niður Þjórsárdalinn og niður í Fossnes. Þaðan væri fé rekið niður í Skaftholtsréttir.

Aðspurður um silungsveiði á afréttinum sagði hann að silungsveiði væri og hefði ætíð verið í Skúmstungnaám. Sagðist hann halda að farið væri að selja veiðileyfi í þær, þ.e. í kjaftinum við Sultartangalón. Hann sagðist ekki vita hvort það væru Gnúpverjar eða Landsvirkjun sem seldi veiðileyfin. Aðspurður um vikurnám á afréttinum sagði hann að í Búrfells- og Skeljafellslandinu væru námur. Þá væri dálítið vikurnám í Sandártungu.

Hann staðfesti að þar sem afréttargirðingin lægi með Sandafelli í nágrenni Háafoss væri önnur girðing neðar og lægi hún frá Mosá á móts við sundlaugina, niður hjá Stöng og austur í Gjá. Þar væri um að ræða svokallaða Skógræktargirðingu. Áður en sú girðing kom hefði skógræktarlandið náð alveg upp að afréttargirðingunni við Sandafell. Þá hefði þetta verið allt eitt svæði innan girðingar Skógræktarinnar.

Aðspurður kvað hann það almenna skoðun meðal Gnúpverja að þeir ættu Gnúpverjaafrétt.

5. STAÐHÆTTIR OG GRÓÐURFAR[1]

5.1. Land- og jarðfræðilegar aðstæður

Gnúpverjaafréttur er um 617 km² að stærð. Hið friðaða landsvæði í Þjórsárdal, sem er innan kröfusvæðisins, er um 87 km² að stærð.[2]

Syðsti hluti kröfusvæðisins í Þjórsárdal er í 150-200 m hæð yfir sjó en síðan hækkar landið norður þangað til það nær nálægt 600 m hæð í Þjórsárverum og síðan 700-800 m á nyrsta hluta svæðisins. Frá Sandafelli, norðan Hafsins, allt inn að Dalsá, lækkar land frá vesturmörkum afréttarins til austurs niður að Þjórsá og nemur sá hæðarmunur víða 100-200 m. Há fjöll eða fell eru fá á svæðinu önnur en Búrfell (669 m), Litla- og Stóra-Arnarfell (1143 m og 1137 m) og Háalda og Klakkur nyrst á afréttinum (938 m og 1008 m).

Berggrunnur á norðurhluta kröfusvæðisins, allt suður undir Norðurleit, er myndaður af basísk-

1 Kaflar 5.1-5.3 eru byggðir á skýrslu Ingva Þorsteinssonar, ráðgjafa óbyggðanefndar á sviði náttúrufræði, sbr. málsskjal nr. 185.

2 Ólafur Arnalds o.fl., 1997: Jarðvegsrof á Íslandi. Landgræðsla ríkisins og Rannsóknastofnun landbúnaðarins.

um og ísúrum goslögum (yngri grágrýtismyndunin) og setlögum frá síðari hluta ísaldar, þ.e. yngri en 0,8 milljón ára. Þessi berggrunnur er lekur og ber núverandi gróðurfar á nyrðri hluta afréttarins þess merki. Á syðri hluta svæðisins er berggrunnurinn að mestu leyti basískt og ísúrt gosberg og setlög frá fyrri hluta ísaldar, þ.e. 0,8-3,3 milljón ára. Berggrunnur Þjórsárdals og Hafsins norðan Búrfells er basísk og ísúr hraun mynduð eftir ísöld á forsögulegum tíma, þ.e. eldri en 1100 ára.[1]

5.2. Áætlað gróðurfar um landnám og síðari þróun þess

Áætlað er að um landnám hafi nokkuð samfelldur gróður þakið um ¾ hluta af yfirborði lands á kröfusvæðinu, þ.e. þann hluta svæðisins sem er neðan við 600-700 m hæð yfir sjávarmáli. Efsti hluti Búrfells, jökulruðningurinn við jaðar Hofsjökuls og nyrsti hluti afréttarins við upptök Þjórsár, sem er ofan 700 m hæðar, hafi þá verið lítt eða ekki gróinn.

Við landnám hefur gróðurfar, eins og nú, verið breytilegt eftir staðháttum og hafa skipst á birkiskógur og kjarr, annar þurrlendisgróður og víðáttumikil votlendissvæði með mýrum og flóum. Þurrustu mýrar hafa verið vaxnar birki. Áætlað er að birkið hafi vaxið upp að 400-500 m hæð eða alla leið norður undir Dalsá upp með Þjórsá.[2] Þannig minna ýmis örnefni á horfin skóglendi á afréttinum, s.s. Gjáskógar í Stangarfjalli, Hólaskógur vestan Hafsins, Bláskógar sunnan í Sandafelli og Fitjaskógar norðan Starkaðsvers.

Birkiskógi og kjarri fylgir yfirleitt mikil gróska og frjósamur jarðvegur. Jarðvegsverndargildi hans er ekki síst fólgið í því að hann dregur úr hættunni á vatnsrofi sem verður oft upphaf jarðvegsrofs, og hann dregur úr skaðlegum áhrifum öskufalls með því að koma í veg fyrir að askan fjúki til og sverfi nærliggjandi gróðurlendi. Eyðing skóganna hefur því oftar en ekki verið undanfari gróður- og jarðvegseyðingar á láglendi og í hlíðabeltinu þar ofan við.

Á þurrlendi ofan skógarmarka tóku víðir, fjalldrapi, lyng og ýmsar harðgerðar jurtir við af birkinu sem ríkjandi tegundir. Þar sem jarðvatnsstaða var há og þar sem ár og lækir runnu fram, eins og í Þjórsárverum og víðar, var votlendisgróður ríkjandi. Mosa- og snjódældagróður tók síðan við á þurrlendi þegar nálgaðist efri mörk gróðurs og loks var bersvæðisgróður, eða aðeins plöntur á stangli, á því landi sem í daglegu tali er nefnt ógróið.

Þegar áætluð gróðurþekja á kröfusvæðinu um landnám er borin saman við núverandi gróðurþekju kemur í ljós hversu mikið þau landgæði sem fólgin eru í jarðvegi og gróðri hafa rýrnað á þessu tímaskeiði. Áætlað er að við landnám hafi gróður þakið á milli 4 og 500 km² Gnúpverjaafréttar. Rannsóknir sem gerðar voru á árunum 1961-1965 leiddu í ljós að gróður þakti þá einungis um 170 km² afréttarins.[3] Á hinu friðaða landi sunnan afréttarins varð jafnvel enn meiri gróður- og jarðvegseyðing á þessu tímabili.

Auk beinnar gróðureyðingar hefur orðið mikil rýrnun á grósku og uppskerugetu þeirra gróðurlenda sem enn eru á kröfusvæðinu. Skógur og kjarr hefur að miklu leyti horfið en það var raunar ein af meginástæðum þess að jarðvegseyðing hófst. Í kjölfar skógeyðingarinnar og aldalangrar beitar fylgdi breytt gróðurfar sem fólst m.a. í því að lélegri og afkastaminni plöntutegundir urðu ríkjandi og frjósemi jarðvegs rýrnaði.

Birkiskóglendin voru, og eru enn þar sem þeirra nýtur við, uppskerumestu gróðurlendi landsins en skóglaus gróðurlendi gefa að jafnaði af sér þrisvar til fjórum sinnum minna uppskerumagn. Það eru helst votlendisgróðurlendin sem telja má að hafi ekki rýrnað hvað uppskerumagn snertir en þau eru yfirleitt beitarþolnari og slitsterkari en þurrlendisgróður.

Orsakir þessa taps og rýrnunar landgæða á kröfusvæðinu eru margvíslegar. Þó má telja að sam-

1 Náttúrufræðistofnun Íslands, 1998. Jarðfræðikort (1:500 000).

2 Eyþór Einarsson og Einar Gíslason, 2000. Handrit að korti Náttúrufræðistofnunar Íslands: Hugmynd um gróðurfar á Íslandi við landnám.

3 Rannsóknastofnun landbúnaðarins, 1961-1965. Gróðurkort (1:40 000).

verkandi áhrif hinnar fjölbreyttu nýtingar landsins, s.s. beit, skógarhögg og aðrar mannlegar aðgerðir, breytingar á veðurfari og áhrif eldgosa hafi verið ráðandi þættir í þeirri rýrnun landgæða sem orðið hefur á kröfusvæðinu.

5.3. Núverandi gróðurfar

Gróið land á Gnúpverjaafrétti norðan afréttargirðingar er samkvæmt gróðurkortum RALA um 17 000 ha eða 170 km².

Syðsti hluti afréttarins milli Fossár og Þjórsár er nær samfellt gróðurlendi allt inn fyrir Skúmstungnaheiði. Á þessu svæði fara saman fjölbreytileg gróðurlendi þurrlendis, mýra og flóa. Í Skúmstungnaheiði eru svo stærstu samfelldu votlendissvæði afréttarins að Þjórsárverum frátöldum. Í Sandafelli og austan þess er allmikill uppblástur og vatnsrof enda er fellið áveðra og jarðvegur viðkvæmur vegna öskufalls frá Heklugosum. Má í því sambandi nefna öskufall frá gosinu 1980 sem huldi með öllu gróður á stóru svæði í fellinu og víðar á afréttinum.

Þegar norðar dregur mjókkar gróðurlendið allt inn að ánni Kisu. Mestur og þéttastur er gróðurinn í hallanum upp af Þjórsá, en þegar vestar dregur rofnar hann uns hann hverfur nær alveg. Á þessum hluta skiptist á þurrlendis- og votlendisgróður. Frá Dalsá að Kisu eru víðáttumiklar mýrar og flóar með freðmýraleifum - freðmýrarrústum.

Við Kisu taka við lítt grónar auðnir Fjórðungssands í 600-700 m hæð yfir sjó. Hann skiptir gróðurlendi afréttarins í tvennt. Upp með Hnífá sunnanverðri, þar sem grunnvatnsstaða er há, eru þó gróðurvinjar eins og Eyvafen og Hnífárver. Milli Hnífár og Blautukvíslar, austur við Þjórsá, gefur svo að líta víðáttumikið gróðurlendi sem votlendið Tjarnarver er hluti af.

Innan Fjórðungssands, milli Þjórsár og Hofsjökuls, eru Þjórsárver, eitt víðáttumesta og þekktasta votlendissvæði á hálendi Íslands. Verin eru mynduð af framburði kvísla úr jöklinum. Þjórsárver eru þekkt fyrir fjölskrúðugan gróður. Þau eru jafnframt einn stærsti varpstaður heiðagæsa í heiminum.

Votlendi er meira en þriðjungur hins gróna lands á afréttinum og er það hlutfallslega mun meira en á öðrum afréttum Árnessýslu. Að öðru leyti eru mosaþembur, kvistlendi og starmóar ríkjandi í gróðurfari afréttarins.

Á kröfusvæðinu sunnan afréttargirðingar eru samfelld víðáttumikil ógróin svæði. Stærst þeirra eru Þjórsárdalur og auðnirnar norðan Búrfells upp með Þjórsá. Stangarfjall í norðvesturhorni svæðisins er hins vegar vel gróið. Skeljafell, Sámsstaðarmúli og neðanverðar hlíðar Búrfells eru og grónar, en þar er þó einkum um mosagróður að ræða. Sunnan í Búrfelli er svo allhávaxinn birkiskógur, Búrfellsskógur, sem staðið hefur af sér ágang náttúrunnar, manna og búfjár. Með fram Fossá eru einnig gróðursvæði. Reykholt er og nokkuð gróið. Loks er náttúrulegan gróður að finna umhverfis Hjálp.

Að framan hefur verið greint frá þeim svæðum sunnan afréttargirðingar sem þakin eru náttúrulegum gróðri. Nokkrar gróðurbreytingar urðu hins vegar í kjölfar mannvirkjagerðar í Þjórsárdal og ofan Búrfells. Þær breytingar eru annars vegar fólgnar í því að nokkuð af náttúrulegu gróðurlendi fór undir umrædd mannvirki. Hins vegar er um uppgræðslu ógróinna og gróðursnauðra landsvæða að ræða í samvinnu Landsvirkjunar, Landgræðslu ríkisins og Gnúpverjahrepps. Uppgræðslusvæðin eru nú orðin 13 talsins og eru um 769 ha að stærð.[1]

Í ritinu Jarðvegsrof á Íslandi, þar sem ástand lands er metið eftir umfangi jarðvegsrofs, er ástandið með tilliti til þessa þáttar talið slæmt á Gnúpverjaafrétti. Orsök þess er einkum sögð hin víðáttumiklu sandsvæði (rofsvæði) sunnan jökuls.

Sama máli gegnir um hið friðaða landsvæði sunnan afréttargirðingar hvað þetta varðar en það svæði einkennist af lausum vikrum.

1 Herdís Friðriksdóttir, 2000: Uppgræðsla Landsvirkjunar 1968-1999.

5.4. Friðland og náttúruminjar

Innan þess svæðis, sem hér er til umfjöllunar, eru á náttúruminjaskrá eftirfarandi svæði að meira eða minna leyti, sbr. nánari skilgreiningu þar: „Friðland í Þjórsárverum“ og „Þjórsárdalur, Gjáin og fossar í Fossá“. Þessi landsvæði njóta verndar samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. einnig auglýsingu nr. 507/1987.

6. SAGA JARÐA OG AFRÉTTAR

Hér verður í fyrstu greint frá elstu ritheimildum um landnám á því svæði sem til meðferðar er og síðan rakin í stórum dráttum saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar á þeim jörðum sem tilgreindar eru í málinu. Að lokum verður á sama hátt gerð grein fyrir sögu afréttarins frá öndverðu til þessa dags. Um þær sögulegu forsendur er varða Landsvirkjun er vísað til 12. kafla.

6.1. Landnám

Í Sturlubók og Hauksbók Landnámu er getið um fjóra landnámsmenn í Gnúpverjahreppi. Fyrstur er nefndur Þrándur mjögsiglandi Bjarnarson, landflótta maður úr Noregi: „[Hann] nam land milli Þjórsár ok Laxár ok upp til Kálfár ok til Sandlœkjar; hann bjó í Þrándarholti.“[1]

Næst er greint frá þeim frændum Ófeigi gretti Einarssyni og Þormóði skapta Óleifssyni. Þeir fóru til Íslands og voru hinn fyrsta vetur með Þorbirni laxakarli mági sínum. „En um várit gaf hann þeim Gnúpverjahrepp, Ófeigi enn ytra hlut milli Þverár ok Kálfár, ok bjó ‹hann› á Ófeigsstǫðum hjá Steinsholti, en Þormóði gaf hann enn eystra hlut, ok bjó hann í Skaptaholti.“[2] Augljóst þykir að orðin „milli Þverár og Kálfár“ eru ekki á réttum stað í frásögninni og hljóta að eiga við um landnám Þormóðs skapta en ekki Ófeigs grettis.[3]

Að síðustu er nefndur Þorbjörn laxakarl þó að hann hafi verið aðallandnámsmaður Gnúpverjahrepps. Ástæðan er sú að höfundur Landnámu fylgdi hér þeirri reglu að hefja frásögn sína fremst í héraðinu, halda síðan upp eftir því og nefna síðast þann landnámsmann sem bjó efst í sveitinni.[4] Um Þorbjörn segir á þessa leið í Landnámu:

> Þorbjǫrn laxakarl nam Þjórsárdal allan ok Gnúpverjahrepp allan ofan til Kálfár ok bjó enn fyrsta vetr at Miðhúsum. Hann hafði þrjár vetrsetur, áðr hann kom í Haga; þar bjó hann til dauðadags.[5]

Orðunum „allan ok“ (Gnúpverjahrepp) er sleppt í Þórðarbók Landnámu og hefur svo trúlega einnig verið í Melabók.[6]

Einar Arnórsson taldi markalýsingu Landnámu bera því vitni að skrásetjarinn hefði verið „allókunnugur um þessar slóðir“. Hann efaðist t.d. um að Þorbjörn laxakarl hefði numið land „ofan til Kálfár“ því að Kálfá væri ekki þverá heldur rynni hún sem næst niður um miðjan hreppinn og félli ekki í Þjórsá fyrr en hjá Miðhúsum.[7] Haraldur Matthíasson var annarrar skoðunar og staðhæfði að þetta orðalag Landnámu væri í samræmi við málvenju og áttamiðanir í Árnessýslu. Frásögnina bæri

1 *Landnámabók*, 1986. Íslenzk fornrit. 1. b. Jakob Benediktsson gaf út. Reykjavík. S. 379.
2 *Landnámabók* 1986, s. 380.
3 Sbr. *Landnámabók* 1986, s. 380, 2. nmgr.
4 Haraldur Matthíasson 1950: „Landnám milli Þjórsár og Hvítár.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenzka bókmenntafélags.* S. 129-130.
5 *Landnámabók* 1986, s. 381.
6 *Landnámabók* 1986, s. 381, 4. nmgr.
7 Einar Arnórsson, 1950: *Árnesþing á landnáms- og söguöld.* (Árnesinga saga II. Ritstj. Guðni Jónsson.) Reykjavík. S. 71.

að skilja á þá leið að Þorbjörn hefði numið land allt ofan Kálfár.[1] Það eina sem Haraldur taldi óljóst voru mörkin á milli Þrándar mjögsiglandi og Ófeigs grettis.[2]

Í Landnámu eru fleiri menn nefndir sem eiga að hafa búið í Þjórsárdal í öndverðu: Otkell, sonur Þorbjarnar laxakarls, Steinólfur og Hjalti Skeggjason sem kemur mikið við sögu kristnitökunnar í landinu. Hjalta er getið í fleiri heimildum, eins og Íslendingabók Ara fróða. Í Landnámu kemur enn fremur fyrir orðið „Þjórsdælir“ sem bendir til búsetu í dalnum. Loks er þess að geta að í þremur gerðum Landnámu er minnst á Gauk í Stöng og er það elsta heimild um bæjarnafn í Þjórsárdal.[3]

Sú ályktun verður dregin af frásögn Landnámu að Gnúpverjahreppur milli Þjórsár og Laxár og „bæði ofan og neðan“ Kálfár hafi verið numinn í öndverðu. Um efri mörk landnámsins er hins vegar ekki vitað.

6.2. Ásólfsstaðir

Ásólfsstaðir voru eign biskupsstólsins í Skálholti eftir því sem stendur í jarðabók frá 1597.[4] Samkvæmt jarðabók frá 1686 var hún 23 hundruð og 80 álnir en 1695 var dýrleikinn kominn niður í 20 hundruð (hndr.).[5]

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1709) er dýrleikinn sagður óviss en landskuldin hafði þá verið lækkuð úr 120 álnum í 80 álnir vegna sandfalls úr Heklu. Af því má draga þá ályktun, ef miðað er við 5% landskuld, að dýrleiki jarðarinnar hafi minnkað úr 20 hndr. í um 14 hndr. Ásólfsstaðir áttu eins og fleiri jarðir í hreppnum skóg til kolgjörðar „í almenningi“, og mun þar átt við afréttinn.[6]

Jörðin var metin á 16 hndr. og 80 álnir þegar hún var seld bóndanum Guðmundi Magnússyni í Berjanesi á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst 1788 og einnig í Jarðatali Johnsens 1847.[7] Samkvæmt Nýrri jarðabók 1861 voru Ásólfsstaðir 16 hndr.[8]

Séra Guðmundur Vigfússon á Stóranúpi víkur lítillega að landamerkjum Ásólfsstaða í sóknalýsingu sinni 1841. Þar segir hann m.a.:

> Stendur bærinn *Ásólfsstaðir* sunnan í hárri brekku, framanvert við svonefnda Ásólfsstaðalaut, hvör eð þegar upp eftir dregur verður að dalverpi eða hvammi með skógivöxnum hlíðum beggja vegna, og heyrir eystri hlíðin til Skriðufelli, en hin vestri Ásólfsstöðum. Eftir lautinni rennur dálítil á, sem heitir Hvammsá, til suðurs út í Sandá. Hún skilur Ásólfsstaða- og Skriðufellsland.[9]

> Landamerkjabréf Ásólfsstaða var undirritað 1. mars 1890 og samþykkt vegna Skriðufells og Haga. Landamerkjabréf Ásólfsstaða var þinglesið á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890:

1 Haraldur Matthíasson 1950, s. 131.

2 Haraldur Matthíasson 1950, s. 134-135.

3 *Landnámabók* 1986, s. 14, 286-287, 381. Sbr. Sveinbjörn Rafnsson, 1977: „Sámsstaðir í Þjórsárdal.“ *Árbók Hins íslenzka fornleifafélags* 1976. S. 40-41.

4 *Kirkjueignir á Íslandi 1597-1984*. II. Skrár. Kirkjueignanefnd, október 1992. S. 75.

5 Björn Lárusson, 1967: *The Old Icelandic Land Registers.* Lundi 1967. S. 108. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 75.

6 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* 2. b. Kaupmannahöfn 1918-1921. S. 215.

7 Skjöl nr. 50 og 51b. Sbr. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 75. Þar er sagt að jörðin hafi verið seld 5. jan. 1791 og er þá miðað við útgáfu sölubréfs konungs. *Jarðatal á Íslandi, með brauðalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu.* Gefið út af J. Johnsen. Kaupmannahöfn 1847. S. 64, 418.

8 *Ný jarðabók fyrir Ísland, samin eptir tilskipun 27. maímánaðar 1848 og allramildilegast staðfest með tilskipun 1. aprílmánaðar 1861.* Kaupmannahöfn. S. 23.

9 *Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843 og lýsing Ölfushrepps anno 1703 eftir Hálfdan Jónsson.* Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Reykjavík 1979. S. 97.

> Fyrst ræður lækur, sem rennur í Þjórsá fyrir framan Bringu; frá lækjarupptökunum er sjónhending sunnan vert fremri Blakkdal við Þverá; svo ræður Þverá inní Hannesargljúfur; þá ræður gljúfrið meðan það nær til; þaðan er sjónhending í Grjótá um Kistu; svo ræður Grjótárgljúfur meðan það endist; svo sjónhending þaðan í mynnið á Víðigili; þaðan sjónhending í Brunaskógshæð; þaðan sjónhending í Seljatungusporð; svo ræður Hvammsá þangað til hún kemur í Sandá; svo Sandá fram í Þjórsá, svo Þjórsá fram á móts við áðurnefndan læk.[1]

Þau vatns- og vatnsaflsréttindi sem Ásólfsstaðir áttu í Þjórsá seldi eigandi jarðarinnar, Stefán Eiríksson, Einari Benediktssyni 29. júní 1917. Samningnum var þinglýst að Stóra-Núpi 12. júní 1918.[2]

Árið 1954 skiptist jörðin milli þeirra bræðra Ásólfs og Stefáns Pálssona og var þá greint á milli Ásólfsstaða I og II.[3] Árið 1962, 24. september, seldu þeir bræður Skógrækt ríkisins allt land Ásólfsstaða ásamt gögnum og gæðum að því undanskildu sem tilgreint er í afsalinu. Þar var um að ræða byggingar, tún jarðarinnar og landspildu ofan bæjar og vestan innan tiltekinna marka og land það sem Flóamenn höfðu haft á leigu til beitar og síðar var selt þeim. Merki þessa leigulands gagnvart landi Skógræktarinnar voru tilgreind svo: „Lína úr Þverá í Sniðhól. Þaðan sjónhending innst í Skóghlíðar og þaðan í Seljatúnguhæð innst.“ Skógrækt ríkisins skyldi leigja seljendum veiðiréttindi í Þjórsá frá Bröttutorfu að landamerkjum Ásólfsstaða og Haga meðan þeir lifðu og byggju á Ásólfsstöðum, annar eða báðir, eða þeirra niðjar. Leigan var dregin frá kaupverðinu.[4]

Þremur árum síðar seldu þessir sömu eigendur Ásólfsstaða, Stefán Pálsson og Ásólfur Pálsson, Afréttarmálafélagi Flóa- og Skeiðahreppa framangreinda landspildu úr jörðinni og er henni svo lýst í afsalinu:

> Að sunnan ræður afréttargirðing (Flóagirðing). Þá ræður Þverá úr Blakksdal í Hannesargljúfur og þaðan í Kistu við Grjótá. Úr því Grjótárgljúfur á meðan það endist, en síðan landamörk á milli Ásólfsstaða og Skriðufells neðan Víðigils, um Brúnaskógshæð í girðingu á Seljatungnahæðum. - Hér er um að ræða allt það land, sem Ásólfsstaðir eiga ofan afréttargirðingarinnar. Land þetta hafa Flóa- og Skeiðahreppar haft á leigu síðan 1912, og ætlum við að það sé ekki undir eitt þúsund hekturum að flatarmáli.[5]

Landsvæðið sem hrepparnir fengu er nú nýtt sem hluti afréttar Flóa- og Skeiðamanna án þess að það hafi formlega verið lagt til afréttar.[6]

Heimildir benda ekki til annars en að nokkuð samfelld búseta hafi verið á Ásólfsstöðum frá því jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett.[7] Sama ætt hefur búið á Ásólfsstöðum frá 1835.[8]

6.3. Fossnes

Fossnes var í eigu biskupsstólsins í Skálholti samkvæmt jarðabókinni 1597.[9] Hún var 23 hndr. og

1 Skjal nr. 175.
2 Skjal nr. 186 (27).
3 Sbr. skjöl nr. 214, 186 (2). *Sunnlenskar byggðir* 1.b. *Tungur, Hreppar, Skeið.* Búnaðarsamband Suðurlands 1980. S. 349.
4 Skjal nr. 182.
5 Skjal nr. 181. Í veðbandslausn raforkumálastjóra er landsvæði þetta nefnt „afréttarland“ (sbr. skjal nr. 197 (1)).
6 Sbr. skjal nr. 171 í máli nr. 6/2000.
7 Sbr. skjöl nr. 183, 184 og 186 (2).
8 *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 348.
9 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 75.

80 álnir árið 1686 en dýrleikinn var fallinn niður í 10 hndr. þegar jarðabókin var gerð 1695.[1] Það var í samræmi við landskuld jarðarinnar sem var 60 álnir að sögn Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1709). Þar kemur fram að landskuldin hafi 16 árum fyrr verið 120 álnir en afturfærð sökum sandfalls úr Heklu.[2] Dýrleikinn var kominn niður í 12 hndr. þegar jörðin var seld séra Sveini Halldórssyni prófasti á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst 1788.[3] Jörðin er skráð 12 1/3 hndr. (12 hndr. og 40 álnir) í Jarðatali Johnsens 1847 en 14,2 hndr. í Nýrri jarðabók 1861.[4]

Landamerkjabréf Fossness er undirritað 1. mars 1890 og samþykkt vegna Stóra-Núps og Minna-Núps, Haga, Hamarsheiðar, Ása-Sellands og afréttar Flóa- og Skeiðamanna. Enginn skrifaði undir af hálfu Ásólfsstaða en sami eigandi var þá að þeirri jörð og Fossnesi. Bréfið var þinglesið á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890:

> Að suðaustan ræður Þjórsá allt að Djáknasteini; þaðan sjónhending í vörðu á suðvestasta hnúknum á Hellnaholti; þaðan sjónhending í hæzta hnúkinn á Hellnaholti; þaðan sjónhending í Innri Skálhól, þaðan sjónhending í hæstu vörðu á Vörðukinn, þaðan sjónhending í Bognakarl, þaðan sjónhending í Rauðafoss vestast í Seljadal, þaðan sjónhending í Rauðafoss vestast í Seljadal [svo í frumtexta], þaðan sjónhending í Grjótármynni, svo ræður Þverá fram í Þjórsá.[5]

Eins og áður hefur komið fram fékk Gestur Einarsson á Hæli sumarið 1916 umboð hreppsnefndar Gnúpverjahrepps til að selja Búrfell og Skeljafell og þau vatnsréttindi sem jörðum í hreppnum fylgdu. Eigandi Fossness, Þórarinn Vigfússon, gerði að sínu leyti sams konar samning við Gest Einarsson, 20. nóvember 1916, og fól honum að selja allan rétt til vatns í Þjórsá fyrir landi jarðarinnar Fossnesi svo og rétt til að veita Þjórsá á eða frá landinu. Níu dögum síðar seldi Gestur fyrrverandi sýslumanni, Einari Benediktssyni, rétt til vatns í Þjórsá fyrir landi jarðarinnar með þeim skilyrðum sem tilgreind eru í samningnum.[6]

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Fossnesi frá því jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett. Sama ætt hefur setið jörðina síðan 1898.[7]

6.4. Hagi

Hagi var í eigu biskupsstólsins í Skálholti 1595.[8] Jörðin var 25 hndr. að dýrleika 1686 en aðeins 13 hndr. og 40 álnir 1695.[9] Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1709) er dýrleikinn ekki tilgreindur (ekki fremur en um aðrar stólseignir) en landskuld er sögð 110 álnir („ellefutíu álnir“). Samkvæmt því hefur jörðin verið um 18 hndr. að dýrleika. Henni hafði þá hrakað mjög vegna sandfalls úr Heklu. Í Jarðabókinni er fullyrt að 16 árum fyrr (þ.e. 1693) hafi landskuldin verið 120 hndr. og 20 álnir (140 álnir) og dýrleikinn þá væntanlega eftir því 23 hndr. og 80 álnir miðað við 5% landskuld.[10]

1 Björn Lárusson 1967, s. 108. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 75.
2 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 213.
3 Skjöl nr. 50 og 51b. Sbr. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 75.
4 *Jarðatal* 1847, s. 64. *Ný jarðabók* 1861, s. 23.
5 Skjal nr. 41.
6 Skjal nr. 186 (27).
7 Sbr. *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 352. Skjal nr. 42.
8 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 75.
9 Björn Lárusson 1697, s. 108.
10 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 214.

Jörðin var metin á 25 hndr. þegar hún var seld á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst 1788 og einnig í Jarðatali Johnsens 1847.[1] Í Nýrri jarðabók 1861 er jörðin talin 16,6 hndr.[2]

Landamerkjabréf Hagalands var undirritað 3. júní 1887 og samþykkt af Einari Gestssyni sem var umboðsmaður eiganda jarðanna Ásólfsstaða og Fossness. Bréfinu var þinglýst „á manntalsþingi sumarið 1887“:

> Að sunnan og austan ræður Þjórsá, að norðan innri lækurinn, er rennur í Þjórsá fyrir framan Bringu, og bein stefna þaðan og vestur yfir fjallið á framanverðan fremri Blakkdal; ræður svo Þverá landamerkjum að vestan þar til hún fellur í Þjórsá. Svo kölluð Hagaey í Þjórsá, er að miklu leiti liggur fyrir Hagalandi, fylgir öll jörðinni.[3]

Árið 1917, 7. júlí, seldi Stefán Sigurðsson, eigandi Haga, Einari Benediktssyni öll þau vatns- og vatnsaflsréttindi í Þjórsá sem tilheyrðu jörðinni. Réttindi þessi eignaðist ríkissjóður 1952.[4]

Heimildir benda ekki til annars en að nokkuð samfelld búseta hafi verið í Haga frá því jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett.

Nýbýlið Melhagi var sett á stofn árið 1960 og er land þess um $^{3}/_{32}$ af óskiptu landi Haga. Nafntökuleyfi fékk Melhagi 1962.[5] Árið 1992 var stofnað nýbýlið Hagi II (nafntökuleyfi það ár).[6]

6.5. Hamarsheiði

Hamarsheiði var eign Skálholtskirkju 1597.[7] Árið 1686 var hún talin 20 hndr. jörð en 1695 var dýrleikinn kominn niður í 10 hndr.[8] Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1709) er þessi afturför skýrð með eldsgangi í Heklu.

Hamarsheiði var talin 12 hndr. og 40 álnir þegar hún var seld á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst 1788.[9] Dýrleikinn er óbreyttur í Jarðatali Johnsens 1847 en samkvæmt Nýrri jarðabók 1861 var Hamarsheiði 14,2 hndr. að dýrleika.[10]

Landamerkjabréf Hamarsheiðar var undirritað 1. mars 1890 og samþykkt vegna Stóra-Núps og Minna-Núps, Fossness, Ása, Stóru-Mástungna og Flóa- og Skeiðamannaafréttar. Bréfið var þinglesið á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890:

> Fyrst ræður Hamarsheiðargil frá því er það kemur í Tunguá upp fyrir vaðið á gilinu fyrir framan bæinn á Hamarsheiði; þaðan er sjónhending í suðvestasta hnúkinn á Hellnaholti; þaðan sjónhending í Innri Skálhól; þaðan sjónhending í hæstu vörðu á Vörðukinn; þaðan sjónhending í Bognakarl; þaðan sjónhending í Rauðafoss; þaðan sjónhending í vörðu á vestri bakka Tunguár; svo ræður Tunguá að mynninu á Hamarsheiðargili.
>
> Jörðin Ásar í sama hreppi á Selland í Hamarsheiðarlandi, fyrir innan Lómsstaðagil.

1 Skjal nr. 51b. Sbr. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 75.
2 *Ný jarðabók* 1861, s. 23.
3 Skjal nr. 172.
4 Skjöl nr. 186 (4, 26).
5 Skjal nr. 186 (4). Sbr. *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 351.
6 Skjöl nr. 173 og 174, 186 (12).
7 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 75.
8 Björn Lárusson 1967, s. 109.
9 Skjal nr. 50 og 51b. Sbr. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 75.
10 *Ný jarðabók* 1861, s. 23.

> Mörk á Sellandinu eru: Tunguá að vestan frá Lómsstaðagili inní Þverbrekknagljúfur; þaðan sjónhending í Bognakarl; þaðan sjónhending í slakkann milli Fagurhóls og Vörðukinnar, þaðan sjónhending í Lómsstaðagil; svo ræður Lómsstaðagil vestur í Tunguá.
>
> Eigendur Hamarsheiðar og Ása hafa komið sjer saman um að ef Ásabóndi ekki notar Sellandið til Selstöðu, þá sje honum þar heimil fjárbeit vor, haust og vetur eptir þörfum; en að því leyti sem má nota Sellandið til slægna, þá skipti ábúendur beggja jarðanna því á milli sín til helminga.[1]

Með kaupsamningi 24. febrúar 1950 seldu Jóhann Kolbeinsson og Erlendur Jóhannsson, báðir bændur á Hamarsheiði, Kolbeini Jóhannssyni hluta úr eignarjörð sinni til stofnunar nýbýlis með þeim landamerkjum sem tilgreind eru í samningnum. Nýbýli þetta fékk heitið Hamarsholt.[2] Annað nýbýli, Hamarsheiði II, var stofnað 1960 en frá 1947 hafði verið tvíbýli á jörðinni.[3] Loks er að nefna nýbýlið Víðihlíð sem sett var á stofn 1959 úr landi Hamarsheiðar og Stóra-Núps.[4]

Heimildir benda ekki til annars en að nokkuð samfelld búseta hafi verið í Hamarsheiði frá því jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur Hamarsheiði framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett. Sami ættleggur hefur setið jörðina Hamarsheiði frá 1890.[5]

6.6. Laxárdalur

Laxárdalur var í eigu biskupsstólsins í Skálholti 1597.[6] Í jarðabókinni 1686 er jörðin nefnd Laxárbakki og metin á 16 hndr. og 160 álnir en aðeins 10 hndr. í jarðabókinni 1695.[7]

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1709) segir um Laxárdal að hún eigi kirkjusókn að Hruna og svari öllum hreppskilum til Ytrahrepps (Hrunamannahrepps) þó að hún standi fyrir austan Stóru-Laxá sem skilji Eystrahrepp (Gnúpverjahrepp) og Ytrahrepp. Dýrleikinn er sagður óviss en miðað við landskuldina, 100 álnir, má gera ráð fyrir að hann hafi verið 16 hndr. og 80 álnir. Landskuldin hafði reyndar lækkað niður í 60 álnir fyrstu tvö árin eftir Heklugosið en var aftur komin í fyrra horf. Meðal hlunninda jarðarinnar var heimild til að nýta skóga biskupsstólsins „fyrir norðan Eystrahrepp“ til eldingar og kolgjörðar.[8] Hér er trúlega átt við skóga Skálholtsstóls í Þjórsárdal (sbr. kafla nr. 6.11.).

Laxárdalur var talinn 23 hndr. og 80 álnir þegar hann var seldur á stólsjarðauppboðinu 16. febrúar 1791.[9] Dýrleikinn er óbreyttur í Jarðatali Johnsens 1847 en í Nýrri jarðabók 1861 er jörðin sögð 17,8 hndr. að dýrleika.[10]

Landamerkjabréf Laxárdals var undirritað 16. júní 1884 og samþykkt vegna jarðanna Hlíðar, Hrunakróks, Sólheima, Skáldabúða og fulltrúa þeirra sem áttu hagsmuna að gæta á Flóa- og Skeiðamannaafrétti. Athygli vekur að í bréfinu er gert ráð fyrir að mörk Hrunakróks og Laxárdals liggi saman og er skýringin sennilega sú að presturinn í Hruna eignaði Hrunakróki umdeilt slægjuland austan Stóru-Laxár. Undir landamerkjabréfinu standa einnig nöfn jarðanna Hörgsholts og Kaldbaks en enginn skrifaði undir af þeirra hálfu enda báðar vestan Stóru-Laxár. Landamerkjabréfið var þinglesið á manntalsþingi að Gröf 3. júní 1890:

1 Skjal nr. 36.
2 Skjal nr. 186 (14). *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 356.
3 Skjöl nr. 38, 186 (5). *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 355.
4 *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 353. Skjal nr. 186 (5).
5 Sbr. *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 354-355. Skjöl nr. 37, 38 og 186 (5).
6 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 87.
7 Björn Lárusson 1697, s. 110.
8 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 252-253.
9 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 87. *Jarðatal* 1847, s. 419.
10 *Jarðatal* 1847, s. 66. *Ný jarðabók* 1861, s. 23.

> Að vestan ræður Laxá. Að norðan ræður bein lína úr háfjallinu hjá Kaldbak, sem kallað er Nál og austur í Lambafell. Að austan ræður bein lína suður um vestur brún Hrútafells, og um Kragás; þaðan suður um austurbrún Hlíðarfjalls, sem kallað er Grenshlíð í Nónstein, sem stendur austan á fjallsbrúninni. Að sunnan ræður bein lína úr Nónsteini vestur í vörðubrotið fyrir ofan há-Grensás, og þaðan bein lína niður í Markalæk fyrir framan Brúngljúfur og úr því ræður lækurinn útí Laxá um Yðustein.[1]

Heimildir benda ekki til annars en að nokkuð samfelld búseta hafi verið í Laxárdal frá því jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett.[2] Sama ættin hefur setið jörðina Laxárdal frá árinu 1904.[3]

Árið 1954 seldi eigandi jarðarinnar Laxárdals, Högni Guðnason, syni sínum, Guðjóni Högnasyni, 1/3 hluta jarðarinnar til stofnunar nýbýlis, Laxárdals II (nafntökuleyfi 1953).[4] Hluti jarðarinnar Laxárdals II var lagður undir skógrækt með samningi við Skógrækt ríkisins 1993.[5]

6.7. Minni-Mástungur

Minni-Mástungur voru bændaeign og taldar 16 hndr. og 80 álnir í jarðabókinni 1686 en dýrleikinn var kominn niður í 10 hndr. níu árum síðar.[6] Jörðin er nefnd Minni-Mostungur í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1709) og var þá enn metin á 10 hndr. að dýrleika. Skógarítak fylgdi jörðinni „í takmörkuðu plátsi á Þjórsárdal í Mostúngnahöfða, þar er nú gjöreytt af sandfalli úr Heklu“. Úthögum jarðarinnar spillti uppblástur og sandfok. „En þeir hagar, sem minna gengur á, eru mjög í fjarska, og því verður ábúandi haga að þiggja á vetur af nábúum sínum fyrir óákveðna greiðasemi.“[7] Jörðin er sögð 10 hndr. í Jarðatali Johnsens 1847 en 11,9 hndr. samkvæmt Nýrri jarðabók 1861.[8]

Landamerkjabréf jarðarinnar var undirritað 13. september 1888 og samþykkt vegna jarðanna Stóru-Mástungu og Skáldabúða, einnig Flóamannaafréttar og Steinholtshverfisins. Bréfið var þinglesið á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890:

> 1. að sunnan ræður Langagil, þartil Fossagljúfur enda að norðan, þá bein lína í Stóraskigni, þaðan bein lína í slakkan á Selfelli og úr þeim slakka í vörðu fremst á Kálfafitjafjalli.
> 2. frá áður nefndri vörðu ræður bein lína í Kálfá á móts við Fitjagil, úr því ræður Kálfá alla leið þar til hið áðurnefnda Langagil rennur í hana.[9]

Heimildir benda ekki til annars en að nokkuð samfelld búseta hafi verið í Minni-Mástungum frá því jarðarinnar er fyrst getið.[10] Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett.

6.8. Skáldabúðir

Skáldabúðir voru bændajörð og 10 hndr. að dýrleika samkvæmt kaupsamningi sem eigandi jarðar-

1 Skjal nr. 17.
2 Sbr. skjal nr. 186 (6).
3 Sbr. *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 363-364. Skjöl nr. 19 og 20, 186 (15-17).
4 Skjal nr. 186 (6, 15, 16).
5 Sbr. skjal nr. 20.
6 Björn Lárusson 1967, s. 109. Þar er jörðin nefnd Minni-Mástunga, þ.e. í eintölu.
7 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 222.
8 *Jarðatal* 1847, s. 64. *Ný jarðabók* 1861, s. 23.
9 Skjal nr. 27.
10 Sbr. skjöl nr. 186 (7), 28. Jörðin lá í eyði fardagaárið 1910-1911 (sbr. *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 361).

innar, Bjarni Eiríksson, gerði við Þórð Þorlákssson biskup 13. júlí 1678. Bjarni hafði þá selt biskupinum aðra jörð, Arngeirsstaði í Rangárvallasýslu, en sett Skáldabúðir að veði.[1] Árið 1686 voru Skáldabúðir taldar 13 hndr. og 80 álnir að dýrleika en voru aftur komnar niður í 10 hndr. níu árum síðar. Þetta hélst óbreytt þegar Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns fyrir Eystrahrepp var gerð 1709. Jörðin var þá komin í eyði og hafði verið það næstliðið ár en tekið fram að aftur mætti byggja hana ef fólk til fengist. Enginn brúkaði grasnyt jarðarinnar nema hvað afréttarfé gekk yfir landið.[2]

Ekki er kunnugt um hvenær Skáldabúðir byggðust að nýju en heimildir eru fyrir því að jörðin hafi verið seld 1734 og var kaupbréfið upplesið í lögréttu 1739.[3]

Skáldabúðir eru skráðar 10 hndr. í Jarðatali Johnsens 1847 en 7,9 hndr. í Nýrri jarðabók 1861.[4] Landamerkjabréf jarðarinnar var gert 27. febrúar 1890 og rituðu undir það annars vegar L. Guðmundsson „fyrir hönd jarðareiganda“ og Jónas Jónsson „vegna Skáldabúða“. Enn fremur var bréfið samþykkt vegna Laxárdals, Minni-Mástungu og Flóa- og Skeiðamannaafréttar. Bréfið var þinglesið á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890:

> 1. Milli Skáldabúða og Steinsholts ræður bein lína úr Nónsteini í gil austan í Moldás, sem ræður mörkum niður í Kálfá.
> 2. Milli Skáldabúða og Mástungna ræður Kálfá inní Fitargil;
> 3. Milli Skáldabúða og Flóamannaafrjettar ræður Fitargilið uppí Þrengslin, og svo úr þeim bein lína vestur í Vatnsás, og úr honum aptur bein lína í Hrútafells hornið að norðan.
> 4. Milli Skáldabúða og Laxárdals ræður bein lína úr Hrútafellshorni að norðan suður í Kraganýpu, og svo úr henni bein lína í Nónstein.[5]

Heimildir benda til að búseta í Skáldabúðum hafi verið nokkuð stopul á 18. öld. Eftir það virðist hún hafa haldist að mestu samfelld fram til þessa dags. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett.[6] Sama ættin hefur setið jörðina frá 1897.[7]

6.9. Skriðufell

Skriðufell var eign Skálholtsdómkirkju 1597.[8] Árið 1686 var hún talin 23 hndr. og 80 álnir að dýrleika en „eyðilagðist þá [þ.e. 1693] fyrir Heklu sandi“.[9] Þegar Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns fyrir Eystrahrepp var gerð 1709 var jörðin aftur komin í byggð. En landskuldin, 40 álnir, bendir ekki til að jörðin hafi á þeim tíma þótt góð til ábúðar.

Meðal þess sem Árni Magnússon vildi athuga voru eyðibýli, hvar þau væru og hvað þau hétu, hvenær þau hefðu lagst af og hvers vegna og ekki síst hver væri eigandi þeirra. Á einum stað í þessum hugleiðingum sínum skrifaði hann: „Similiter þar fleiri en eitt eyðibýli standa í sveitum eða afdölum, svo þar af merkja er, að nokkur eða mikill partur sveitarinnar muni eyðst hafa, ex.gr. fyrir framan Skriðufell í Hreppum, í Flekkudal á Fellsströnd.“[10]

Skriðufell var metið á 8 hndr. og 40 álnir þegar það var selt á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst

1 *Jarðabréf frá 16. og 17. öld. Útdrættir*. Reykjavík 1993. S. 4.
2 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 222-223.
3 *Alþingisbækur Íslands.* 12. b. Reykjavík 1971. S. 510.
4 *Jarðatal* 1847, s. 64. *Ný jarðabók* 1861, s. 16.
5 Skjal nr. 23.
6 Sbr. skjal nr. 186 (8).
7 Sbr. *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 362. Skjal nr. 24.
8 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 76.
9 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 216. Björn Lárusson 1967, s. 108.
10 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 13. b. *Fylgiskjöl*. Reykjavík 1990. S. 42.

1788.[1] Dýrleikinn er óbreyttur í Jarðatali Johnsens 1847 en í Nýrri jarðabók 1861 er Skriðufell talið 16 hndr. að dýrleika.[2]

Séra Guðmundur Vigfússon víkur að landamerkjum Skriðufells í sóknalýsingum sínum árið 1841. Þar segir hann m.a.:

> Fyrir austan Hvammsá kemur Skriðufellsland, sem er gömul stólseign, 8 hndr., 40 ál(nir) að dýrleika, og stendur bærinn *Skriðufell* að sunnan- og vestanverðu við hátt fell, sem kallað er Skriðufellsfjall. … Fyrir austan Skriðufell rennur áin Sandá, sem kemur úr 2ur kvíslum innan fyrir sem kemur úr 2ur kvíslum innan fyrir Heljarkinn og fellur til útsuðurs í Þjórsá. Fyrir innan hana byrjar Skeiðamanna-afréttur.[3]

Landamerkjabréf Skriðufells var undirritað 1. mars 1890 og samþykkt vegna Ásólfsstaða. Bréfið var þinglesið á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní sama ár:

> Að vestan ræður Hvammsá innað Seljatunguhæð; þaðan er sjónhending í Brunaskógshæð, þaðan sjónhending í Víðigilsmynni, þaðan sjónhending neðst í Grjótárgljúfur; svo ræður Grjótá austur í Sandá, svo Sandá í hellustein austan undir Dímon, svo úr þeirri hellu sjónhending í Sandvikið fyrir vestan Kolviðarhól; svo ræður Þjórsá vestur í Sandármynni.[4]

Munnmæli eru um að á því landsvæði sem afmarkað er í landamerkjaskránni hafi verið nokkrar þeirra jarða í Þjórsárdal sem síðar lögðust í eyði. Þar má nefna jarðirnar Karlsstaði, Áslákstungu fremri og innri, Fagraskóg og Grjótárkrók. Brynjólfur Jónsson athugaði minjar á þessum stöðum undir lok 19. aldar og fann ekki sæmilega glöggar rústir nema í Áslákstungum og Grjótárkróki. Hann gat sér þess til að jarðirnar hefðu á sínum tíma átt sameiginlega landeign með Áslákstungu innri sem aðalból.[5] Einnig er hugsanlegt að bæjarstæði höfuðbýlisins hafi síðar verið flutt til, e.t.v. þangað sem nú er Skriðufell.

Árið 1938 seldu Ólafur Bergsson og Jóhann Ólafsson Skógrækt ríkisins jörðina Skriðufell ásamt öllum gögnum og gæðum. Í afsali sem undirritað var 21. júní sama ár var tekið fram að hreppsfélagið hefði afsalað sér forkaupsrétti að hinni seldu eign.[6] Sama ár gerðu hreppsnefndir Skeiðahrepps, Villingaholtshrepps, Hraungerðishrepps, Gaulverjabæjarhrepps, Sandvíkurhrepps, Stokkseyrarhrepps og Eyrarbakkahrepps annars vegar og Skógrækt ríkisins hins vegar með sér svofelldan makaskiptasamning:

1. Hreppsnefndir ofannefndra hreppa selja og afsala Skógrækt ríkisins afréttarlönd sín í Þjórsárdal innan eftirfarandi takmarka: Allt land austan girðingar þeirrar, sem liggur úr kletti við Sandá norðan Háholtsskógar norður fyrir Reykholt austan Rauðukamba inn með Fossá að Háafossi fyrir land það, sem um getur í 2. grein.
2. Skógrækt ríkisins selur og afsalar ofangreindum hreppsnefndum allar heiðar og öll lönd Skriðu-

1 Skjöl nr. 50 og 51b. Sbr. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 76.
2 *Jarðatal* 1847, s. 64. *Ný jarðabók* 1861, s. 23.
3 *Árnessýsla* 1979, s. 97.
4 Skjal nr. 58.
5 Brynjúlfur Jónsson, 1885: „Um Þjórsárdal.“ *Árbók Hins íslenzka fornleifafélags* 1884-1885. S. 47-48. Ágúst Guðmundsson, 1996. „Ofan Hreppafjalla milli Hvítár og Þjórsár í Árnessýslu ásamt ágripi af jarðsögu héraðsins, virkjunarsögu Þjórsár og lýsingu á Þjórsárdal og fornbýlum þar.“ *Árbók Ferðafélags Íslands*. S. 96-99.
6 Skjal nr. 59.

> fells í Gnúpverjahreppi ofan og vestan fyrnefndrar girðingar og girðingarinnar fyrir Flóa- og Skeiðamannaafrétti fyrir land það, sem um getur í 1. grein.[1]

Samningi þessum var þinglýst 30. júní 1939. Landsvæði þetta er nú nýtt sem hluti afréttar Flóa- og Skeiðamanna án þess að hafa formlega verið lagt til afréttar.

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld á Skriðufelli frá því jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins var jörðin framseld með hefðbundnum hætti og veðsett þar til hún var seld Skógrækt ríkisins 1938.[2]

6.10. Stóru-Mástungur

Jörðin var eign Skálholtsdómkirkju samkvæmt jarðabók 1597.[3] Hún var metin á 30 hndr. 1686 en sökum Heklugelda féll dýrleikinn niður í 16 hndr. og 80 álnir undir lok aldarinnar (1695).[4]

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1709) er jörðin nefnd Stóru Mostungur. Eins og aðrar stólsjarðir var hún ekki tíunduð til skatts en eftir landskuldinni að dæma mun dýrleiki jarðarinnar þá hafa verið um 20 hndr. Hún átti afrétt eins og aðrar jarðir ofan byggðar og skóg til eldiviðar og kolgjörðar í almenningi. Úthagar voru sagðir nægir „[en] mjög í fjarska við jörðina, og því verður ábúandi að þiggja haga af öðrum mönnum, þó geldst ei beitartollur“.[5]

Stóru-Mástungur (Márstungur, Mostunga[6]) voru taldar 25 hndr. þegar þær voru seldar ábúanda jarðarinnar, Jóni Einarssyni, á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst 1788.[7] Dýrleikinn er óbreyttur í Jarðatali Johnsens 1847 en samkvæmt Nýrri Jarðabók 1861 var jörðin 19 hndr. að dýrleika.[8]

Landamerkjabréf fyrir jörðinni „Stóru-Mástungu“ var undirritað 13. september 1888 og samþykkt vegna Ása, Hamarsheiðar, Minni-Mástungu, Flóamannaafréttar og Steinsholtshverfis. Það var þinglesið á manntalsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890:

1. Að sunnanverðu ræður Tungá frá því hún rennur í Kálfá, alla leið inná hinn svonefnda fremri Krók norðan við Þverbrekknagljúfur.
2. Af fremri króknum ræður bein stefna í vörðu fremst á Kálfafitjarfjalli, á móts við svo kallað Fitjagil.
3. Frá áður nefndri vörðu ræður bein stefna í slakkan, á Selfelli, þaðan beint í Stóraskignir og frá Stóraskigni bein stefna í endan á Fossagljúfrinu, síðan ræður Langagil alla leið í Kálfá, þá Kálfá þar til Tungá rennur í hana, eins og segir í 1. málsgrein.[9]

Árið 1949, 14. september, seldi Bjarni Kolbeinsson, bóndi í Stóru-Mástungu, Herði Bjarnasyni, bónda á sama stað, hálfa jörðina til stofnunar nýbýlis, Stóru-Mástungu II, með þeim landamerkjum sem tilgreind eru í landamerkjaskrá, dags. 12. september 1949.[10]

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld á Stóru-Mástungu frá því jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkja-

1 Skjal nr. 60.
2 Sbr. skjal nr. 186 (g) *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 347.
3 *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 76.
4 Björn Lárusson 1967, s. 109.
5 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 221.
6 Sbr. skjöl nr. 50 og 51b.
7 Skjal nr. 51b. Sbr. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 76.
8 *Jarðatal* 1847, s. 64. *Ný jarðabók* 1861, s. 23.
9 Skjal nr. 31.
10 Skjöl nr. 186 (18-20).

bréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett. Sama ættin hefur búið á jörðinni frá árinu 1835.[1]

6.11. Gnúpverjaafréttur

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er komist svo að orði um afrétt Eystrahrepps:

> Afrjett á og brúkar þessi jörð [hér er átt við Sandlæk] sem aðrar í sveitinni fyrir allan sinn afrjettarpening, naut, hesta, geldfje og lömb, átölulaust og tollfrí um lángan aldur, á eyðilöndum þeim, sem liggja upp frá bygðinni í þessum hrepp, millum Þjóssár og Fossár. Hefur að fornu í þessum afrjett fjórir bæir verið, sem menn vita af og merki sjást til, en af fallnir fyrir manna minni, þeirra feðra og föðurfeðra.[2]

Nákvæm lýsing á mörkum Gnúpverjaafréttar er ekki eldri en frá 19. öld. Séra Guðmundur Vigfússon, prestur á Stóra-Núpi, segir í sóknarlýsingu sinni frá 1841 að Eystrahreppsmannaafréttur liggi „fyrir innan Fossá, milli hennar og Þjórsár, og nær inn að Dalsá.[3]“

Landamerkjabréf Gnúpverjahreppsafréttar er frá 24. apríl 1890 og undirritað af fulltrúa hreppsnefndar, Valdimar Briem. Einnig samþykktu það Jón Jónsson og Þ. Guðmundsson fyrir hönd Flóa- og Skeiðamanna. Bréfinu var þinglýst á manntalsþingi að Stóranúpi 2. júní 1890:

> Frá Þjórsá ræður Fossá að upptökum sínum norðaustanvert við Lambafell, þaðan er bein stefna í Öræfahnúk, þaðan hæst í Flóamanna-öldu, þaðan í toppinn á Arnarfelli, síðan ræður Þjórsá þar til Fossá kemur í hana fyrir neðan Búrfell.[4]

Í 1. gr. fjárskilareglugjörðar fyrir hreppana milli Þjórsár og Hvítár, sem tók gildi 1. september 1895, er Gnúpverjaafréttur skilgreindur sem svæðið milli Fossár og Þjórsár. Að öðru leyti fari afréttarmörk eftir landamerkjaskrám.[5] Lýsing þessi hélst síðan nær óbreytt í síðari fjallskilareglugerðum, allt þar til núgildandi fjallskilareglugerð tók gildi 1996. Í 2. gr. hennar segir svo:

> Afréttur Hrunamannahrepps er að vestan milli Jökulfalls og Hvítár í Hofsjökul og úr jöklinum bein lína um Eystra-Rjúpnafell í Laxárdrög og ræður svo Stóra-Laxá austurmörkum. Afréttur Flóa- og Skeiðamanna afmarkast að vestan af áðurnefndri línu milli hans og Hrunamannaafréttar, en að austan ræður Fossá og síðan drög hennar og lína um Öræfahnjúk og Flóamannaöldu í hæstu gnípu Arnarfells. Afréttur Gnúpverja afmarkast að vestan af sömu línu, en af Þjórsá að austan.[6]

Gnúpverjaafréttur er einhver lengsti afréttur landsins, um 80 km og nálægt 110 km ef talið er inn á vatnaskil við austanverðan Hofsjökul. Hann skiptist í tvo meginhluta. Inn að Dalsá ná aðalafréttirnir, stundum nefndir Framafréttir, en innan við Dalsá er Norðurleit að Kisu (Kisá), þá Fjórðungssandur að Hnífá en innst Langaleit.[7]

Í Þjórsárdal virðist snemma hafa myndast nokkuð fjölmennt samfélag og vitað er um tvær graftarkirkjur sem þar voru, á Stöng og Skeljastöðum.[8] Þjórsárdalur er talinn hafa farið í eyði um stund-

1 Sbr. *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 359-360. Skjöl nr. 32 og 33.
2 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 205.
3 *Árnessýsla* 1979, s. 100.
4 Skjal nr. 69.
5 Skjal nr. 171 (4). Sams konar lýsingar eru í yngri fjárskila(fjallskila)reglugerðum, sbr. skjöl nr. 171 (5-15).
6 Sbr. skjal nr. 171 (14).
7 Ágúst Guðmundsson 1996, s. 16.
8 Hjalti Hugason, 2000: *Kristni á Íslandi.* 1. b. *Frumkristni og upphaf kirkju.* Reykjavík, S. 171.

ar sakir í Heklugosi 1104.[1] Byggð reis að nýju í dalnum og mun hafa haldist að nokkru leyti allt þar til hún lagðist í auðn í Heklugosi 1693. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns eru talin upp 13 eyðibýli í Þjórsárdal og voru fimm þeirra austan Fossár: Sámsstaðir, Skeljastaðir, Steinastaðir, Stöng og Leppar. Líklega eru hér nefndir þeir fjórir bæir sem í þessari sömu heimild eru sagðir hafa verið í afréttinum en voru þá „af fallnir fyrir manna minni“ (sbr. hér framar).[2] Í Jarðabók Árna og Páls er komist svo að orði að öll þessi eyðilönd séu nú „almennings afrjettur, milli Þjórsár og Fossár Eystra Hrepps, og vestur frá Fossá að Stóru Laxá Flóamanna og Skeiða, og er engin önnur brúkun á þessum löndum“.[3]

Ein elsta heimildin um skógarítök í Þjórsárdal er máldagi Hrunakirkju sem talinn er frá 1331. Þar kemur fram að kirkjan átti „hellirs skoga. alftavollu. Þorsteinzhofda. mariuhrijs oc knausa med ollum fornnvm vmm merkium“.[4] Hellisskógar, Álftavellir og Knausar munu allir hafa verið í Þjórsárdal austan Fossár þar sem nú er Gnúpverjaafréttur.[5]

Skógurinn í Þjórsárdal skiptist í mörg ítök sem flest voru í eigu Skálholtsstóls en nokkrir bæir áttu þar einnig skógartekju auk Hólastóls. Af skrá um skóga í Þjórsárdal frá síðari hluta 16. aldar virðist mega ráða að allmargir skógar hafa verið í dalnum austanverðum. Þar má nefna Lepparstaðarskóg, Ásskóg, Fitjaskóg, Kræklukskóga og Hrossatungur.[6]

Á 19. öld komu upp nokkur ágreiningsmál um nýtingu afréttanna, Gnúpverja-, Flóa- og Skeiðamannaafrétta. Þar áttu hlut að máli Flóa- og Skeiðamenn annars vegar og Gnúpverjar hins vegar. Bændur í Flóa og á Skeiðum héldu því fram að afréttur þeirra og Gnúpverja væri sameign hreppanna enda hefðu Eystrahreppsmenn (Gnúpverjar) rekið fé sitt óátalið á „svokallaða“ Flóa- og Skeiðamannaafrétt. Gnúpverjar fullyrtu á hinn bóginn að afréttur Eystrahreppsmanna (eystri hluti afréttarins) hefði verið ómótmælt eign hreppsins mann eftir mann.[7] Gnúpverjar höfðu þá undir höndum lögfestu frá 18. maí 1797 þar sem þeim var eignaður afrétturinn „fyrir innan Fossá“:

> Med því ad Austari Repps Afréttur, sem hönum hefur tilheirt og fylgt til allra Landsnytia, frá alderstíd, so vel ad Fiárgaungum, Skógi, Grösum og öllum Lands-Nytium, enn hefur tekid so fárlegum Skada af Jardeldum, vikur-gos[um] og so uppblásinn, og hans meiri Partur Eydi-Sandar ordnir ad þad litla Skógar-krat, sem þar eptir finnst, vinnst ecki Sveitarmönnum sér til Hiálpar, og nockrir hafa leitad sér Hiálpar til ad kaupa sér Skóg til Kola í ödrum Sveitum, sem þó er torsókt ad fá, enn hvad margir úr ödrum Sveitum hafa brúkad og brúka árlega þenna Afrétt til Kola og Eldividar, fá menn valla uppgötvad, hverra ádurnefndra Ordsaka vegna, ad vid undirskrifadir lögfestum uppá ockar éginn – og allara Sveitar-manna – vegna, ádurnefndann Afrétt fyrir innann Fossá, og leggium Lög og Dóm fyrir allra annara óvidkomandi Manna brúkun og yrkíngu ad þeim fráteknum sem þar finnast ýtölu éga ad Skógi eda Fiárgaungum eptir löglegum adkomstum, undir vidliggiandi Sektir eptir Lögum, og bidium í diúpustu undirgefni ad Hra Sysslumadurinn láti þetta upplesa og auglísa, fyrst á Grafar Þíngstad í Ytra-Repp og þar eptir í þeim 5 Þíngstödum í Flóa. Til staðfestu eru undirskrifadra Nöfn á Stóra Nups Manntalsþíngi d(atum) 18a Maji 1797.[8]

1 Sveinbjörn Rafnsson 1977, s. 110. Sbr. Magnús Þorkelsson, 1989: „Hugleiðingar um fornleifar í uppsveitum Árnessýslu.“ *Græðum Ísland.* Landgræðslan 1988. (Árbók II.)

2 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 205, 217-218. Brynjúlfur Jónsson (1885) taldi sig hafa fundið leifar 24 bæja í Þjórsárdal (*Árbók Hins íslenzka fornleifafélags* 1884-1885. S. 45-55).

3 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 218.

4 *Íslenskt fornbréfasafn.* 2. b. Kaupmannahöfn 1893. S. 665.

5 *Íslenskt fornbréfasafn* 2, sbr. registur. Sbr. Ágúst Guðmundsson 1996, s. 83, 84, 91.

6 *Íslenskt fornbréfasafn.* 13. b. Reykjavík 1933-1939. S. 165-167.

7 Sbr. skjöl nr. 190 (4, 5, sbr. 6-9).

8 Skjal nr. 190 (18).

Undir lögfestuna rituðu fimm menn nöfn sín og var hún lesin upp á fjórum manntalsþingum í Flóa og á Stokkseyri.

Sættir tókust í málinu með svonefndum Sandlækjarsamningi 1843. Þar voru m.a. settar reglur um hvenær og á hvaða svæði í Flóa- og Skeiðamannaafrétti rekið skyldi og jafnframt lagt fyrir Gnúpverja að safna því fé sem rynni úr afrétti fyrir túnaslátt og reka það aftur á sinn stað. Ábúandanum í Skáldabúðum var leyft að heyja inn í svonefndum Eysteinsvötnum en í staðinn skyldi hann tilkynna nefndarmönnum í sveitinni „ef aðrir óvidkomandi, serilagi frá Laxárdal og Hrunakrók skyldu yrkja í afréttinum eda styggja afréttarfénaðin, svo að þeir, fyrir slíka ólöglega yrkingu, verdi dregnir [til] ansvars og sekta eptir málavöxtum“.[1] Sandlækjarsamningurinn þótti ófullnægjandi og Flóamenn kvörtuðu undan „framkomu fjár af afrétti [Eystrahrepps]“ sem færðist stöðugt í vöxt að þeirra sögn.[2] Nákvæmari reglur um fjallreksturinn voru settar á fundi að Stóra-Núpi 17. júní 1850 og þær staðfestar með lítils háttar breytingum að Hjálmholti 10. júní 1851.[3] Fleiri samningar virðast hafa verið gerðir síðar á öldinni[4] en undir lok aldarinnar var farið að setja fjallskilareglugerðir til að koma í veg fyrir ágreining af þeim toga sem hér hefur verið lýst.

Gnúpverjar, en einkum þó Flóa- og Skeiðamenn, áttu einnig aðild að svonefndri Hrunakrókssök þegar deilt var um slægjuland í Kambi austan Stóru-Laxár (sbr. mál nr. 5/2000 og 6/2000).

Gnúpverjar smöluðu afréttinn að hluta til í samvinnu við Flóa- og Skeiðamenn. Þetta var landsvæðið innan Dalsár vestur til Kerlingarfjalla austur með Hofsjökli til Arnarfells.[5] Á fjórða áratug 20. aldar fór mæðiveiki að breiðast út í Árnessýslu utan Hvítár og var þá (1938) sett upp varnargirðing milli Þjórsár og Hvítár á mörkum Skeiða og Flóa til varnar þrem efstu hreppum milli ánna.[6] Flóamönnum var eftir það óheimilt að nota afrétt sinn fram yfir fjárskiptin 1952. Kom þá í hlut Skeiðamanna að smala afréttinn sem nær liggur byggðinni en Gnúpverjar tóku að sér smölun þess hluta sem fjær liggur.

Frá þeim tíma er til greinargóð lýsing á smölun afréttarins. Leitir á Gnúpverjaafrétti (Löngu-leitin) hófust þriðjudaginn í 21. viku sumar.[7] Þegar komið var inn í Nauthaga, á fimmtudegi, var skipað í leitir og byrjað að smala Sandinn vestanverðan.[8] Einn flokkur manna fór inn í Arnarfell og smalaði allt svæðið innan við Miklukvísl og vestur í Nauthaga aftur. Aðrir fjallmenn fóru vestur í Jökulkrók og að Blautukvíslargljúfri og þaðan austur í Nauthaga. Einnig var farið vestur í Kisubotna og smalað þar. Næstu daga var féð rekið fram Fjórðungssand, niður með Kisu og í Kjálkaver þar sem mættust Löngu-leitarmenn og Norðurleitarmenn.

Norðurleitarmenn fóru úr byggð á föstudeginum og smöluðu svæðið frá Dalsá og fram í Gljúfurleit. Á mánudeginum voru Öræfin smöluð og Gljúfurleit og á þriðjudeginum, síðasta smaladaginn, Skúmstungnaheiði og Fossheiði vestur að Fossá og síðan öllu smalað fram í Hólaskóg. Á miðvikudeginum var féð allt rekið til byggða.

Gnúpverjahreppur var einn þeirra hreppa í Árnessýslu sem ráðstafaði vatnsréttindum á afrétti sínum í upphafi 20. aldar. Þetta kom m.a. fram í því að 20. febrúar 1909 veitti hreppsnefnd Gnúpverjahrepps Gesti Einarssyni á Hæli „fullt og ótakmarkað einka umboð til þess að selja, leigja eða

1 Skjal nr. 194.

2 Sbr. skjöl nr. 198 og nr. 190 (1-9).

3 Skjöl nr. 190 (10-11).

4 Sbr. skjöl nr. 190 (12) og 199-201.

5 *Göngur og réttir.* 2. b. Bragi Sigurjónsson bjó til prentunar. Önnur prentun aukin og endurbætt. Akureyri 1984. S. 92. Í núgildandi fjallskilasamþykkt fyrir Árnessýslu austan vatna (nr. 408/1996) er landsvæðinu lýst þannig: „Landið fyrir innan Fjórðungssand og Norðurleitina, milli Dalsár og Kisu, smala Skeiða- og Flóamenn sameiginlega með Gnúpverjum.“

6 *Göngur og réttir* 2 (1984), s. 116.

7 Hér er stuðst við lýsingu Jóhanns Kolbeinssonar á Hamarsheiði, sbr. *Göngur og réttir* 2 (1984), s. 55-68.

8 Að sögn Hjalta Gunnarssonar, Fossnesi, við skýrslutöku í máli nr. 7/2000, er nú byrjað á því að smala Þjórsárverin vestanverð þegar komið er inn í Tjarnarver.

á annan hátt koma í verð eign hreppsins: fossunum Þjófafossi, Tröllkonufossi og Gljúfurleitarfossi, öllum í Þjórsá, Hávafossi og Hjálparfossi í Fossá og Geldingaárfossi í Geldingaá ásamt vatninu í nefndum ám og árfarvegum“[1]. Þessi ákvörðun hreppsnefndar var staðfest á aðalfundi sýslunefndar Árnessýslu 26.-30. apríl sama ár.[2] Á fundi hreppsnefndar Gnúpverjahrepps 9. mars 1911 var samþykkt að hverjum þeim, sem keypti eða leigði fossa þá er nefndir væru í umboði Gests Einarssonar, „[væri] heimilt land eptir þörfum til útbyggingar hvers foss fyrir sig endurgjaldslaust, þar með talinn rjettur til að gjöra nauðsynlega skurði til vatnsleiðslu, land undir nauðsynleg hús og aðrar byggingar, er notaðar kunna að verða til starfrækslu fossanna sjerstaklega“.[3] Einnig var tekið fram að væntanlegum kaupendum eða leigjendum fossanna væru heimil án endurgjalds hvers kyns byggingarefni, sem kynnu að finnast í löndum hreppsins, til bygginga í sambandi við fossana.

Umboð þetta framseldi Gestur Einarsson Þorleifi Guðmundssyni 24. febrúar 1911. Það komst síðar í hendur Sturlu Jónssonar og 19. febrúar 1914 seldi hann, í umboði Gnúpverjahrepps, fossafélaginu Titan réttindi sem hreppurinn taldi sig eiga í fyrrnefndum fossum. Í fyrstu grein samnings er tilgreint nákvæmlega hvað selt var:

> Hið selda er:
> a. Eignarhluti seljanda í Gljúfurleitarfossi í Þjórsá ásamt öllu vatni og árfarvegi 200 – tvö hundruð – faðma upp ána frá fossinum og 200 – tvö hundruð – faðma niður ána frá fossinum svo og með 400 – fjögur hundruð – faðma breiðri landsspildu af landi hreppsins meðfram ánni er sje á lengd 200 – tvö hundruð – faðmar upp með ánni frá fossinum og 200 – tvö hundruð – faðmar niður með ánni frá fossinum.
> b. Eignarhluti seljanda í Tröllkonufossi og Þjófafossi í Þjórsá ásamt öllu vatninu og árfarvegi í báðum þessum fossum og alla leið á milli þeirra og ennfremur 500 – fimm hundruð – faðma upp ána frá Tröllkonufossi og 500 – fimm hundruð – faðma niður ána frá Þjófafossi, svo og með 200 – tvö hundruð – faðma breiðri landsspildu með fram ánni alla leið milli ofangreindra enditakmarka 500 föðmum fyrir ofan Tröllkonufoss og 500 föðmum fyrir neðan Þjófafoss.
> c. Eignarhluti seljanda í Hávafossi í Fossá ásamt öllu vatni og árfarvegi 1000 – eitt þúsund – faðma upp ána frá fossinum og 1000 – eitt þúsund – faðma niður ána frá fossinum svo og með 300 – þrjú hundruð – faðma breiðri landsspildu úr landi hreppsins milli tjeðra enditakmarka fyrir ofan og neðan fossinn.
> d. Eignarhluti seljanda í Hjálparfossi í Fossá ásamt öllu vatni og árfarvegi 200 – tvö hundruð – faðma upp ána frá fossinum og 200 – tvö hundruð – faðma niður ána frá fossinum svo og með 300 – þrjú hundruð – faðma breiðri landsspildu af landi hreppsins milli tjeðra endimarka fyrir ofan og neðan fossinn.
> e. Geldingaárfoss í Geldingaá ásamt öllu vatni og árfarvegi. Kaupinu eru undan skilinn allur námarjettur hvers kyns sem er í ofannefndum landssvæðum hreppsins.[4]

Samningi þessum var þinglýst án athugasemda þann 19. júní 1914. Hreppsnefnd Gnúpverjahrepps gaf síðan út fullt afsal 16. júlí sama ár þegar gerð höfðu verið öll skil fyrir umsömdu kaupverði og var það fyrir fram innritað 1. október 1914 til þinglýsingar í Gnúpverjahreppi 1915.

Sumarið 1916 var Gesti Einarssyni fengið formlegt umboð frá hreppsnefnd Gnúpverjahrepps til að selja Búrfell og Skeljafell, syðst í Gnúpverjaafrétti, að svo miklu leyti sem réttindi á því svæði höfðu ekki þegar verið seld, sbr. það sem að framan greinir um Tröllkonufoss og Þjófafoss. Þessi

1 Skjal nr. 195. Á fundi hreppsnefndar 12. október 1911 fékk Gestur Einarsson ásamt Þorleifi Guðmundssyni einnig tímabundið umboð til að selja svonefnda Gjá á Gnúpverjaafrétti en úr sölu varð ekki (sbr. skjal nr. 276 (a)).

2 Skjal nr. 237.

3 Skjal nr. 276 (b).

4 Skjal nr. 74. Fullt afsal var afhent fossafélaginu 16. júlí sama ár.

ákvörðun hreppsnefndar var staðfest aukafundi sýslunefndar Árnessýslu 17. júlí sama ár. Hinn 28. júlí 1916 seldi Gestur Einari Benediktssyni Búrfell og Skeljafell með þessum landamerkjum: „Úr Þjórsá ræður merkjum Fossá að Rauðá, síðan Rauðá að Sandafelli (að Rauðárgljúfri), þaðan ræður bein lína í Þjórsá neðan við graslendi Sandafells en þaðan ræður Þjórsá merkjum niður að Fossá.“[1] Undanskilið sölunni var það land, fossar, vatnsafl og réttindi sem Sturla Jónsson hafði, í umboði Gnúpverjahrepps, áður selt með fyrrgreindu afsali, 16. júlí 1916. Í 3. gr. samningsins segir á þessa leið:

> Hreppurinn áskilur sjer rjett sinn til skógarhöggs í Búrfellshálsi óskertan og endurgjaldslaust. Þó skal þetta skilyrði ekki mega koma í bága við starfrækslu eða afnot kaupandans af því selda, en gjalda skal hann fullar bætur eftir mati dómkvaddra óvilhallra manna fyrir tjón það sem þá kann að verða á skógarhögginu.
>
> Sömuleiðs áskilur hreppurinn sjer rjett til upprekstur og afrjettarnotkunar á hinni seldu landsspildu endurgjaldslaust svo lengi sem það kemur ekki í bága við starfrækslu kaupanda eða þeirra, sem hann framselur rjett sinn á landinu.[2]

Samningnum var þinglýst 12. júní 1918 með athugasemdinni „Seljanda brestur þingl. eignarheimild“. Síðar hefur verið bætt við, án dagsetningar, „en verður að teljast notariskur eigandi að hinu selda“.[3]

Þann 11. febrúar 1917 framseldi Einar Benediktsson réttindi sín samkvæmt framangreindum kaupsamningi til fossafélagsins Titans.[4] Samningi Einars og Titans var þinglýst athugasemdalaust þann 27. júní 1919. Afsal þessara réttinda til fyrirtækisins var gefið út 2. september 1923 og fyrir fram innfært í afsals- og veðmálabók 27. nóvember sama ár.[5] Því afsali var þinglýst athugasemdalaust þann 11. júlí 1924.

Landsstjórnin gerði fyrirvara um sölu þessara og fleiri vatnsréttinda 3. apríl 1918 þegar svohljóðandi símskeyti var sent til allra sýslumanna landsins:

> Fossnefndin hefir skýrt Stjrinu frá því, að hún hafi komist að þeirri niðurstöðu, að vatnsrjettindi sjeu ótvírætt almenningseign, þó að einstakir menn einn eða fleiri eigi beitirjett þar, og telur nefndin alla þá sölusamninga ólögmæta, sem hreppsfjelög, er eiga afrjett í óbyggðum, kynnu að hafa gjört um rjettindi, er þau telja sig eiga til vatns og vatnsafls í afrjettum sínum. Samkvæmt þessu skal yður hérmeð tjáð til leiðbeiningar og birtingar fyrir sýslunefndinni (unum) í umdæmi yðar, að landstjórnin vegna landssjóðsins gjörir tilkall til allra vatnsrjettinda á afrjettum, þar sem tveir eða fleiri eiga eða hafa átt saman sumarbeit og geldfjárhöfn.[6]

Þann 16. janúar 1952 afsalaði h/f Titan öllum réttindum félagsins hér á landi til íslenska ríkisins. Því afsali var að sama skapi þinglýst athugasemdalaust þann 29. janúar 1952.[7] Við stofnun Landsvirkjunar 1965 lagði ríkissjóður síðan fram tiltekin lands- og vatnsréttindi, þar með talin á Búrfells- og Skeljafellssvæðinu. Þar eru nú mikil umsvif Landsvirkjunar en öll umfjöllun þar að lútandi, þar á meðal um sögu svæðisins eftir þann tíma er að finna í 12. kafla úrskurðarins.

---

1 Skjal nr. 72. Sbr. Sigurður Ragnarsson, 1977: „Fossakaup og framkvæmdaáform. Þættir úr sögu fossamálsins. Síðari hluti.“ *Saga. Tímarit Sögufélags* . S. 185-186.

2 Skjal nr. 72.

3 Skjal nr. 72. Undir þessari viðbót sem er ekki sérstaklega dagsett er skráð fangamarkið „BB“. Leiða má líkur að því að þetta séu upphafsstafir í nafni Boga Brynjólfssonar sem var settur sýslumaður í Árnessýslu frá 28. nóvember 1917 til 1. október 1918.

4 Skjal nr. 73.

5 Skjöl nr. 72 og 75.

6 Skjal nr. 269.

7 Skjal nr. 75.

Þrátt fyrri söluna á Búrfells- og Skeljafellssvæðinu sýnist allur hinn upprunalegi afréttur hafa að meira eða minna leyti, áfram verið undirorpin afréttarnotum Gnúpverja, eða allt þar til dalurinn var friðaður fyrir sauðfé árið 1938.[1] Það gerðist með samningi sem Skógrækt ríkisins gerði við Gnúpverjahrepp 21. október 1938. Girðingarstæðinu er lýst þannig í samningnum:

> … frá Háafossi um Hólaskóg að Þjórsá við Bláskóganef, - nálægt þeirri línu er afréttargirðingin liggur nú. Ennfremur til að fyrirbyggja hættur fyrir sauðfé við Fossá, vegna girðinga, liggi girðingin vestan Fossár að Háafossi og áfram 5 km. inn fyrir Háafoss, vestan Fossár.[2]

Árið 1976 var tekinn til beitarnota efri hluti þessa friðaða svæðis (Skeiðamannahólmi). Var þá girt frá Þjórsá við Klofaey norðvestur ofan við Stöng og niður á Fossáreyrar.[3]

Á öldinni sem leið gerði Gnúpverjahreppur nokkra samninga um námuvinnslu á Gnúpverjaafrétti. Fyrst er að nefna samning sem hreppsnefndir Gnúpverjahrepps og Skeiðahrepps gerðu til 99 ára við Þorleif Guðmundsson frá Háeyri en hann var umboðsmaður fyrirtækisins La Societé d'Etudes pour l'Islande a la Banque Transatlantique. Samningnum var þinglýst 9. júní 1911. Samkvæmt honum skyldu hrepparnir fá 550 kr. árlega í leigu fyrir eftirtalin réttindi í Búrfelli, Skálafelli, Skeljafelli, Geldingatanga og Rauðukömbum:

1.° Rjettur til allskonar graftrar, rannsóknar og allrar vinnu, er lýtur að námurekstri.
2.° Allur rjettur til allskonar málma og efnasambanda, sem fundin eru og finnast kunna á fyrrgreindum svæðum.
3.° Notkunarrjettur á núverandi vegum og rjettur til að leggja nýja vegi, sem hrepparnir hafi rjett til að nota án endurgjalds.
4.° Rjettur til að byggja og notfæra járnbrautir á jörðu og í lopti, flutningaskurði, fyrirhleðslur, aflfærsluvegi og stöðvar os.frv.
5.° Rjettur til að notfæra öll byggingarefni, svo sem sand, grjót os.frv., er fást kann á svæðum þessum.
6.° Rjettur til afnota vatns til námanna eða þess, er þær hafa í för með sjer - þar frá undanskilið vatnsafl til stórframleiðslu, sem að sjálfsögðu yrði keypt sjerstaklega.
7.° Rjettur til að byggja allar byggingar, hús og mannvirki, er lúta að námurekstri og framleiðslu.[4]

Samningur þessi skyldi ganga úr gildi að tveimur árum liðnum ef engin regluleg námuvinnsla væri byrjuð. Ekkert liggur fyrir um slíka vinnslu á grundvelli þessa samnings.

Síðar á öldinni hófst vinnsla vikurs í Gnúpverjahreppi. Samningur um það efni var fyrst gerður árið 1945 en að áður var tekinn vikur í Þjórsárdal öðru hvoru, bæði til byggingar innan sveitar og til sölu.[5] Engum slíkum samningum hefur verið þinglýst en efni þeirra verður nú reifað.

Í málinu liggur fyrir samningur, dags. 29. apríl 1956, milli annars vegar Skógræktar ríkisins og hreppsnefndar Gnúpverjahrepps og hins vegar nafngreindra einstaklinga. Samið er um vikurnám innan skógræktargirðingarinnar í Þjórsárdal. Í samningnum kemur fram að íbúum Gnúpverjahrepps sé heimilt að taka vikur í dalnum endurgjaldslaust, til hvers konar nota við byggingar innan sveitar, þó ekki úr námu leigutaka, nema með samþykki þeirra.[6]

Sá næsti, dags. 11. apríl 1965, varðar einnig vikurnám í Þjórsárdal innan skógræktargirðingar-

1 Ágúst Guðmundsson 1996, s. 115.
2 Skjal nr. 192. Frumrit skjalsins virðist glatað.
3 *Sunnlenskar byggðir* 1, s. 325.
4 Skjal nr. 276 (b), sbr. skjal nr. 276 (c).
5 Sbr. skjal nr. 277 (e). Skv. *Sveitarbók Gnúpverjahrepps. Frá 13. júlí 1946 - 5. júlí 1962* var gert ráð fyrir 2000 kr. tekjum af vikurleigu árið 1954 (skjal nr. 275 (a)).
6 Skjal nr. 79.

innar. Samningsaðilar eru annars vegar Skógrækt ríkisins og hreppsnefnd Gnúpverjahrepps og hins vegar nafngreindir einstaklingar. Fram kemur að samningnum fylgi ekki einkaréttur til vikurnáms í dalnum.[1]

Árið 1976 gerði Gnúpverjahreppur samning við Vikurvinnsluna hf. um töku á vikri „í landi Gnúpverjahreppar, þar sem hann finnst nýtanlegur vegna væntanlegs útflutnings Vikurvinnslunnar hf. á hörpuðum og möluðum vikri“. Hlýtt skuli fyrirmælum Þjórsárdalsnefndar um námustaði og frágang þeirra.[2]

Árið 1977 var gerður samningur milli Jarðefnaiðnaðar hf. og nánar tilgreindra „aðila að landsréttindum í Árnessýslu í nágrenni Heklu“, dags. 28. desember 1977, „varðandi vinnslu jarðefna á vikursvæðunum út frá Heklu vestan Þjórsár o.fl.“ Undir samning þennan er ritað fyrir hönd Gnúpverjahrepps og ríkissjóðs meðal annarra.[3] Síðan segir í samningnum:

> Landeigendur telja til landsréttinda á Heklusvæðinu vestan Þjórsár og víðar eða aðildar að þeim, sem eigendur að jörðum, afréttarlöndum, almenningum og öðrum eignum eða réttindum, svo og sem sveitarfélög. Er réttindanna getið hér að neðan við undirskrift hvers um sig eftir því sem við á, og eru svæði, sem þau taka til, hér á eftir nefnd landareignirnar. Hafa þeir áhuga á því fyrir sitt leyti, að stuðlað verði að könnun og nýtingu jarðefna þar.[4]

Í 8. gr. samningsins er eftirfarandi fyrirvari:

> Með samningi þessum er ekki tekin afstaða til þess, hvern rétt hver landeigenda eigi á Hekluvikurssvæðunum eða annars á gildissvæði hans, né heldur þess, hvar borið yrði niður á svæðinu til vinnslu eða hagnýtingarstarfsemi og hver yrði aðild hinna einstöku landeigenda í sambandi við réttindaöflun hennar vegna.

Við þennan samning er gerður viðauki af hálfu ríkissjóðs, dags. 23. maí 1978. Þar stendur m.a.:

> Samningur við Jarðefnaiðnað hf. í desember 1977 varðandi vinnslu jarðefna á vikursvæðunum út frá Heklu vestan Þjórsár o.fl. er undirritaður af hálfu ríkissjóðs sem eiganda eða tilkallshafa að landssvæðum í Árnessýslu, er liggja utan landareigna einstakra jarða (almenningum, afréttarlöndum o.s.frv.), án þess að ábyrgð sé á því tekin gagnvart Jarðefnaiðnaði hf., hver eignarréttur ríkissjóðs eða tilkall að þessum landssvæðum sé í reynd, að því leyti sem það kann að vera véfengt af hálfu sveitarfélaga eða afréttarfélaga, sem telja til réttinda á þessum landssvæðum.[5]

Annað fyrirtæki, Hekluvikur hf., hafði nokkru áður einnig falast eftir leyfi til námuvinnslu á svæðinu og var gert uppkast að samningi milli fulltrúa Gnúpverjahrepps og fyrirtækisins en hann var aldrei undirritaður.[6] Hekluvikur hf. mun þó hafa unnið vikur á svæðinu næstu árin á grundvelli samningsuppkastsins.[7]

Af bréfum sem fóru á milli iðnaðarráðuneytisins og oddvita Gnúpverjahrepps árið 1979 vegna

1 Skjal nr. 262.
2 Skjal nr. 77.
3 Að Jarðefnaiðnaði hf. stóðu flest sveitarfélög á Suðurlandi, sbr. bréf Steinþórs Ingvarssonar, oddvita Gnúpverjahrepps, 13. febrúar 1979 (skjal nr. 276 (i)).
4 Skjal nr. 276 (e). Einnig skjal nr. 121.
5 Skjal nr. 276 (e). Einnig skjal nr. 233.
6 Skjal nr. 276 (g).
7 Skjal nr. 276 (h).

umsóknar Hekluvikurs hf. um leyfi til vikurtöku má ráða að nokkur skoðanamunur hefur verið á því hver ætti réttindin til vikurnáms á Gnúpverjaafrétti.[1]

Þá gera Gnúpverjahreppur o.fl. samning við Jarðefnaiðnað hf., dags. 8. febrúar 1984, um „einkarétt til töku og vinnslu á vikri á vikursvæðunum vestanvert við Heklu að Þjórsá, og á spildu vestan Þjórsár“. Vísað er í meðfylgjandi uppdrátt sem ekki hefur þó borist óbyggðanefnd. Ekki er að sjá að fulltrúi fyrirtækisins hafi undirritað samninginn.[2] Vísað er til samninga sömu aðila frá 17. og 28. desember 1977 og viðauka af hálfu ríkissjóðs 23. maí 1978. Tvö síðastnefndu skjölin voru rakin hér að framan en samningur, dags. 17. desember 1977, hefur ekki verið lagður fram í málinu enda þótt eftir því hafi verið leitað af hálfu óbyggðanefndar.

Þann 27. febrúar 1984 stóð ríkissjóður einn að samningi við Jarðefnaiðnað hf. Í 1. gr. samningsins segir að leigusali (þ.e. ríkissjóður) veiti leigutaka rétt til töku og vinnslu á vikri „á vikursvæðunum vestan Þjórsár, austan og norðan Búrfells, eins og þau eru mörkuð á meðfylgjandi uppdrátt, sem áritaður er af leigusala og leigutaka, en leigusali er rétthafi jarðefna á nefndum svæðum“.[3] Uppdráttur hefur ekki borist óbyggðanefnd. Sams konar samningur mun einnig hafa verið gerður við B.M. Vallá h.f. um svipað leyti en hefur ekki verið lagður fram í málinu þrátt fyrir tilmæli óbyggðanefndar þar um.

Árið 1987 voru gerðir tveir samningar milli landbúnaðarráðherra og fjármálaráðherra fyrir hönd ríkissjóðs annars vegar og hreppsnefndar Gnúpverjahrepps hins vegar. Í öðrum samningnum, dags. 15. júní 1987, er vísað til fyrrnefnds samnings frá 27. febrúar 1984 milli ríkissjóðs og Jarðefnaiðnaðar hf. og aukið við efni hans. Í 2. gr. segir svo: „Fyrir liggur að vikurnámur eru til staðar á eignarlöndum Gnúpverjahrepps. Með samningi þessum veitir hreppurinn Jarðefnaiðnaði hf. rétt til töku og vinnslu á þeim vikri.“ Í 3. gr. er kveðið á um að efnistökugjöld, greidd af Jarðefnaiðnaði h/f samkvæmt þessum tveimur samningum, skuli skiptast með þeim hætti að 70% renni til ríkissjóðs en 30% til Gnúpverjahrepps.[4] Í hinum samningnum, dags. 12. júní 1987, er vísað til samnings sem ríkissjóður gerði við B.M. Vallá hf. 27. febrúar 1984 um töku og vinnslu á vikri á sömu svæðum, þ.e. „vestan Þjórsár, austan og norðan Búrfells“.[5] Að öðru leyti eru samningarnir tveir samhljóða.

Að lokum skal getið um sérvinnsluleyfi sem iðnaðarráðherra veitti Vikurvörum ehf. til vinnslu vikurs á svæði utan eignarlanda austan Búrfells í Gnúpverjahreppi og vestan Þjórsár. Af meðfylgjandi uppdrætti verður ekkert nánar ráðið um staðsetningu vinnslusvæða. Leyfið skyldi gilda frá 1. júlí 1998 til 1. júlí 2018. Með sérvinnsluleyfinu fylgdi bókun og segir þar í 1. gr. að í samræmi við samkomulag ríkisins, hreppsnefndar Gnúpverjahrepps og B.M. Vallár (nú Vikurvörur ehf.), dags. 12. júní 1987, skuli Vikurvörur ehf. á gildistíma leyfisins greiða sveitarsjóði Gnúpverjahrepps tiltekna fjárhæð af hverjum rúmmetra efnis.[6]

Ekki hefur verið upplýst í máli þessu hvað af framangreindum samningum um vikurvinnslu er enn í gildi, þrátt fyrir beiðni óbyggðanefndar þar um. Af gögnum málsins kemur hins vegar fram að hreppurinn hefur haft tekjur af vikurnámi, a.m.k. á tímabilinu 1987-2000.[7]

Þá eru heimildir um að Gnúpverjar hafi leigt út veiðirétt í ám á afrétti sínum. Í „kassabók“ Gnúpverjahrepps árið 1912 er þannig skráð að Jón Ólafsson hafi greitt 10 kr. fyrir veiðar útlendinga í Fossá í fimm daga.[8] Síðar á öldinni voru gerðir samningar um leigu á veiðiréttindum í Fossá, Rauðá og Sandá er féllu innan skógræktarsvæðisins, að meðtalinni veiði í Fauskáslæmi (Fisk-

1 Sbr. skjal nr. 276 (h og i).
2 Skjal nr. 80.
3 Skjal nr. 276 (f).
4 Skjal nr. 232.
5 Skjal nr. 78.
6 Skjal nr. 261.
7 Skjal nr. 275 (f).
8 Skjal nr. 277 (a).

áslæmi). Fyrsti samningurinn, sem liggur fyrir, er frá 3. maí 1960. Að þessum samningum stóðu Skógrækt ríkisins og hreppsnefnd Gnúpverjahrepps.[1] Á fundi hreppsnefndar 19. júní 1974 skýrði oddviti hreppsins frá því að hann hefði átt tal við stjórnendur Landsvirkjunar um veiði í Fossá. Þeir hefðu ekki vefengt eignarrétt Gnúpverjahrepps á veiðirétti í ánni og vildu fá þar veiðileyfi gegn greiðslu í einhverju formi.[2] Í ljósi sölu Búrfells- og Skeljafellslandsins 1916 er þó óupplýst á hvaða grundvelli Gnúpverjahreppur gerði tilkall til veiði í Fossá Í Þjórsárdal innan marka skógræktarsvæðisins.

Veiðifélag Efrihluta-Þjórsár var stofnað 18. janúar 1992 eftir að heimild til þess hafði fengist frá Veiðimálanefnd og veiðimálastjóra.[3] Veiðifélagið hefur síðan gert leigusamninga um netaveiði í Sultartangalóni og stangaveiði í Skúmstunguám.[4]

Samkvæmt ársreikningum sveitarfélagsins fyrir árin 1986-2000 hafði það tekjur af seldum veiðileyfum í Fossá en nokkuð stopult, síðast árið 2000.[5]

6.12. Landgræðslusvæði Skógræktar ríkisins í Þjórsárdal

Í makaskiptum við sjö hreppa í Flóa og á Skeiðum á árinu 1938, sbr. nánari umfjöllun í kafla 6.9. kom í hlut Skógræktar ríkisins land í Þjórsárdal, vestan Fossár, en hrepparnir fengu í staðinn land Skriðufells ofan afréttargirðingar. Land þetta í Þjórsárdal taldist áður til afréttar Flóa- og Skeiðamanna. Þykir því rétt að rekja hér í stórum dráttum sögu þessa svæðis en um sögu afréttarins er nánar fjallað í máli nr. 6/2000.

Þjórsárdalur er í landnámi Þorbjörns laxakarls sem sagður er hafa numið Þjórsárdal allan og Gnúpverjahrepp allan ofan til Kálfár.[6] Mörk dalsins eru nú venjulega miðuð við Þverá að vestan þó að Hagafell þyki þar einnig eðlileg mörk en á austurmörkum er fjallsmúlinn Búrfell. Frá botni Fossárdals við Háafoss að Þjórsá er dalurinn 15-17 km.[7] Árni Magnússon taldi upp 13 bæi sem hefðu lagst í eyði í dalnum og voru átta þeirra vestan Fossár: Skriðufell, Áslákstungur tvennar, Fagriskógur, Lóþrælar, Berghálsstaðir tvennir og Reykholt.[8] Fleiri bæjarrústir, samtals yfir tuttugu, hafa síðar fundist í dalnum.[9] Óhætt mun því vera að fullyrða að fjölmenn byggð hafi verið í Þjórsárdal fyrstu aldirnar.

Nokkur hluti þessara eyðijarða í Þjórsárdal hafa að líkindum verið innan marka Skriðufells eins og þeim er lýst í landamerkjabréfi frá lokum 19. aldar. Fornleifarannsóknir hafa hins vegar ekki tekið af öll tvímæli um þetta.[10]

Af eyðibýlum utan Skriðufellslands, milli Skriðufells og Fossár, má nefna Bergólfsstaði (Berghálsstaði), Lóþræla og Sandártungu. Sandártunga hafði verið eign Skálholtskirkju frá 12. öld þegar Magnús biskup Einarsson (d. 1148) keypti jörðina til staðarins. Óvíst er hvort þá hafi verið búið í Sandártungu en biskupinn mun öðru fremur hafa sóst eftir skóginum sem jörðinni fylgdi.[11] Sandártunga var í byggð 1544 þegar Gissur biskup Einarsson hélt þaðan norður Sprengisand til Möðrudals í vísitasíuferð um Austfirði og Sandártunga er nefnd 1597 í jarðabók um allar kirkjueignir í landinu.[12] Samkvæmt jarðabók frá 1686 var Sandártunga 13 hundruð og 40 álnir að dýrleika

1 Skjal nr. 277 (c, d, e).
2 Skjal nr. 277 (f).
3 Skjal nr. 278 (b, c).
4 Skjal nr. 278 (d, e).
5 Skjal nr. 275 (g).
6 *Landnámabók* 1986, s. 381.
7 Ágúst Guðmundsson 1996, s. 75.
8 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 218, nmgr. Sbr. Ágúst Guðmundsson 1996, s. 95.
9 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 217-218.
10 Brynjúlfur Jónsson 1885, s. 44, 47-48. Ágúst Guðmundsson 1996, s. 96-99.
11 Einar Arnórsson 1950, s. 78.
12 *Íslenskt fornbréfasafn.* 11. b. Reykjavík 1915-1925. S. 361-362. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 75.

og því undir meðalstærð sem miðuð var við 20 hundruð.[1] Árið 1693 lagðist Sandártunga í eyði „þegar Hekla brann síðast“ eins og komist er að orði í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns fyrir Eystrahrepp sem skráð var árið 1709.[2] Þar var þá land allt uppblásið og sýndist ómögulegt að jörðin kynni aftur að byggjast. Engar heimildir eru um að þar hafi verið búið eftir þann tíma eða jörðinni ráðstafað með einhverjum hætti. Árið 1949 voru rústirnar í Sandártungu grafnar upp og er þeim nákvæmlega lýst í grein sem Kristján Eldjárn ritaði í Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1949-1950. Þar komst hann svo að orði að húsakynnin í Sandártungu bæru að öllu leyti merki þeirrar niðurlægingaraldar sem þau væru frá.[3]

Í Þjórsárdal voru mörg skógarítök og hefur áður verið minnst á skóga Hrunakirkju sem getið er um í máldaga hennar frá 14. öld. Flest voru skógarítökin þó í eigu Skálholtsstóls en nokkrir bæir, m.a. í Flóanum, áttu þar einnig skógartekju. Um eyðibýlið Sandhól í Bæjarhreppi segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns að jörðin eigi skógarpart „í takmörkuðu plátsi í Flóamanna afrjett millum Fagraskógs og Bergálfsstaða, þar sem kallað er Leþrælar, en af nokkrum Lóþrælar; hann er nú gjöreyddur og því ei brúkaður í nokkur liðin ár“.[4] Fleiri jarðir í Bæjarhreppi og Stokkseyrarhreppi áttu þarna skógarítök þó að þau væru mjög eydd á þeim tíma.[5]

Til er skrá um skóga í Þjórsárdal, rituð á síðari hluta 16. aldar. Af þeim skógum vestan Fossár sem þar eru taldir upp má nefna Áslákstungur (fram kemur að Hólastaður átti þar eldiviðarítak), Fagraskóg, Brunaskóg, Léþræla (Lóþræla?) í Reykjaholti og Geldingaholtsskóg fremst í Fossárdal.[6]

Frá árinu 1615 er til sams konar skrá sem ber fyrirsögnina „Vm̄ austurskogana j Ärnessýslu“. Þar stendur orðrétt í upphafi greinar: „Fyrst. hiä Sandär Tungu. Þar j heima lande er kôllud Tunga og Horn. Þad huertueggia eru stadar skogar. Jtem hejter þar Oddaskögur. hann er strax vid tvnid ä Sandartüngu. og vilia prestar j Odda eigna hann Odda kirkiu.“[7]

Í lok 17. aldar hafði búskapur í Þjórsárdal að mestu lagst niður og skógur þar að auki mjög eyddur. Að sögn Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns var þó enn hægt að nýta haga til beitar, einkum þegar nær dró fjallinu og hafa landsvæði í dalnum því trúlega verið lögð til afréttar, þótt ekki sé víst að það hafi gerst með formlegum hætti. Um þessi eyðilönd í Þjórsárdal er komist svo að orði í Jarðabók Árna og Páls að þau „[séu] nú almennings afrjettur“.[8]

Árið 1912 var sett upp girðing fyrir Flóa- og Skeiðamannaafrétti til að hindra það að fé rynni úr afréttinum fram í byggðina. Girðingarstæðið var valið með hliðsjón af staðháttum, og ekki síst með það í huga að hún gæti staðist veður og vinda. Girðingin var um 28 km á lengd og nær milli Laxár og Fossár, yfir efri lönd efstu bæja í Gnúpverjahreppi.[9] Fyrir þann hluta heimalanda sem lá innan girðingar fengu eigendur flestra jarðanna greitt ákveðið leigugjald frá hreppunum.[10]

Á fyrstu áratugum 20. aldar gerðu fulltrúar hreppanna í Flóa og á Skeiðum samninga um sölu vatnsréttinda og námuvinnslu í afrétti sínum, m.a. á umræddu svæði, og er um það efni fjallað í máli nr. 6/2000. Sambærilega og að hluta til sameiginlegra samninga með Gnúpverjum er getið hér að framan, sbr. kafli 6.11.

Árið 1938 var Þjórsárdalur friðaður fyrir sauðfé og sett upp girðing „sem liggur frá Þjórsá nokkru neðan við brúna við Sandafell, vestur um Hólaskóg og Stangarfjall að Fossá við Háafoss“.[11]

1 Björn Lárusson, 1967, s. 108.
2 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 217.
3 *Árbók Hins íslenzka fornleifafélags* 1949-50. Reykjavík. S. 114.
4 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 8.
5 Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 15, 52, 79.
6 *Íslenskt fornbréfasafn* 13, s. 165-167.
7 *Íslenskt fornbréfasafn* 13, s. 168.
8 *Jarðabók Árna og Páls* 2, s. 218.
9 Sbr. skjal nr. 255. Ágúst Guðmundsson 1996, s. 165. Sbr. einnig mál nr. 6/2000, k. 6.2.1.
10 *Göngur og réttir* 2 (1984), s. 108. Eigendur Skáldabúða og Fossness virðast þó ekki hafa krafist leigugjalds.
11 Ágúst Guðmundsson 1996, s. 115.

Sama ár komust afréttarlönd Flóa- og Skeiðamanna í Þjórsárdal í hlut Skógræktar ríkisins skv. fyrrnefndum makaskiptasamningi.

Í fyrstu var gert ráð fyrir að svæði það sem hér um ræðir myndi gróa upp af sjálfu sér ef það yrði friðað fyrir beit. Svo reyndist þó ekki. Á tímabilinu 1948-1980 var sáð lúpínu á eyðilandið og árið 1983 var gerður samningur milli Skógræktar ríkisins, Landgræðslu ríkisins, Vegagerðar ríkisins, Landsvirkjunar og Gnúpverjahrepps um uppgræðslu milli Sandár og Fossár. Í desember 2000 var gerður leigusamningur milli Skógræktar ríkisins og Skógarsjóðsins um uppgræðslu 1300 ha svæðis sunnan Búrfellsvegar milli Sandár og Fossár. Þá er að nefna að Skógrækt ríkisins hefur selt efni til vegagerðar og mannvirkja úr þessu landi og Landsvirkjun hefur greitt fyrir afnotarétt af landinu undir línustæði 3. línu frá Búrfelli.[1] Loks skal þess getið að Skógræktin hefur, svo sem fyrr getur, vegna landsvæðis þessa átt aðild að samningum um ráðstöfun veiði í Fossá.[2]

7. SJÓNARMIÐ ÍSLENSKA RÍKISINS

7.1. Almenn atriði

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að fljótlega eftir að menn komu til landsins hafi komist á hið venjulega landnámsfyrirkomulag germanskra þjóða að nema land annars vegar til eignar og hins vegar til afnota. Heimildir eins og landnámabækur, Íslendingasögur, fornminjar og búsetusaga segi okkur nútímamönnum að í aðaldráttum hafi byggð haldist á þeim svæðum sem numin hafi verið til eignar. Á svæðum utan og ofan byggða hafi afmarkað land ýmist verið tekið afnotatöku, eins eða fleiri jarðeigenda (afréttir) eða afnot öllum fjórðungsmönnum jafnheimil (almenningar). Um afnot afrétta tveggja eða fleiri aðila og svo um afnot fjórðungsmanna að almenningum hafi fljótlega verið settar lagareglur og þær sem lögfestar hafi verið með Jónsbók 1281 hafi haldist fram á 20. öldina.

Hvorki sé talið að afréttareigandi hafi getað gefið eða selt einkaafrétt frá jörð sinni né að jarðeigandi hafi getað selt eða gefið sinn hlut í sameignarafrétti nema láta um leið af hendi jörð sína og bústofn að mestu leyti því að afréttur eða hlutdeild í sameignarafrétti hafi fylgt jörðum. Kirkjur hafi því getað eignast hlut í afrétti ef hann fylgdi heimalandi því sem þeim var gefið. Sama hafi gilt um klaustur að þessu leyti.

Ráða megi af máldögum að gögn og gæði lands hafi einungis fylgt heimajörð kirkna en ekki öðrum löndum þeirra og því aðeins að öll heimajörðin væri eign þeirra. Þessi regla, að gögn og gæði fylgi aðeins heimajörð kirkju, sé ein helsta skýringin á því, að stór afréttarlandsvæði hafi smám saman tekið að safnast að kirkjujörðum, en ekki öðrum jörðum. Síðan hafi þessir afréttir oft og tíðum verið innlimaðir í merkjalýsingar, bæði í máldögum og landamerkjabréfum. Þetta sé helsta skýringin á því að í flestum tilvikum séu það kirkjujarðir sem telja til mikilla landsvæða í óbyggðum.

Þá hafi sagnfræðingar sett fram aðra skýringu á afréttareign kirkjujarða sem sé sú að á grundvelli máldaga hafi kirkjujarðir ranglega eignað sér heilu afréttina þegar þær einungis áttu tiltekna hluta í sameignarafrétti. Þetta hafi gerst með þeim hætti að kirkju hafi verið gefin jörð ásamt þeim afréttarrétti, sem henni fylgdi. Þessi afréttareign kirkjunnar hafi svo verið skráð í máldaga og mörkum afréttarins lýst. Eftir samdrátt í búsetu, eins og t.d. varð á 15. öld vegna mannfalls af völdum svarta dauða, hafi máldagar um eign kirkju á nánar tilgreindu afréttarlandi verið lagðir fram er menn vildu taka að nýta þá að nýju en jarðeigendur hafi enga hliðstæða skriflega sönnun haft fyrir rétti sínum. Þeir hafi því farið halloka fyrir kirkjuvaldinu og greitt afréttartolla til kirkjunnar, til þess

1 Skjöl nr. 266 og 267. Sjá nánar í máli nr. 6/2000, k. 6.2.1.

2 Skjal nr. 277

að fá heimild til nýtingar. Á annan hvorn framangreindan hátt sé talið að flestir afréttir í Húnavatnssýslu og víðar hafi skilist frá jörðum og orðið kirkjueign. Löngu síðar, aðallega á 19. og 20. öld eftir að stétt sjálfseignarbænda reis upp að nýju í landinu, hafi viðkomandi sveitarfélög keypt þessa afrétti.

Lönd hafi gengið kaupum og sölum á öllum tímum Íslandssögunnar og það hafi alltaf verið viðurkennd regla, að sá sem afsali landi, geti ekki veitt viðsemjanda sínum betri rétt, en hann sjálfur átti. Sé venjulegu afréttarlandi afsalað verði það ekki að afrétti með beinum eignarrétti í höndum viðsemjandans.

Að því viðbættu hvað skýrar línur um inntak eignarréttar að landi skipti miklu vegna ýmissa lagaákvæða sem snerta fasteignir megi benda á að aukin og breytt nýting á landi utan eignarlanda kalli á að ljóst sé hver sé bær til að taka ákvarðanir vegna þess. Sem dæmi um þetta megi nefna fjölda ferðamanna, sem sæki heim óbyggðir og sívaxandi eftirspurn eftir því að byggja upp aðstöðu fyrir ferðamenn. Í nútímanum felist í óbyggðunum miklu meiri verðmæti en áður hafi verið þegar þau hafi einskorðast við ávexti jarðar og veiði.

Ísland skiptist nú í þjóðlendur og eignarlönd. Dómstólar hafi í nokkrum tilvikum hafnað grunneignarétti einstaklinga og lögaðila að ákveðnum svæðum á landinu og gagnályktun frá þeim niðurstöðum leiði til þeirrar úrlausnar, að slík svæði séu þjóðlendur. Það hafi hins vegar aldrei verið fjallað um mörk eignarlanda og þjóðlendna í dómsmálum svo öll þau mörk séu óákveðin en þess sé að vænta að þau verði öll ákveðin af óbyggðanefnd innan nokkurra ára. Þessi mörk hafi verið til í landinu frá lokum landnáms en aldrei verið skilgreind.

Í greinargerð segir að við skilgreiningu þjóðlendulínu í Gnúpverjahreppi sé að meginstefnu til byggt á að mörk eignarlanda í hreppnum séu þau sömu og landnámsmörk. Sunnan þjóðlendulínu séu eignarlönd sem numin hafi verið til eignar en ofan og norðan þjóðlendulínu séu landsvæði sem að einhverju leyti hafi verið tekin til afnota í öndverðu og að öllu leyti á síðari tímum.

Nám hafi verið sá háttur sem hafður hafi verið á frumstofnun eignarréttar að landi hérlendis og meðal annarra germanskra þjóða. Við námið og eftirfarandi aðgerðir landnámsmannsins við að brjóta land til ræktunar og gera landið að bújörð, hafi stofnast honum til handa beinn eignarréttur að þessum hluta náttúrunnar. Í íslenskri lögfræði sé þessi beini eignarréttur nefndur ýmsum nöfnum, eins og grunneignarréttur, eignarland, fullkomið eignarland, einkaeign og land undirorpið einstaklingseignarrétti. Í nýjustu lögum sé um þetta aðallega notað orðið eignarland eða landareign með sérstökum orðskýringum og sá réttur að einstaklingar geti átt hlut af náttúrunni sé nefndur séreignarréttur.

Á Jónsbókartíma hafi verið greint á milli eignarlands, afrétta og almenninga. Orðið almenningsafrétt hafi oft verið notað yfir sameignarafréttina og bendi margt til þess að þeir hafi í upphafi verið almenningur. Síðar hafi þessi landsvæði verið tekin til beitar og annarra þröngra nota.

Benda megi á nokkur ákvæði í fornlögum okkar sem skýri að strax í upphafi byggðar hafi verið mikill eðlismunur á jörðum og öðrum lendum. Engar nýtingarreglur hafi verið í lögum um jarðir. Eigandinn hafi ráðið hvenær og hvernig hann beitti landið, hvenær eða hvort hann sló tún eða engi. Hins vegar hafi bæði í Grágás og Jónsbók verið mörg og ítarleg ákvæði um hvernig nýta hafi mátt afrétti og almenninga. Til dæmis hafi ekki mátt slá gras í afréttum né reisa þar sel. Hins vegar hafi mátt reisa sel í almenningum. Um báðar þessar landgerðir hafi svo verið ýmsar reglur um hvernig og á hvaða tímum hafi mátt beita þar fé.

Í kristinna laga þætti Grágásar hafi verið mismunandi reglur um líkflutningaskyldu eftir því hvort um var að ræða jörð manns, afrétt, almenning eða háfjöll og öræfi. Í þessu tilliti hafi jörð manns verið í sérstökum flokki öndverðum við hinar þrjár landgerðirnar.

Ákvæði Jónsbókar um lögfestur hafi sumpart verið til að skera úr um, hvort land væri eignarland, afréttur eða almenningur.

Í nýbýlatilskipun 1776 hafi konungur talið sig geta ráðskast með eigendalausar eyðijarðir enda hafi þær verið flokkaðar sem almenningar í tilskipuninni. Sömuleiðis hafi konungur getað ráðskast

með afrétti og almenninga en aldrei jarðeignir einstaklinga og hafi þó stjórnarskrárákvæðið um friðhelgi eignarréttar ekki verið komið til sögunnar.

Í þessu sambandi megi benda á umfjöllun í síðari dómi Hæstaréttar um Landmannaafrétt. Þar segi að telja verði að handhafar ríkisvalds, sem til þess séu bærir, geti í skjóli valdheimilda sinna sett reglur um meðferð og nýtingu landsvæðis þess, sem um ræði. Þetta sé niðurstaða Hæstaréttar eftir að rétturinn hafi komist að þeirri niðurstöðu að enginn ætti þrætulandið. Það væri eigandalaust með öllu. Þetta sé eitt skýrasta dómafordæmið um að afréttarland geti ekki verið eign í skilningi laga, en hægt sé að eiga tiltekinn rétt til landsins. Gildi þessi regla um þau lönd, sem nú kallist þjóðlendur, þá hafi ekki verið hægt að hefða rétt til slíks lands, þar sem samkvæmt hefðarlögum sé einungis hægt að hefða fasteign, er geti verið eign einstakra manna.

Til viðbótar við ofangreinda umfjöllun sé á því byggt að greina megi í sundur eignarlönd og afréttarlönd á nýtingu þeirra. Eignarlönd séu nýtt allt árið til búrekstrar en afréttir til sumarbeitar. Um nýtingu megi oft fá talsverðar upplýsingar í skrifuðum heimildum. Allt frá Jónsbók hafi verið í gildi þau lagaákvæði að eigandi smali sitt land en allt annað land sé smalað sameiginlega af fjallskilastjórn.

Í Landnámu segi að Þorbjörn Laxakarl hafi numið Þjórsárdal allan og Gnúpverjahrepp ofan til Kálfár. Síðar hafi komið til landsins mágar hans tveir, þeir Þormóður skafti og Ófeigur grettir, og hafi Þorbjörn gefið þeim vestari hluta landnámsins utan Þverár. Þorbjörn hafi búið í Haga til dauðadags. Enn séu þrír bæir byggðir í landnámi hans, Hagi, Ásólfsstaðir og Skriðufell.

Hinar þrjár gerðir Landnámu segi að Þrándur mjögsiglandi hafi numið „land milli Þjórsár ok Laxár upp til Kálfár ok til Sandlækjar.“ Þrándur hafi komið síðastur landnámsmanna í Gnúpverjahrepp og hafi þá sennilega allt land í hreppnum verið numið. Þeir frændur, Ófeigur grettir og Þormóður, eða þó öllu heldur Þormóður einn, hafi fengið Þrándi neðsta hluta hreppsins. Austurmörk (suðausturmörk) lands hans hafi verið Þjórsá, suðurmörkin (suðvesturmörk) hafi verið Sandlækur og Stóra-Laxá vesturmörk (norðvesturmörk). Sögnina um það að Þrándur hafi numið land til Kálfár muni eiga að skilja svo að hann hafi fengið land að ósi Kálfár þar sem hún falli í Þjórsá. Ekki sé frá því greint hvar mörkin hafi legið þaðan og vestur í Stóru-Laxá.

Ekkert verði af frásögnum Landnámu ráðið um norðvesturmörk en ætla verði að byggilegt land hafi verið numið. Til dæmis hafi Þjórsárdalur allur verið numinn og Gnúpverjahreppur. Hafi þá verið átt við byggðina en ekki óbyggðirnar fyrir ofan hreppinn enda hafi hreppurinn á þeim tíma er Landnáma er rituð ekki náð inn til heiða. Sama eigi við um lýsinguna á landnámi Þrándar, þ.e. „land milli Þjórsár og Laxár“. Með landi sé væntanlega átt við byggilegt land, jarðnæði, sbr. máltækið „land og lausir aurar“.

Mestur hluti landnámsins í Þjórsárdal ofan Skriðufells hafi lagst í eyði smám saman vegna Heklugosa, uppblásturs, ágangs afréttarfénaðar og af ýmsum öðrum ástæðum. Þjórsárdalur hafi ekki verið í byggð síðan og allur einkaeignaréttur að fornum býlum löngu niður fallinn, sbr. Lyfrd. 21. júlí 1873 (Vilborgarkot) og H 1994 2227 (Geitland).

Af dómafordæmum Hæstaréttar verði að ráða þá reglu að sé deilt um upphaflegt nám lands, verði aðeins stuðst við glöggar landfræðilegar heimildir. Verði ekki ráðið af Landnámu að land hafi verið numið sé tilhneiging til að hafna því að telja land undirorpið beinum eignarrétti. Til að skýra þetta frekar er bent á H 1960 726 (Skeljabrekka), H 1994 2227 (Geitland), H 1997 1161 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi).

Sammerkt sé öllu því landi innan þjóðlendumarka samkvæmt kröfulýsingu fjármálaráðuneytisins, að þar sé um að ræða landsvæði, sem sé annað hvort ógróið eða vaxið heiðargróðri. Um sé að ræða miklar hálendisvíðáttur og háfjöll allt til jökla.

Ráða megi þá reglu af heimildum um landnám og því sem þekkt sé um nýtinguna sem fylgt hafi í kjölfarið, að hálendi, fjöll og öræfi hafi ekki verið numin til eignar og því hafi dómstólar gert ríkari

sönnunarkröfur um beinan eignarrétt að slíku landi, en öðru landi á mörkum byggðar. Í þessu tilliti hafi Hæstiréttur litið til atriða eins og staðhátta, víðáttu og gróðurfars, sbr. H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá). Í þessu sambandi skipti hæðarlínur miklu máli, enda í rökréttu samhengi við ofangreint. Íslenska ríkið telji að af löggjöf og dómum Hæstaréttar megi ráða að þessi atriði skipti mestu, þegar ákveða skuli mörk jarða gagnvart óbyggðum. Litið hafi verið til þessara atriða, svo og til landnáms og nýtingar við kröfugerð íslenska ríkisins í máli þessu. Í varakröfu íslenska ríkisins sé litið til þessara atriða en farið eftir augljósum kennileitum í landslagi.

Það sé þó talið skipta meginmáli að samkvæmt gildandi rétti, verði landeigandi að sanna eignarheimildir sínar. Það sé því hans að sanna að raunveruleg og eðlileg nýting tiltekinnar jarðar eða önnur atriði hafi tekið til stærra svæðis en kröfulína ríkisins gefi til kynna.

Aðra reglu megi einnig leiða af dómum Hæstaréttar, þ.e. að tengsl verði að vera milli eldri og yngri landréttar. Í því sambandi sé vísað til H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari), H 1994 2227 (Geitland), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi).

Til þess að greina á milli eignarlanda og þjóðlendna skipti miklu máli að átta sig á nýtingu lands. Því þurfi að skoða hvernig nýtingu þrætulands sé háttað. Allt frá lokum landnámsaldar og fram að 21. öldinni hafi þeir sem með löggjafarvald hafa farið sett ýmsar reglur um nýtingu þeirra landsvæða sem nú heiti þjóðlendur. Um nýtingu eignarlanda hafi hins vegar ekki verið settar nýtingarreglur nema þær sem teljist til grenndarréttar. Eitt meginatriði skilji á milli eignarlanda og þjóðlendna, en það sé að allt frá Jónsbókartíma hafi eigandi átt að smala eignarland sitt en þjóðlendan, sem svo heitir nú, hafi verið smöluð sameiginlega af fjallskilastjórn.

Benda megi á fjölmarga dóma Hæstaréttar þar sem litið hafi verið til þessara atriða við úrlausn um ágreining um eignarhald að landi. Þar sé um að ræða H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar), H 1997 2420 (Neðri-Hunda dalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi).

Í bók Braga Sigurjónssonar, Göngur og réttir, sé þess getið að núverandi fjallskilareglugerð hafi öðlast gildi árið 1934 og sé að mestu sniðin eftir eldri reglugerðum. Þó hafi nokkur breyting orðið á allri tilhögun smölunar árið 1912 en þá hafi verið girt á milli afréttar Flóa- og Skeiðamanna og heimalanda Gnúpverja. Nokkuð af heimalöndum þeirra jarða, er næstar séu, hafi lent innan afréttargirðingarinnar. Hafi það bæði verið gert til þess að stækka afréttinn, sem ótti hafi verið um að mundi verða of lítill, þegar féð gæti ekki runnið af honum og enn fremur til þess að fá heppilegra girðingastæði. Samið hafi verið um leigu fyrir land þetta og sé sú leiga greidd árlega síðan. Girðingin sé um 28 km á lengd og nái milli Laxár og Fossár.

Í áðurnefndri bók komi eftirfarandi einnig fram: „Áður en afréttargirðingin var gerð urðu fjallmenn suðursveitanna að smala allmikið af heimalöndum efstu bæja í Gnúpverjahreppi því að samgangur afréttar- og heimafjár var þá óhindraður og afréttarfé þá dreift um alla þessa heimahaga. Voru því síðasta daginn eingöngu smöluð heimalönd af Skeiðamönnum og Austurleit, og að nokkru hjá Vesturleit. Á þessu varð veruleg breyting eftir að girðingin var gerð, þar sem þá féll niður smölun allra heimalanda.“

Af framansögðu megi glöggt sjá að allt heimaland jarða í Gnúpverjahreppi utan afréttargirðingar sé smalað nú af jarðeigendum sjálfum en ekki að frumkvæði fjallskilastjórnar. Áður hafi þau verið smöluð af fjallmönnum Flóa- og Skeiðamanna en svo virðist sem fjallskilastjórn Gnúpverjahrepps hafi ekkert komið að smölun þeirra. Ljóst sé að allt fjalllendi og heiðar séu smöluð að frumkvæði sveitarstjórnar svo sem gert hafi verið hvað afréttarlönd varðar allt frá lögtöku Jónsbókar.

Samkvæmt kröfulýsingu fjármálaráðuneytisins liggi þjóðlendumörk í gegnum landsvæði nokk-

urra fjallajarða í hreppnum eins og þeim sé lýst í þinglýstum landamerkjabréfum en að öðru leyti liggi hún á óbyggðamörkum annarra fjalljarða. Rökin á bak við kröfulýsinguna séu þau sömu og áður hafi verið reifuð. Íslenska ríkið telji að land sunnan kröfulínu tilheyri heimalöndum jarðanna, sem hafi verið numið í öndverðu en land ofan og norðan kröfulínu telji íslenska ríkið vera þjóðlendu, sem tekin hafi verið afnotatöku. Í tilviki þeirra tveggja jarða, sem átt hafi lönd báðum megin kröfulínu ríkisins, hafi fjalllendið norðan afréttargirðingar nú verið selt undir afréttarnot.

Hugtakið heimaland hafi ekki verið skilgreint í lögum. Þó hafi orðið heimaland strax í Jónsbók verið notað í öndverðri merkingu við úthaga, sem notaðir hafi verið til sumarbeitar. Í þessu sambandi megi benda á Jónsbók Llb. 53 „Um afréttarfé, ef þat gengr í heimaland“. Í lögum um afréttamálefni fjallskil o.fl. hafi verið lagaákvæði um heimalönd án skilgreiningar. Í þessu sambandi megi benda á lög 6/1986. Í 3. gr. l. mgr. laganna segi þetta: „Í fjallskilasamþykkt, er héraðsnefnd setur, skal kveðið á um réttindi manna og skyldur að því er varðar afnot afrétta og annarra sameiginlegra sumarbeitilanda, fjallskil, smalanir heimalanda vor og haust, svo og um önnur atriði, er að framkvæmd fjallskila lúta“. Einnig sé bent á 1. gr. landskiptalaga nr. 46/1941 en þar segi að eftir lögunum geti komið til skipta eða endurskipta að nokkru eða öllu leyti heimalönd sveitajarða og afréttarlönd sem jöfnum höndum séu notuð til vetrarbeitar o.s.frv.

Í nokkrum dómum Hæstaréttar sé vikið að hugtakinu heimaland. Í því sambandi sé vísað til H 1975 55 (Arnarvatnsheiði), H 1980 1225 (Öxarfjarðarheiði, Sandfellshagi I), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar) og H 1999 2006 (Sandfellshagi).

Um þessa dóma sé það að segja að glöggt komi fram í dómunum varðandi Kalmanstungu og Sandfellshaga í Öxarfirði að innan landamerkjalýsingar jarðar sé tvenns konar land, heimaland sem sé í heilsársnotum og síðan afréttarland sem sé í sumarnotum. Í fleiri málum eins og dómi Hæstaréttar um Jökuldalsheiði hafi verið reynt að varpa ljósi á hversu mikinn hluta fjallajarðarinnar Gilsár mætti nýta á heilsársgrundvelli og hversu mikill hluti væri aðeins í sumarnotum. Skilgreiningin á hvaða hluti jarðar teljist heimaland sé því sú að heimaland sé það land innan landamerkja, sem sé í heilsársnotum. Þegar svo þetta heimaland sé í aðaldráttum í samræmi við heimildir um upphaflegt nám blandist engum hugur um að beinn eignarréttur jarðeiganda nái til alls heimalandsins.

Því sé haldið fram með tilvísun í framangreint að kröfulínu um þjóðlendumörk í Gnúpverjahreppi skuli taka til greina þar sem með kröfulínunni sé búið að finna út í samræmi við tilteknar heimildir, mörk heimalands jarðanna við óbyggðir. Landamerkjabréf jarðanna hafi ekkert um þetta að segja, enda hefði ekki þurft að stofna til þessa máls og skipa óbyggðanefnd ef landamerkjabréf væru heimild um þjóðlendumörk, jafnvel þótt þinglýst séu.

Landamerkjabréf sé ekki annað en yfirlýsing um yfirráðasvæði á sama hátt og landamæri ríkja, sveitarfélaga og stjórnsýsluumdæma sýslumanna. Þar sem landamörk eignarlanda liggi saman sé landamerkjabréf samningur milli aðila um þessi mörk eignarjarða innbyrðis eftir að réttir eigendur eða umboðsmenn hafi ritað undir bréfið samþykki sitt við lýsingu. Í landamerkjabréfi felist á engan hátt að allt land innan merkja skuli vera óskorað eignarland. Almennar sönnunarreglur ráði að sjálfsögðu hér eins og annars staðar. Fyrst og fremst skilgreini landamerkjabréfið takmörk nýtingarréttar að landi. Á það megi benda í þessu sambandi að landamerkjabréf séu jafnt til fyrir jarðir sem afrétti sem séu innan þjóðlendu.

Af ákvæðum landamerkjalaganna frá 17. mars 1882 megi ráða að landamerkjabréfið sé í eðli sínu samningur milli jarðaeigenda og næðist ekki sátt um landamerkin skyldi landamerkjadómur skera úr.

Samningur eins og landamerkjabréf bindi einungis þá sem séu aðilar að samkomulaginu og íslenska ríkið eigi engan hlut að þeim samningum sem í íslenskum landamerkjabréfum felist. Sammerkt sé það öllum landamerkjabréfum fjallajarða að þau séu einhliða ákveðin inn til óbyggða og óbyggðamörkin oftast geðþóttaákvörðun jarðeiganda á líðandi stund frekar en að þau styðjist við

eldri rétt. Á það megi jafnframt benda að við engan hafi verið að semja árið 1882 og það hafi ekki verið fyrr en 116 árum síðar að slíkt var mögulegt eftir að íslenska ríkinu var með lögum fenginn eignarréttur að þjóðlendum.

Margir dómar Hæstaréttar komi inn á landamerkjabréf og inntak þeirra. Í því sambandi megi nefna H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1969 519 (Nýjabæjarafréttur), H 1971 1137 (Reyðarvatn II), H 1979 846 (Geirland-Prestbakki), H 1996 2848 (Bláfjöll), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar) H 1997 2410 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi).

Þessir tilvitnuðu dómar séu allir því áliti íslenska ríkisins til stuðnings að landamerkjabréf sanni ekki inntak eignarréttar og sé ekki gilt um mörk milli umráðamanna landa nema þeir eigi aðild að þeim réttindum sem samið sé um. Einnig komi glöggt fram í þessum dómum að landamerkjabréf séu til fyrir lönd sem nú séu óumdeilt þjóðlendur eftir dómsniðurstöður, eins og sé um Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði og Landmannaafrétt. Síðan komi glöggt fram í Bláfjallamálinu að hægt sé að fjalla um landamerki yfirráðasvæða án þess að afstaða sé tekin til inntaks eignarréttar.

Annað atriði sem valdi ágreiningi sé gildi þinglýsingar landamerkjabréfs og hafi því verið haldið fram af gagnaðilum íslenska ríkisins að með þinglýsingu landamerkjabréfs sé búið að gulltryggja eignarréttinn. Því sé til að svara að enginn öðlist meiri rétt en viðsemjandi geti veitt, sömuleiðis þinglýsi enginn meiri rétti en hann eigi. Þinglýsing heimildarskjals um fasteign sé lagaskylda og til að tryggja öryggi í viðskiptum og skapa eigendum réttarvernd gagnvart grandlausum viðsemjendum og lánardrottnum.

Spurning sé hvort þegjandi eða jákvæðar athafnir ýmissa umboðsmanna ríkisins geti falið í sér samþykki valdstjórnar eða ríkis vegna lands, sem nær inn í þjóðlendu. Þetta geti verið í tengslum við mótmælalausa móttöku og þinglýsingu landamerkjabréfa sem haft hafi að geyma lýsingu í átt að óbyggðum eða einfaldlega afsal ríkisins á tilteknum lendum. Því sé til að svara að af Landmannaafréttardómi síðari megi ráða þá reglu að löggjafinn einn sé bær til að ráðstafa réttindum yfir landsvæði utan eignarlanda. Af því leiði að athafnir eða athafnaleysi starfsmanna stjórnsýslunnar geti ekki leitt af sér slík yfirráð nema heimild í almennum lögum hafi verið fyrir hendi.

Því álitaefni hafi verið hreyft, að hafi beinn eignarréttur ekki verið að öllu landi innan merkja skv. landamerkjabréfi, er það var ritað eftir landamerkjalögin 1882, þá hafi þessi beini eignarréttur orðið til síðar fyrir hefð, vegna óslitins eignarhalds.

Talið hafi verið að hefðarréttur hafi ekki verið í okkar fornlögum, alla vega ekki í þeirri mynd sem við þekkjum hann. Lagaákvæði í bæði Grágás og Jónsbók um að almenningar skyldu vera sem að fornu hafa verið hafi verið nefnd sem óræk sönnun þess að nám landa utan byggðar hafi verið óheimilt og sömuleiðis hafi verið andstætt þessu lagaákvæði að til hefðaréttar stofnaðist til slíkra landsvæða. Í þessu sambandi megi benda á Jónsbók Llb. 52, „Ef menn vitu eigi, hvárt eru almenningar eða afréttir.“ Þar segi: „Svá skulu almenningar vera, sem at fornu hafa verit, bæði hit efra ok hit ytra.“

Fyrstu lögin um hefð séu í Norsku lögum frá 1687, V. bók 5. kap. Í 7. gr. laganna segi svo:

> Enginn á að fá eignardóm að nokkurri fasteign, nema hann leiði lögfulla sönnun að heimild sinni, með erfðum, kaupum, eignaskiptum, gjöf eða 20 ára hefð, án þess að átalið hafi verið og að hann hafi þannig öðlast hana ákærulaust af öllum er kynnu að hafa haft einhverjar athugasemdir við það.

Þegar þessi lög hafi verið sett hafi lagaákvæði Jónsbókar um að almenningar skyldu vera sem að fornu hafa verið enn verið í gildi og þessi hefðarlög hafi ekki afnumið Jónsbókarákvæðið, þess sé að minnsta kosti ekki getið. Einnig sé talið að orðið fasteign beri að túlka á þann veg að merki eignarjörð með byggingum eða bara byggingu eða hús. Lögin taki því ekki til afrétta eða almenninga og því enn óheimilt að hefða slík landsvæði.

Næstu lög um hefð séu nr. 46 frá 1905. Í 1. gr. þeirra segi að hefð megi vinna á hverjum hlut,

jafnt fasteign sem lausafé, er geti verið eign einstakra manna, án tillits til þess hvort hann hafi áður verið einstaks manns eign eða opinber eign. Þessi lög staðfesti enn gildandi rétt til að hefða fasteignir sem undirorpnar séu beinum eignarrétti en skv. gagnályktun sé ekki heimilt að hefða eign sem ekki geti verið eign einstakra manna eins og grunnréttinn að afréttum og almenningum, sem nú heiti þjóðlendur. Segja megi að þessi skoðun komi fram í Landmannaafréttardóminum síðari. Þar sé því slegið föstu að afréttarlandsvæði sé einskis manns eign og af því leiði að slík landsvæði geti ekki verið eign í skilningi hefðarlaga. Í núgildandi lögum um þjóðlendur sé þessi regla lögfest í niðurlagsákvæði 3. greinar en þar segir: „Frá og með gildistöku laga þessara er ekki unnt að öðlast eignarréttindi innan þjóðlendna fyrir nám eða hefð."

Rétt sé að vekja athygli á að skilyrði fyrir hefðarhaldi sé óslitið eignarhald sem hafi verið skýrt þannig að hefðandi hafi haft svo víðtæk ráð eignar að þau bendi til eignarréttar og jafnframt þurfi hann að hafa útilokað aðra frá því að ráða yfir eigninni. Í þessu sambandi skipti auðvitað miklu máli hvernig afnot séu og ekki síst girðingar umhverfis landareign.

Á hefð hafi verið minnst í mörgum dómum Hæstaréttar og í engu tilviki hafi hefðarréttur verið talinn hafa stofnast yfir landi, sem nú gæti heitið þjóðlenda, sbr. H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1981 1581 (Landmannaafréttardómur síðari), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar). Í þessum dómum sé ekki tekið á því hvort hægt sé að hefða grunneignarrétt afréttarlands. Sleppt sé að fjalla um það þar sem efnisskilyrði skorti.

7.2. Fjalljarðirnar Ásólfsstaðir og Skriðufell

Landamerkjabréf Ásólfsstaða sé frá 1. mars 1890. Árið 1962 hafi jörðinni verið afsalað til Skógræktar ríkisins að undanskildum byggingum, túnum, nánar tilgreindum landspildum og öllu landi ofan afréttargirðingar sem Flóa- og Skeiðamenn hafi haft til beitar. Árið 1965 hafi umræddu beitarlandi verið afsalað til Afréttarmálafélags Flóa- og Skeiðamanna.

Landamerkjabréf Skriðufells sé frá 1. mars 1890. Árið 1938 hafi jörðinni verið afsalað til Skógræktar ríkisins. Sama ár hafi Skógrækt ríkisins selt og afsalað Flóa- og Skeiðamönnum öll lönd Skriðufells fyrir ofan og vestan afréttargirðinguna í stað afréttarlanda Flóa og Skeiðamanna í Þjórsárdal.

Af hálfu íslenska ríkisins sé þess krafist fyrir hönd Skógræktar ríkisins að viðurkenndur verði beinn eignarréttur hennar að því landi Ásólfsstaða sunnan afréttargirðingarinnar sem afsalað hafi verið til Skógræktarinnar árið 1962 og öllu landi Skriðufells sunnan afréttargirðingar.

Kröfulína íslenska ríkisins í Gnúpverjahreppi fylgi eftir landamerkjum allra fjalljarðanna í hreppnum nema jarðanna Skriðufells og Ásólfsstaða. Línan sé dregin í gegnum Skriðufell og Ásólfsstaði eftir mati á því hvar skil heimalands og útlendis séu en þar sé einmitt afréttargirðingin. Landamerki annarra jarða en Ásólfsstaða og Skriðufells séu óumdeild og samþykkt vegna aðliggjandi jarða og upprekstrarfélags. Jarðirnar Ásólfsstaðir og Skriðufell hafi hins vegar verið með ósamþykkt landamerkjabréf þar sem merkin hafi verið dregin langt inn til öræfa. Kröfulína ríkisins sé nálægt þeirri 400 metra hæðarlínu sem talin sé eiga við á umræddu svæði miðað við aðstæður á hálendisbrún. Því til stuðnings sé vísað til fyrri umfjöllunar um dómafordæmi Hæstaréttar þar sem miðað sé við staðhætti, víðáttu og gróðurfar.

Við munnlegan málflutning var á það bent að í ritgerð Bjarna Jónssonar frá Vogi, Afréttir og almenningar, sé fjallað um fjalllendi Skriðufells. Þar sé vísað til rits Þorvaldar Thoroddsen, Lýsing Íslands III, þar sem segi að almenningar hafi verið í skógum fyrir norðan Skriðufell. Þá segi í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1709 að nú sé almenningsafréttur á svæðinu milli Þjórsár og Fossár og vestur frá Fossá að Stóru-Laxá og sé engin önnur brúkun á þessum löndum. Sé þarna m.a. verið að fjalla um fjalllendi Skriðufells og neðri hluta Flóa- og Skeiðamannaafréttar í Þjórsárdal og við Stóru-Laxá. Framangreindar heimildir bendi til þess að einkaeignarréttur að landi hafi verið fallinn niður á þessu svæði sem hafi verið numið í öndverðu.

Einnig kom fram að af hálfu ríkisins væri ekki fallist á þá skoðun að í þeim tilvikum er lönd

jarða hafi verið lögð til afréttar leiki enginn vafi á um að viðkomandi afréttarland sé undirorpið beinum eignarrétti. Kanna verði hvort slíkt afréttarland hafi verið undirorpið beinum eignarrétti við framsal þess og hvort grunneignarrétturinn, hafi hann verið til staðar, hafi verið framseldur eða einungis beitarrétturinn. Ekki sé unnt að byggja á H 1971 1137 (Reyðarvatn II) sem fordæmi hvað þetta atriði varði.

7.3. Landgræðslusvæðið í Þjórsárdal

Landsvæðið austan Skriðufells og að Fossá hafi Skógrækt ríkisins fengið í makaskiptum fyrir fjalllendi Skriðufells. Það hafi áður verið nýtt sem afréttur. Landið þar fyrir austan, allt að hinum gamla farvegi Þjórsár og norður að núverandi Gnúpverjaafrétti sé talið þjóðlenda en þar eigi Landsvirkjun umtalsverð eignarréttindi önnur en grunnrétt að landi.

Samkvæmt makaskiptaafsali sé ekki ljóst hvort því hafi einnig verið ætlað að taka til svæðisins í kringum Sandártungu en á það megi benda að einungis íslenska ríkið fyrir hönd Skógræktar ríkisins geri tilkall til þess landsvæðis.

Óvíst sé hvernig hreppar í Flóa og á Skeiðum eignuðust umrætt landsvæði. Samkvæmt orðalagi makaskiptaafsalsins sé ótvírætt að um var að ræða sölu á afréttarlandi. Meginreglan sé sú að kaupandi öðlist ekki meiri rétt en seljandi átti. Ljóst sé hins vegar að hægt sé að selja óbein eignarréttindi án þess að grunneignarréttur að landi fylgi með. Orð og efni afsala ráði miklu þegar skera þurfi úr um hvort land, sem gengið hafi kaupum og sölum, sé undirorpið beinum eignarrétti eða ekki, sbr. H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1971 1137 (Reyðarvatn II), H 1994 2227 (Geitland), H 1997 1162 og H 1997 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar). Dómar þessir, einkum dómarnir um Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði, séu fordæmisgefandi að því er varði afréttarlandið sem Skógrækt ríkisins hafi eignast í Þjórsárdal í makaskiptum við Flóa- og Skeiðamenn.

Heimildir um almenningsskóga á þessu landsvæði séu því einnig til stuðnings að landið sé ekki undirorpið beinum eignarrétti.

Heimildir um byggð í Þjórsárdal bendi til þess að landsvæði þetta hafi verið numið í öndverðu og raunar sé það ágreiningslaust en jafnframt sé ljóst að þar hafi beinn eignarréttur fallið niður eftir að viðkomandi jarðir féllu úr byggð og urðu eigendalausar. Þetta eigi einnig við um býlið Sandártungu sem farið hafi í eyði 1693. Með nýbýlatilskipun konungs 1796 hafi verið lögfest að eigendalaus eyðibýli væru almenningur. Engar heimildir séu til um að framsal jarðarinnar til Flóa og Skeiðamanna. Svo virðist því að beinum eignarrétti að Sandártungu hafi ekki verið haldið við og verði því að álíta að hann sé niður fallinn.

7.4. Búrfell og Skeljafell - Virkjanasvæði Landsvirkjunar

Umrætt landsvæði hafi Einar Benediktsson keypt af Gnúpverjahreppi en hreppurinn hafi áskilið sér rétt til upprekstrar og afréttarnotkunar á hinni seldu spildu endurgjaldslaust svo lengi sem það bryti ekki í bága við starfrækslu kaupanda eða þeirra sem hann framseldi rétt sinn að landinu til. Einar Benediktsson hafi afsalað þessum rétti sínum til Titan 1917 og Titans til íslenska ríkisins 1951. Svo virðist sem Einar Benediktsson og Gnúpverjar hafi litið svo á að um sölu á eignarlandi væri að ræða þar sem réttur til afréttarnota hafi verið undanskilinn sölunni. Í síðari afsalsgerningum sé það ekki skilgreint hvort verið var að afsala beinum eignarrétti eða ekki.

Af hálfu íslenska ríkisins sé litið svo á að umrætt landsvæði hafi ekki verið fullkomið eignarland Gnúpverja og því hafi þeir ekki haft heimild til að selja Einari Benediktssyni grunneignarréttinn að landinu. Ljóst sé að landsvæði þetta hafi verið numið í öndverðu en byggð lagst af vegna goss í Heklu 1104 og sennilega alfarið í Heklueldum á 17. öld þegar Sandártunga hafi lagst í eyði.

Af hálfu íslenska ríkisins sé ekki fallist á það sjónarmið að hafi stofnast til beins eignarréttar að landi geti síðari eigandi ekki staðið uppi með óbein eignarréttindi ein svo sem beitarrétt Í þessu

sambandi sé bent á dóm Lyfr. 21. júlí 1873 (Vilborgarkot) og H 1994 2227 (Geitland). Ljóst sé að beinn eignarréttur að landi hafi fallið niður í Þjórsárdal þegar byggð lagðist þar í eyði.

Vísað sé til skrifa Bjarna Jónssonar frá Vogi um almenning í Þjórsárdal, m.a. almenningsskóga. Einnig sé vísað til þess að í Jarðabók Árna og Páls komi fram að á svæðinu milli Þjórsár og Fossár sé almenningsafréttur. Þá sé vísað til heimilda um að Búrfellsskógur hafi verið almenningur sem öllum hafi verið frjálst að nýta sér og að Búrfell hafi verið sameiginlegt beitarland Gnúpverja.

7.5. Gnúpverjaafréttur

Engar heimildir séu til um nám þess lands sem nú teljist innan landamerkjalýsingar afréttar Gnúpverja. Þvert á móti séu landnámsheimildir mjög glöggar og ljóst að allur afrétturinn sé utan þess lands sem numið var. Krafa íslenska ríkisins um þjóðlendumörk í Gnúpverjahreppi byggðarmegin sé í samræmi við landnámsmörk.

Á það sé bent að landamerkjabréf sé fyrst og fremst afmörkun yfirráðasvæðis og geri íslenska ríkið ekki athugasemdir við mörk afréttarins. Þá sé þinglýsing ekki sönnun fyrir öðrum rétti en þeim, sem þinglýst var og í umræddu tilfelli sé það yfirráðaréttur yfir afréttarlandsvæði.

Að því er varði það álitaefni hvort mótmælalaus móttaka og þinglýsing landamerkjabréfa geti falið í sér samþykki af hálfu ríkisins á landamerkjalýsingu jarða sé því til að svara að af Landmannaafréttardómi síðari megi ráða þá reglu að löggjafinn einn sé bær til að ráðstafa réttindum á landsvæðum utan eignarlanda. Af því leiði að athafnir eða athafnarleysi starfsmanna stjórnsýslunnar geti ekki leitt af sér slík yfirráð nema heimild í almennum lögum hafi verið fyrir hendi.

Gagnaðili íslenska ríkisins vitni máli sínu til stuðnings til fjölmarga samninga sem gerðir hafi verið í upphafi aldarinnar um kaup á landi og fossum á Gnúpverjaafrétti. Í fyrsta lagi sé um að ræða kaupsamning Einars Benediktssonar og nokkurra jarðeigenda í Gnúpverjahreppi um vatns- og vatnsaflsréttindi í Þjórsá árið 1917 svo og kaupsamninga Einars og Gnúpverjahrepps um fossa í Þjórsá árið 1914 og um fjöllin Búrfell og Skeljafell árið 1916. Þá sé vísað til afsals Einars Benediktssonar til Titans a/s 1917 og afsals þess til íslenska ríkisins 1952.

Nauðsynlegt sé að skoða þessa samninga í réttarsögulegu samhengi og í ljósi þeirrar umræðu sem átt hafi sér stað hér á landi í byrjun 20. aldarinnar um rétt ríkisins til landa utan eignarlanda lögbýla. Hafi þessi umræða átt sér stað vegna framlagningar frumvarps til vatnalaga. Sé vísað til niðurstöðu Bjarna Jónssonar frá Vogi í áliti til fossanefndar Alþingis, „Almenningar og afréttir“ og athugasemda með 2. gr. frumvarps til vatnalaga sem varð að lögum nr. 15/1923. Þar komi fram að ekki hafi þótt heppilegt að ákveða að ríkið ætti vatnsréttindi í afréttum og almenningum ef dómstólar kæmust að þeirri niðurstöðu að lendur þessar eða sumar þeirra væru ekki ríkiseign heldur eign einstakra manna eða héraða.

Fyrrnefndir kaupsamningar um vatnsréttindi og fleira á Gnúpverjaafrétti hafi verið gerðir áður en um þessi mál hafi verið fjallað á Alþingi og áður en vatnalögin voru sett en með þeim hafi verið ákveðið að vatnsréttindi fylgdu eignarrétti að landi. Af hálfu íslenska ríkisins sé því haldið fram að gjörningar þessir hefðu ekki verið gerðir án þátttöku ríkisins eftir lögtöku vatnalaga. Einnig megi benda á að kaup íslenska ríkisins á réttindum Titans a/s hafi átt sér stað árið 1952 en dómur Hæstaréttar í fyrra málinu um Landmannaafrétt hafi ekki fallið fyrr en 1955 en þar hafi eignarréttarkröfu afréttareigenda að afréttinum verið hafnað. Þannig sé ljóst að fyrrgreindir löggerningar hafi allir verið gerðir þegar alger réttaróvissa ríkti um eignarhald að afréttum og almenningum.

Að því er varði samninga um vikurnám á afréttinum megi á það benda að einungis einn þeirra hafi verið gerður með þátttöku ríkisins. Í þeim samningi séu íslenska ríkinu tryggð 70% af efnistökugjaldi. Samningurinn sé um efnistöku í eignarlandi Gnúpverjahrepps og svo í ríkislandi. Hafi ríkið með þessum samningi viðurkennt beinan eignarrétt Gnúpverjahrepps að þjóðlendu sé sú viðurkenning ekki bindandi svo sem rökstutt hafi verið fyrr, þar sem einungis hafi verið talið heimilt að ráðstafa slíku landi með löggjöf fyrir gildistöku þjóðlendulaga. Vísað sé til H 1969 510 (Nýja-

bæjarafréttur) í þessu sambandi en þar segi að yfirlýsingar í afsölum fyrr eða síðar, sem eigi styðjist við önnur gögn, nægi ekki til að dæma öðrum hvorum aðilanum eignarrétt að öræfalandsvæði því sem um var fjallað. Aðrir samningar, sem vísað sé til, séu einungis til vitnis um hverjum augum afréttareigendur hafi litið afréttarlandið en ekki sönnun um það hver eigi það.

Af hálfu íslenska ríkisins sé á það bent að líklegt sé að fyrir lögtöku Jónsbókar hafi einstaklingum verið heimilt að setjast að í sameiginlegu landi og ryðja það til ræktunar. Við það hafi stofnast til eignarréttar að landi. Þegar búseta og afnot af landinu hafi lagst af sé talið að eignarréttur þessi hafi fallið niður. Ekki sé ólíklegt að eftir lögtöku Jónsbókar hafi í einhverjum mæli gætt slíkrar óheimillar töku lands sem hafi verið liðin.

Nokkrir fræðimenn hafi litið svo á að eignarréttindi að landi væru óbreytanleg. Hafi stofnast til beins eignarréttar að landi geti síðari eigandi ekki staðið uppi með einungis óbein eignarréttindi svo sem beitarrétt. Af hálfu íslenska ríkisins sé öndverðri skoðun haldið fram.

Talið sé að Þjórsárdalur hafi allur verið numinn og hafi þar verið mikil byggð en dalurinn hafi lagst í eyði í Heklugosi 1104. Eftir það séu ýmsar jarðir og kirkjustaðir taldir eiga skóga í dalnum. Þessi réttindi hafi líklega í upphafi einungis verið ítök í skógum jarða í dalnum því í Grágás og Jónsbók sé ekki gert ráð fyrir öðrum almenningsrétti til viðar en til reka. Þjórsárdalur sé gott dæmi um landsvæði þar sem beinn eignarréttur hafi fallið niður og eftir standi einungis ítök sem aðrir hafi átt í jörðunum.

Með dómi Lyfr. 21. júlí 1873 (Vilborgarkot) hafi ekki verið fallist á það sjónarmið að allt eigendalaust land væri konungseign heldur hafi niðurstaðan verið sú að það væri almenningur. Í þessu sambandi sé einnig vísað til H 1994 2227 (Geitland).

Afréttareigendur hafi ekki fært fram gögn því til stuðnings að eyðijarðir, sem verið hafi í byggð á 12. og 13. öld þar sem nú sé afréttur, hafi verið undirorpnar beinum eignarrétti og því síður hafi verið lögð fram gögn um hvernig beinn eignarréttur að jörðum þessum hafi yfirfærst til afréttarhafa. Í þessu sambandi megi benda á Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns þar sem fjallað sé um átta eyðijarðir sem liggi austan frá Þjórsá með fjöllunum fyrir ofan Gnúpverjahrepp (Eystri-Hrepp). Þær séu sagðar eyðilagðar fyrir allra manna minni sem nú lifi og feðra þeirra. Enn fremur að öll þessi lönd séu nú almenningsafréttur milli Þjórsár og Fossár, Eystri-Hrepps og vestur frá Fossá að Stóru-Laxá Flóamanna og Skeiða og sé engin önnur brúkun á þessum löndum.

Af hálfu íslenska ríkisins sé á það bent að af tilteknum nytjum megi greina hvernig eignarhald að landi sé. Land sem nytjað sé til beitar og smalað að frumkvæði fjallskilastjórnar sé að meginreglu þjóðlenda. Land sem nytjað sé til búrekstrar með byggingum og öðrum mannvirkjum sé hins vegar eignarland. Afréttur Gnúpverja sé í flokki þess fyrrnefnda, þ.e. þjóðlenda. Af svæðinu hafi einungis verið beitarnot og skóga.

Af hálfu íslenska ríkisins sé talið að sá sem haldi því fram að tiltekið land sé eignarland beri sönnunarbyrðina fyrir því. Það land, sem ekki tekst að sanna að sé undirorpið beinum eignarrétti, sé þá þjóðlenda. Þessa reglu megi leiða af almennum reglum um sönnunarfærslu.

Við skoðun heimilda um umráð og nýtingu og önnur atriði sem máli skipti sé alveg ljóst að afréttur Gnúpverja sé sams konar landsvæði og Landmannaafréttur. Um hann hafi Hæstiréttur sagt: „Ekki hafa verið leiddar sönnur að því að hreppsfélögin sjálf hafi öðlast eignarrétt að afréttinum, hvorki fyrir nám, löggerninga, hefð né með öðrum hætti. Réttur til afréttarins virðist í öndverðu hafa orðið til á þann veg að íbúar á landsvæði framangreindra hreppa og býla hafi tekið afréttarlandið til sumarbeitar fyrir búpening og ef til vill annarrar takmarkaðrar notkunar.“

Á öllum tímum Íslandssögunnar hafi jarðir og afréttir haft ákveðin staðamörk enda hafi í upphafi orðið að afmarka numið land og land sem tekið hafi verið afnotatöku. Beinast liggi við að ætla að landsvæðið norðan Gnúpverjahrepps að austan allt að jökli hafi verið almenningur enda um fjarlægt og torsótt landsvæði að ræða. Minjar um forna byggð styðji þetta því öllum hafi verið heimilt að byggja sel í almenningum en ekki í afréttum. Engar heimildir séu til um að land þetta

hafi verið numið í öndverðu. Hafi svo hins vegar verið en engar heimildir séu til um það hvort og þá hvernig eignarréttur að viðkomandi jörðum var framseldur hafi verið litið svo á að slíkt land væri almenningur.

Með ofangreindri umfjöllun sé búið að hrekja tilkall Gnúpverjahrepps um beinan eignarrétt að afréttarlandi hreppsins og verulegur vafi sé á því hvort hreppurinn eigi nokkurt tilkall til landsvæðis þessa þar sem um almenning virðist vera að ræða. Samkvæmt Jónsbók hafi verið óheimilt að stofna til afrétta í almenningum.

8. SJÓNARMIÐ JARÐEIGENDA O.FL.

8.1. Meginsjónarmið

Í greinargerð jarðeigenda o.fl. segir að með þjóðlendulögum sé í fyrsta skipti hér á landi ætlað að taka til heildarúrlausnar álitamál varðandi eignarrétt að afréttum og almenningum og lýsa þau svæði eign ríkisins sem falli utan eignarlanda. Um þessi hugtök hafi ríkt talsverð óvissa í fræðum og framkvæmd en meginsjónarmið um tilbrigði eignarréttar að landi fjarri byggð séu að mestu óumdeild. Úrlausn þessa ráðist af þeim eignarheimildum sem liggi til grundvallar eignarrétti í einstökum tilvikum. Hafa verði í huga framangreinda sérstöðu laganna þegar rætt sé um lagaleg sjónarmið að eignarrétti að þeim landsvæðum sem hér eigi í hlut og þá ekki síst fordæmisgildi einstakra dóma sem vísað hafi verið í og taldir séu rýra málstað þeirra sem telji til eignarréttinda á landi fjarri byggð. Í dómsmálum þessum hafi verið tekið á ágreiningi í einstökum málum með þeim sérsjónarmiðum þar sem þar kunni að hafa átt við en eigi ekki á sama hátt við heildarendurskoðun á eignarrétti yfir landi eins og tilgangur þjóðlendulaga beri með sér. Beri því að vara við því að draga of víðtækar ályktanir af dómum Hæstaréttar í einstökum málum, sérstaklega refsimálum þar sem gæti sérsjónarmiða, m.a. um sönnun. Auk þess verði gildi dóma Hæstaréttar að ráðast af því hvort niðurstaðan í einstökum dómum byggist á traustri athugun og röksemdafærslu og hvort allar kröfur, sem máli skipti, hafi verið hafðar uppi í málinu. Þá veiki það mjög fordæmisgildi flestra dóma sem gengið hafi að ekki hafi verið tekið tillit til þess með hvaða hætti mannréttindasáttmáli Evrópu verndi eignarréttinn með sjálfstæðum hætti.

Bent sé á að eignarrétturinn sé varinn af íslensku stjórnarskránni. Við túlkun á eignarréttarákvæði hennar beri ekki eingöngu að taka mið af hefðbundnum lögskýringarsjónarmiðum að landsrétti heldur verði í einstaka tilvikum að skýra ákvæðið í samræmi við mannréttindasáttmála Evrópu. Handhöfum ríkisvalds beri að taka tillit til ákvæða sáttmálans við beitingu valds síns. Aðildarríkin séu skuldbundin til að hlíta dómum, Mannréttindadómstóls Evrópu og hafi því dómar hans þýðingu fyrir úrlausn mála á innlendum vettvangi sem varði þau réttindi sem sáttmálinn taki til.

Ákvæði 1. gr. samningsviðauka nr. 1 við mannréttindasáttmála Evrópu tryggi friðhelgi eignarréttarins. Um eignarrétt geti verið að ræða í skilningi þessa ákvæðis þótt ekki hafi verið litið svo á af dómstólum viðkomandi ríkis. Í dómum Mannréttindadómstólsins hafi úrlausn um það hvort um eign sé að ræða í skilningi eignarréttarákvæðisins ráðist af því hvort rétt sé að líta svo á, miðað við öll atvik málsins, að viðkomandi hafi haft hagsmuna að gæta sem njóti verndar ákvæðisins. Verði þar að líta bæði til staðreynda og lagalegra atriða. Enginn vafi sé á að hér mundi skipta miklu máli hvernig farið hafi verið með verðmæti í framkvæmd, sérstaklega í lögskiptum og hvaða traust menn hafi borið til þeirrar framkvæmdar. Einnig skipti máli afskipti og afskiptaleysi þeirra sem með ríkisvald hafa farið.

Jafnframt sé bent á þýðingu jafnræðisreglunnar í máli þessu. Í fyrsta lagi sé gerð krafa um samkvæmni í kröfugerð íslenska ríkisins. Viðurkenni ríkið eignarland í einu máli verði það sama að gilda um sams konar land í öðru máli. Krafan um samkvæmni í kröfugerð íslenska ríkisins byggist á því að ekkert land verði úrskurðað þjóðlenda nema krafa sé um það gerð, sbr. athugasemdir í

greinargerð með 11. gr. þjóðlendulaga. Í öðru lagi hafi jafnræðisreglan þýðingu í þjóðlendumálum á þann veg að sambærileg mál verði að hljóta sömu úrlausn.

Í beinum eignarrétti felist heimild til að ráðstafa líkamlegum munum eins og fasteignum með þeim takmörkunum sem leiði af lögum og takmörkuðum eignarréttindum annarra. Eigandi verði að hafa ákveðin yfirráð yfir fasteigninni og þau geti verið raunveruleg og réttarleg. Eigendur þeirra fjallajarða, sem um ræði í máli þessu, eigendur jarða í hreppnum og Gnúpverjahreppur hafi bæði haft raunveruleg og réttarleg yfirráð yfir þeim fasteignum sem um sé deilt í máli þessu.

Jarðeigendur í hreppnum og e.t.v. Gnúpverjahreppur telji til eignarréttar yfir Gnúpverjaafrétti, en hann ráðist af landamerkjum sem grein sé gerð fyrir í kröfulýsingu. Jafnframt telji eigendur þeirra fjallajarða sem um ræði í máli þessu, til eignarréttar yfir jörðum sínum en þær ráðist af landamerkjum sem einnig sé gerð grein fyrir í kröfulýsingu. Grundvallarreglan sé sú að sá sem telji til eignarréttinda yfir landi verði að byggja rétt sinn á eignarheimild. Þær eignarheimildir sem hér skipti meginmáli séu samningar, þ. á m. afsalsgerningar, hefð, venjuréttur og nám. Sá sem haldi fram eignarheimild sinni að landsvæði geti stuðst við fleira en eina eignarheimild. Áhersla sé lögð á að við skýringu og mat á gildi tiltekinnar eignarheimildar komi fleiri atriði til greina en eignarheimildin ein út af fyrir sig. Þá sé bent á að ein eignarheimild geti stutt aðra.

Nám sé frumstofnun eignarréttar að landi en sé úr sögunni sem eignarheimild. Ljóst sé að landnámið hafi verið víðfeðmt og að um nám til eignar hafi verið að ræða. Landnámið, sem eignarheimild, styðji þá skoðun að eignarland jarða geti verið víðlent. Engar heimildir séu til fyrir svokölluðu afnotanámi eins og gefið sé í skyn í greinargerð ríkisins. Nám geti þó enn haft þýðingu sem stuðningur við aðrar eignarheimildir eða þeim til skýringar. Sérstaklega komi það til greina um landfræðileg mörk eignarlands. Margt sé þó á huldu um nám sem eignarheimild og hvaða reglur hafi gilt um það.

Hefð sé eignarheimild að íslenskum rétti og felist í umráðum sem varað hafi vissan tíma og sem verði að uppfylla tiltekin skilyrði. Hér komi til athugunar hverja þýðingu hefð hafi sem eignarheimild fyrir eignarréttindum að landi fjarri byggð. Af hefðarlögunum sjálfum og dómum Hæstaréttar, sbr. H 1955 108 (Landmannaafréttardómurinn fyrri) sé ljóst að eignarhefð verði unnin á landi í afréttareign sé skilyrðum hefðar á annað borð fullnægt. Þá verði einnig stofnað til takmarkaðra eignarréttinda yfir landi í afréttareign með afnotahefð.

Venjuréttur sé skyldur hefð en þurfi ekki að uppfylla hin sérstöku skilyrði hefðar. Lítill gaumur hafi verið gefinn að venjurétti sem grundvelli eignarheimilda. Gildi eignarheimilda geti byggst á venjurétti. Fyrst megi nefna að þegar ákvæði samninga, þar á meðal afsalsgerninga, hafa verið lögð til grundvallar í lögskiptum um langan tíma mótist venjuréttur. Með landamerkjalögum, nr. 6/1882 og 41/1919, hafi verið lögskipað að landeigendur skyldu gera merki um lönd sín, halda merkjum við og gera landamerkjaskrá fyrir hverja jörð. Tilgangur laganna hafi verið að koma fastri og áreiðanlegri skipan á þessi mál í eitt skipti fyrir öll. Til landamerkjabréfa hafi verið stofnað í upphafi sem ótvíræðra gagna um eignarréttindi og síðan hafi verið byggt á þeim í lögskiptum sem fullgildum og áreiðanlegum gögnum um eignarlönd og mörk þeirra. Þetta leiði ótvírætt til venjuréttar um það að landamerkjabréf séu almennt fullgildar heimildir um eignarlönd og merki þeirra. Staðhæfingum í greinargerð fjármálaráðuneytis í aðra átt sé afdráttarlaust mótmælt. Land margra jarða sé víðáttumikið, sérstaklega þeirra jarða, sem liggi að heiðum og fjalllendi. Venjuréttur geti einnig stutt kröfur um viðurkenningu víðlendra heimalanda jarða.

Með hliðsjón af framangreindum eignarheimildum í íslenskum rétti verði nú færð rök fyrir eignarréttindum jarðeigenda í Gnúpverjahreppi og e.t.v. hreppsins sjálfs að Gnúpverjaafrétti, svo og eignarréttindum þinglýstra eigenda að jörðunum Fossnesi, Hamarsheiði I og II, Laxárdal I og II, Minni-Mástungu og Skáldabúðum.

8.2. Rök er varða aðild málsins

Allar jarðir hreppsins séu aðilar að málinu þar sem gengið sé út frá því að Gnúpverjaafréttur sé fullkomið eignarland sem sé í sameign jarðanna, a.m.k. flestra. Um það hvort einstakar jarðir eigi réttindi, hvers eðlis eða hvar á afréttinum réttindin séu, sé mál sem ekki sé til úrlausnar fyrir óbyggðanefnd nema hún telji að ekki sé um fullkomið eignarland að ræða. Telji nefndin að ekki sé um fullkomið eignarland að ræða falli allar kröfur um bein og óbein eignarréttindi einstakra jarða undir gerðar ítrustu kröfur. Í þessu sambandi sé kröfum Landsvirkjunar um veiðirétt í uppistöðulónum alfarið mótmælt, sbr. ákvæði 5. gr. laga nr. 76/1970, um lax- og silungsveiði. Hreppsnefnd Gnúpverjahrepps sé aðili þar sem ekki sé útilokað að stofnast hafi bein eða óbein eignarréttindi sem hreppurinn eigi sérstaklega. Þá hafi hreppurinn verið í fyrirsvari landeigenda vegna afréttarins, t.d. vegna ýmissa lögskipta sem snerti afréttinn og þinglýsingu landamerkja.

8.3. Rök fyrir fullkomnu eignarlandi

8.3.1. Landamerkjalýsing

Á manntalsþingi að Stóranúpi 2. júní 1890 hafi hreppsnefnd Gnúpverjahrepps, fyrir hönd eigenda jarða í hreppnum, lýst landamerkjum Gnúpverjaafréttar. Hafi þetta verið gert í tilefni af landamerkjalögum nr. 5/1882, sem kveðið hafi á um skyldu landeigenda til þess að lýsa merkjum landareigna sinna hvort sem um væri að ræða heimalönd, afrétti eða óbyggðar lendur. Hafi merkjum þá verið lýst í samræmi við það sem verið hafði og séu þau glögg og nákvæm og hafi sátt ríkt um þau alla tíð bæði hvað varði aðliggjandi afrétti og lönd einstakra aðliggjandi jarða. Engar athugasemdir hafi verið gerðar af sýslumanni við þinglýsinguna eða eftir gildistöku laga nr. 41/1919, um landamerki o.fl., eða öðrum hvað snerti landamerkin eða eignarráðin. Þurfi því eigendur afréttarins ekki að þola það síðar að eignarréttur þeirra á afréttinum verði skertur með einhverjum hætti enda hafi tilgangur laganna verið sá að koma fastri og áreiðanlegri skipan á þessi mál í eitt skipti fyrir öll.

Ríkið hafi hingað til ekki séð tilefni til athugasemda við þinglýst landamerki þrátt fyrir skýr ákvæði landamerkjalaga um frumkvæði og eftirlit af þess hálfu í þessum efnum, sbr. landamerkjalög nr. 19/1919, sbr. áréttingu í lögum nr. 92/1991, um breytingu á landamerkjalögum. Þessi afstaða renni frekari stoðum undir eignarrétt jarðeigenda og fleiri bæði fyrir hefð og venjurétt.

Landamerkjaskrárnar séu skilríki sem landeigendur hafi fengið fyrir eignum sínum. Lögin hafi verið sett til að ákvarða mörk eignarlanda hvort sem þau voru afréttur eða ekki. Landamerkjaskráin sé eignarheimild og byggi jarðeigendur og fleiri eignarréttarkröfur sínar beint á henni en einnig sé hún öflugur stuðningur við aðrar eignarheimildir, sérstaklega eignarhefðina. Hvaða skoðanir sem menn kunni að hafa á því hvernig eignarhaldi á afréttinum hafi verið háttað fyrir gerð landamerkjaskrárinnar 1890 sé víst að ef breyting hafi þá orðið á réttarskipaninni verði henni ekki vikið til hliðar eftir svo langan tíma. Réttarskipan þessi hafi fest sig í sessi og reyndar sé hún í samræmi við það eignarhald sem verið hafi á afréttinum þegar landamerkjalögin voru sett.

Það sé ríkjandi réttarskoðun jarðareigenda í Gnúpverjahreppi og viðsemjenda þeirra, bæði opinberra aðila og einstaklinga, að afrétturinn sé fullkomið eignarlanda jarðeigenda í Gnúpverjahreppi. Þetta megi greina í öllum samningum sem gerðir hafi verið um afréttinn eða hluta hans. Ríkjandi réttarskoðun sé ein af þeim lögmætu rökum sem líta megi til þegar meta eigi hvernig eignarrétti sé háttað að landi.

8.3.2. Afsalsgerningar

Fjölmargir samningar hafi verið gerðir í upphafi aldarinnar um kaup á landi og fossum í eigu Gnúpverja á Gnúpverjaafrétti. Séu sumir samningarnir um lönd og réttindi langt inni á afréttinum. Dæmi um samninga séu kaup Einars Benediktssonar á vatnsréttindum Ásólfsstaða og Fossness. Einnig kaup Einars á Skeljafelli og Búrfelli sem nú sé hluti virkjanasvæðis Landsvirkjunar. Kaupsamningurinn sé frá 1918 en samkvæmt honum séu skógarnytjar, réttur til upprekstur og afréttarnotkun

undanskilin sölunni. Sé því ljóst að með kaupsamningnum hafi hreppurinn samkvæmt umboði frá landeigendum verið að selja eignarland. Þessi réttindi hafi Einar síðan selt Titanfélaginu og hafi það gert fjölmarga svipaða samninga á þessum árum. Megi þar nefna að félagið hafi keypt marga fossa á afréttinum ásamt landsvæði í kring, m.a. Gljúfurleitarfoss og Geldingaárfoss, sem séu mjög ofarlega á vatnasvæði Þjórsár, Tröllkonufoss og Þjófafoss í Þjórsá, Hávafoss og Hjálparfoss í Fossá. Titanfélagið hafi síðan afsalað íslenska ríkinu öllum réttindum sínum með kaupsamningi frá 8. júní 1951. Af lestri kaupsamningsins megi sjá hversu marga samninga félagið gerði á þessum tíma og áðurnefnd dæmi séu aðeins brot af þeim. Með því að ríkið sjálft hafi orðið aðili að kaupsamningum um lönd innan afréttarins feli það í sér viðurkenningu þess að um eignarlönd sé að ræða.

Af þessum gerningum megi sjá að litið hafi verið á Gnúpverjaafrétt sem fullkomið eignarland enda um einkaréttarlega samninga að ræða. Ef litið hefði verið á afréttinn þannig að aðeins hefði verið um takmarkaðar nýtingarheimildir að ræða þá hefði ekki verið grundvöllur fyrir slíkum samningum og eigendur afréttarins ekki með heimild til að standa að löggerningum sem þessum. Með sama hætti hafi ríkisvaldið litið á þetta land sem fullkomið eignarland enda hafi það engar athugasemdir gert við aðildina þegar það keypti öll eignarréttindin af Titanfélaginu. Af framansögðu megi sjá að margar eignarheimildir séu til fyrir svæðum innan afréttarins. Séu þetta þinglýstar eignarheimildir og frá þeim gengið eins og tíðkast hafi um gerða samninga um eignarlönd.

Ríkið verði að sæta sjónarmiðum um hefð, venjurétt og almennum reglum um áhrif og þýðingu aðgerðarleysis. Lögð sé áhersla á að afsalsgerningar marki tvímælalaust grundvöll eignarréttar fyrir hefð og uppfylli grundvallarskilyrði hefðar, þ.e. umráða.

8.3.3. Eyðijarðir

Til séu heimildir um margar jarðir innan marka Gnúpverjaafréttar sem verið hafi í byggð milli 1100-1300, en lagst í eyði vegna vikurfalls frá Heklu. Umræddar jarðir, þ.e. Skeljastaðir, Steinastaðir, Sámsstaðir og Stöng séu allar innan afréttarmarkanna og sumar langt inni á afréttinum. Ekki séu rök til annars en að telja að þessar jarðir hafi verið fullkomin eignarlönd og sýni það að framanverður afrétturinn hafi verið byggður og í einkaeign.

Þessu til stuðnings megi vísa í greinargerð vegna Flóa- og Skeiðamannaafréttar þar sem fjallað sé um að ríkið (Skógrækt ríkisins) hafi talið sig geta haft makaskipti á landi sem það hafi átt langt inn til landsins, t.d. lengra en mörg áðurnefnd eyðibýli og á landi sem hafi verið í byggð og eign Flóa- og Skeiðamanna. Ætti því svipað að gilda um sambærileg lönd á sama svæði. Um þetta sé vísað frekar til kröfugerðar Flóa- og Skeiðamanna.

Enga þýðingu hafi fyrir eignarhaldið nú hvert eignarrétturinn fluttist þegar umrædd býli fóru í eyði. Það sem ráði úrslitum sé að landeigendur í Gnúpverjahreppi hafi haft eignarhald á þessu svæði frá ómunatíð. Nýting afréttarins sé eðlilegt framhald á nýtingu eigenda eyðijarðanna enda yfirgnæfandi líkur á því að þeir hafi nýtt landsvæðið sjálfir eftir að þeir fluttust neðar í byggðina eða veitt öðrum heimild til þess.

8.3.4. Nýting

Á afréttinn hafi verið litið og farið með sem fullkomið eignarland. Af gögnum og almennri vitneskju um búskaparhætti megi ljóst vera að frá upphafi hafi afrétturinn m.a. verið nýttur sem beitiland fyrir búfénað og hafi eigendur sjálfir, án aðstoðar, innt af hendi öll lögformleg fjallskil. Þá hafi afrétturinn verið nýttur til skógarhöggs, grasatekju og veiða. Síðar hafi nýtingin á afréttinum orðið fjölbreyttari og hafi hann alltaf verið nýttur eftir því sem tilefni hafi gefið til. Þessu til stuðnings megi nefna dæmi um ýmis lögskipti sem snerti afréttinn, t.d. áðurnefnda samninga Einars Benediktssonar og Titanfélagsins við hreppsnefnd Gnúpverjahrepps og síðar ríkisins við Titanfélagið. Þá hafi Gnúpverjahreppur a.m.k. frá 1956 selt vikur úr afréttarlöndum sínum.

Um síðari tíma samninga megi nefna samning hreppsnefndar Gnúpverjahrepps við Vikurvinnsluna hf. frá 22. september 1976. Hafi vikurinn samkvæmt þessum samningi verið tekinn úr afréttin-

um á móts við Reykholt á Flóa- og Skeiðamannaafrétti. Þá hafi hreppsnefndin gert samning við Jarðefnaiðnaðinn hf., Holtahreppi, hinn 27. febrúar 1984 og ríkissjóður og Jarðefnaiðnaðurinn samning sem hafi byggt á hinum fyrrnefnda hinn 15. júní 1987. Hafi samningarnir verið um vikurnámur á „eignarlöndum Gnúpverjahrepps“ sem liggi innan afréttarmarka. Engar athugasemdir hafi verið gerðar fyrr eða síðar af ríkinu eða öðrum aðilum vegna hugsanlegrar vanheimildar til að ráðstafa þessum eignarréttindum. Námulög, nr. 24/1973, geri hins vegar ráð fyrir að ríkið eitt eigi rétt til jarðefna ef land er ekki fullkomið eignarland.

Allir þessir samningar hafi verið gerðir eftir að landamerkjaskrá afréttarins lá fyrir og megi því af því ráða að eigendur afréttarins hafi hlotið að líta á annað land afréttarins sömu augum. Ljóst sé, ekki síst eftir að ríkið sjálft varð aðili að þessum samningum, að landeigendur hafi mátt vænta þess og treysta því að geta gert lögmæta samninga um ráðstöfun á eignarréttindum sínum á afréttinum. Þeir þurfi því ekki að una því að eignarréttur þeirra verði skertur nú með einhverjum hætti. Bent sé á að lögmætar væntingar séu varðar með eignarréttarákvæði mannréttindasáttmála Evrópu og að skoða verði H 1981 1584 (Landmannaafréttur II) með hliðsjón af dómaframkvæmd Mannaréttindadómstóls Evrópu.

Af þessum samningum megi sjá að litið hafi verið á Gnúpverjaafrétt sem fullkomið eignarland og hann nýttur eftir því sem tilefni gafst til. Lögð skuli áhersla á að ekki verði gerðar eins strangar kröfur til stofnunar eignarréttar fyrir hefð þegar um sé að ræða land sem tvímælalaust hafi verið eignarrétti háð. Tekin hafi verið dæmi um kaupsamninga um fossa sem liggi mjög langt inn á afréttinum og sýni það og ekkert sem bendi til annars en að landeigendur í Gnúpverjahreppi hafi talið sig rétta aðila til að standa að samningum um eignarréttindi hvar sem var á afréttinum. Engar nytjar eða önnur afskipti hafi verið af hálfu ríkisins eða annarra aðila. Nýting afréttarins renni þannig traustum stoðum undir eignarrétt fyrir venjurétt og hefð.

Bent sé á að lög og reglur um fjallskil taki aðeins á einu tilteknu atriði, þ.e. notkun afrétta sem beiti- og upprekstrarlands og stjórnunar þeirrar nýtingar. Af lögunum sjálfum verði hins vegar lítið ráðið um eignarhald á afréttum eða um réttindi til þeirra, önnur en beitarréttindi. Fara verði mjög varlega í að álykta um eignarráðin út frá afréttarmálefnum. Í H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur) hafi verið stuðst við upplýsingar um fjallskil einfaldlega vegna þess að þeir sem tilkall hafi gert til afréttarins hefðu ekki í neinu sinnt afréttarmálum þar. Annað gildi um Gnúpverjaafrétt en Gnúpverjar hafi smalað allan afrétt sinn sjálfir en með aðstoð Flóa- og Skeiðamanna á nyrsta hluta hans.

Litið hafi verið á aðliggjandi afrétti, Flóa- og Skeiðamannaafrétt og Hrunamannaafrétt, sem fullkomið eignarland. Rök, sem hnígi að því að telja afrétti þessa fullkomið eignarland, séu því einnig til stuðnings að telja Gnúpverjaafrétt undirorpinn beinum eignarrétti.

8.4. Hefð og venjuréttur

1. gr. hefðarlaga sé í fyrsta lagi ætlað að taka af öll tvímæli um það að hefð verði ekki unnin á verðmætum sem eðli sínu samkvæmt eru ekki eignarhæf. Í öðru lagi sé henni ætlað að taka af tvímæli um að hefð verði unnin á hlut þótt hann hafi áður verið opinber eign. Tvímælalaust sé að land sé eignarhæft í skilningi hefðarlaga og úr því að hefðarlögin heimili eignarhefð lands, sem sé í opinberri eigu, þeim mun frekar hljóti að vera unnt að hefða land sem ekki sé eignarrétti háð. Þá sé ljóst af H 1955 108 (Landmannaafréttur I) að eignarhefð verði unnin á afréttarlandi ef skilyrðum hefðar er á annað borð fullnægt. Þá sé ráð fyrir því gert í þjóðlendulögum.

Helstu þættir eignarhalds og skilyrði hefðar séu virk yfirráð eignar, bein hagnýting án löggerninga, ráðstafanir að lögum, viðhorf hefðanda og annarra aðila og krafan um einkaeignarhald, þ.e.a.s. útilokun annarra. Vægi einstakra þátta sé oft mismunandi eftir því um hvers konar eign sé að ræða. Eindregin vísbending eins þáttar um að hefðandi fari fram sem eigandi geti leitt til þess að ekki sé ástæða til að gera eins strangar kröfur til annarra þátta.

Að því er varði skilyrðið um beina hagnýtingu eignar án löggernings skipti máli til hvaða nota verðmæti gefi tilefni til. Þröng not geti nánast verið tæmandi miðað við þá kosti sem til staðar séu og geti þá takmörkuð not talist eignarhald.

Sem dæmi um ráðstafanir að lögum sé makaskiptasamningur Flóa- og Skeiðamanna á fjalllendi neðst á afréttinum, svonefndum Vikrum, og fjalllendi Skriðufells, kaupsamningur um fjalllendi Ásólfsstaða, veðsamningar sem náð hafi til alls lands Ásólfsstaða áður en hluti þess var seldur, leiga á landi Skriðufells og Ásólfsstaða norðan afréttargirðingar, afsalsgerningar um vatnsréttindi á afréttinum, afsalsgerningar um Búrfell og Skeljafell og svonefndir vikursamningar.

Auk ofangreindra ráðstafana að lögum megi nefna ummæli í greinargerð með hefðarlögum þar sem segi „...að með því að nú mun víðast vera búið að þinglýsa landamerkjum fyrir jörðum samkvæmt landamerkjalögum 17. mars 1882, þá er þar viss grundvöllur á að byggja um eignarhaldið og virðast því að miklu leyti burtfallnar ástæður sem menn höfðu á móti hefðinni."

Hvað varði skilyrði um viðhorf hefðanda og annarra hafi Gnúpverjar ávallt litið á og farið með afréttinn sem eignarland. Þá hafi viðsemjendur Gnúpverja, m.a. íslenska ríkið, aldrei efast um heimild þeirra til ofangreindra ráðstafana.

Í 6. gr. hefðarlaga, nr. 46/1905, komi fram að eignarhefð geti unnist þrátt fyrir not eða takmörkuð eignarréttindi annarra en hefðanda. H 1955 108 (Landmannaafréttur I) endurspegli það skilyrði hefðar að eignarhald verði að vera afdráttarlaust ef það eigi að leiða til eignarhefðar. Um eignarhald sé því ekki að ræða ef not og aðrar ráðstafanir ganga ekki lengra en hefðanda sé heimilt samkvæmt réttindum sem séu þrengri en eignarréttur. Í máli þessu hafi aðstaðan verið sú að hefðendur hefðu haft not afréttar sem Hæstiréttur taldi ekki hafa gengið lengra en réttarreglur og venjur um afrétti sögðu til um. Notin hefðu því ekki gefið til kynna að hefðendur hefðu farið fram sem eigendur afréttarlandsins. Not Gnúpverja af afrétti sínum hafi hins vegar náð langt út fyrir það sem venja sé að telja til afréttarnota einna saman. Megi hér nefna ýmsar heimildir, t.d. dóm kveðinn upp 25. júní 1476 að Skarði á Landi, en dómurinn hafi þýðingu fyrir eignartilkall Gnúpverja að afréttinum, dóm Gísla lögmanns Hákonarsonar um rótagröft frá 30. apríl 1627 og lögfestu frá 1797 en hún sé dæmi um virkar aðfarir til að útiloka aðra en Gnúpverja frá notum af afréttinum. Einnig megi nefna deilur Flóa- og Skeiðamanna annars vegar og Gnúpverja hins vegar um miðja 19. öld um meðferð fjár sem rann af afréttinum niður í búfjárhaga Gnúpverja. Að lokum megi nefna kæruskjal frá 7. nóvember 1857.

Með hliðsjón af ofangreindu sé ljóst að eignarhald Gnúpverja á afrétti sínum fullnægi skilyrðum um afdráttarlaust eignarhald.

Það að byggt hafi verið á landamerkjabréfum í lögskiptum sem fullgildum og áreiðanlegum gögnum um eignarlönd og mörk þeirra leiði til venjuréttar um að landamerkjabréf séu almennt fullgildar heimildir um eignarlönd og merki þeirra. Ekki fari milli mála að skjalfærðar merkjalýsingar jarða hafi öldum saman verið lagðar til grundvallar um merki jarða bæði í lögskiptum einstaklinga sín á milli og í skiptum jarðeigenda við ríkið og aðra opinbera aðila. Eigi það ekki síst við um landamerkjabréf samkvæmt landamerkjalögunum frá 1882 og 1919 þann tíma sem liðinn sé frá gildistöku þeirra laga. Hafi einkaaðilar og opinberir aðilar t.d. hvað varðar afréttarmálefni og fasteignamat óvírætt gengið út frá gildi þessara gagna um sönnun fyrir merkjum.

Grundvallarreglan um réttaröryggi í skiptum manna geri kröfu um traust og festu í lögskiptum. Það samrýmist ekki þessari grundvallarreglu réttarríkisins að haft sé að engu réttmætt traust manna á lagalegri þýðingu gagna af því tagi sem hér um ræði. Gildi þessara gagna eigi sér örugga stoð í venjurétti sem byggist á fastmótum viðhorfum og viðskiptavenjum. Bent sé á að gengið sé út frá venjurétti sem eignarheimild í athugasemdum með 5. gr. þjóðlendulaga.

8.5. Einstakar jarðir

8.5.1. Fossnes, Hamarsheiði I-II, Laxárdalur I-II, Minni-Mástungur, Skáldabúðir og Stóru-Mástungur I-II.

Eigendur ofangreindra jarða hafi öll lögmælt skilríki fyrir jörðum sínum sbr. endurrit úr fasteignabók sýslumannsins í Árnessýslu og hafi jarðirnar gengið kaupum og sölum milli manna, m.a. á uppboðum. Hafi öll lögskipti byggst á landamerkjaskrám jarðanna frá því þeim var þinglýst á mann-

talsþingi að Stóra-Núpi 2. júní 1890 vegna jarðanna Fossness, Hamarsheiðar, Minni-Mástungna, Skáldabúða og Stóru-Mástungna en að Gröf 3. júní 1890 vegna jarðarinnar Laxárdals og hafi skrárnar verið samþykktar af eigendum aðliggjandi jarða. Hafi landamerkjaskrám fyrrgreindra jarða verið þinglýst í tilefni af landamerkjalögum, nr. 5/1882, sem kveðið hafi á um skyldu landeigenda til þess að lýsa merkjum landareigna sinna. Hafi merkjum þá verið lýst í samræmi við það sem verið hafði og séu þau glögg og nákvæm og hafi sátt ríkt um þau alla tíð bæði hvað varði aðliggjandi afrétt og lönd einstakra aðliggjandi jarða. Engar athugasemdir hafi verið gerðar af sýslumanni við þinglýsinguna eða eftir gildistöku laga nr. 41/1919, um landamerki o.fl., eða öðrum hvað snerti landamerkin eða eignarráðin. Þurfi eigendur framangreindra jarða því ekki að þola það síðar að eignarréttur þeirra að jörðunum verði skertur með einhverjum hætti enda hafi tilgangur laganna verið sá að koma á fastri og áreiðanlegri skipan á þessi mál í eitt skipti fyrir öll. Landamerkjaskrár þær, sem mönnum hafi verið gert að gera samkvæmt ákvæðum landamerkjalaga, séu eignarheimildir.

Að því er jörðina Laxárdalur I og II varði hafi Skógrækt ríkisins árið 1938 selt hreppsnefndum Flóa- og Skeiða allar heiðar og öll lönd Skriðufells sem legið hafi að afréttinum. Hafi þessi lönd legið mjög innarlega og mun innar en flestar af aðliggjandi jörðum Gnúpverjahrepps og þekkt eyðibýli sem verið hafi innan marka afréttarins. Séu því líkur fyrir að aðrar jarðir hafi einnig verið fullkomin eignarlönd svo og önnur lönd sem liggi á svipuðu svæði. Ríkisvaldið hafi talið sig í skjóli eignarheimilda sinna geta ráðstafað þessu landi. Verði að geta þess að ríkið þurfti að hafa sömu heimildir og hver annar til sölu lands og það að Flóa- og Skeiðamenn hafi látið land neðst í byggð í staðinn bendi til að þeir hafi litið svo á að um fullkomið eignarland hafi verið að ræða.

Ríkið hafi hingað til ekki séð tilefni til athugasemda við þinglýst landamerki þrátt fyrir skýr ákvæði landamerkjalaga um frumkvæði og eftirlit af þess hálfu í þessum efnum, sbr. landamerkjalög, nr. 41/1919, sbr. og áréttingu í lögum nr. 92/1991, um breytingu á landamerkjalögum. Þessi afstaða renni frekari stoðum undir eignarrétt eigenda framangreindra jarða.

8.5.2. Ásólfsstaðir og Skriðufell

Af hálfu jarðeigenda o.fl. er bent á að þjóðlendulínu ætti a.m.k. að draga fyrir utan landamerkjalýsingar fjallajarðanna, þ. á m. Ásólfsstaða og Skriðufells. Sá hluti Skriðufells, sem íslenska ríkið geri kröfu um að teljist þjóðlenda, sé það gagngjald sem ríkið (Skógrækt ríkisins) hafi innt af hendi í makaskiptum við Afréttarmálafélag Flóa- og Skeiða en ríkið hafi fengið land í Þjórsárdal í staðinn. Sá hluti Ásólfsstaða, sem krafist sé af hálfu íslenska ríkisins að verði þjóðlenda, sé það land sem Afréttarmálafélag Flóa- og Skeiða hafi keypt af eigendum Ásólfsstaða.

Áður en þessi kaup hafi átt sér stað hafi það verið landamerki jarðanna sem ráðið hafi mörkum milli þeirra og afréttar Flóa- og Skeiðamanna. Eftir kaupin hafi Afréttarmálafélag Flóa- og Skeiða lagt hið keypta land til afréttarins og eftir það hafi því afréttargirðingin ráðið mörkum afréttarins, suðurmörkum. Afréttarmálafélag Flóa- og Skeiða hafi gert þetta í umboði landeigenda í hreppunum og eigi þeir landið með öllum gögnum og gæðum.

Landamerkjaskrárnar fyrir Ásólfsstaði og Skriðufell séu ekki vottaðar af eigendum aðliggjandi jarða, aðeins af eigendum hvorrar annarrar. Hafi því vantað upp á að gætt hafi verið formreglna við gerð landamerkjaskránna og sýslumaður ekki sinnt eftirlitsskyldu sinni að þessu leyti þar sem þeim hafi verið þinglýst án þess að gengið væri eftir þessu. Það að eitthvað hafi vantað upp á formið við gerð skránna geti ekki haft nein áhrif í dag. Langt sé um liðið og farið hafi verið eftir þessum merkjum og gengið út frá þeim í öllum viðskiptum. Auðvitað sé það sérstök regla, sem gæta þurfi að, til að traust og festa í lögskiptum haldist. Hafi eitthvað verið athugavert við lýsinguna þá hafi borið að leiðrétta það á sínum tíma eins og lögin hafi gert ráð fyrir. Auðvitað sé ekkert við því að gera í dag hafi þessu ekki verið sinnt þá. Verði að ályktа sem svo að sýslumaður hafi ekki séð neitt athugavert við þessar lýsingar. Engin gögn né vitneskja séu um að menn hafi vefengt eða efast um hvernig mörk þessara jarða voru.

Þá verði ekki séð að landamerkjalýsingar jarðanna séu ótrúverðugar og ekkert sem bendi til þess að menn hafi verið að lýsa meiru en þeir áttu. Ef svo væri þá hefðu menn gert athugasemdir, munnlegar eða skriflegar. Jarðirnar hafi verið landstórar og þeim mun landstærri eftir því sem undirlendi þeirra var minna og þannig hátti einmitt til á jörðunum Ásólfsstöðum og Skriðufelli. Þegar litið sé á legu þeirra komi í ljós að þær liggja samsíða Þjórsárdal. Ekkert ósamræmi sé í landamerkjalýsingu þeirra miðað við aðrar fjallajarðir. T.d. teygi jörðin Laxárdalur sig í svipaða átt og Skriðufell. Af hálfu íslenska ríkisins hafi landamerki allra fjallajarðanna í Gnúpverjahreppi verið viðurkennd að undanskildum jörðunum Skriðufelli og Ásólfsstöðum. Sérstakur rökstuðningur þurfi að koma fram fyrir því af hverju sömu sjónarmið eigi ekki við um landamerki þessara jarða og annarra jarða í hreppnum.

Víða séu til víðáttumikil heimalönd sem lögð hafi verið til afréttar og þó verið talin undirorpin beinum eignarrétti, sbr. H 1971 1137 (Reyðarvatn). Að því er Skriðufell varði skipti það máli að um var að ræða ríkisstofnun sem var viðsemjandi. Hljóti menn að eiga að geta treyst því að ríkið hafi heimild til þess að ráðstafa því sem þeir afsala. Jafnvel þótt ríkið hafi ekki haft heimild til að selja hluta Skriðufells þá hafi sú réttarstaða mótast á þeim langa tíma sem liðið hafi að þetta sé eignarland og verði því ekki breytt nú. Hið sama eigi við um land Ásólfsstaða. Um þetta álitaefni megi vísa til réttarframkvæmdar norsku Háfjallanefndarinnar og 1. gr. viðauka við mannréttindasáttmála Evrópu eins og ákvæðið hefur verið túlkað af Mannréttindadómstólnum.

Að því er varði Skriðufell og Ásólfsstaði sé vísað til umfjöllunar að framan um landamerkjalögin og tilgang þeirra, svo og um aðrar eignarheimildir, s.s. hefð og venjurétt.

Til stuðnings öðrum eignarheimildum sé á það bent að lýsing Landnámu á landnámi í Þjórsárdal og Gnúpverjahreppi bendi til þess að land það, sem hér um ræði, hafi verið numið í öndverðu. Þá sé á það bent að landnám hafi oft verið mjög stór og náð langt inn til landsins, t.d. í Borgarfirði. Lýsing Landnámu útiloki það ekki að allt það svæði, sem til umfjöllunar sé í máli þessu, hafi verið numið og heimildir bendi til þess að byggð hafi náð langt inn til heiða.

8.6. Réttindi Landsvirkjunar

Að því er varði þau réttindi Landsvirkjunar, sem fyrirtækið hafi öðlast með löggjöf, sé af hálfu jarðeigenda o.fl. krafist að staðfest verði að umrædd réttindi séu aðeins takmörkuð eignarréttindi, sem svari til þeirra kvaða og nota sem fyrirtækinu séu nauðsynleg vegna starfsemi sinnar.

Áréttað sé að með samningum sínum við Einar Benediktsson hafi Gnúpverjar afsalað sér tilteknum réttindum sínum, m.a. fossum. Athugunarefni sé að hve miklu leyti Landsvirkjun hafi eignast þessi réttindi eða hvort fyrirtækið eigi þau í sameign með íslenska ríkinu. Ljóst sé af sameignarsamningnum um Landsvirkjun að framlag ríkisins til sameignarinnar sé í samræmi við þær heimildir sem Landsvirkjun hafi fengið með samningnum. Landsvirkjun hafi eignast þá hlutdeild í umræddum eignarréttindum sem nauðsynleg hafi verið til virkjunarframkvæmdanna.

Verði Gnúpverjaafréttur talinn þjóðlenda beri óbyggðanefnd að skera úr um hver eigi veiðirétt í uppistöðulóni Landsvirkjunar. Í því sambandi sé ekki hægt að horfa fram hjá 5. gr. lax- og silungsveiðilaga, nr. 76/1970, en samkvæmt henni eigi afréttarhafar veiðiréttinn. Landsvirkjun hafi á sínum tíma greitt Gnúpverjum bætur fyrir þær takmarkanir sem framkvæmdir Landsvirkjunar höfðu í för með sér. Ekki hafi verið um að ræða bætur fyrir veiðiréttinn. Landsvirkjun geti í skjóli heimilda sinna takmarkað aðgang annarra, þ. á m. Gnúpverja, að virkjunarsvæðinu vegna hættu á tjóni í tengslum við starfsemina. Vitað hafi verið að til þess gæti komið að veiðirétturinn yrði takmarkaður með einhverjum hætti og þess vegna hafi Landsvirkjun greitt Gnúpverjum bætur.

Af hálfu jarðeigenda og fleiri sé talið að hægt sé að viðurkenna eignarrétt Landsvirkjunar á öllum mannvirkjum á svæðinu þó að þeir eigi ekki landið sjálft enda sé af hálfu Landsvirkjunar ekki krafist viðurkenningar á eignarrétt þeirra að landi.

8.7. Lagarök

Sá sem dragi í efa gildi eignarheimilda, svo sem afsala og landamerkjaskráa, beri alfarið sönnunarbyrðina fyrir staðhæfingum sínum. Ekki hafi verið gerðar strangari kröfur til upplýsinga, gerðar eða frágangs eignarheimilda eftir því hvar landsvæðið sé. Sé því hafnað öllum sjónarmiðum um að eignarheimildir, sem t.d. séu í gildi um Gnúpverjaafrétt, hafi einhverja minni þýðingu en viðurkennt yrði á öðrum löndum eða landsvæðum og að sama skapi hafnað öllum kröfum um að gera beri meiri kröfur til sönnunar um eignarrétt landa sem byggi á lögformlegum eignarheimildum, svo sem afsölum og landamerkjaskrám, eftir því hvar þær liggja. Þar sem óyggjandi eignarheimildum sleppi ráðist úrlausn um mörk eignarlands og þjóðlendu á lagalegum grunni með athugun á sönnunargögnum án þess að sönnunarbyrðinni verði velt á annan hvorn aðilann.

Landamerkjalög, nr. 5/1882, einkum 1.- 4. gr. og lög nr. 41/1919, um landamerki o.fl., einkum 1.-4. gr. Námulög, nr. 24/1973. Lög nr. 58/1998, um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, einkum 7., 12. og 17. gr. Meginreglur eignarréttar og eignarréttarákvæði stjórnarskrárinnar.

9. SJÓNARMIÐ LANDSVIRKJUNAR

Í þessum kafla verða rakin þau sjónarmið Landsvirkjunar sem búa að baki kröfugerð fyrirtækisins í málinu.

Landsvirkjun leggur áhersla á að fyrirtækið reki á hinu tilgreinda landsvæði, stærstu orkuver fyrirtækisins og mannvirki sem þeim tengist svo sem stíflur, uppistöðulón, vatnsvegi, háspennulínur, spennuvirki svo og ýmis önnur mannvirki sem tengist starfsemi þess. Tilgangur Landsvirkjunar sé meðal annars að vinna, flytja og selja í heildsölu raforku til almenningsrafveitna svo og til iðjufyrirtækja samkvæmt sérstökum samningum að svo miklu leyti sem almenningsrafveitur hafi ekki milligöngu um slíka raforkusölu. Einnig að byggja og reka raforkuver og meginstofnlínukerfi landsins og að annast áætlanagerð um ný raforkuver og stofnlínur á orkusvæði Landsvirkjunar, sbr. 2. grein laga nr. 42/1983, um Landsvirkjun, með síðari breytingum. Þá sé það einnig tilgangur Landsvirkjunar að vinna að því í samvinnu við rafveitur á orkusvæði sínu að raforka komi í stað annarra orkugjafa eftir því sem hagkvæmt sé talið og beri fyrirtækinu einnig að hafa með viðunandi öryggi tiltæka nægilega raforku til þess að anna þörfum viðskiptavina sinna á hverjum tíma.

Af hálfu Landsvirkjunar sé því haldið fram að réttur fyrirtækisins til landsréttinda, vatnsréttinda (fallréttinda), heimildir til bygginga og reksturs orkuvera og mannvirkja sem þeim séu tengd, þar með talið uppistöðulóna, stíflna, vatnsvega, miðlunarmannvirkja, orkuflutningslína, spenna- og rofavirkja og hvers kyns annarra mannvirkja á hinu auglýsta landsvæði byggist annars vegar á sameignarsamningi dags. 1. júlí 1965, milli ríkisstjórnar Íslands og Reykjavíkurborgar um Landsvirkjun og hins vegar einkum á lagaheimildum og virkjunar- og framkvæmdaleyfum ráðherra fyrir hverja einstaka virkjun svo og samningum við sveitarfélög og einstaklinga.

Af hálfu Landsvirkjunar voru rakin kaup a/s Titan á vatnsréttindum í Háafossi, Hjálparfossi í Fossá, Gljúfurleitafossi, Tröllkonufossi, Þjófafossi og Geldingaárfossi og einnig kaupin á Búrfelli og Skeljafelli. Þessi réttindi hafi ríkið keypt af a/s Titan samkvæmt afsali dagsettu 16. janúar 1952 og afhent Landsvirkjun með sameignarsamningnum frá 1. júlí 1965 og í samræmi við lögin um Landsvirkjun, nr. 59/1965. Á það sé lögð áhersla að þessi réttindi í Þjórsá, ofan Fossár, séu eign Landsvirkjunar, hvort sem framsal Gnúpverjahrepps á sínum tíma á þessum réttindum hafi eitthvert gildi eða ekki.

Svæðið fyrir ofan Fossá, Gnúpverjaafréttur og afréttir Ása-, Djúpmanna-, Holta- og Landmannahrepps, þetta sé eitt orkusvæði þar sem Landsvirkjun eigi vatnsréttindin og löggjafinn geti

ekki heimilað öðrum aðila orkuöflun þarna nema að því gefnu að það séu gerðir samningar við Landsvirkjun eða eignarnámsheimildum beitt gagnvart fyrirtækinu.

Landsvirkjun leggi áherslu á að fyrirtækið sé eigandi allra vatnsréttinda og nauðsynlegra landsréttinda á vatnasvæði Þjórsár ofan ármóta hennar og Fossár og krefjist þess að það verði viðurkennt af óbyggðanefnd, sbr. 2. mgr. 5. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998. Það feli í sér að þrátt fyrir að leyfi forsætisráðherra skv. 2. mgr. 3. gr. þjóðlendulaganna þurfi vegna nýrrar nýtingar vatnsréttindanna og meðfylgjandi landsréttinda á svæðinu, sbr. virkjunarleyfi forsætisráðherra frá 12. apríl 1999 vegna Vatnsfellsvirkjunar á Holtamannaafrétti, þá sé ekki heimilt að ákvarða endurgjald skv. 4. mgr. sömu greinar fyrir nýtingu þeirra réttinda sem Landsvirkjun hafi nú þegar, þ.e. öll vatnsréttindi og nauðsynleg landsréttindi á Þjórsársvæðinu, ofan ármóta við Fossá, sbr. 2. mgr. 5. gr. þjóðlendulaganna.

Er af hálfu Landsvirkjunar byggt á ákvæðum 2. gr. vatnalaga, nr.15/1923, en þar segir:

> Landareign hverri fylgi réttur til umráða og hagnýtingar á því vatni, straumvatni eða stöðuvatni sem á henni er, á þann hátt, sem lög þessi heimila.

Þá sé málatilbúnaður Landsvirkjunar einnig byggður á 1. mgr. 49. gr. sömu laga, en þar segi:

> Eiganda landareignar, sem vatnsréttindi fylgja, svo og öðrum, sem heimildir hafa á þeim tekið, er rétt að nota það vatn, sem um hana rennur, til að vinna úr því orku, enda sé enginn fyrir það sviptur því vatni, sem hann þarf að nota samkvæmt III. og IV. kafla, né neinum bakaðir óhæfilegir örðugleikar um slíka notkun, né vatni, er nota þarf með þeim hætti, spillt fyrir neinum, svo að til verulegra óþæginda horfi.

Þá sé því haldið fram að réttarframkvæmd hafi til fulls viðurkennt eignarrétt landeigenda að vatnsorku, m.a. þegar vatnsföll hafi verið tekin til virkjunar og hafi dómstólar talið að landeigendur ættu eignarrétt að vatni á landi sínu. Landeigendur eigi ekki vatnsréttindi fræðilega séð, sbr. 2. gr. vatnalaga, en hafi þó eftir lögum allan hagnýtingarrétt; lögbundinn hagnýtingarrétt að öllu leyti sem sé í raun svo sterkur að hann sé af dómstólum talinn eign í skilningi eignarréttarákvæðis stjórnarskrárinnar og það fullkominn beinn grunneignarréttur. Þessi lögbundni hagnýtingarréttur sem nefndur sé vatnsréttindi, verði ekki tekinn af landeigendum bótalaust og þeim sé heimilt að framselja hann. Ljóst sé einnig að sá sem kaupi þessi réttindi af lögmætum eiganda eða hafi eignarnámsheimild og greiði bætur eignist réttindin og þá vernd sem stjórnarskráin veitir þeim. Þessi ákvæði vatnalaganna séu dæmi um að lög mæli fyrir um hver eigi tiltekin eignarréttindi.

Landsvirkjun hafi með samningum og/eða lögum fengið öll vatnsréttindi í Þjórsá á því svæði sem nú er krafist af hálfu fjármálaráðuneytisins að verði talin þjóðlenda. Landsvirkjun hafi heimild til þess að vinna orku úr Þjórsá á þessu svæði. Þessi heimild sé eign og verði ekki tekin af fyrirtækinu bótalaust enda séu bein fyrirmæli í lögum viðurkennd eignarheimild í íslenskum rétti.

Lögð sé á það þung áhersla að réttindi Landsvirkjunar séu eignarréttindi í framangreindum skilningi. Hvort sem um sé að ræða bein eignarréttindi eða óbein eins og afnotarétt eða hagnýtingarrétt sé það óumdeilt í íslenskum rétti að þau njóti verndar 72. gr. stjórnarskrárinnar og þannig líti Landsvirkjun á réttindi sín.

Landsvirkjun geri í sjálfu sér ekki kröfu um beinan grunneignarrétt að því landsvæði sem mannvirkin standi á. En ljóst sé að Landsvirkjun hafi allan ráðstöfunarrétt á því svæði og landi sem mannvirki standa á og fari því í raun með öll eigandaforráð ótímabundið, þannig að réttindum þessum megi öldungis jafna við t.d. eignarréttinn. Löggjafinn gæti ekki svipt Landsvirkjun þessum umráðum bótalaust og námur verði ekki teknar innan virkjunarsvæðis án heimildar Landsvirkjunar. Hins vegar veiti virkjunarheimildirnar víðtækan rétt til efnistöku á Gnúpverjaafrétt. Þessi miklu landsréttindi séu óbeinn eignarréttur, eign Landsvirkjunar. Réttur Landsvirkjunar til mannvirkjagerðar og rekstur virkjana sé ótvíræður. Hann sé engum takmörkunum bundinn tímalega. Þetta séu

réttindi – eign. Telja verði að Landsvirkjun hafi öll þau réttindi yfir miðlunarlónunum sem eignarrétti fylgja og um það sé einmitt gerð krafa. Öll réttindi yfir eignum Landsvirkjunar sem eignarrétti fylgja. Hvort sá eignaréttur sé beinn eða óbeinn megi sjálfsagt deila en réttindunum verði öldungis jafnað við grunneignarrétt í raun og veru. Sé um óbeinan eignarrétt að ræða byggist hann á því að óbyggðanefnd úrskurði að grunneignaréttur sé fyrir hendi annaðhvort á hendi Gnúpverjahrepps sem fullkomins eiganda afréttarins eða ríkisins sem eiganda að þjóðlendu.

Landsvirkjun taki fram að fyrirtækið mótmæli öllum kröfum um að ríki, sveitarfélög, aðrir lögaðilar eða einstaklingar eigi beinan eignarrétt að afréttarlandi nema þeim sem kröfuna hafi uppi takist að sanna fullkominn eignarrétt, sbr. t.d. H 1981 1584 (Landmannaafréttur) og H 1997 1162 og 1183 (Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðadómar). Að öðrum kosti telst afréttarland vera þjóðlenda, sbr. 1. og 2. gr. laga nr. 58/1998.

Landsvirkjun eigi beinan eignarétt að öllu sem hún sé búin að gera á svæðinu, hvort heldur sé um að ræða stöðvarhús, stíflur eða skurði ásamt nauðsynlegum landsréttindi sem ekki séu háð beinum eignarétti en sé ígildi beins eignaréttar.

Löggjafinn hafi snemma farið að setja lög um einstakar virkjanir með heimild í vatnalögum enda hafi verið um fjárfrekar og stórar framkvæmdir að ræða og undir þessum hatti hafi þessi atvinnugrein þróast, orkuvinnslan. Það sé tekið fram að slík orkuver sem heimild var veitt fyrir skv. lögum voru ekki öll í eigu ríkisins, því megi ekki gleyma. Það sé líka mikilvægt að leyfis hafi verið aflað, það sé lögð áhersla á það, en þar sé ekki að finna nein skilyrði um eignarrétt ríkisins að vatnsaflinu og orkumannvirkjum.

Þé sé bent á ákvæði 3. mgr. 54. gr. en þar segi: „Rétt sinn samkvæmt þessari grein getur ráðherra, eftir því sem á stendur, notað hvort sem er með því að framkvæma virkjunina sjálfur eða leyfa öðrum það samkvæmt sérleyfislögum, ef því er að skipta.“ Þannig að frá upphafi sé gert ráð fyrir því að einhverjir aðrir en ríkið geti verið eigendur virkjana.

Hvergi sé gerður fyrirvari um eignarrétt ríkisins að vatnsréttindum eða fyrirvari um gjaldtöku. Þetta álitaefni sé búið að vera uppi í heila öld og ríkið hafi engan fyrirvara sett um réttindi sín. Fyrir utan tómlæti þá bendi þetta náttúrlega til þess að ríkið hafi afhent vatnsréttindi og virkjunarréttindi til eignar í gegnum tíðina með fyrirvaralausum lögum frá Alþingi. Í tilviki Landsvirkjunar komi þó meira til sem styður eignarrétt að vatnsréttindum. Sú spurning vaknar hvort aðrar reglur gildi um ríkið en almenna borgara þegar það nú svo löngu síðar gerir fyrirvara um atriði sem voru ljós, og eru búin að vera ljós meirihluta af öldinni sem er að líða eða nýliðin er.

Nú gildi orkulög, nr. 58/1967, að meginstefnu um þetta efni og gangi framar vatnalögum ef við eigi. Samkvæmt 10. gr. þurfi leyfi Alþingis til að reisa og reka raforkuver stærri en 2000 kw eða 2 Mw. Ef virkjunin sé 200-2000 kw þurfi leyfi orkumálaráðherra. Í stuttu máli, það virki enginn án leyfis og það verði engin stórvirkjun gerð án leyfis Alþingis. Svo mikilvæg sé orkuvinnslan talin þessu þjóðarbúi. Um svo mikla fjármuni sé að tefla að tryggja verði að þjóðhagslegra hagkvæmra sjónarmiða sé gætt. Öll orkuver Landsvirkjunar séu af þeirri stærðargráðu að leyfi Alþingis þyrfti til að reisa þau, 12 raforkuver frá 3 Mw það allra minnsta, jarðvarmaver í Bjarnaflagi til flaggskipsins, Búrfellsstöðvar, 280 Mw orkuvers sem standi á landsvæði sem kynni að vera úrskurðað þjóðlenda.

Með lögum um Landsvirkjun, nr. 59/1965, hafi verið ákveðið, sbr. 1. gr. laganna að ríkisstjórnin og borgarstjórn Reykjavíkur settu á stofn virkjanafyrirtæki er nefnist Landsvirkjun. Í 4. gr. laga nr. 59/1965 komi fram að Landsvirkjun taki við öllum vatnsréttindum og réttindum ríkisins og Reykjavíkurborgar til virkjana í Sogi og í Þjórsá við Búrfell, sbr. 6. gr., svo og öllum áætlunum og undirbúningsframkvæmdum ríkisins vegna virkjunar við Búrfell. Í 5. gr. laganna hafi verið kveðið á um að ríkið og Reykjavíkurborg legðu Landsvirkjun til sem endurgjaldslaust stofnframlag eignir þær og réttindi sem tiltekin voru í 4. gr.

Í athugasemdum með 4. gr. frumvarpsins sem seinna varð að lögum 59/1965 sagði að eitt hið fyrsta verkefni Landsvirkjunar annað en rekstur þeirra mannvirkja sem hún hafi yfirtekið, sem voru

eigur Rafmagnsveitu Reykjavíkur, sé að koma í framkvæmd nýrri virkjun til aukningar á raforkuvinnslu og sé ráðgert að sú virkjun verði gerð í Þjórsá við Búrfell. Í því skyni taki Landsvirkjun við vatnsréttindum og réttindum ríkisins til virkjunar í Þjórsá við Búrfell. Þetta orðalag sé nokkuð þröngt. Síðan segi að um rannsóknir sé vísað til greinargerðar raforkumálastjóra um rannsóknir til undirbúnings virkjana á Suð-Vesturlandi og Norðurlandi sem fylgir frumvarpinu. Segir svo að kostnaðarmestar hafi rannsóknir verið við Búrfell og undirbúningsframkvæmdir þar. Við þeim áætlunum hafi Landsvirkjun tekið. Samkvæmt 5. gr. laganna hafi þetta stofnframlag verið lagt fram endurgjaldslaust en auk þess sé gert ráð fyrir fjárframlagi sem bera skyldi arð að liðnum tilteknum tíma. Vert sé að benda á að í umræddri greinargerð raforkumálastjóra sé enn fjallað um Þjórsársvæðið sem heild. Það sé alltaf talað um Þjórsársvæðið. Þetta sé mjög mikilvægt. Þar segi að meðal staða, sem athugaðir hafi verið, sé einnig um að ræða nokkur meiri háttar miðlunarmannvirki til rennslisjöfnunar í Þjórsá, Hvítá, Jökulsá og Laxá er koma munu mörgum virkjunum í hverri á til góða. Óhjákvæmilegt sé að rannsaka aðstæður til miðlunar þegar í upphafi sem lið í yfirlitsrannsókn svæðanna enda þótt ljóst kunni að vera að sökum kostnaðar komi ekki til greina að gera ýmis þessi miðlunarvirki fyrr en með síðari virkjunum.

Í 6. gr. laga nr. 59/1965 segi:

> Landsvirkjun er heimilt að reisa allt að 210 þús. kW raforkuver í Þjórsá við Búrfell ásamt aðalorkuveitum og gera nauðsynlegar ráðstafanir á vatnasvæði Þjórsár ofan virkjunarinnar til þess að tryggja rekstur hennar.

Með lögum nr. 37/1971 hafi verið gerð breyting á Landsvirkjunarlögum sem hafi m.a. falið í sér að við 4. grein laganna hafi verið bætt nýrri málsgrein, svohljóðandi: „Landsvirkjun tekur enn fremur við öllum vatnsréttindum og réttindum ríkisins til virkjana í Tungnaá við Sigöldu og Hrauneyjafoss, sbr. 6. gr.“ Þá hafi verið bætt inn í lögin nýrri grein í stað 6. greinar, sbr. 4. gr. laga nr. 37/1971, svohljóðandi:

> Landsvirkjun er heimilt:
> 1. Að reisa allt að 210 MW raforkuver í Þjórsá við Búrfell, ásamt aðalorkuveitum.
> 2. Að reisa allt að 170 MW raforkuver í Tungnaá við Hrauneyjafoss, ásamt aðalorkuveitum.
> 3. Að reisa allt að 170 MW raforkuver í Tungnaá við Sigöldu, ásamt aðalorkuveitum.

Landsvirkjun hafi jafnframt verið heimilað í 2. mgr. 6. gr. laga nr. 59/1965, sbr. 4. gr. laga nr. 37/1971, að gera þær ráðstafanir á vatnasvæðum ofan virkjana sinna í Tungnaá og milli þeirra og Búrfellsvirkjunar sem nauðsynlegar þættu til að tryggja rekstur þessara virkjana á hverjum tíma. Nái heimildin m.a. til stíflugerðar í Þórisós og Köldukvísl og að veita Köldukvísl um skurð í Þórisvatn og þaðan um skurð í Tungnaá. Enn fremur sé Landsvirkjun heimilt að reisa eldsneytisaflstöðvar þær sem fyrirtækið telji rétt að koma upp.

Með lögum um Landsvirkjun, nr. 42 frá 23. mars 1983, hafi eldri lög um Landsvirkjun verið felld úr gildi. Í 1. grein hinna nýju laga hafi verið tekin upp ákvæði um breytta eignaraðild að fyrirtækinu sem frá þeim tíma sé sameignarfyrirtæki ríkissjóðs (50%), Reykjavíkurborgar (44,525%) og Akureyrarbæjar (5,475%).

Í 4. grein laga nr. 42/1983 segi að Landsvirkjun sé eigandi raforkuvera, annarra mannvirkja, vatnsréttinda og búnaðar sem fyrirtækið hafði eignast fyrir setningu laganna. Þá segi í 5. grein að ríkissjóður, Reykjavíkurborg og Akureyrarbær hafi lagt Landsvirkjun til stofnframlög, sbr. 4. gr., og sameignarsamning aðila frá 27. febrúar 1981.

Lögum um Landsvirkjun, nr. 42/1983, hafi verið breytt með lögum nr. 74/1990, um breytingu á lögum nr. 60/1981, um raforkuver o.fl. Með breytingu þessari hafi Landsvirkjun verið heimilað

að stækka Búrfellsvirkjun í allt að 310 MW afl og að stækka Kröfluvirkjun í allt að 60 MW afl. Þá hafi með lögum þessum verið gerð sú breyting á lögum nr. 42/1983, um Landsvirkjun, að á eftir 1. mgr. 6. gr. laganna hafi verið bætt við tveimur nýjum mgr., svohljóðandi:

> Landsvirkjun reisir og rekur, samkvæmt lögum nr. 60/1981, eftirtalin raforkuver, að fengnu leyfi iðnaðarráðherra skv. 7. gr. þessara laga; Búrfellsvirkjun, með allt að 310 MW afli, Sultartangavirkjun, með allt að 130 MW afli, Hrauneyjafossvirkjun, með allt að 280 MW afli, Sigölduvirkjun, með allt að 200 MW afli, Kröfluvirkjun, með allt að 60 MW afli.
>
> Landsvirkjun er heimilt, að fengnu samþykki iðnaðarráðherra, að gera ráðstafanir til að tryggja rekstur orkuvera á Þjórsársvæðinu, m.a. með Kvíslaveitu, stækkun Þórisvatnsmiðlunar og stíflu við Sultartanga.

Löggjafinn hafi þannig markvisst veitt Landsvirkjun réttindi til uppbyggingar Þjórsársvæðisins. Þau réttindi séu veitt án nokkurs eignarréttarfyrirvara af hálfu ríkissjóðs eða gjaldtökuákvæða sem þó hafi verið Alþingi í lófa lagið að setja og þessi réttindi geti löggjafinn ekki tekið aftur bótalaust. Þau hafi fjárhagslega þýðingu. Vert sé að benda á að um sama leyti og veittur hafi verið virkjanaréttur á Þjórsársvæðinu sé ríkið að veita nýtingarrétt til kísilgúrvinnslu og geri þar fyrirvara um gjaldtöku, sbr. lög nr. 80/1966. Ríkið sé hins vegar ekki að krefja um gjald fyrir réttindi sem það leggi inn í sameignarfélag sitt með lögum til eignar og samningum því Alþingi hafi samþykkt sameignarsamninginn, sbr. 4. gr. laga nr. 59/1965, og núgildandi lög um Landsvirkjun, þar séu enn þá ákvæði um samninginn.

Nánar var af hálfu Landsvirkjunar gerð svofelld grein fyrir þeim réttindum sem fyrirtækið taldi sig eiga eða ráða yfir á afrétti Gnúpverjahrepps.[1]

9.1. Búrfellsvirkjun og virkjunarsvæði hennar, Búrfellslína 1, 2 og 3A og Bjarnalón

Á korti[2] séu mannvirki sýnd og einnig á staðfestu svæðisskipulagi af Gnúpverjahreppi.[3]

Með sameignarsamningi milli ríkisstjórnar Íslands og Reykjavíkurborgar, dags. l. júlí 1965, hafi Landsvirkjun öðlast vatnsréttindi vegna 210 MW virkjunar í Þjórsá við Búrfell, ásamt landi sem til hafi þurft vegna virkjunarinnar og réttindi til nauðsynlegra aðgerða ofar í ánni vegna þessarar virkjunar. Heimild atvinnumálaráðherra fyrir orkuveri og orkuveitu hafi verið veitt þann 23. febrúar 1968.[4]

Búrfellslína 3A (400 kV) liggi að mestu samsíða Búrfellslínu 1 frá Búrfellsvirkjun að þverun á Þjórsá, sbr. kort og skipulagsuppdrátt á korti. Lagaheimild fyrir línunni sé í lögum nr. 74/1990 og leyfi iðnaðarráðherra hafi verið gefið út 24. júlí 1991[5] og staðfest að nýju með bréfi 7. ágúst 1997.[6] Aflað hafi verið heimilda fyrir Búrfellslínu 3A í samræmi við lög nr. 63/1993, um mat á umhverfisáhrifum.

9.2. Sigöldulína 1 (220 kV)

Línan liggi frá Sigölduvirkjun í Tungnaá yfir Þjórsá við Sandafell í Gnúpverjahrepp og þaðan að Búrfellsvirkjun, sbr. kort og skipulagsuppdrátt.

Með lögum nr. 37/1971 hafi Landsvirkjun verið heimilað að reisa allt að 170 MW raforkuver

---

1 Af hálfu óbyggðanefndar er vakin á því athygli að í kröfugerð Landsvirkjunar og upplagi málsins, sbr. þau sjónarmið sem rakin eru í þessum kafla, gætir allverulegrar ónákvæmni um heiti og aðra tilgreiningu einstakra mannvirkja, þó einkum háspennulína. Tilurð þeirra skýrðist þó frekar undir rekstri málsins og vísast þar um til niðurstaðna í kafla 12.4.

2 Skjal nr. 140.

3 Skjal nr. 142.

4 Skjal nr. 90.

5 Skjal nr. 125.

6 Skjal nr. 126.

við Sigöldu ásamt aðalorkuveitum. Heimild iðnaðarráðherra fyrir virkjun í Tungnaá við Sigöldu sé dags. 8. mars 1973.[1]

9.3. Sultartangavirkjun, Sultartangastífla og Sultartangalína 2 (400 kV)

Yfirlit af virkjunarsvæðinu sé sýnt á korti og á staðfestu svæðisskipulagi af Gnúpverjahreppi.

Lagaheimild fyrir virkjuninni sé í lögum nr. 42/1983 og leyfi iðnaðarráðherra fyrir virkjun ásamt aðalorkuveitum sé dags. 12. mars 1997.[2] Þá hafi samningar, sem Landsvirkjun gerði við hreppsnefnd Gnúpverjahrepps vegna skerðinga á réttindum hreppsins vegna Sultartangalóns, Sultartangavirkjunar og Sultartangalínu 2[3], einnig verið lagðir fram í málinu.

Aflað hafi verið heimilda fyrir Sultartangavirkjun og Sultartangalínu 2 í samræmi við lög nr. 63/1993, um mat á umhverfisáhrifum og vatnalög, nr. 15/1923.

Vesturendi Sultartangastíflu er í Gnúpverjahreppi. Lagaheimild fyrir stíflunni sé í lögum nr. 37/1971 en heimild iðnaðarráðherra til byggingar Sultartangastíflu sé dags. 8. janúar 1982.[4]

9.4. Kvíslaveita – 5. og 6. áfangi

Í 1. gr. laga nr. 74/1990 segir m.a. „Landsvirkjun er heimilt að fengnu samþykki iðnaðarráðherra að gera ráðstafanir sem nauðsynlegar þykja til að tryggja rekstur orkuveranna á Þjórsársvæðinu og koma vinnslugetu þeirra í eðlilegt horf, m.a. með Kvíslaveitu, stækkun Þórisvatnsmiðlunar og stíflu við Sultartanga.“ 6. áfangi Kvíslaveitu sé að öllu leyti á afréttinum.

Með þessum áföngum sé austustu kvísl Þjórsár veitt um skurði og vötn (Kvíslaveitu) til Þórisvatns[5] en mörk Gnúpverjaafréttar og Holtamannaafréttar séu í kvíslinni. Vesturendi Þjórsárstíflu, 5. áfangi og yfirfall nokkru vestar séu á Gnúpverjaafrétti. Lagaheimild fyrir veitunni sé í lögum nr. 74/1990. Leyfi iðnaðarráðherra hafi verið gefið út 4. desember 1991.[6] Landsvirkjun virðist hafa skipt Kvíslaveitu í nokkra áfanga en í leyfi ráðherra er einungis heimilað að ljúka 5. áfanga Kvíslaveitu en ekki er þar fjallað um 6. áfanga.

9.5. Norðlingaöldumiðlun

Menntamálaráðuneytið hafi staðfest friðlýsingu Þjórsárvera með auglýsingu 10. nóvember 1987.[7] Með auglýsingunni sé Landsvirkjun veitt undanþága frá friðlýsingunni til að gera uppistöðulón með stíflu við Norðlingaöldu í allt að 581 m y.s. með fyrirvara um að slík lónsmyndun væri framkvæmanleg án þess að náttúruverndargildi Þjórsárvera rýrni óhæfilega. Rannsóknir hafi staðið yfir á svæðinu allt frá árinu 1981 í samræmi við ákvæði friðlýsingarinnar þar um en endanleg lónhæð hafi ekki verið ákvörðuð enn.

9.6. Vatnsmiðlun úr Dalsá, Miklalæk og Kisu yfir í Norðlingaöldumiðlun auk annarra virkjunarkosta í Efri-Þjórsá

Landsvirkjun hafi látið gera áætlanir um veitu efstu kvísla Dalsár, Miklalækjar og Kisu yfir í fyrirhugað Norðlingaöldulón og einnig liggi fyrir áætlanir um aðra virkjunarkosti í Efri-Þjórsá. Áætlunum þessum sé lýst í skýrslu, Efri-Þjórsá, samanburður virkjunarkosta, dags. í desember 1992.[8] Ekki liggur fyrir lagaheimild til þessara framkvæmda en af hálfu fyrirtækisins er lögð á það

1 Skjal nr. 93.
2 Skjal nr. 100.
3 Skjöl nr. 104 og 105.
4 Skjal nr. 96.
5 Skjal nr. 141.
6 Skjal nr. 99.
7 Skjal nr. 98.
8 Skjal nr. 147.

áhersla að Landsvirkjun hafi varið verulegum fjármunum til rannsókna á svæðinu og þannig séu verulegir hagsmunir bundnir við réttindi Landsvirkjunar á þessu svæði.

9.7. Hrauneyjafosslína (220 kV)

Línan liggi frá Þjórsá vestur að mörkum í Fossá við afrétt Flóa- og Skeiðamanna, sbr. kort.[1]

Lagaheimild fyrir byggingu línunnar sé í lögum nr. 37/1971. Iðnaðarráðherra veitti leyfi fyrir línunni 30. desember 1976.[2] Heimilda til byggingar línunnar hafi verið aflað hjá viðkomandi sveitarfélögum á árunum 1978-1979 í samræmi við 5. gr. skipulagslaga, nr. 31/1968, og gengið hafi verið frá samningum við sveitarfélög og einstaklinga á árinu 1979 um bætur fyrir línubygginguna.[3]

Á það sé lögð áhersla að Landsvirkjun sé eigandi framangreindrar orkuveitu og þeirra réttinda á afréttinum sem þarf til reksturs hennar og viðhalds. Þar með sé talinn óheftur umferðarréttur og réttur til að viðhalda vegi með fram línunni. Sé nauðsynlegt að þessi réttindi verði viðurkennd af óbyggðanefnd, sbr. 2. mgr. 5. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998. Það feli í sér að ekki sé heimilt að ákvarða endurgjald skv. 4. mgr. 3. gr. þjóðlendulaga fyrir nýtingu réttindanna.

Úrskurður óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu þessa landsvæðis haggi ekki réttindum Landsvirkjunar. Sé rétt að benda á að í samkomulagi við hreppinn um byggingu línunnar hafi beinlínis verið tekið fram að ekki sé tekin afstaða af hálfu Landsvirkjunar varðandi eignarrétt á landinu.

9.8. Fyrirhuguð Sultartangalína 3 (400 kV)

Fyrirhuguð sé bygging háspennulínu frá Sultartangavirkjun að aðveitustöð Landsvirkjunar við Brennimel í Hvalfirði. Á því landsvæði, sem hér um ræðir, muni línan liggja samhliða Hrauneyjafosslínu (220 kV). Almenna lagaheimild til byggingar línunnar sé að finna í lögum um Landsvirkjun, nr. 42/1983 og 1. og 6. mgr. 2. gr. laga um raforkuver, nr. 60/1981.

9.9. Veiðiréttindi í vatnsvegum og miðlunarlónum

Til stuðnings kröfu varðandi eignarréttindi, þar á meðal veiðiréttindi, að virkjunarlónum og vatnsvegum Landsvirkjunar sé vísað til greinargerðar Sigurðar Líndal lagaprófessors um eignarrétt að miðlunarlónum, dags. 22.6.1987, bréfs Landsvirkjunar, dags. 8.7.1987, til oddvita Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahrepps, bréfs Landsvirkjunar, dags. 31.1.1992, til Veiðifélags Holtamannaafréttar, bréfs Landsvirkjunar, dags. 3.2.1992, til oddvita Ásahrepps og fundargerðar frá fundi þann 2.6.1992, milli fulltrúa Landsvirkjunar og fulltrúa Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahrepps um fiskveiði á afréttunum. Sérstaklega sé bent á að Landsvirkjun hafi ótvíræðan rétt til mannvirkjagerðar og reksturs vatnsaflsvirkjana á svæðinu en einn mikilvægasti þáttur þeirra sé gerð miðlunarlóna. Sá sem byggir miðlunarlón, þar sem engin eru fyrir, verði eigandi þeirra samkvæmt þeirri grundvallarreglu að eignarréttur stofnist fyrir framleiðslu í víðtækustu merkingu þess orðs. Því sé talið í tilvitnuðu áliti að Landsvirkjun hafi öll réttindi yfir lónum sem orðið hafa til við virkjunarframkvæmdir innan þeirra marka sem landslög setji, þar á meðal allan veiðirétt. Sérstaklega beri að hafa í huga að tilgangurinn með gerð miðlunarlónanna sé ekki að búa til veiðivötn heldur að tryggja rekstur virkjana á svæðinu á hverjum tíma, sbr. 6. gr. laga nr. 42/1983. Af því leiði að Landsvirkjun hafi fullan rétt til að breyta vatnsborði lónanna og jafnvel tæma þau eftir því sem nauðsynlegt sé til að tryggja rekstur virkjananna. Enn fremur hafi Landsvirkjun heimild til að takmarka umferð manna við lónin og aðrar athafnir manna við þau eftir því sem nauðsyn beri til og jafnvel að girða þau af.

1 Skjal nr. 136.
2 Skjal nr. 94.
3 Skjal nr. 116.

Af hálfu Landsvirkjunar hafi verið gerðir tveir samningar[1] við Gnúpverjahrepp um fullnaðarbætur vegna skerðingar á afnotaréttindum vegna Sultartangavirkjunar og sé þar ekki gerður neinn fyrirvari um veiðirétt að Sultartangalóni, svo dæmi sé tekið.

Sérstaklega sé mótmælt þeirri túlkun á 5. gr. laga nr. 76 frá 1970, um lax- og silungsveiði, sem fram kom hjá lögmanni Gnúpverjahrepps við málflutning, að einkaréttur í skilningi greinarinnar, geti ekki stofnast eftir gildistöku laganna. Þvert á móti sé einkaréttur Landsvirkjunar til veiði í tilbúnum lónum og vatnsfarvegum á Gnúpverjahreppi varinn af þessari 5. gr. laganna.

9.10. Mælistöðvar Landsvirkjunar

Landsvirkjun eigi og reki allmargar mælistöðvar á hálendinu ofan byggðar á Gnúpverjaafrétti til mælinga á vatnshæð, veðri og ísingu. Landsvirkjun krefjist þess að landsréttindi og umferðarréttindi sem þurfi til reksturs þeirra verði viðurkenndur.

9.11. Sundlaug í Þjórsárdal

Þá er af hálfu Landsvirkjunar gerð krafa til þess að viðurkennt verði að fyrirtækið verði talið eigandi sundlaugarinnar við Reykholt í Þjórsárdal, ásamt afgirtu svæði hennar, bílastæði, jarðhitarétti í afgirtri borholu á staðnum, vegi að þjóðvegi og takmarkalaus umferðaréttur um hann. Af hálfu fyrirtækisins var tekið fram að krafa þessi væri gerð í samræmi við samkomulag Landsvirkjunar við Gnúpverjahrepp. Hefur lögmaður hreppsins staðfest í málflutningi í máli þessu að slíkt samkomulag sé til staðar. Af hálfu Landsvirkjunar er vísað til 20 ára óskoraðs eignarhalds og þar með uppfylltum skilyrðum 2. gr. sbr. 7. gr. hefðarlaga, nr. 46/1905. Sundlaugin sé í Þjórsárdal rétt neðan við afréttarmörk, vestan Fossár og sunnan Rauðukamba, innan þess lands sem Skógrækt ríkisins eignaðist árið 1938 í makaskiptum við sjö hreppa í Flóa og á Skeiðum. Sundlaugin var byggð árið 1980 án sérstaks leyfis Skógræktar ríkisins. Hvorki hafa verið gerðar athugasemdir við byggingu sundlaugarinnar né tilvist hennar að öðru leyti og hefur Landsvirkjun frá upphafi séð um greiðslur vegna hennar.

10. ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

Sjá bls. 55.

11. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR Í MÁLI ÞESSU

Hér verður gerð grein fyrir þeim sérstöku forsendum sem úrskurður óbyggðanefndar í máli þessu byggist á. Í upphafi verður tekin afstaða til þeirrar kröfu málsaðila sem lýtur að málsmeðferð óbyggðanefndar. Því næst verður fjallað um landnám á því svæði sem hér er til meðferðar og loks gerð grein fyrir niðurstöðum óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu einstakra landsvæða. Í kafla 12 er umfjöllun og niðurstaða um kröfur Landsvirkjunar á svæðinu.

11.1. Krafa varðandi málsmeðferð óbyggðanefndar

Vegna kröfugerðar jarðeigenda o.fl. þess efnis að með vísan til jafnræðisreglu stjórnarskrár beri að bíða með úrskurð í málinu þar til kröfulýsingar fyrir allt landið liggi fyrir tekur óbyggðanefnd fram að nefndin byggir forsendur sínar á reglum eignarréttar sem raktar eru í úrskurði þessum og úrskurðar á grundvelli þeirra meðal annars um mörk eignarlanda og þjóðlendna. Þessum almennu reglum er beitt í hverju máli og eru málin flutt fyrir nefndinni með það fyrir augum. Óbyggðanefnd

1 Skjöl nr. 104 og 105.

telur ekki að kröfur fyrir aðra landshluta geti breytt forsendum eða niðurstöðu fyrir það mál sem nú er til umfjöllunar og telur að með beitingu sömu reglna eignarréttarins á öll landsvæði sé tryggt að jafnræðis verði gætt í málum fyrir nefndinni. Kröfu um að úrskurður í þessu máli verði ekki kveðinn upp fyrr en kröfum hafi verið lýst fyrir allt landið er því hafnað.

11.2. Landnám

Í Landnámu er greint frá því að Þorbjörn laxakarl hafi numið Þjórsárdal allan og allan Gnúpverjahrepp „ofan til Kálfár“ eins og komist er að orði. Einnig er þess getið að Þrándur mjögsiglandi hafi numið land milli Þjórsár og Laxár „ok upp til Kálfár ok til Sandlœkjar“. Tveir aðrir menn eru nefndir í þessu samhengi, Ófeigur grettir og Þormóður skapti, sem fengu til eignar hluta úr landnámi Þorbjörns laxakarls. Sú ályktun verður hér dregin að Kálfá hafi skipt landnámum þeirra Þorbjörns laxakarls og Þrándar mjögsiglandi, sennilega að upptökum, en um efri mörk landnámanna er að öðru leyti ekki vitað.

11.3. Ásólfsstaðir

Landamerkjabréf fyrir jörðina Ásólfsstaði er gert 1. mars 1890 og verður efni þess tekið upp hér síðar. Árið 1954 er jörðinni skipt í Ásólfsstaði I og II. Árið 1962 kaupir Skógrækt ríkisins land Ásólfsstaða, að fráteknu núverandi landi Ásólfsstaða I og II, byggingum, tilgreindum spildum og landsvæðum. Þar á meðal var undanskilið land það sem afsalað var Afréttarmálafélagi Flóa- og Skeiðahreppa 19. mars 1965 og nefnist nú „afréttarland úr Ásólfsstöðum“ í fasteignabók sýslumannsins á Selfossi. Í afsalinu er mörkum lýst svo:

> Að sunnan ræður afréttargirðing (Flóagirðing). Þá ræður Þverá úr Blakksdal í Hannesargljúfur og þaðan í Kistu við Grjótá. Úr því Grjótárgljúfur á meðan það endist, en síðan landamörk á milli Ásólfsstaða og Skriðufells neðan Víðigils, um Brúnaskógshæð í girðingu á Seljatungnahæðum. - Hér er um að ræða allt það land, sem Ásólfsstaðir eiga ofan afréttargirðingarinnar. Land þetta hafa Flóa- og Skeiðahreppar haft á leigu síðan 1912.

Hér verður fjallað um Ásólfsstaði eins og þeim er lýst í áðurnefndu landamerkjabréfi frá 1890. Landsvæði það sem afsalað var Afréttarmálafélagi Flóa- og Skeiðahreppa 1965, er hins vegar formlega séð til meðferðar í máli nr. 6/2000, Flóa- og Skeiðamannaafréttur, og eignarréttarleg staða þess er því ekki til efnislegrar úrlausnar í þessu máli. Samhengis vegna verður þó fjallað um það hér að því marki sem saga þess er samofin sögu jarðarinnar að öðru leyti.

Framangreind afréttargirðing var reist árið 1912 og liggur milli Fossár og Stóru-Laxár, m.a. yfir land Ásólfsstaða, frá Þverá í Sniðhól, þaðan sjónhending innst í Skóghlíðar og loks í Seljatunguhæð innst, skv. lýsingu á norðurmörkum lands Skógræktar ríkisins í afsali frá 24. september 1962. Landsvæðið norðan við girðinguna er nýtt sem afréttur Flóa- og Skeiðamanna en sá hluti Ásólfsstaða, sem þar liggur, hefur ekki verið formlega lagður til afréttar samkvæmt lögum um afréttamálefni og fjallskil.

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan fylgi afréttargirðingunni yfir land sem samkvæmt landmerkjalýsingu frá 1. mars 1890 telst innan landamerkja Ásólfsstaða. Þá lýsir sami aðili f.h. Skógræktar ríkisins kröfum um eignarland Ásólfsstaða sunnan afréttargirðingar. Kröfum íslenska ríkisins vegna þjóðlendu í Gnúpverjahreppi er nánar lýst í kafla 3.1.1. og f.h. Skógræktar ríkisins sem þinglýsts eiganda Ásólfsstaða í kafla 3.1.2. Kröfur „Afréttarmálafélags Flóa- og Skeiðamanna f.h. landeigenda í Flóa og á Skeiðum“ vegna þess hluta Ásólfsstaða sem er norðan afréttargirðingar og þannig inni á kröfusvæði ríkisins eru bæði settar fram í máli nr. 6/2000 og 7/2000 en afstaða til þeirra er tekin í máli 6/2000 og vísast þangað um það atriði. Kröfum Afréttarmálafélagsins er nánar lýst í kafla 3.9. Kröfum hefur ekki verið lýst af hálfu eigenda Ásólfs-

staða I og II, þar sem þeir hlutar jarðarinnar liggi ekki að fjalllendi, sbr. skjal nr. 180. Enginn ágreiningur er því með aðilum um eignarréttarlega stöðu þess lands Ásólfsstaða sem til meðferðar er í máli þessu, nr. 7/2000, þ.e. landið sunnan afréttargirðingar.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að landamerkjabréf Ásólfsstaða sé einhliða og merkin dregin langt inn til öræfa. Að þessu leyti skeri landamerkjabréf Ásólfsstaða og Skriðufells sig frá landamerkjabréfum annarra fjallajarða í hreppnum. Kröfulína ríkisins sé dregin í gegnum Ásólfsstaði eftir mati á skilum heimalands og útlendis en þar sé einmitt afréttargirðing. Merki þessi séu nálægt þeirri 400 metra hæðarlínu sem íslenska ríkið telji eiga hér við miðað við aðstæður á hálendisbrún, sbr. dómafordæmi um staðhætti, víðáttu og gróðurfar. Um sé að ræða afréttarsvæði sem hafi verið innlimað í yfirráðasvæði jarðarinnar með landamerkjalýsingu. Ljóst sé að á síðari tímum hafi eingöngu verið höfð af þessu landi afréttarnot, fyrst hafi landið verið leigt til afréttar Flóa og Skeiða og það síðan selt. Þetta sé í samræmi við að landsvæðið hafi varla nokkurn tímann verið talið til heimalands jarðarinnar. Jörðin sé í ríkiseigu að óbyggðamörkum.

Af hálfu Afréttarmálafélags Flóa- og Skeiðahreppa er því haldið fram að þar sem ríkið hafi viðurkennt landamerkjabréf einnar jarðar þurfi sérstök rök að koma til ef ekki eigi að viðurkenna landamerkjabréf annarrar. Þá verði ekkert land úrskurðað þjóðlenda nema krafa sé um það gerð. Sá sem dragi í efa gildi fyrirliggjandi eignarheimilda beri alfarið sönnunarbyrðina fyrir staðhæfingum sínum. Landamerkjaskrá jarðarinnar hafi ekki verið vottuð af öllum tilskildum aðilum og sýslumaður hafi ekki sinnt eftirlitskyldu sinni. Langt sé um liðið og farið hafi verið eftir þessum merkjum og gengið út frá þeim í viðskiptum. Ályktа verði sem svo að sýslumaður hafi ekki séð neitt athugavert við þessa lýsingu. Engin gögn séu um að menn hafi vefengt eða efast um mörk jarðarinnar. Ef litið sé til legu jarðarinnar sjáist að ekkert ósamræmi sé í landamerkjalýsingu miðað við aðrar fjallajarðir. Engin ástæða sé til að ætla að eigendur Ásólfsstaða hafi byggt landamerkjalýsingu sína á öðrum heimildum en eigendur nágrannajarðanna. Gerðar hafi verið ráðstafanir að lögum varðandi Ásólfsstaði, allt land jarðarinnar veðsett og landið norðan afréttargirðingar leigt og síðar selt.

Elsta heimild um Ásólfsstaði er í jarðabók 1597 og er jörðin þá eign Skálholtskirkju. Ásólfsstaða er einnig getið í jarðabókum frá 1686, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst 1788 og kemst þá í einkaeigu. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Ásólfsstaða.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna í sóknarlýsingu séra Guðmundar Vigfússonar frá 1841. Þar kemur fram að Hvammsá skilji að Ásólfsstaða- og Skriðufellsland.

Landamerkjum jarðarinnar er fyrst lýst heildstætt í landamerkjabréfi, dags. 1. mars 1890. Þar lýsir umboðsmaður eiganda jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

> Fyrst ræður lækur sem rennur í Þjórsá fyrir framan Bringu; frá lækjarupptökunum er sjónhending sunnan vert fremri Blakkdal við Þverá; svo ræður Þverá inní Hannesargljúfur; þá ræður gljúfrið meðan það nær til; þaðan er sjónhending í Grjótá um Kistu; svo ræður Grjótárgljúfur meðan það endist; svo sjónhending þaðan í mynnið á Víðigili; þaðan sjónhending í Brunaskógshæð; þaðan sjónhending í Seljatungusporð; svo ræður Hvammsá þangað til hún kemur í Sandá; svo Sandá fram í Þjórsá, svo Þjórsá fram á móts við áðurnefndan læk.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 2. júní 1890 og innfært í landamerkjabók sýslumanns.

Lýsingar á landamerkjum Ásólfsstaða er þannig að finna í heimildum frá 1841 og 1890. Sú eldri er mjög takmörkuð en í samræmi við þá yngri svo langt sem hún nær.

Að Ásólfsstöðum liggja Hagi, Fossnes, afréttur Flóa- og Skeiðamanna, Skriðufell og landsvæði í Rangárvallasýslu, sunnan við Þjórsá. Jarðirnar Hagi og Fossnes liggja vestan við Ásólfsstaði. Landamerkjabréf Haga er dags. 3. júní 1887 og þingl. „sumarið 1887“. Fyrirsvarsmenn Ásólfsstaða

og Haga árita hvor um sig landamerkjabréf hins. Landamerkjabréf Ásólfsstaða og Fossness eru bæði árituð sama dag, 1. mars 1890, af Einari Gestssyni vegna Höskuldar Jónssonar sem eiganda annars vegar Fossness og hins vegar Ásólfsstaða. Þeim er þinglýst 2. júní 1890. Austan við Ásólfsstaði liggur jörðin Skriðufell. Landamerkjabréf hennar er dags. 1. mars 1890 og þingl. 2. júní 1890. Fyrirsvarsmenn Ásólfsstaða og Skriðufells árita hvor um sig landamerkjabréf hins.

Á landamerkjabréfi Ásólfsstaða er sá ágalli að það hefur ekki hlotið formlega staðfestingu fyrirsvarsmanna lands í Rangárvallasýslu og afréttar Flóa- og Skeiðamanna. Við mat á þýðingu bréfsins er nauðsynlegt að kanna hvort efni þess fær samrýmst gögnum um merki þeirra landsvæða sem áritanir skortir fyrir. Jarða- og hreppamörk í Þjórsá eru þó svo glögg frá náttúrunnar hendi að þau verða ekki talin valda vafa.

Um norðurmörk jarðarinnar, við afrétt Flóa og Skeiðamanna, er fjallað í máli nr. 6/2000. Niðurstaða þeirrar umfjöllunar er sú að landamerkjalýsing Ásólfsstaða frá 1890 hafi hlotið staðfestingu forsvarsmanna afréttar Flóa- og Skeiðamanna með setningu fjárskilareglugjörðar, nr. 75/1895, sbr. 2. gr. þar sem vísað er í landamerkjaskrár og forna venju að því leyti sem mörkum er ekki lýst í ákvæðinu. Eldri, óyggjandi gögn um landamerki afréttarins að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. mál nr. 6/2000.

Árið 1912 er reist afréttargirðing yfir jörðina og í kjölfarið greiðir fjallskilasjóður Flóa- og Skeiðahreppa leigu til eigenda Ásólfsstaða, sbr. gögn um greiðslu landleigu á árunum 1924-1925 og 1927. Þá festir Afréttarmálafélag Flóa- og Skeiðahreppa kaup á landi Ásólfsstaða norðan afréttargirðingar árið 1965.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Ásólfsstaða er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Gnúpverjahreppi.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir jörðina Ásólfsstaði. Ekki verður annað séð en að því beri saman við einu eldri heimildina um landamerki jarðarinnar, frá 1841, enda þótt takmörkuð sé. Jafnframt hefur landamerkjabréfið hlotið staðfestingu fyrirsvarsmanna allra aðliggjandi jarða í Gnúpverjahreppi. Þá eru mörk jarðarinnar í Þjórsá ekki til þess fallin að valda vafa. Loks virðist lýsing á mörkum afréttar Flóa- og Skeiðamanna í reglugjörðinni frá 1895 m.a. vísa til landamerkjalýsingar Ásólfsstaða frá því fimm árum áður.

Fyrirliggjandi gögn benda því til að landamerkjum Ásólfsstaða sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 1. mars 1890. Bréfið er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Landamerkjabréf Haga, Fossness og Skriðufells eru einnig þinglesin. Fjárskilareglugjörðir 1895 og síðar hafa verið birtar í Stjórnartíðindum. Þetta bendir einnig til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Ásólfsstaðajarðanna hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Þeir formlegu ágallar, sem á bréfinu eru, verða því ekki taldir hafa efnislega þýðingu í þessu sambandi.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Ásólfsstaðir hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem tilgreind eru 1890 hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Ekki verður annað séð en að það eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda sem hér hafi þýðingu. Engin gögn liggja fyrir um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Svo sem að framan greinir tekur þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til þess hluta jarðarinnar Ásólfsstaða sem hér er til meðferðar. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6, án þess þó að tekin sé afstaða

til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Ásólfsstaða, svo sem það er afmarkað í landamerkjabréfi frá 1. mars 1890 og að því leyti sem það er til meðferðar í þessu máli, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.4. Fossnes

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggi í norðausturmörkum þess lands sem samkvæmt landamerkjalýsingu frá 1. mars 1890 telst innan landamerkja jarðarinnar Fossness og taki ekki til lands innan þeirra. Enginn ágreiningur er því með fjármálaráðherra f.h. ríkisins og Hjalta Gunnarssyni, þinglýstum eiganda jarðarinnar um eignarréttarlega stöðu þessa lands. Kröfum íslenska ríkisins í Gnúpverjahreppi er nánar lýst í kafla 3.1.1. og kröfum þinglýsts eiganda jarðarinnar í kafla 3.3.

Fossnes er ein þeirra jarða sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, þegar norðurhluti Árnessýslu var tekinn til meðferðar. Ástæða er því til að gera sérstaka grein fyrir athugun óbyggðanefndar á jörðinni, sbr. rannsóknarreglu 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

Elsta heimild um Fossnes er í jarðabók 1597 og er jörðin þá eign Skálholtskirkju. Fossness er einnig getið í jarðabókum 1686, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst 1788 og kemst þá í einkaeigu. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Fossness.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna í landamerkjabréfi, dags. 1. mars 1890. Þar lýsir umboðsmaður eiganda jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

> Að suðaustan ræður Þjórsá allt að Djáknasteini; þaðan sjónhending í vörðu á suðvestasta hnúknum á Hellnaholti; þaðan sjónhending í hæzta hnúkinn á Hellnaholti; þaðan sjónhending í Innri Skálhól, þaðan sjónhending í hæstu vörðu á Vörðukinn, þaðan sjónhending í Bognakarl, þaðan sjónhending í Rauðafoss vestast í Seljadal, þaðan sjónhending í Rauðafoss vestast í Seljadal [svo], þaðan sjónhending í Grjótármynni, svo ræður Þverá fram í Þjórsá.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 2. júní 1890 og innfært í landamerkjabók sýslumanns.

Að Fossnesi liggja Hamarsheiði, afréttur Flóa- og Skeiðamanna, Ásólfsstaðir, Hagi, Stórinúpur og Minninúpur. Er þá ekki tekið tillit til breytinga sem orðið hafa á aðliggjandi jörðum eftir gerð landamerkjabréfsins. Landamerkjabréf Fossness er áritað um samþykki vegna afréttarins og framangreindra jarða utan Ásólfsstaða en sami eigandi var þá að Fossnesi og Ásólfsstöðum.

Um mörk Fossness við afrétt Flóa- og Skeiðamanna er nánar fjallað í máli 6/2000. Niðurstaða þeirrar umfjöllunar er sú að landamerkjalýsing jarðarinnar fái vel samrýmst landamerkjabréfi afréttarins, dags. 27. september 1887 og þingl. 2. júní 1890. Eldri gögn um landamerki afréttarins að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. mál nr. 6/2000.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Fossness er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hafi verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Gnúpverjahreppi. Þá benda fyrirliggjandi gögn til þess að landamerkjum Fossness sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 1. mars 1890. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma.

Svo sem að framan greinir tekur þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til jarðarinnar Fossness. Jafnframt benda þau gögn málsins, sem hér hafa verið reifuð, ekki til annars en að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það, sem afmarkað er í landamerkjabréfi Fossness frá 1. mars 1890, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.5. Hagi

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggi norðan þess lands sem samkvæmt landamerkjalýsingu frá 3. júní 1887 telst innan landamerkja jarðarinnar Haga og taki ekki til lands innan þeirra. Af hálfu fjármálaráðherra f.h. ríkisins er því enginn ágreiningur gerður um eignarréttarlega stöðu þessa lands. Kröfum íslenska ríkisins í Gnúpverjahreppi er nánar lýst í kafla 3.1.1. en engum kröfum hefur verið lýst af hálfu þinglýstra eigenda jarðarinnar.

Hagi er ein þeirra jarða sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, þegar norðurhluti Árnessýslu var tekinn til meðferðar. Ástæða er því til að gera sérstaka grein fyrir athugun óbyggðanefndar á jörðinni, sbr. rannsóknarreglu 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

Elsta heimild um Haga er frá 1595 og er jörðin þá eign Skálholtskirkju. Haga er einnig getið í jarðabókum 1686, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst 1788 og kemst þá í einkaeigu. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Haga.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna í landamerkjabréfi, dags. 3. júní 1887. Þar lýsa „umráðamaður“, „ábúandi“ og „meðeigandi“ jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

> Að sunnan og austan ræður Þjórsá, að norðan innri lækurinn, er rennur í Þjórsá fyrir framan Bringu, og bein stefna þaðan og vestur yfir fjallið á framanverðan fremri Blakkdal; ræður svo Þverá landamerkjum að vestan þar til hún fellur í Þjórsá. Svo kölluð Hagaey í Þjórsá, er að miklu leiti liggur fyrir Hagalandi, fylgir öll jörðinni.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið „sumarið 1887“ og innfært í landamerkjabók sýslumanns. Jörðinni hefur síðar verið skipt upp í Melhaga og Haga I og II.

Að Haga liggja Fossnes, Ásólfsstaðir og landsvæði í Rangárvallasýslu, handan við Þjórsá. Landamerkjabréf Haga er áritað um samþykki vegna framangreindra jarða í Gnúpverjahreppi en jarða- og sýslumörk í Þjórsá þykja ekki til þess fallin að valda vafa.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Haga er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hafi verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Gnúpverjahreppi. Þá benda fyrirliggjandi gögn til þess að landamerkjum Haga sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 3. júní 1887. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma.

Svo sem að framan greinir tekur þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til jarðarinnar Haga. Jafnframt benda þau gögn málsins, sem hér hafa verið reifuð, ekki til annars en að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það, sem afmarkað er í landamerkjabréfi Haga frá 3. júní 1887, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.6. Hamarsheiði

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggi í norðurmörkum þess lands sem samkvæmt landamerkjalýsingu frá 1. mars 1890 telst innan landamerkja jarðarinnar Hamarsheiðar og taki ekki til lands innan þeirra. Enginn ágreiningur er því með fjármálaráðherra f.h. ríkisins og

Guðbjörgu Kolbeinsdóttur o.fl., þinglýstum eigendum Hamarsheiðar I, og Erlendi Jóhannssyni, þinglýstum eiganda Hamarsheiðar II, um eignarréttarlega stöðu þessa lands. Kröfum íslenska ríkisins í Gnúpverjahreppi er nánar lýst í kafla 3.1.1. og kröfum þinglýstra eigenda Hamarsheiðar I-II í kafla 3.4.

Hamarsheiði (I-II) er meðal þeirra jarða sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, þegar norðurhluti Árnessýslu var tekinn til meðferðar. Ástæða er því til að gera sérstaka grein fyrir athugun óbyggðanefndar á jörðinni, sbr. rannsóknarreglu 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998.

Elsta heimild um Hamarsheiði er í jarðabók 1597 og er jörðin þá eign Skálholtskirkju. Hamarsheiðar er einnig getið í jarðabókum 1686, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst 1788 og kemst þá í einkaeigu. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Hamarsheiðar.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna í landamerkjabréfi, dags. 1. mars 1890. Þar lýsir umboðsmaður eiganda jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

> Fyrst ræður Hamarsheiðargil frá því er það kemur í Tunguá upp fyrir vaðið á gilinu fyrir framan bæinn á Hamarsheiði; þaðan er sjónhending í suðvestasta hnúkinn á Hellnaholti; þaðan sjónhending í Innri Skálhól; þaðan sjónhending í hæstu vörðu á Vörðukinn; þaðan sjónhending í Bognakarl; þaðan sjónhending í Rauðafoss; þaðan sjónhending í vörðu á vestri bakka Tunguár; svo ræður Tunguá að mynninu á Hamarsheiðargili.
>
> Jörðin Ásar í sama hreppi á Selland í Hamarsheiðarlandi, fyrir innan Lómsstaðagil.
>
> Mörk á Sellandinu eru: Tunguá að vestan frá Lómsstaðagili inní Þverbrekknagljúfur; þaðan sjónhending í Bognakarl; þaðan sjónhending í slakkann milli Fagurhóls og Vörðukinnar, þaðan sjónhending í Lómsstaðagil; svo ræður Lómsstaðagil vestur í Tunguá.
>
> Eigendur Hamarsheiðar og Ása hafa komið sjer saman um að ef Ásabóndi ekki notar Sellandið til Selstöðu, þá sje honum þar heimil fjárbeit vor, haust og vetur eptir þörfum; en að því leyti sem má nota Sellandið til slægna, þá skipti ábúendur beggja jarðanna því á milli sín til helminga.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 2. júní 1890 og innfært í landamerkjabók sýslumanns. Jörðinni hefur síðar verið skipt upp í Hamarsholt, Hamarsheiði I og II og Víðihlíð.

Að Hamarsheiði liggja Stóra-Mástunga, afréttur Flóa- og Skeiðamanna, Fossnes, Stórinúpur, Minninúpur og Ásar. Er þá ekki tekið tillit til breytinga sem orðið hafa á aðliggjandi jörðum eftir gerð landamerkjabréfsins. Landamerkjabréf Hamarsheiðar er áritað um samþykki vegna afréttarins og allra framangreindra jarða.

Um mörk Hamarsheiðar við afrétt Flóa- og Skeiðamanna er nánar fjallað í máli 6/2000. Niðurstaða þeirrar umfjöllunar er sú að landamerkjalýsing jarðarinnar fái vel samrýmst landamerkjabréfi afréttarins, dags. 27. september 1887 og þingl. 2. júní 1890. Eldri gögn um landamerki afréttarins að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. mál nr. 6/2000.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Hamarsheiðar er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hafi verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Gnúpverjahreppi. Þá benda fyrirliggjandi gögn til þess að landamerkjum Hamarsheiðar sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 1. mars 1890. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma.

Svo sem að framan greinir tekur þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til Hamarsheiðar.

Jafnframt benda þau gögn málsins, sem hér hafa verið reifuð, ekki til annars en að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það, sem afmarkað er í landamerkjabréfi Hamarsheiðar frá 1. mars 1890, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.7. Laxárdalur

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggi í norðausturmörkum þess lands sem samkvæmt landamerkjalýsingu frá 16. júní 1884 telst innan landamerkja jarðarinnar Laxárdals og taki ekki til lands innan þeirra. Enginn ágreiningur er því með fjármálaráðherra f.h. ríkisins og Högna Guðnasyni o.fl., þinglýstum eigendum Laxárdals I, og Herði Harðarsyni o.fl., þinglýstum eigendum Laxárdals II, um eignarréttarlega stöðu þessa lands. Kröfum íslenska ríkisins í Gnúpverjahreppi er nánar lýst í kafla 3.1.1. og kröfum þinglýstra eigenda Laxárdals I-II í kafla 3.5.

Laxárdalur I og II eru meðal þeirra jarða sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, þegar norðurhluti Árnessýslu var tekinn til meðferðar. Ástæða er því til að gera sérstaka grein fyrir athugun óbyggðanefndar á jörðinni, sbr. rannsóknarreglu 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

Elsta heimild um Laxárdal er í jarðabók 1597 og er jörðin þá eign Skálholtskirkju. Laxárdals (Laxárbakka) er einnig getið í jarðabókum 1686, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppboðinu 16. júní 1790 og kemst þá í einkaeigu. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Laxárdals.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna í landamerkjabréfi, dags. 16. júní 1884. Þar lýsir eigandi jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

> Að vestan ræður Laxá. Að norðan ræður bein lína úr háfjallinu hjá Kaldbak, sem kallað er Nál og austur í Lambafell. Að austan ræður bein lína suður um vestur brún Hrútafells, og um Kragás; þaðan suður um austurbrún Hlíðarfjalls, sem kallað er Grenshlíð í Nónstein, sem stendur austan á fjallsbrúninni. Að sunnan ræður bein lína úr Nónsteini vestur í vörðubrotið fyrir ofan há-Grensás, og þaðan bein lína niður í Markalæk fyrir framan Brúngljúfur og úr því ræður lækurinn útí Laxá um Yðustein.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 3. júní 1890 og innfært í landamerkjabók sýslumanns. Jörðinni hefur síðar verið skipt upp í Laxárdal I og II.

Að Laxárdal liggja Sólheimar, Hörgsholt og Kaldbakur í Hrunamannahreppi, handan við Stóru-Laxá, einnig afréttur Flóa- og Skeiðamanna og loks Skáldabúðir og Hlíð í Gnúpverjahreppi. Landamerkjabréf Laxárdals er áritað um samþykki vegna afréttarins, Skáldabúða, Hlíðar og Sólheima. Auk þess samþykkir presturinn í Hruna lýsingu marka „milli Hrunakróks og Laxárdals“.

Þá ber landamerkjabréfum annars vegar Laxárdals og hins vegar Kaldbaks og Hörgsholts saman um að mörk séu í Stóru-Laxá enda þótt gagnkvæmar áritanir skorti.

Um mörk Laxárdals við afrétt Flóa- og Skeiðamanna er nánar fjallað í máli 6/2000. Niðurstaða þeirrar umfjöllunar er sú að landamerkjabréf afréttarins, dags. 27. september 1887 og þingl. 2. júní 1890, fái vel samrýmst landamerkjabréfi jarðarinnar en það síðarnefnda er lítið eitt eldra. Er þá gert ráð fyrir að a.m.k. hluti þess lands sem áður tilheyrði jörðinni Grímsstöðum, sem landamerkjabréf afréttarins lýsir norðan við Laxárdal, hafi lagst undir Laxárdal en áfram gengið undir nafninu Grímsstaðir. Í landamerkjabréfi Laxárdals er norðurmörkum jarðarinnar lýst í samræmi við norðurmörk Grímsstaða í landamerkjabréfi afréttarins. Hér er væntanlega um að ræða Grímsstaði hina neðri en vísbendingar eru um að Grímsstaðir hinir efri hafi legið nokkru norðar þó svo ekkert verði fullyrt nánar um mögulega tilvist eða legu þeirrar jarðar. Áritun prestsins í Hruna á landamerkjabréf

Laxárdals þar sem hann samþykkir lýsingu marka „milli Hrunakróks og Laxárdals“ styður síðan framangreinda niðurstöðu um norðurmörk Laxárdals. Hrunakrókur í Hrunamannahreppi og Laxárdalur í Gnúpverjahreppi liggja hvor sínum megin við Stóru-Laxá og eiga ekki mörk saman þar sem Laxárdalur er nokkru sunnar. Áritun Hrunaprestsins á því sennilega rætur að rekja til þess að Hrunamenn höfðu gert tilkall til réttinda yfir landinu norðan Laxárdals, á móts við Hrunakrók. Eldri óyggjandi gögn um landamerki afréttarins að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. mál nr. 6/2000.

Greinarmunur sá sem gerður er í landamerkjabréfi afréttarins á annars vegar Laxárdal og hins vegar Grímsstöðum verður því ekki talinn hafa eignarréttarlega þýðingu.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Laxárdals er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hafi verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Gnúpverjahreppi. Þá benda fyrirliggjandi gögn til þess að landamerkjum Laxárdals sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 16. júní 1884. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma.

Svo sem að framan greinir tekur þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til Laxárdals. Jafnframt benda þau gögn málsins sem hér hafa verið reifuð ekki til annars en að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það sem afmarkað er í landamerkjabréfi Laxárdals frá 16. júní 1884 teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.8. Minni-Mástungur

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggi í norðausturmörkum þess lands sem samkvæmt landamerkjalýsingu frá 13. september 1888 telst innan landamerkja jarðarinnar Minni-Mástungna og taki ekki til lands innan þeirra. Enginn ágreiningur er því með fjármálaráðherra f.h. ríkisins og Ólafi Jóhannssyni o.fl., þinglýstum eigendum jarðarinnar um eignarréttarlega stöðu þessa lands. Kröfum íslenska ríkisins í Gnúpverjahreppi er nánar lýst í kafla 3.1.1. og kröfum þinglýstra eigenda jarðarinnar í kafla 3.6.

Minni-Mástungur eru meðal þeirra jarða sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, þegar norðurhluti Árnessýslu var tekinn til meðferðar. Ástæða er því til að gera sérstaka grein fyrir athugun óbyggðanefndar á jörðinni, sbr. rannsóknarreglu 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998.

Elsta heimild um Minni-Mástungur er í jarðabók 1686 og er jörðin þá bændaeign. Minni-Mástungna er einnig getið í jarðabókum 1695, 1709, 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Minni-Mástungna.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna í landamerkjabréfi, dags. 13. september 1888. Þar lýsir ábúandi jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

1. að sunnan ræður Langagil, þartil Fossagljúfur enda að norðan, þá bein lína í Stóraskigni, þaðan bein lína í slakkan á Selfelli og úr þeim slakka í vörðu fremst á Kálfafitjafjalli.
2. frá áður nefndri vörðu ræður bein lína í Kálfá á móts við Fitjagil, úr því ræður Kálfá alla leið þar til hið áðurnefnda Langagil rennur í hana.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 2. júní 1890 og innfært í landamerkjabók sýslumanns.

Að Minni-Mástungum liggja Skáldabúðir, afréttur Flóa- og Skeiðamanna, Stóra-Mástunga og Steinsholtshverfið. Er þá ekki tekið tillit til breytinga sem orðið hafa á aðliggjandi jörðum eftir gerð

landamerkjabréfsins. Landamerkjabréf Minni-Mástungna er áritað um samþykki vegna afréttarins og allra framangreindra jarða.

Um mörk Minni-Mástungu við afrétt Flóa- og Skeiðamanna er nánar fjallað í máli 6/2000. Niðurstaða þeirrar umfjöllunar er sú að landamerkjalýsing jarðarinnar fái vel samrýmst landamerkjabréfi afréttarins, dags. 27. september 1887 og þingl. 2. júní 1890. Eldri gögn um landamerki afréttarins að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. mál nr. 6/2000.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Minni-Mástungna er getið í heimildum allt frá 17. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hafi verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Gnúpverjahreppi. Þá benda fyrirliggjandi gögn til þess að landamerkjum Minni-Mástungna sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 13. september 1888. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma.

Svo sem að framan greinir tekur þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til jarðarinnar Minni-Mástungna. Jafnframt benda þau gögn málsins, sem hér hafa verið reifuð, ekki til annars en að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það, sem afmarkað er í landamerkjabréfi Minni-Mástungna frá 13. september 1888, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.9. Skáldabúðir

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggi í norðausturmörkum þess lands sem samkvæmt landamerkjalýsingu frá 27. febrúar 1890 telst innan landamerkja jarðarinnar Skáldabúða og taki ekki til lands innan þeirra. Enginn ágreiningur er því með fjármálaráðherra f.h. ríkisins og Ella R. Guðmundssyni, þinglýstum eiganda jarðarinnar, um eignarréttarlega stöðu þessa lands. Kröfum íslenska ríkisins í Gnúpverjahreppi er nánar lýst í kafla 3.1.1. og kröfum þinglýsts eiganda jarðarinnar í kafla 3.7.

Skáldabúðir eru meðal þeirra jarða sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, þegar norðurhluti Árnessýslu var tekinn til meðferðar. Ástæða er því til að gera sérstaka grein fyrir athugun óbyggðanefndar á jörðinni, sbr. rannsóknarreglu 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

Elsta heimild um Skáldabúðir er í jarðabréfi frá 1678 og er jörðin þá bændaeign. Hennar er einnig getið í jarðabókum frá 1686, 1695, 1709, 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Skáldabúða.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna í landamerkjabréfi, dags. 27. febrúar 1890. Þar lýsir umboðsmaður eiganda jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

1. Milli Skáldabúða og Steinsholts ræður bein lína úr Nónsteini í gil austan í Moldás, sem ræður mörkum niður í Kálfá.
2. Milli Skáldabúða og Mástungna ræður Kálfá inní Fitargil;
3. Milli Skáldabúða og Flóamannaafrjettar ræður Fitargilið uppí Þrengslin, og svo úr þeim bein lína vestur í Vatnsás, og úr honum aptur bein lína í Hrútafells hornið að norðan.
4. Milli Skáldabúða og Laxárdals ræður bein lína út Hrútafellshorni að norðan suður í Kraganýpu, og svo úr henni bein lína í Nónstein.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 2. júní 1890 og innfært í landamerkjabók sýslumanns.

Að Skáldabúðum liggja Laxárdalur, afréttur Flóa- og Skeiðamanna, Minni-Mástungur og Steinsholt. Landamerkjabréf Skáldabúða er áritað um samþykki vegna afréttarins og framan-

greindra landa utan Steinsholts en hins vegar er landamerkjabréf Steinsholtshverfisins (fyrir Steinsholt, Bala og Austurhlíð), dags. 28. maí 1888 og þinglesið „sumarið 1888“, með áritun af hálfu Skáldabúða.

Um mörk Skáldabúða við afrétt Flóa- og Skeiðamanna er nánar fjallað í máli 6/2000. Niðurstaða þeirrar umfjöllunar er sú að landamerkjalýsing jarðarinnar fái vel samrýmst landamerkjabréfi afréttarins, dags. 27. september 1887 og þingl. 2. júní 1890. Eldri gögn um landamerki afréttarins að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. mál nr. 6/2000.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Skáldabúða er getið í heimildum allt frá 17. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hafi verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Gnúpverjahreppi. Þá benda fyrirliggjandi gögn til þess að landamerkjum Skáldabúða sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 27. febrúar 1890. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð án teljandi frávika og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma.

Svo sem að framan greinir tekur þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til jarðarinnar Skáldabúða. Jafnframt benda þau gögn málsins, sem hér hafa verið reifuð, ekki til annars en að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það sem afmarkað er í landamerkjabréfi Skáldabúða frá 27. febrúar 1890 teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.10. Skriðufell

Landamerkjabréf fyrir jörðina Skriðufell er gert 1. mars 1890 og verður efni þess tekið upp hér síðar. Árið 1938 kaupir Skógrækt ríkisins jörðina. Sama ár gera annars vegar Skógrækt ríkisins og hins vegar hreppsnefndir sjö hreppa í Flóa og á Skeiðum með sér makaskiptasamning þar sem Skógrækt ríkisins lætur af hendi land Skriðufells norðan afréttargirðingar í skiptum fyrir afréttarland Flóa- og Skeiðamanna í Þjórsárdal. Þetta landsvæði nefnist nú „hluti afréttar“ í fasteignabók sýslumannsins á Selfossi. Makaskiptasamningurinn er svohljóðandi:

> Hreppsnefndir Skeiðahrepps, Villingaholtshrepps, Hraungerðishrepps, Gaulverjahrepps, Sandvíkurhrepps, Stokkseyrarhrepps og Eyrarbakkahrepps annarsvegar og Skógrækt ríkisins hinsvegar gjöra hér með svofeldan makaskiptasamning:
>
> 1. Hreppsnefndir ofannefndra hreppa selja og afsala Skógrækt ríkisins afréttarlönd sín í Þjórsárdal innan eftirfarandi takmarka: Allt land austan girðingar þeirrar, sem liggur úr kletti við Sandá norðan Háholtsskógar norður fyrir Reykholt austan Rauðukamba inn með Fossá að Háafossi fyrir land það, sem um getur í 2. grein.
> 2. Skógrækt ríkisins selur og afsalar ofangreindum hreppsnefndum allar heiðar og öll lönd Skriðufells í Gnúpverjahreppi ofan og vestan fyrrnefndrar girðingar og girðingarinnar fyrir Flóa- og Skeiðamannaafrétti fyrir land það, sem um getur í 1. grein.

Hér verður fjallað um Skriðufell eins og jörðinni er lýst í áðurnefndu landamerkjabréfi frá 1890. Landsvæði það, sem afsalað var með framangreindum makaskiptasamningi 1938, er hins vegar formlega séð til meðferðar í máli nr. 6/2000, Flóa- og Skeiðamannaafréttur, og eignarréttarleg staða þess er því ekki til efnislegrar úrlausnar í þessu máli. Samhengis vegna verður þó fjallað um það hér að því marki sem saga svæðisins er samofin sögu jarðarinnar að öðru leyti.

Afréttargirðingin var reist árið 1912 og liggur milli Fossár og Stóru-Laxár, m.a. yfir land Skriðufells. Nánar tiltekið liggur girðingin frá því skammt norður af Gæsafit, yfir Litla-Dímon,

þaðan á Þrengslasand og loks beina stefnu á Seljatungur. Landsvæðið norðan við girðinguna er nýtt sem afréttur Flóa- og Skeiðamanna en sá hluti Skriðufells, sem þar liggur, hefur ekki verið formlega lagður til afréttar samkvæmt lögum um afréttamálefni og fjallskil.

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan fylgi afréttargirðingunni yfir land sem samkvæmt landamerkjalýsingu frá 1. mars 1890 telst innan landamerkja Skriðufells. Þá lýsir sami aðili f.h. Skógræktar ríkisins kröfum um eignarland Skriðufells sunnan afréttargirðingar. Kröfum íslenska ríkisins um þjóðlendu í Gnúpverjahreppi er nánar lýst í kafla 3.1.1. en f.h. Skógræktar ríkisins sem þinglýsts eiganda Skriðufells í kafla 3.1.3. Kröfur „Afréttarmálafélags Flóa- og Skeiðamanna f.h. landeigenda í Flóa og á Skeiðum“ vegna þess hluta Skriðufells sem er norðan afréttargirðingar og þannig inni á kröfusvæði ríkisins eru bæði settar fram í máli nr. 6/2000 og 7/2000 en afstaða til þeirra er tekin í máli 6/2000 og vísast þangað um það atriði. Kröfum Afréttarmálafélagsins er nánar lýst í kafla 3.9. Enginn ágreiningur er því um eignarréttarlega stöðu þess lands Skriðufells sem til meðferðar er í máli þessu, nr. 7/2000, þ.e. landið sunnan afréttargirðingar.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að landamerkjabréf Skriðufells sé einhliða og merkin dregin langt inn til öræfa. Að þessu leyti skeri landamerkjabréf bæði Ásólfsstaða og Skriðufells sig frá landamerkjabréfum annarra fjallajarða í hreppnum. Kröfulína ríkisins sé dregin í gegnum Skriðufell eftir mati á skilum heimalands og útlendis en þar sé einmitt afréttargirðing. Merki þessi séu nálægt þeirri 400 metra hæðarlínu sem íslenska ríkið telji eiga hér við miðað við aðstæður á hálendisbrún, sbr. dómafordæmi um staðhætti, víðáttu og gróðurfar. Um sé að ræða afréttarsvæði sem hafi verið innlimað í yfirráðasvæði jarðarinnar með landamerkjalýsingu. Ljóst sé að á síðari tímum hafi eingöngu verið höfð af þessu landi afréttarnot, fyrst hafi landið verið leigt til afréttar Flóa og Skeiða og það síðan selt. Þetta sé í samræmi við að landsvæðið hafi varla nokkurn tímann verið talið til heimalands jarðarinnar. Jörðin sé í ríkiseigu að óbyggðamörkum.

Af hálfu Afréttarmálafélags Flóa- og Skeiðahreppa er því haldið fram að þar sem ríkið hafi viðurkennt landamerkjabréf einnar jarðar þurfi sérstök rök að koma til ef ekki eigi að viðurkenna landamerkjabréf annarrar. Þá verði ekkert land úrskurðað þjóðlenda nema krafa sé um það gerð. Sá sem dragi í efa gildi fyrirliggjandi eignarheimilda beri alfarið sönnunarbyrðina fyrir staðhæfingum sínum. Landamerkjaskrá jarðarinnar hafi ekki verið vottuð af öllum tilskildum aðilum og sýslumaður hafi ekki sinnt eftirlitsskyldu sinni. Langt sé um liðið og farið hafi verið eftir þessum merkjum og gengið út frá þeim í viðskiptum. Ályktа verði sem svo að sýslumaður hafi ekki séð neitt athugavert við þessa lýsingu. Engin gögn séu um að menn hafi vefengt eða efast um mörk jarðarinnar. Ef litið sé til legu jarðarinnar sjáist að ekkert ósamræmi sé í landamerkjalýsingu miðað við aðrar fjallajarðir. Engin ástæða sé til að ætla að eigendur Skriðufells hafi byggt landamerkjalýsingu sína á öðrum heimildum en eigendur nágrannajarðanna. Gerðar hafa verið ráðstafanir að lögum varðandi Skriðufell, land jarðarinnar veðsett og landið norðan afréttargirðingar leigt og síðan selt.

Elsta heimild um Skriðufell er í jarðabók 1597 og er jörðin þá eign Skálholtskirkju. Skriðufells er einnig getið í jarðabók frá 1686 en virðist skömmu síðar hafa lagst í eyði af völdum Heklugoss. Jarðarinnar er og getið í jarðabók frá 1709 og er þá komin í byggð á ný. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst 1788 og kemst þá í einkaeigu. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Skriðufells.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna í sóknarlýsingu séra Guðmundar Vigfússonar frá 1841. Þar kemur fram að Skriðufellsland liggi á milli Hvammsár að vestan og Sandár að austan.

Fyrstu heildstæðu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna í landamerkjabréfi, dags. 1. mars 1890. Þar lýsir eigandi jarðarinnar landamerkjum þannig:

> Að vestan ræður Hvammsá innað Seljatunguhæð; þaðan er sjónhending í Brunaskógshæð, þaðan sjónhending í Víðigilsmynni, þaðan sjónhending neðst í Grjótárgljúfur; svo ræður Grjótá austur í Sandá,

svo Sandá í hellustein austan undir Dímon, svo úr þeirri hellu sjónhending í Sandvikið fyrir vestan Kolviðarhól; svo ræður Þjórsá vestur í Sandármynni.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 2. júní 1890 og innfært í landamerkjabók sýslumanns. Vísbendingar eru um að á því landsvæði, sem þar er afmarkað, hafi verið byggð til forna en lagst í eyði eins og víðar í Þjórsárdal eða verið flutt til að einhverju leyti.

Lýsingar á landamerkjum Skriðufells er þannig að finna í heimildum frá 1841 og 1890. Sú eldri er mjög takmörkuð en í samræmi við þá yngri að því marki.

Að Skriðufelli liggja Ásólfsstaðir, sá hluti afréttar Flóa- og Skeiðamanna í Þjórsárdal sem afsalaður var Skógrækt ríkisins 1938 og landsvæði í Rangárvallasýslu sunnan við Þjórsá. Jörðin Ásólfsstaðir liggur vestan við Skriðufell. Landamerkjabréf Ásólfsstaða er dags. 1. mars 1890 og þingl. 2. júní 1890. Fyrirsvarsmenn Skriðufells og Ásólfsstaða árita hvor um sig landamerkjabréf hins.

Á landamerkjabréfi Skriðufells er sá ágalli að það hefur ekki hlotið formlega staðfestingu fyrirsvarsmanna lands í Rangárvallasýslu og afréttar Flóa- og Skeiðamanna. Við mat á þýðingu bréfsins er nauðsynlegt að kanna hvort efni þess fær samrýmst gögnum um merki þeirra landsvæða sem áritanir skortir fyrir. Jarða- og hreppamörk í Þjórsá eru þó svo glögg frá náttúrunnar hendi að þau verða ekki talin valda vafa.

Um norður- og austurmörk jarðarinnar, við afrétt Flóa- og Skeiðamanna, er fjallað í máli 6/2000. Niðurstaða þeirrar umfjöllunar er sú að landamerkjalýsing Skriðufells frá 1890 hafi hlotið staðfestingu forsvarsmanna afréttar Flóa- og Skeiðamanna með setningu fjárskilareglugjörðar nr. 75/1895, sbr. 2. gr. þar sem vísað er í landamerkjaskrár og forna venju að því leyti sem mörkum er ekki lýst í ákvæðinu. Eldri, óyggjandi gögn um landamerki afréttarins að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. mál nr. 6/2000. Þó er sömu mörkum lýst að litlu leyti í sóknarlýsingu 1841 þar sem Skeiðamannaafréttur er sagður byrja fyrir innan Sandá og er sú lýsing í ágætu samræmi við landamerkjalýsingu Skriðufells.

Árið 1912 er afréttargirðingin lögð yfir jörðina og í kjölfarið greiðir fjallskilasjóður Flóa- og Skeiðahreppa leigu til eigenda Skriðufells, sbr. gögn um greiðslu landleigu á árunum 1924-1926. Þá festa hrepparnir sjö í Flóa og á Skeiðum kaup á landi Skriðufells norðan afréttargirðingar með áðurnefndum makaskiptasamningi árið 1938.

Hér að framan hefur verið rakið hvernig Skriðufells er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Gnúpverjahreppi. Auk þess liggur fyrir að byggð hefur til forna verið umtalsverð í Þjórsárdal, þ. á m. innan landamerkja Skriðufells.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir jörðina Skriðufell. Ekki verður annað séð en að því beri saman við einu eldri heimildina um landamerki jarðarinnar, frá 1841, enda þótt takmörkuð sé. Jafnframt hefur landamerkjabréfið hlotið staðfestingu fyrirsvarsmanna þeirrar einu jarðar sem liggur að henni, þ.e. Ásólfsstaða. Þá eru mörk jarðarinnar í Þjórsá ekki til þess fallin að valda vafa. Loks virðist lýsing á mörkum afréttar Flóa- og Skeiðamanna í reglugjörðinni frá 1895 m.a. vísa til landamerkjalýsingar Skriðufells frá því fimm árum áður.

Fyrirliggjandi gögn benda því til að landamerkjum Skriðufells sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 1. mars 1890. Bréfið er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Landamerkjabréf Ásólfsstaða er einnig þinglesið. Fjárskilareglugjörðir 1895 og síðar hafa verið birtar í Stjórnartíðindum. Þetta bendir einnig til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Skriðufells hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Þeir formlegu ágallar, sem á bréfinu eru, verða því ekki taldir hafa efnislega þýðingu í þessu sambandi.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Skriðufell hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem tilgreind eru 1890 hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Hér greinir á milli Skriðufells og annarrar fornrar byggðar í Þjórsárdal þar sem ekkert liggur fyrir um afmörkun eða yfirfærslu beins eignarréttar. Svo sem fram hefur komið hafa innan merkja jarðarinnar skv. landamerkjabréfinu frá 1. mars 1890 varðveist munnmæli um tilvist nokkurra þeirra jarða í Þjórsárdal sem síðar lögðust í eyði og rústir verið staðreyndar á a.m.k. tveimur stöðum. Mögulegt er að innan merkja jarðarinnar hafi áður verið hjáleigur, bæjarstæði hennar flutt til eða aðliggjandi jarðir keyptar. Þetta er því ekki til þess fallið að draga úr eignarréttarlegri þýðingu og sönnunargildi landamerkjabréfsins um raunveruleg eignarmörk jarðinnar Skriðufells. Þá verður ekki verður annað séð en að eignarhald að Skriðufelli hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engin gögn liggja fyrir um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Svo sem að framan greinir tekur þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til þess hluta jarðarinnar Skriðufells sem hér er til meðferðar. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Skriðufells, svo sem það er afmarkað í landamerkjabréfi frá 1. mars 1890 og að því leyti sem það er til meðferðar í þessu máli, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.11. Stóru-Mástungur

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að þjóðlendulínan liggi í norðausturmörkum þess lands sem samkvæmt landamerkjalýsingu frá 13. september 1888 telst innan landamerkja jarðarinnar Stóru-Mástungna og taki ekki til lands innan þeirra. Enginn ágreiningur er því með fjármálaráðherra f.h. ríkisins og Haraldi Bjarnasyni o.fl., þinglýstum eigendum Stóru-Mástungna I, og Herði Bjarnasyni, þinglýstum eiganda Stóru-Mástungna II, um eignarréttarlega stöðu þessa lands. Kröfum íslenska ríkisins í Gnúpverjahreppi er nánar lýst í kafla 3.1.1. og kröfum þinglýstra eigenda Stóru-Mástungna I-II í kafla 3.8.

Stóru-Mástungur I og II eru meðal þeirra jarða sem taldar eru upp í tilkynningu óbyggðanefndar, dags. 1. mars 1999, þegar norðurhluti Árnessýslu var tekinn til meðferðar. Ástæða er því til að gera sérstaka grein fyrir athugun óbyggðanefndar á jörðinni, sbr. rannsóknarreglu 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

Elsta heimild um Stóru-Mástungur er í jarðabók 1597 og er jörðin þá eign Skálholtskirkju. Stóru-Mástungna er einnig getið í jarðabókum 1686, 1695 og 1709. Jörðin er seld undan Skálholtskirkju á stólsjarðauppboðinu 14. ágúst 1788 og kemst þá í einkaeigu. Hennar er jafnframt getið í jarðabókum 1847 og 1861. Í þessum heimildum er ekkert fjallað um landamerki Stóru-Mástungna.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar er að finna í landamerkjabréfi, dags. 13. september 1888. Þar lýsir eigandi jarðarinnar landamerkjum hennar þannig:

1. Að sunnanverðu ræður Tungá frá því hún rennur í Kálfá, alla leið inná hinn svonefnda fremri Krók norðan við Þverbrekknagljúfur.
2. Af fremri króknum ræður bein stefna í vörðu fremst á Kálfafitjarfjalli, á móts við svo kallað Fitjagil.
3. Frá áður nefndri vörðu ræður bein stefna í slakkan, á Selfelli, þaðan beint í Stóraskignir og frá Stóraskigni bein stefna í endan á Fossagljúfrinu, síðan ræður Langagil alla leið í Kálfá, þá Kálfá þar til Tungá rennur í hana, eins og segir í 1. málsgrein.

Landamerkjabréf þetta er þinglesið 2. júní 1890 og innfært í landamerkjabók sýslumanns. Jörðinni hefur síðar verið skipt upp í Stóru-Mástungur I og II.

Að Stóru-Mástungum liggja Minni-Mástungur, afréttur Flóa og Skeiðamanna, Hamarsheiði, Ásar og Steinsholt. Er þá ekki tekið tillit til breytinga sem orðið hafa á aðliggjandi jörðum eftir gerð landamerkjabréfsins. Landamerkjabréf Stóru-Mástungna er áritað um samþykki vegna afréttarins og allra framangreindra jarða.

Um mörk Stóru-Mástungna við afrétt Flóa- og Skeiðamanna er nánar fjallað í máli 6/2000. Niðurstaða þeirrar umfjöllunar er sú að landamerkjalýsing jarðarinnar fái vel samrýmst landamerkjabréfi afréttarins, dags. 27. september 1887 og þingl. 2. júní 1890. Eldri gögn um landamerki afréttarins að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. mál nr. 6/2000.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Stóru-Mástungna er getið í heimildum allt frá 16. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hafi verið að ræða, sbr. umfjöllun í kafla 10.4.2. Jafnframt eru líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Gnúpverjahreppi. Þá benda fyrirliggjandi gögn til þess að landamerkjum Stóru-Mástungna sé rétt lýst í landamerkjabréfi, dags. 13. september 1888. Ekki eru heimildir um annað en að jörðin hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma.

Svo sem að framan greinir tekur þjóðlendukrafa íslenska ríkisins ekki til Stóru-Mástungna. Jafnframt benda þau gögn málsins, sem hér hafa verið reifuð, ekki til annars en að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það, sem afmarkað er í landamerkjabréfi Stóru-Mástungna frá 13. september 1888, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

11.12. Gnúpverjaafréttur

Hinum upprunalega Gnúpverjaafrétti má nú skipta í tvo hluta. Að norðanverðu er landsvæði sem frá fornu fari og fram á þennan dag hefur verið nýtt sem afréttur Gnúpverja. Að sunnanverðu er hins vegar landsvæði sem áður tilheyrði afréttinum en hreppsnefnd Gnúpverjahrepps seldi Einari Benediktssyni 1916, þ.e. landsvæði sem auðkennt hefur verið sem Búrfell og Skeljafell. Þetta svæði liggur í Þjórsárdal austan Fossár og afmarkast nánar tiltekið þannig: Þjórsá í Fossá og Rauðá, síðan Rauðá að Sandafelli (að Rauðárgljúfri) og þaðan beina línu í Þjórsá, neðan við graslendi Sandafells. Einar framseldi kaupsamning sinn til fossafélagsins Titans 1917 sem á árunum 1951-1952 seldi réttindi sín íslenska ríkinu. Við stofnun Landsvirkjunar 1965 lagði ríkissjóður síðan fram tiltekin lands- og vatnsréttindi til Landsvirkjunar, þ.m.t. á Búrfells- og Skeljafellssvæðinu.

Í þeirri umfjöllun, sem hér fer á eftir, verður þó fjallað um Gnúpverjaafrétt að meðtöldu Búrfells- og Skeljafellssvæðinu. Umfjöllun um hið síðarnefnda nær þó einungis til ársins 1965 þegar framangreindur sameignarsamningur er gerður en um tímann eftir það vísast til kafla 12. þar sem réttindi Landsvirkjunar eru til umfjöllunar og þar með talið eignarréttarleg staða þess svæðis nú. Eignarréttarleg niðurstaða hér einskorðast því við Gnúpverjaafrétt í núverandi mynd og að frátöldu landinu sem ráðstafað var árið 1916.

Kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að Gnúpverjaafréttur allur, skv. framangreindri afmörkun, verði viðurkenndur þjóðlenda í eigu íslenska ríkisins en viðurkenndur er réttur afréttareigenda til allra lagalegra afréttarnota og réttur Landsvirkjunar til þeirra afnota lands á syðsta hluta afréttarins sem samningar hafa verið gerðir um. Þá eru einnig viðurkennd óbein eignarréttindi Landsvirkjunar á afréttinum, norðan við Búrfell og Skeljafell. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1.1.

Af hálfu Gnúpverjahrepps og eigenda tilgreindra jarða í hreppnum er gerð sú aðalkrafa að Gnúpverjaafréttur, með öllum gögnum og gæðum, verði úrskurðaður fullkomið eignarland að

undanskildu því landsvæði sem Gnúpverjahreppur seldi undan afréttinum til Einars Benediktssonar árið 1916 og íslenska ríkið keypti af Titanfélaginu 1951-1952. Kröfum Gnúpverjahrepps og eigenda tilgreindra jarða í hreppnum er nánar lýst í kafla 3.10.

Um kröfugerð og sjónarmið Landsvirkjunar á svæðinu og úrlausn óbyggðanefndar þar að lútandi vísast til kafla 3.11., 9. og 12.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að hvorki hafi verið sannað að landsvæði innan landamerkja Gnúpverjaafréttar hafi verið numið í öndverðu né að um óslitið eignarhald teljist vera að ræða. Landsvæði þetta hafi aldrei verið undirorpið beinum eignarrétti og að því leyti sem til slíks réttar kunni að hafa stofnast sé hann nú niður fallinn. Íslenska ríkið hafi ekki viðurkennt beinan eignarrétt að Gnúpverjaafrétti. Sá sem haldi fram beinum eignarrétti þurfi að sanna sitt mál. Um sé að ræða sams konar landsvæði og Landmannaafrétt.

Af hálfu Gnúpverjahrepps og eigenda tilgreindra jarða í hreppnum er því haldið fram að landamerkjabréf séu fullgildar heimildir um eignarlönd og merki þeirra. Sá sem dragi í efa gildi eignarheimilda hafi alfarið sönnunarbyrðina fyrir staðhæfingum sínum. Ekki verði gerðar strangari kröfur til upplýsinga, gerðar eða frágangs eignarheimilda eftir því hvar landsvæði sé. Ríkið hafi hvorki gert athugasemd við þinglýsingu landamerkja afréttarins né séð tilefni til athugasemda við þinglýst landamerki hans síðar þrátt fyrir skýr ákvæði landamerkjalaga um frumkvæði og eftirlit af þess hálfu í þessum efnum. Þá hafi fjölmargir samningar verið gerðir um kaup á landi og fossum í eigu Gnúpverja á Gnúpverjaafrétti. Af þessum samningum megi sjá að litið hafi verið á Gnúpverjaafrétt sem fullkomið eignarland og hann verið nýttur eftir því sem tilefni hafi gefist til. Nýting afréttarins renni traustum stoðum undir eignarrétt fyrir venjurétt og hefð.

Skriflegar heimildir og rannsóknir á sviði fornleifafræði benda til að byggð hafi verið að fornu á syðsta hluta Gnúpverjaafréttar, þ.e. í austanverðum Þjórsárdal. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1709 eru talin upp 13 eyðibýli í Þjórsárdal og voru fimm þeirra austan Fossár: Sámsstaðir, Skeljastaðir, Steinastaðir, Stöng og Leppar. Fjórir þessara bæja eru líklega þeir sem í sömu heimild eru sagðir hafa verið í afréttinum og merki þá sjáanleg um. Þjórsárdalur er talinn hafa farið í eyði í Heklugosi 1104. Í Jarðabók Árna og Páls er komist svo að orði að öll þessi eyðilönd séu nú „almennings afrjettur, milli Þjórsár og Fossár Eystra Hrepps, og vestur frá Fossá að Stóru Laxá Flóamanna og Skeiða, og er engin önnur brúkun á þessum löndum.“

Í Þjórsárdal voru mörg skógarítök, flest í eigu Skálholtsstóls en nokkur í eigu einstakra jarða eða Hólastóls. Elstu heimildir þar að lútandi eru í máldaga Hrunakirkju sem talinn er frá 1331. Af skrá um skóga í Þjórsárdal frá síðari hluta 16. aldar má ráða að allmörg þessara ítaka hafi verið í dalnum austanverðum.

Jarðabók Árna og Páls er elsta skriflega heimild um Gnúpverjaafrétt. Greint er frá því að jarðir í sveitinni eigi afrétt „átölulaust og tollfrí um lángan aldur, á eyðilöndum þeim, sem liggja upp frá bygðinni í þessum hrepp, millum Þjóssár og Fossár“. Þessi lýsing og framangreind umfjöllun Jarðabókarinnar í tengslum við Þjórsárdal eru fyrstu lýsingarnar á landamerkjum afréttarins.

Á 19. öld kom upp ágreiningur milli annars vegar Flóa- og Skeiðamanna og hins vegar Gnúpverja sem varðaði kröfur og sjónarmið um sameignarhald á afréttum þessara aðila. Sættir tókust með Sandlækjarsamningi 1843, sem síðar var fylgt frekar eftir með reglum sem settar voru á fundi að Stóra-Núpi 17. júní 1850 og staðfestar með lítils háttar breytingum að Hjálmholti 10. júní 1851. Þess ber að geta að samkvæmt 5. gr. Sandlækjarsamningsins var slægjum í svonefndum Eysteinsvötnum ráðstafað til ábúandans í Skáldabúðum. Nýr samningur virðist hafa verið gerður að Stóra-Núpi 17. júní 1890 en um svipað leyti var farið að setja fjallskilareglugerðir.

Um mörk afréttarins er næst fjallað í sóknarlýsingu séra Guðmundar Vigfússonar, prests á Stóranúpi, frá 1841. Þar kemur fram að Gnúpverjaafréttur liggi fyrir innan Fossá, milli hennar og Þjórsár, og nái inn að Dalsá.

Í landamerkjabréfi Gnúpverjaafréttar, dags. 24. apríl 1890, er mörkum lýst þannig:

> Frá Þjórsá ræður Fossá að upptökum sínum norðaustanvert við Lambafell, þaðan er bein stefna í Öræfahnúk, þaðan hæst í Flóamanna-öldu, þaðan í toppinn á Arnarfelli, síðan ræður Þjórsá þar til Fossá kemur í hana fyrir neðan Búrfell.

Bréfið er þinglesið 2. júní 1890 og fært í landamerkjabók sýslumanns. Það er áritað um samþykki fyrirsvarsmanna afréttar Flóa og Skeiða.

Í 1. gr. fjárskilareglugjörðar fyrir hreppana milli Þjórsár og Hvítár (Ölfusár) í Árnessýslu, nr. 75/1895, er Gnúpverjaafréttur skilgreindur sem svæðið milli Fossár og Þjórsár. Þar segir jafnframt að um afréttarmörk fari að öðru leyti eftir landamerkjaskrám og fornri venju. Samhljóða ákvæði er að finna í reglugerðum um sama efni nr. 79/1902, 99/1916, 107/1934, 163/1953 og 380/1975 sem í gildi var til 1996.

Í fjallskilasamþykkt fyrir Árnessýslu austan vatna, nr. 408/1996, sem tók við af framangreindri fjallskilareglugerð, nr. 380/1975, og enn gildir, segir m.a. svo í 2. gr.:

> Afréttur Flóa- og Skeiðamanna afmarkast að vestan af áðurnefndri línu milli hans og Hrunamannaafréttar, en að austan ræður Fossá og síðan drög hennar og lína um Öræfahnjúk og Flóamannaöldu í hæstu gnípu Arnarfells. Afréttur Gnúpverja afmarkast að vestan af sömu línu, en af Þjórsá að austan. Að öðru leyti fara mörk afréttanna eftir landamerkjaskrám og fornri venju.

Lýsingar á landamerkjum Gnúpverjaafréttar er þannig að finna í misjafnlega ítarlegum heimildum frá 1709, 1841 og 1890. Ekkert í þeim stangast hins vegar á.

Að Gnúpverjaafrétti liggur afréttur Flóa- og Skeiðamanna til vestur, þar með talið núverandi landgræðslusvæði Skógræktar ríkisins í Þjórsárdal, land austan og norðan Þjórsár og Háöldukvíslar í Eyjafjarðarsveit, Ásahreppi og Holta- og Landsveit, og loks Hofsjökull til norðurs.

Landamerkjabréf Gnúpverjaafréttar er áritað um samþykki fyrirsvarsmanna afréttar Flóa- og Skeiðamanna. Við mat á þýðingu þeirrar lýsingar sem þar kemur fram er samt sem áður nauðsynlegt að kanna hvort efni hennar fær samrýmst öðrum gögnum um merki afréttarins og afréttar Flóa- og Skeiðamanna, sbr. umfjöllun í kafla 10.6 um afrétti og sönnunarkröfur óbyggðanefndar í því sambandi.

Mörk í Þjórsá og Háöldukvísl eru glögg frá náttúrunnar hendi og við þau miðað allt frá fyrstu heimildum um merki afréttarins. Háöldukvísl er meginupptökukvísl Þjórsár úr Hofsjökli og þegar hún mætir Fjórðungskvísl sameinast þær í Þjórsá. Þá verða mörk afréttarins við Hofsjökul ekki talin valda vafa.

Lýsing landamerkjabréfsins á vesturmörkum við Flóa- og Skeiðamannaafrétt er í samræmi við framangreindar lýsingar á vesturmörkum Gnúpverjaafréttar í eldri gögnum og fjallskilareglugerðum á tímabilinu 1895-1996, svo langt sem þær lýsingar ná. Auk þess er í reglugerðunum frá upphafi vísað að öðru leyti í landamerkjaskrár og forna venju. Núgildandi fjallskilareglugerð, nr. 408/1996, lýsir einnig vesturmörkum á sama hátt og landamerkjabréfið. Þá er í máli nr. 6/2000 komist að þeirri niðurstöðu að gögn um merki Flóa- og Skeiðamannaafréttar bendi ekki til annars en að mörkum afréttanna sé rétt lýst í umræddu landamerkjabréfi, dags. 24. apríl 1890.

Í kafla 6.11. er gerð ítarleg grein fyrir ráðstöfunum og nýtingu á vatnsréttindum, landi, jarðefnum og veiði á Gnúpverjaafrétti, þ.m.t. í Þjórsárdal, sem fram fór á 20. öld og vísast þangað um það efni.

Hér hefur að framan verið rakið hvernig Gnúpverjaafréttar er getið í skriflegum heimildum frá upphafi 18. aldar. Af þeim verður ráðið að um afrétt hafi þá verið að ræða án þess að inntak eignarréttinda í því sambandi sé skýrt, sbr. umjöllun í kafla 10.4.4.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf það fyrir Gnúpverjaafrétt sem áður er getið. Fyrirliggjandi gögn benda til þess að merkjum afréttarins sé þar

rétt lýst. Bréfið er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki svæðisins án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda.

Frá því að fyrstu heimildir greina hefur Gnúpverjaafréttur, þó að undanskildum Þjórsárdal, verið nýttur til sameiginlegrar sumarbeitar fyrir búpening. Þeim afnotum lauk þó endanlega á syðsta hluta afréttarins þegar hann var friðaður fyrir sauðfjárbeit árið 1938. Óbyggðanefnd telur lýsingu Landnámu ekki styðja þann skilning að Gnúpverjaafréttur, norðan Þjórsárdals, hafi legið innan upphaflegs landnáms í hreppnum.

Saga Þjórsárdals, og þar með syðsta hluta landsvæðis þessa, er nokkuð frábrugðin sögu afréttarins að öðru leyti. Telja verður að það svæði hafi legið innan upprunalegs landnáms í hreppnum. Fornleifarannsóknir hafa staðreynt forna byggð í Þjórsárdal en stærstur hluti hennar sýnist hafa farið í eyði árið 1104 og ekki byggst á ný. Þá er getið um skógarítök einstakra jarða á umræddu svæði í heimildum allt frá 1331. Undir lok 17. aldar virðist ekki lengur hafa verið unnt að nýta umrædd ítök og helst það nokkuð tímalega séð í hendur við endalok búsetu í Þjórsárdal. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns 1709 er afréttur sagður vera „á eyðilöndum þeim, sem liggja upp frá bygðinni í þessum hrepp, millum Þjóssár og Fossár“. Þar segir jafnframt að á afrétti þessum hafi að fornu fjórir bæir verið en þeir séu „af fallnir fyrir manna minni, þeirra feðra og föðurfeðra“. Fram á 20. öld virðist sá hluti Þjórsárdals, sem liggur austan Fossár, einvörðungu hafa verið nýttur til sameiginlegrar sumarbeitar fyrir búpening sem hluti af Gnúpverjaafrétti. Þeirri nýtingu lýkur árið 1938 þegar Þjórsárdalur er friðaður fyrir sauðfjárbeit.

Engin gögn liggja fyrir um það hvernig Gnúpverjahreppur og/eða einstakar jarðir í hreppnum eru komin að því landsvæði í Þjórsárdal sem hér er til umfjöllunar. Ekkert liggur fyrir um afmörkun eða yfirfærslu þeirra beinu eignarréttinda sem ótvírætt sýnist að stofnað hafi verið til á umræddu landsvæði í öndverðu. Samhengi eignarréttar og sögu liggur þannig ekki fyrir. Réttindi tengd þeim jörðum sem þarna kunna að hafa verið, eru því niður fallin.

Í máli þessu er ekki sýnt fram á annað en að réttur til Gnúpverjaafréttar hafi í öndverðu orðið til á þann veg að íbúar á landsvæði Gnúpverjahrepps hafi tekið afréttarlandið til sumarbeitar fyrir búpening og, ef til vill, annarrar takmarkaðrar notkunar. Verður ekki gerður greinarmunur á landi í Þjórsárdal, syðst á afréttinum, og öðru landi hvað það varðar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur sem sveitarstjórnum var falið að annast framkvæmd á.

Innan þeirra marka afréttarins, sem tilgreind eru 1890, hafa búfjáreigendur í Gnúpverjahreppi í gegnum tíðina haft hefðbundin afréttarnot undir umsjón hreppsins á sama hátt og gildir um samnotaafrétti almennt. Ekki verður annað séð en að það fyrirkomulag hafi verið ágreinings- og athugasemdalaust.

Kemur þá til skoðunar hvaða þýðingu ráðstafanir og nýting á vatnsréttindum, landi, jarðefnum og veiði á 20. öld hafi í málinu.

Samkvæmt því, sem að framan greinir, telur óbyggðanefnd að beinn eignarréttur jarðeigenda í Gnúpverjahreppi eða eftir atvikum Gnúpverjahrepps hafi ekki verið fyrir hendi frá öndverðu og að þau takmörkuðu not, sem sýnt hefur verið fram á að höfð hafi verið af landinu, þ.e. fyrst og fremst beitarafnot, geti ekki grundvallað eignarrétt byggðan á hefð eða öðrum þeim stofnunarháttum eignarréttinda sem grein hefur verið gerð fyrir hér að framan, sbr. kafla 10.3. Samningar og afsöl hreppsnefndar á vatnsréttindum ásamt fleiru til Titans h/f árið 1914, kaupsamningur sama aðila við Einar Benediktsson um Búrfell og Skeljafell í afréttinum árið 1916 eða afsal réttinda samkvæmt þeim samningi til Titans h/f árið 1923, fá ekki breytt þeirri eignarréttarlegu stöðu eða stöðu þeirra sem leiða rétt sinn frá afsalsgjöfum.

Í því sambandi ræður ekki úrslitum þótt gerningum þessum hafi verið þinglýst og réttindi Titans seinna orðið hluti af kaupum íslenska ríkisins á vatnsréttindum á stærra svæði enda gat ekki falist í þeim víðtækari eignarréttur afsalshafa til handa en sannanlega var á hendi afsalsgjafa. Verður ekki

talið að íslenska ríkið hafi með þeim kaupum viðurkennt beint eða óbeint eignarrétt hreppsins yfir afréttarlandinu. Hefur og komið fram að af hálfu ríkisvaldsins var þinglýsingu skjala um viðskipti þessi mótmælt við þinglýsingardómara á þeim grundvelli að vatnsréttindi á landsvæðum í óbyggðum, þar sem bændur eiga sumarbeit, væru almenningseign.

Jafnframt telur óbyggðanefnd að eignarréttur jarðeigenda í Gnúpverjahreppi eða Gnúpverjahrepps verði ekki byggður á aðild Gnúpverjahrepps að framsali og nýtingu jarðefna, fyrst og fremst vikurs. Sama máli gegnir um þá sem leiða rétt sinn frá þeim. Orðalag einstakra samninga getur engum úrslitum ráðið um tilvist og/eða viðurkenningu grunneignarréttinda sem skv. framangreindu eru ekki talin hafa verið fyrir hendi og ræður aðild ríkisins engum úrslitum í því efni. Er og ekki að finna í neinum tilvitnaðra samninga beina og skýra viðurkenningu íslenska ríkisins á tilvist slíkra réttinda heldur er aðild ríkisins nánast undantekningarlaust bundin fyrirvörum um meinta eignaraðild annarra samningsaðila að landi og jarðefnum. Þess utan fæst ekki séð að einstakir aðilar geti byggt rétt á mögulegri og óljósri viðurkenningu einstakra handhafa framkvæmdavalds. Þá er til þess að líta að upplýsingar og heimildir um raunverulega nýtingu efnisnáma í landi Gnúpverjaafréttar eru óljósar og ekki með þeim hætti, með tilliti til tíma, umráða og umfangs, að mögulegt sé að til takmarkaðra réttinda geti hafa stofnast á grundvelli hefðar. Þinglýsing samnings 1911 ræður engum úrslitum í þessu efni enda gat ekki falist í honum víðtækari réttur en sannanlega var á hendi hreppsfélagsins.

Gögn um nýtingu, ráðstöfun og arðtöku vegna veiði fyrir umræddu landi eru einnig án þýðingar við mat á þeim beinu eignarréttarlegu heimildum sem Gnúpverjahreppur og jarðeigendur í hreppnum krefjast sér til handa. Að frátaldri færslu í kassabók hreppsins frá 1912 varða umrædd gögn lögskipti eftir dóm Hæstaréttar Landmannaafrétt, H 1955 108, og gildistöku 5. gr. lax- og silungsveiðilaga, nr. 53/1957, þegar tekin voru af um það tvímæli að veiði í vötnum á afrétti tilheyrði búendum sem upprekstrarrétt ættu á afréttinn þó svo ekki lægi fyrir sönnun um eignarrétt að viðkomandi landsvæði. Allt frá gildistöku vatnalaga 1923 og til þessa tíma var að lögum nokkur réttaróvissa fyrir hendi varðandi veiðirétt afréttarhafa enda kveðið á um það í lögum að öllum væri veiði heimil á afréttum, almenningum og öðrum lendum utan eignarlanda sem engin gæti sannað „einstaklingsréttarheimild“ að, sbr. t.d. 2. mgr. 5. gr. lax- og silungsveiðilaga, nr. 112/1941, sem lögin frá 1957 leystu af hólmi, sbr. nú 5. gr. gildandi laga um sama efni, nr. 76/1970. Þá telur óbyggðanefnd óupplýst með hvaða heimild Gnúpverjahreppur hefur á síðari tímum talið sig bæran til þess að ráðstafa veiði í Fossá í Þjórsárdal, þ.e. fyrir því sama landi og hreppurinn seldi árið 1916. Það atriði kemur þó ekki til frekari skoðunar í þessu sambandi enda engar kröfur gerðar vegna þess af hálfu Gnúpverjahrepps eða jarðeigenda í sveitarfélaginu.

Við sölu Búrfells- og Skeljafellssvæðisins 1916 áskilur Gnúpverjahreppur sér „rjett til uppreksturs og afrjettarnotkunar á hinni seldu landsspildu endurgjaldslaust svo lengi sem það kemur ekki í bága við starfrækslu kaupanda eða þeirra, sem hann framselur rjett sinn á landinu“. Ljóst er að slík nýting hefur ekki farið fram á því landi a.m.k. frá friðun svæðisins 1938 og myndi vera ósamrýmanleg núverandi starfrækslu á svæðinu auk þess sem um hana er ekki gerð krafa í málinu. Engin afréttarnot í formi beitarréttar eru því lengur fyrir hendi á því svæði sem að öðru leyti verður nánar fjallað um í 12. kafla úrskurðarins.

Ljóst er að einstakir hlutar þess svæðis, sem hér hefur verið fjallað um, eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitarsvæði taka þó breytingum auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Land það sem hér er til umfjöllunar verður því talinn falla undir skilgreininguna „landsvæði ... sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1aga gr. laga nr. 58/1998, að frátöldu landi því sem selt var 1916, og telst því allt afréttur í skilningi tilvitnaðrar lagagreinar. Engin gögn liggja fyrir um að landsvæði þetta hafi að öðru leyti mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Af hálfu Gnúpverjahrepps og eigenda jarða í hreppnum hefur því ekki verið sannað að sá hluti Gnúpverjaafréttar, sem hér er til úrlausnar, sé eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með

öðrum hætti. Eins og notkun afréttarlandsins hefur verið háttað, hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um þjóðlendu að ræða. Á sömu forsendum verður talið að Búrfells- og Skeljafellssvæðið, sem selt var undan afréttinum með kaupsamningi, dags. 28. júlí 1916, hafi þá verið utan eignarlanda og að minnsta kosti fram til ársins 1965. Eignarréttarleg staða þess á síðari tíma er hins vegar til frekari umfjöllunar í kafla 12. um Landsvirkjun.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í kafla 10.6., að Gnúpverjaafréttur svo sem hann er afmarkaður hér á eftir teljist þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Frá þeim stað þar sem Rauðá kemur í Fossá eftir Fossá að upptökum hennar norðaustanvert við Lambafell, þaðan er bein stefna í Öræfahnúk, þaðan hæst í Flóamanna-öldu, þaðan að jaðri Hofsjökuls í stefnu á toppinn á Arnarfelli hinu mikla og með fram jökuljaðrinum þar til kemur að Háöldukvísl. Hinni síðastnefndu er fylgt í Þjórsá. Síðan er Þjórsánni fylgt þar til kemur neðan við graslendi Sandafells. Þaðan er tekin bein lína yfir að Rauðá við Sandafell (Rauðárgljúfur) og síðan Rauðá í Fossá svo sem áður sagði.

Um mörk afréttarins að því leyti sem hann liggur að Hofsjökli er það að segja að óbyggðanefnd telur að ákvarða þurfi þau til frambúðar, sbr. b-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Ljóst er að jaðrar jökla taka breytingum, ýmist ganga fram eða hopa. Með hliðsjón af því að hér er um einhliða ákvörðun afréttarmarka að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands telur óbyggðanefnd þó fullnægjandi að miða við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna. Ekki verður séð að frekari rannsókn á þessu atriði hafi hagnýta þýðingu í þessu sambandi enda er eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðast af gróðurfari og hefur ekki þýðingu í öðru sambandi. Álitaefnið horfir þó að sjálfsögðu öðruvísi við þegar um eignarland er að ræða.

Sama landsvæði er afréttur Gnúpverjahrepps í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttinn og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

Eftirtaldir hlutar þess svæðis sem hér hefur verið lýst þjóðlenda og afréttur Gnúpverjahrepps eru háðir sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. einnig auglýsingu nr. 507/1987 og nánari skilgreiningu í náttúruminjaskrá: „Friðland í Þjórsáverum“, og „Þjórsárdalur, Gjáin og fossar í Fossá“.

11.13. Landgræðslusvæði Skógræktar ríkisins í Þjórsárdal

Í máli nr. 6/2000 er fjallað um afrétt Flóa- og Skeiðamanna. Þar er þó ekki til úrlausnar eignarréttarleg staða þess lands í Þjórsárdal sem áður taldist til afréttarins en hreppsnefndir sjö hreppa í Flóa og á Skeiðum afsöluðu til Skógræktar ríkisins 1938 í skiptum fyrir land Skriðufells ofan afréttargirðingar. Í makaskiptasamningnum sem er ódagsettur en móttekinn til þinglýsingar 31. ágúst 1938 og þinglýst 30. júní 1939, er ofanverðum vesturmörkum „afréttarlanda“ hreppanna í Þjórsárdal lýst þannig að um sé að ræða „allt land austan girðingar þeirrar, sem liggur úr kletti við Sandá norðan Háholtsskógar norður fyrir Reykholt austan Rauðukamba inn með Fossá að Háafossi ...“

Hér verður fjallað um landsvæði það í Þjórsárdal sem kom í hlut Skógræktar ríkisins í framangreindum makaskiptum 1938.

Kröfulína íslenska ríkisins gerir ráð fyrir að landsvæði þetta sé að öllu leyti þjóðlenda, sjá nánar í kafla 3.11. Ótvírætt sé af orðalagi makaskiptaafsals Skógræktar ríkisins að um sölu á afréttarlandi hafi verið að ræða. Heimildir um almenningsskóga á þessu landsvæði séu því einnig til stuðnings að landið sé ekki undirorpið beinum eignarrétti. Heimildir um byggð í Þjórsárdal bendi til þess að landsvæði þetta hafi verið numið í öndverðu en beinn eignarréttur hafi fallið niður eftir að viðkomandi jarðir féllu úr byggð og urðu eigendalausar. Af hálfu ríkisins, sem jafnframt fer með forsvar

og aðild vegna Skógræktarinnar, er viðurkenndur „réttur Skógræktar ríkisins til uppgræðslu svæðisins“. Engar aðrar kröfur eru gerðar vegna þessa landsvæðis.

Í máli nr. 6/2000 er samhengis vegna fjallað um afrétt Flóa Skeiðamanna, eins og hann var afmarkaður allt fram til umræddra makaskipta á árinu 1938, að því marki sem saga Þjórsárdals er samofin sögu afréttarins að öðru leyti. Óhjákvæmilegt er þó að rekja hér helstu staðreyndir og ályktanir um eignarréttarlega stöðu svæðisins fram til makaskiptanna 1938.

Skriflegar heimildir og rannsóknir á sviði fornleifafræði benda til að byggð hafi verið að fornu í Þjórsárdal og þar norður af. Hér er m.a. um að ræða það svæði sem afsalað var Skógrækt ríkisins 1938 og jaðra þess. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns eru þannig talin upp nöfn átta bæja sem virðast hafa verið í Þjórsárdal, vestan Fossár, fyrr á öldum. Fornleifarannsóknir styðja þetta og benda jafnvel til að þeir hafi verið fleiri. Ber hér sérstaklega að geta Sandártungu sem mest hefur verið rannsökuð. Talið er að byggð í Þjórsárdal hafi að mestu lagst niður í kjölfar Heklugoss 1104. Þó mun jörðin Sandártunga ekki hafa farið endanlega í eyði fyrr en eftir Heklugosið 1693.

Í Þjórsárdal voru mörg skógarítök, flest í eigu Skálholtsstóls en nokkur í eigu einstakra jarða. Eru elstu heimildir hér að lútandi í máldaga Hrunakirkju sem talinn er frá 1331. Þá eru til skrár sama efnis frá síðari hluta 16. aldar og byrjun þeirrar 17.

Frá því fyrstu áreiðanlegu heimildir greina hefur afréttur Flóa- og Skeiðamanna, að undanskildum Þjórsárdal, verið nýttur til sameiginlegrar sumarbeitar fyrir búpening.

Saga Þjórsárdals, svæðisins milli Fossár og Skriðufellslands, er nokkuð frábrugðin sögu afréttarins að öðru leyti. Telja verður að það hafi legið innan upprunalegs landnáms, a.m.k. syðri hlutinn. Fornleifarannsóknir hafa staðreynt forna byggð í Þjórsárdal en stærstur hluti hennar sýnist hafa farið í eyði árið 1104 og ekki byggst á ný. Frá því eru þó undantekningar, sbr. jörðina Sandártungu sem ekki fer endanlega í eyði fyrr en 1693. Þá er getið um skógarítök einstakra jarða á umræddu svæði í heimildum allt frá 1331. Undir lok 17. aldar virðist ekki lengur hafa verið unnt að nýta umrædd ítök og helst það nokkuð, tímalega séð, í hendur við endalok búsetu á þessu landsvæði. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns 1709 er svæðið frá Fossá að Stóru-Laxá sagt „almennings afrjettur“ Flóamanna og Skeiða, og „engin önnur brúkun á þessum löndum“. Í Jarðabókinni greinir einnig frá því að skógar fram af Eystra hrepp séu kallaðir Almenningur, og að þangað sæki Hreppa-, Skeiða- og Flóamenn. Eftir þennan tíma og fram á 20. öld virðist Þjórsárdalur einvörðungu hafa verið nýttur til sameiginlegrar sumarbeitar fyrir búpening sem hluti af afrétti Flóa- og Skeiðamanna. Beitarnotum lýkur árið 1912 þegar reist er afréttargirðing frá Fossá yfir að Stóru-Laxá.

Landgræðslusvæði Skógræktar ríkisins í Þjórsárdal liggur á milli syðsta hluta Gnúpverjaafréttar, þ.e. Búrfells- og Skeljafellssvæðisins, og jarðarinnar Skriðufells. Þjórsá afmarkar svæðið til suðurs og norðan við það er afréttur Flóa- og Skeiðamanna.

Í kafla 11.12. hér að framan, sbr. einnig mál nr. 6/2000, er komist að þeirri niðurstöðu að merki Gnúpverjaafréttar og Flóa- og Skeiðamannaafréttar séu í Fossá. Þá er í kafla 11.10., sbr. einnig mál nr. 6/2000, komist að þeirri niðurstöðu að merkjum Skriðufells og afréttar Flóa- og Skeiðamanna sé rétt lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar, dags. 1. mars 1890 og þingl. 2. júní 1890. Norðurmörk eru með fram afréttargirðingu þeirri sem tilgreind er við sölu landsins 1938 og suðurmörk í Þjórsá eru glögg frá náttúrunnar hendi. Samkvæmt þessu eru merki landgræðslusvæðis Skógræktar ríkisins nánar tiltekið með eftirfarandi hætti: Með fram girðingu þeirri sem liggur úr kletti við Sandá norðan Háholtsskógar norður fyrir Reykholt austan Rauðukamba inn með Fossá að Háafossi. Þaðan suður eftir Fossá og síðan Þjórsá þar til kemur að Sandvikinu fyrir vestan Kolviðarhól. Þaðan sjónhending í hellustein austan undir Dímon og síðan Sandá að framangreindri girðingu.

Engin gögn liggja fyrir um það hvernig jarðir og/eða sveitarfélög í Flóa og á Skeiðum eru komin að því landsvæði í Þjórsárdal sem hér er til umfjöllunar. Ekkert liggur því fyrir um afmörkun eða yfirfærslu þeirra beinu eignarréttinda sem ótvírætt sýnist að stofnað hafi verið til á umræddu landsvæði í öndverðu.

Svo sem ítarlega er rakið í máli nr. 6/2000 hefur ekki verið sýnt fram á annað en að réttur til afréttar Flóa- og Skeiðamanna hafi orðið til á þann veg, að íbúar á landsvæði framangreindra hreppa í Flóa og á Skeiðum hafi tekið afréttarlandið til sumarbeitar fyrir búpening og, ef til vill, annarrar takmarkaðrar notkunar. Verður ekki gerður greinarmunur á landi í Þjórsárdal og öðru landi hvað þá niðurstöðu varðar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur sem sveitarstjórnum var falið að annast framkvæmd á. Hafa búfjáreigendur í Flóa og á Skeiðum haft hefðbundin afréttarnot, undir umsjón hreppanna og síðar Afréttarmálafélagsins, á sama hátt og gildir um samnotaafrétti almennt. Ekki verður annað séð en að það fyrirkomulag hafi verið ágreinings- og athugasemdalaust.

Svo sem rakið er með ítarlegum hætti í kafla 6.11., 6.12. og 11.12. og að sínu leyti í máli nr. 6/2000 áttu sér stað á fyrstu áratugum síðustu aldar ákveðnar ráðstafanir, fyrst og fremst á vatnsréttindum, landi og jarðefnum en engin gögn liggja hins vegar fyrir um nýtingu Flóa og Skeiðamanna á veiði á og fyrir því landi sem hér er sérstaklega til skoðunar.

Óbyggðanefnd telur að beinn eignarréttur jarðeigenda í Flóa- og á Skeiðum eða þeirra hreppsfélaga sem Skógrækt ríkisins leiðir rétt sinn yfir umræddu landsvæði frá hafi ekki verið fyrir hendi frá öndverðu og að þau takmörkuðu not sem sýnt hefur verið fram á að höfð hafi verið af landinu, þ.e. fyrst og fremst beitarafnot, geti ekki grundvallað eignarrétt byggðan á hefð eða öðrum þeim stofnunarháttum eignarréttinda sem grein hefur verið gerð fyrir hér að framan, sbr. kafla 10.3. Samningar og afsöl hreppsnefndar á vatnsréttindum og landi til Titans h/f árið 1914, samningur um námuvinnslu frá 1911 og afsal á umrædds afréttarlands í Þjórsárdal árið 1938 fá ekki breytt þeirri eignarréttarlegu stöðu eða stöðu þeirra sem leiða rétt sinn frá afsalsgjöfum.

Í því sambandi ræður ekki úrslitum þótt gerningum þessum hafi verið þinglýst og réttindi Titans seinna orðið hluti af kaupum íslenska ríkisins á vatnsréttindum á stærra svæði enda gat ekki falist í þeim víðtækari eignarréttur afsalshafa til handa en sannanlega var á hendi afsalsgjafa. Verður ekki talið að íslenska ríkið hafi með þeim kaupum viðurkennt beint eða óbeint eignarrétt hreppanna yfir afréttarlandinu. Hefur og komið fram að af hálfu ríkisvaldsins var þinglýsingu skjala um viðskipti þessi mótmælt við þinglýsingardómara á þeim grundvelli að vatnsréttindi á landsvæðum í óbyggðum þar sem bændur eiga sumarbeit, væru almenningseign.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því ótvírætt sú, sbr. og forsendur máls nr. 6/2000, að ósannað sé að á árinu 1938 hafi sveitarfélög í Flóa og á Skeiðum eða jarðeigendur í þeim sveitarfélögum verið beinir eigendur þess lands í Þjórsárdal sem hér til umfjöllunar og afsalað var Skógrækt ríkisins það ár. Þvert á móti hafi verið um samnotaafrétt viðkomandi aðila að ræða.

Kemur þá til skoðunar hverja þýðingu athugasemdalaus þinglýsing afsalsins, 30. júní 1939, og síðari ráðstafanir og nýting Skógræktar ríkisins, ríkisins sjálfs og/eða annarra aðila á landinu og náttúrugæðum þess frá þeim tíma hafa fyrir eignarréttarlega stöðu þess.

Hvaða athugasemdalausa þinglýsingu makaskiptaafsalsins varðar þá er það niðurstaða óbyggðanefndar, með hliðsjón af fyrri nýtingu og eignarréttarlegri stöðu landsins, að afsalið fái ekki grundvallað beinan eignarrétt yfir landsvæðinu. Í því sambandi ræður ekki úrslitum þótt afsalinu hafi verið þinglýst án athugasemda enda gat ekki falist í því víðtækari eignarréttur afsalshafa til handa en sannanlega var á hendi afsalsgjafa. Er og sérstaklega tekið fram í afsalinu að um „afréttarlönd“ innan tilgreindra marka sé að ræða.

Þess utan telur óbyggðanefnd allan vafa leika á því að umrædd sveitarfélög í Flóa- og á Skeiðum hafi, sem sveitarfélög/lögpersóna, verið til þess bær að ráðstafa réttindum þeim sem fyrir hendi eru á samnotaafrétti. Svo sem nánar er rakið hér að framan sbr. og í máli nr. 6/2000 brestur alla sönnun fyrir því að viðkomandi sveitarfélög séu komin að umræddu landi fyrir kaup eða sambærileg aðilaskipti heldur sé þvert á móti um það að ræða að rétturinn til afréttarins hafi eftir atvikum orðið til með því að íbúar/jarðeigendur á viðkomandi landsvæði hafa tekið viðkomandi landsvæði, til sumarbeitar fyrir búpening og eftir atvikum annarra takmarkaðra nota, sbr. og nánari

umfjöllun í kafla 10.4.4. Þau takmörkuðu réttindi sem um er að ræða í formi afréttareignar viðkomandi aðila voru þannig formlega séð ekki á hendi viðkomandi sveitarfélaga hvað sem líður stjórnsýslulegu hlutverki þeirra varðandi afnot og nýtingu afréttarins. Alla sönnun brestur því fyrir því að Skógrækt ríkisins hafi við makaskiptin 1938 öðlast nokkur réttindi á umræddu landsvæði í Þjórsárdal.

Undir rekstri málsins freistaði óbyggðanefnd þess, sbr. og rannsóknarskylda nefndarinnar skv. 4. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, að afla gagna um það með hvaða hætti nýtingu svæðisins hefur verið háttað á umráðatíma Skógræktar ríkisins eða frá árinu 1938.

Kemur þá í fyrsta lagi til skoðunar aðild Skógræktarinnar að samningum um vikurnám en þar er nánar tiltekið um að ræða aðild að tveimur samningum frá árunum 1956 og 1965. Skógrækt ríkisins sýnist ekki hafa átt beina aðild að öðrum samningum um vikurnám en ekki er að fullu ljóst hvort og þá að hvaða marki síðari samningum um vikurnám á svæðinu, sem ríkið stóð að og nánari grein er gerð fyrir í kafla 6.11 og að sínu leyti í máli 6/2000, hefur verið ætlað að ná til þessa landsvæðis.

Í öðru lagi var það upplýst að gefnu tilefni og í samræmi við eftirgrennslan óbyggðanefndar að á árunum 1948-1980 hefði nokkuð verið plantað og sáð af lúpínu á svæðinu, í takmörkuðum mæli þó. Þá var upplýst um uppgræðslusamning Skógræktarinnar, Landgræðslunnar, Vegagerðar ríkisins, Landsvirkjunar og Gnúpverjahrepps frá árinu 1983, sem ekki hefði þó verið staðið við að fullu. Loks hefur verið gerður leigusamningur, dags. 13. desember 2000, milli Skógræktarinnar og Skógarsjóðsins um uppgræðslu á svæðinu en ekki mun vera byrjað að vinna eftir þeim samningi.

Í þriðja lagi var það upplýst að ekki væri til þess vitað að sérstaklega hefðu verið greidd fasteignagjöld af umræddu svæði en af hálfu forsvarsmanna Skógræktarinnar væri litið svo á að líklega hefði verið „skipt á sléttu 1938“ og umrætt land í Þjórsárdal þá komið í stað fjalllendis Skriðufells.

Í fjórða lagi hafa verið lagðir fram í málinu samningar um ráðstöfun veiði í Fossá, með aðild Skógræktar ríkisins sem leigusala. Eru þau skriflegu gögn sem varða aðild Skógræktarinnar að slíkri ráðstöfun veiði frá árinu 1960 og síðar.

Í fimmta lagi gerðu Skógrækt ríkisins og Landsvirkjun með sér samning um að Landsvirkjun greiddi Skógrækt ríkisins bætur vegna lagningar Búrfellslínu 3A í gegnum land Skógræktarinnar í Skriðufelli í Þjórsárdal.

Í sjötta lagi er svo um að ræða sundlaug sem Landsvirkjun reisti í landi Skógræktarinnar og nánar er fjallað um í kafla 12.4.8.

Óbyggðanefnd telur ekki að af samningum þessum eða þeirri nýtingu, sem fram hefur farið á grundvelli þeirra allt frá árinu 1938, verði neinar ályktanir dregnar um eignarréttindi Skógræktar ríkisins, ríkisins og eða annarra aðila. Þá er til þess að líta að upplýsingar og heimildir um raunverulega nýtingu efnisnáma, uppgræðslu og ræktun á umræddu landsvæði eru óljósar og ekki með þeim hætti, hvorki með tilliti til tíma, umráða né umfangs að mögulegt sé að til réttinda geti hafa stofnast á grundvelli hefðar á umráðatíma Skógræktarinnar. Gögn um nýtingu og ráðstöfun veiði fyrir umræddu landi eru og án þýðingar við mat á beinum eignarrétti að svæðinu.

Að sama skapi er „viðurkenning ríkisins á rétti Skógræktar ríkisins til uppgræðslu svæðisins“ án þýðingar fyrir úrlausn máls þessa enda hvorki um að ræða réttindi þau sem skv. hefðbundnum skilningi teljast til afréttareignar né réttindi þau sem varin eru af c- lið, 7. gr. laga nr. 58/1998. Af hálfu annarra aðila hafa engar kröfur verið gerðar vegna landsvæðis þessa. Er þá til þess að líta að landið hefur ekki verið nýtt sem afréttur frá fyrrnefndum makaskiptum 1938, sbr. og friðun Þjórsárdals það sama ár. Engin gögn eða heimildir liggja og fyrir um nýtingu eða tilkall Flóa- og Skeiðamanna til veiði í vötnum fyrir og á landsvæði þessu og réttarstaða þar að lútandi raunar óljós allt til lögtöku lax- og silungsveiðilaga, nr. 53/1957, sbr. og dómur Hæstaréttar í landmannaafréttarmálinu, 1955/108. Óbyggðanefnd telur í ljósi þessa að ekki fáist séð að á fyrir hendi séu nein þau réttindi sem tilgreind eru í b- og c-liðum 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land það sem til umfjöllunar er í kafla þessum og auðkennt hefur verið sem Landgræðslusvæði Skógræktar ríkisins í Þjórsárdal teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998.

Eftirtaldir hlutar þess svæðis sem hér hefur verið lýst þjóðlenda eru háðir sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. nánari skilgreiningu í náttúruminjaskrá: „Þjórsárdalur, Gjáin og fossar í Fossá“.

12. LANDSVIRKJUN

Í eftirfarandi kafla verður fyrst gerð grein fyrir þeim einkaréttarlegu samningum og heimildum sem Landsvirkjun hefur átt aðild að með beinum eða óbeinum hætti, fyrirtækið byggir kröfur sínar á og þýðingu hafa fyrir mat á réttarstöðu þess á þessu svæði. Þá verður gerð grein fyrir þeirri löggjöf sem á hverjum tíma hefur tekið til starfsemi og réttinda Landsvirkjunar og fyrirtækið vísar til um réttindi sín. Að því búnu verður grein gerð fyrir hinum almenna þætti í niðurstöðum óbyggðanefndar og loks ákvörðuð sérstaklega réttarstaða fyrirtækisins á því svæði sem mál þetta tekur til.

12.1. Einkaréttarlegar heimildir

Hér koma til skoðunar þau réttindi sem afhent hafa verið Landsvirkjun á grundvelli sameignarsamninga eigenda fyrirtækisins og þeirra samninga sem þar búa að baki. Þá verður gerð grein fyrir þeim samningum sem fyrirtækið hefur gert um greiðslu bóta og/eða annars konar innlausn réttinda í víðtækri merkingu. Fyrir ályktunum og niðurstöðum óbyggðanefndar um þýðingu þeirra er síðan grein gerð í kafla 12.4.1.

12.1.1. Vatnsréttinda- og landsölusamningar

Í byrjun 20. aldar var mikið um sölu á vatns- og landsréttindum á Suðurlandi. Voru þá m.a. seld þau vatnsréttindi sem Gnúpverjahreppur, Skeiðahreppur og hrepparnir í Flóa, töldu sig eiga á afréttum sínum auk þess sem seldur var hluti af afrétti Gnúpverja, m.a. Búrfell og Skeljafell eins og fyrr hefur verið rakið.

12.1.1.1. Sala Gnúpverjahrepps á vatnsréttindum í Gljúfurleitafossi, Tröllkonufossi og Þjófafossi í Þjórsá; Háafossi og Hjálparfossi í Fossá og Geldingaárfossi í Geldingaá

Um sölu þessara réttinda er ítarlega fjallað í kafla 6.11. og vísast þangað.

12.1.1.2. Sala á eignarhlut Flóa- og Skeiðamanna í Háafossi og Hjálparfossi

Á fundi sem haldinn var að Húsatóptum 6. janúar 1909 var Guðmundi Lýðssyni bónda á Fjalli veitt umboð af hreppsnefndinni í Skeiðahreppi. Segir svo í umboðinu:

> Hreppsnefndin í Skeiðahreppi gjörir kunnugt: að hún með þessu skjali felur herra Guðmundi Lýðssyni bónda á Fjalli á Skeiðum að sjá um og gjöra samninga um leigu eða sölu á þeim helmingi af Hávafossi og Hjálparfossi báðum liggjandi í Fossá, er Skeiðahreppur á móts við Gnúpverjahrepp að hálfu leyti.
>
> Jafnframt veitist nefndum Guðmundi Lýðssyni heimild til að selja eða leigja 100 faðma landræmu 600 faðma fyrir ofan Hávafoss og 400 faðma fyrir neðan fossinn og 100 faðma á breidd þar með talinn árbotninn á jafnlöngu svæði.
>
> Ennfremur má Guðmundur Lýðsson leigja eður selja landræmu við Hjálparfoss 1000 faðma á lengd 500 faðma fyrir ofan fossinn og 500 faðma fyrir neðan fossinn, þar með talinn árbotninn á jafn löngu-

svæði. Sömuleiðis skal herra Guðmundi Lýðssyni falið að fá samþykki sýslunefndarinnar í Árnessýslu ef um sölu eður leigu á áður nefndum fossum er að ræða og skal allt sem hann gerir í þessu efni hvort heldur er um undirskrift afsals að ræða eða árlega leiguupphæð vera jafngilt og öll hreppsnefndin hefði undirskrifað það. Umboð þetta má Guðmundur Lýðsson fela öðrum. Lægsta leiga eftir áðurtalin lönd má eigi vera undir 150 - eitthundrað og fimmtíu krónum á ári meðan leigutaki notar fossana. En ef um sölu verður að ræða þá má söluverð eigi vera undir 3000 - þrjú þúsund krónum sem greiðist við undirskrift afsals á ofangreindum eignum.

Umboð þetta var innritað til þinglýsingar 24. júlí 1909. Guðmundur Lýðsson framseldi umboð þetta þann 25. febrúar 1909 til Gests Einarssonar og jafnframt samþykkti sýslunefnd Árnessýslu, á sýslunefndarfundi sem haldinn var dagana 26.-30. apríl 1909, beiðni Skeiðahrepps um að selja eða leigja fossana. Gestur Einarsson framseldi síðan umboð sitt þann 24. febrúar 1911 til Þorleifs Guðmundssonar sem aftur framseldi það 29. janúar 1914 til Sturlu Jónssonar.

Þann 23. febrúar 1914 var gerður kaupsamningur[1] þar sem Sturla Jónsson seldi í umboði Skeiðahrepps a/s Titan eignarhlut Flóa- og Skeiðamannaafréttar í Háafossi (Hávafossi) og Hjálparfossi. Samkvæmt samningnum er hið selda:

a. Eignarhluti seljanda í Hávafossi í Fossá (helmingur af fossinum) ásamt öllu vatni og árfarvegi 600 – sex hundruð – faðma upp ána frá fossinum og 400 – fjögur hundruð – faðma niður ána frá fossinum svo og með 100 – eitt hundrað – faðma breiðri landspildu af landi hreppsins (að árfarvegshluta hreppsins meðtöldum) og sé landræma þessi 1000 – eitt þúsund faðmar á lengd meðfram ánni og nái 600 – sex hundruð – faðma upp fyrir fossinn og 400 – fjögur hundruð – faðma niður fyrir hann.
b. Eignarhluti seljanda í Hjálparfossi í Fossá (helmingur af fossinum) ásamt öllu vatni og árfarvegi 500 – fimm hundruð – faðma upp ána frá fossinum svo og með eitt hundrað faðma breiðri landspildu af landi hreppsins (að árfarvegshluta hreppsins meðtöldum) og sje landræma þessi 1000 – eitt þúsund – faðmar á lengd með fram ánni og nái 500 – fimm hundruð – faðma upp fyrir fossinn og 500 – fimm hundruð – faðma niður fyrir hann.

Kaupverðið var 3.000,00 kr. og samningurinn var innritaður til þinglesturs þann 18. maí 1914. Ekki var gerð athugasemd við þinglýsinguna af hálfu þinglýsingardómara um vanheimild.

Fulltrúar annarra hreppa, sem telja til réttinda yfir afrétti Flóa- og Skeiðamanna, komu ekki að þessari sölu. Samkvæmt þinglýstum kvittunum hafa hrepparnir þó skipt söluandvirði jafnt á milli.[2]

12.1.1.3. Sala Gnúpverjahrepps á Búrfelli og Skeljafelli með umhverfi til Einars Benediktssonar, þann 28. júlí 1916

Um sölu þessara réttinda er ítarlega fjallað í kafla 6.11. og vísast þangað.

12.1.1.4. Sala Ásahrepps, Holtahrepps og Landmannahrepps á vatnsréttindum í Þjórsá[3]

Óbyggðanefnd telur óhjákvæmilegt að gera nánari grein fyrir efni þeirra samninga, sem gerðir voru af annars vegar Landmönnum, Ásamönnum Holtamönnum og hins vegar a/s Titan, um lands- og vatnsréttindi í Þjórsá og aðliggjandi vatnsföllum að austanverðu eða til móts við Gnúpverjaafrétt.

Landmannahreppur seldi í febrúar 1914 a/s Titan eignarhluta sinn í Tröllkonufossi og Þjófafossi

1 Skjal 212.
2 Um þessi atriði er nánar fjallað í máli 6/2000.
3 Skjal nr. 130.

með milligöngu Þorleifs Guðmundssonar og Sturlu Jónssonar. Sumarið 1916 seldi svo Eyjólfur Guðmundsson, eftir umboði hreppsnefndar Landmannahrepps, Einar Benediktssyni allt vatnsafl í Þjórsá á Landmannaafrétti ásamt notkunarrétti. Einar afsalaði þeim réttindum til a/s Titans í febrúar 1919. Hinn 30. apríl 1916 seldi Eyjólfur f.h. hreppsins Einari öll réttindi yfir vatnsafli og vatnsaflsnotkun í Tungnaá í Landmannaafrétti. Einar afsalaði svo þeim réttindum í hendur a/s Titans hinn 31. október 1917.

Hinn 5. ágúst 1916 seldi Ásahreppur Einari Benediktssyni vatnsaflsréttindi hreppsins í Tungnaá í Holtamannahreppi. Þeim vatnsréttindum var afsalað til a/s Titans í janúar 1918. Ásahreppur seldi svo a/s Titan þann 26. janúar 1918 eignarhlut sinn, þ.e. helming, í Gljúfurleitafossi. Einnig seldi Ásahreppur a/s Titan allan rétt til vatns og vatnsafls í Köldukvísl til að stífla Þórisvatn og nota það sem vatnsgeymi og til að leiða Köldukvísl úr farvegi sínum eftir því sem þörf krefði. Formlegt afsal fyrir þessum kaupum var gert 13. júní 1921 þó kaupin hafi verið gerð í nóvember 1921.

Holtahreppur seldi svo Einari Benediktssyni og a/s Titan þann 10. júli 1916 öll þau réttindi sem hreppurinn átti eða hafði heimild til á Holtamanna- og Landmannaafréttum.

12.1.1.5. Kaup Landbúnaðarráðuneytisins á réttindum a/s Titans

Þann 8. júní 1951 var undirritaður kaupsamningur[1] milli landbúnaðarráðuneytisins og a/s Titan þar sem þau réttindi, sem rakin hafa verið hér að framan, voru ásamt fleiri eignum, seld landbúnaðarráðuneytinu og var kaupsamningurinn síðan áritaður um afsal til landbúnaðarráðuneytisins f.h. íslenska ríkisins af skilanefnd a/s Titans þann 16. janúar 1952 og var samningurinn móttekinn til þinglýsingar þann 29. janúar 1952.

Í samningi þessum segir:

> Islands landbrugsminister på den ene side og aktieselsksbet Titan med værneting i Reykjavik på den anden side har indgået sådan kontrakt:
>
> A/S Titan overdragar herved til den islandske stat alle vandrettigheder, som selskabet ejer i Þjórsá og bifloder og söer samt alle de rettigheder til afbenyttelse af jord, som, selskabet har erhvervet; i forbindelse med vandrettighederne og til brug i forbindelse med forventede elektriske anlæg, desuden sælger selskabet landbrugsministeriet gården Þjótandi l Villingaholtssogn.
>
> De rettigheder, som ifölge ovenskrevne bliver solgt, har selskabet erhvervet ved de nedenfor nævnte tinglæste dokumenter:
>
> [Hér er síðan sleppt úr skjölum nr. 1 - 24 sem varða ekki það svæði sem hér er til umfjöllunar.]
>
> - 25. Sköde, dateret d. 15. juli 1914, angående Háifoss og Hjálparfoss í Fossá (Skeiðarhreppurs andel).
>
> - 26. Sköde, dateret d. 15. juli 1914, angående Gljúfurleitarfoss, Tröllkonufoss og Þjófafoss í Þjórsá, Háifoss og Hjálparfoss í Fossá og Geldingaárfoss í Geldingaá (Gnúpverjahreppurs andel).
>
> - 27. Sköde, dateret d. 2. september 1923, angående, Búrfell og Skeljafell í Gnúpverjahreppsafréttur.
>
> [Hér er síðan sleppt úr skjölum nr. 28 - 35 sem varða ekki það svæði sem hér er til umfjöllunar.]

1 Skjal nr. 75.

Disse dokumenter har köberen gjort sig bekendt med og ejendommene sælges med de rettigheder, som deri nævnes, således påtager köberen sig samtidig de forpligtelser som nævnte ejendomsrettigheder pålægger ejeren.

Síðan komu í samningi þessum ákvæði um kaupverð og greiðslufyrirkomulag.

12.1.2. Sameignarsamningar um Landsvirkjun

Þann 1. júlí 1965 var undirritaður samningur milli borgarstjórnar Reykjavíkur og ríkisstjórnar Íslands um Landsvirkjun.[1] Þar segir í 2. gr.:

Samningsaðilar leggja fram til stofnunar fyrirtækisins:

A. Ríkissjóður:
1. Eignarhluta sinn í Sogsvirkjuninni.
2. Vatnsréttindi þau, sem ríkissjóður á í Soginu, ásamt lóðum, sem til þarf vegna mannvirkja, sem þegar eru fyrir hendi, eða síðar kunna að verða reist, til þess að hagnýta allt vatnafl Sogsins, ásamt nauðsynlegum miðlunarvirkjum.
3. Vatnaréttindi vegna 210 MW virkjunar í Þjórsá við Búrfell, ásamt landi, sem til þarf vegna virkjunarinnar og réttindi til nauðsynlegra aðgerða ofar í ánni, vegna þessarar virkjunar.
4. Öll gögn varðandi undirbúning virkjunar við Búrfell, fram að 1. júlí '65, ásamt öllun mannvirkjum og framkvæmdum þar að lútandi.

Í 5. tölulið A-liðar var síðan fjallað um þær peningagreiðslur sem ríkisjóður lagði fyrirtækinu til og í B-lið 2. gr. var fjallað um framlag Reykjavíkurborgar.

Í þessum sameignarsamningi var ekki að finna neitt ákvæði um hve stóran eignarhluta hvor aðili ætti en í lögum nr. 59/1965 frá 20. maí 1965, um Landsvirkjun, var hins vegar í 2. mgr. 1. gr. tekið fram að hvor aðili, ríkið og Reykjavíkurborg, ætti helming fyrirtækisins.

Þann 27. febrúar 1981 var gerður nýr sameignarsamningur[2] vegna samkomulags eignaraðila, dags. 12. desember 1980, um sameiningu Laxárvirkjunar og Landsvirkjunar. Með samningnum gerðist Akureyrarbær sameigandi ásamt ríkisstjórn Íslands og Reykjavíkurborg.

Við samninginn lagði ríkissjóður fram 35% eignarhlut sinn í Laxárvirkjun og Akureyrarbær lagði fram 65% eignarhlut sinn í virkjuninni. Eftir þessa breytingu voru eignarhlutföll eigenda Landsvirkjunar þannig að ríkissjóður Íslands átti 48,40%, Reykjavíkurborg 45,95% og Akureyrarbær 5,65%. Þá var í þessum nýja sameignarsamning ákvæði sem heimilaði ríkissjóði að auka eignarhluta sinn í 50% með því að leggja fram fjármuni eða yfirtaka skuldir að fjárhæð 70.137.000,- nýkr. Fjárhæð þessi skyldi leiðrétt í réttu hlutfalli við breytingar á byggingarvísitölu frá 1. nóvember 1980 til greiðsludags.

Samkvæmt 20. gr. laga nr. 42/1983 öðlaðist samningur þessi gildi 1. júlí 1983 og sameignarsamningurinn frá 1. júlí 1965 félli þá úr gildi.

Í athugasemdum við frumvarp til laga um Landsvirkjun sem varð síðar að lögum, nr. 42/1983, kemur fram að frumvarpið hafi verið samið af nefnd skipaðri af eigendum Landsvirkjunar og var þar samkomulag um framangreind eignarhlutföll og segir þar í athugasemdum við 1. gr.:

Hér er sem fyrr gert ráð fyrir að Landsvirkjun sé með heimili og varnarþing í Reykjavík, fyrirtækið sé sjálfstæður réttaraðili með sjálfstæðan fjárhag og reikningshald. Ákvæði greinarinnar um eignaraðild breytast með hliðsjón af sameiningu Landsvirkjunar og Laxárvirkjunar samkvæmt hinum nýja sam-

1 Skjal nr. 86.
2 Skjal nr. 87.

eignarsamningi ríkisstjórnar Íslands, Reykjavíkurborgar og Akureyrarbæjar um Landsvirkjun frá 27. febrúar 1981 sem tekur gildi hinn 1. júlí 1983 og kemur þá í stað sameignarsamnings ríkisstjórnar Íslands og Reykjavíkurborgar um Landsvirkjun frá 1. júlí 1965.

Þann 11. ágúst 1982 var gerður samningur milli ríkisstjórnar Íslands og Landsvirkjunar um virkjanamál, yfirtöku byggðalína o.fl.[1] Með samningnum var orkusvæði Landsvirkjunar fært þannig út að það náði til allra landshluta. Samkvæmt 1. mgr. 1. gr. samningsins tók Landsvirkjun að sér að reisa og reka sem sína eign Blönduvirkjun, Fljótsdalsvirkjun og Villinganesvirkjun. Jafnframt yfirtók Landsvirkjun byggðalínur og aðveitustöðvar í eigu ríkisins sem getið er um í 6. og 7. gr. samningsins. Samkvæmt 1. mgr. 3. gr. samningsins skyldi áður en rekstur hverrar virkjunar hæfist gera samkomulag um greiðslu Landsvirkjunar til ríkissjóðs vegna þeirra vatnsréttinda sem í umráðum ríkisins voru, hvort sem um væri að ræða lögbýli í eigu ríkisins, önnur eignarlönd eða vatnsréttindi á almenningum og afréttarlöndum. Landsvirkjun skyldi skv. 2. mgr. 3. gr. greiða ríkissjóði fyrir slík virkjunarréttindi endurgjald sambærileg því sem almennt væri greitt vegna slíkra réttinda. Mætti endurgjaldið skv. sama ákvæði vera sem eingreiðsla eða í formi árlegs afgjalds. Næðu aðilar ekki samkomulagi um endurgjald fyrir virkjunarréttindin skuldbundu þeir sig til að hlíta mati óvilhallra matsmanna, sbr. 3. mgr. 3. gr. Eignarhlutur eigenda Landsvirkjunar breyttust ekkert með samningnum.

Þann 28. október 1996 var gerður samningur milli eignaraðila Landsvirkjunar um breytingu á sameignarsamningnum.[2] Í þeim samningi er í 1. gr. svohljóðandi ákvæði:

1. gr. samningsins orðist svo: Eignarhluti aðila í Landsvirkjun er sem hér segir:

1. Ríkissjóður Íslands	50,000%
2. Reykjavíkurborg	44,525%
3. Akureyrarbær	5,475%

Ekki voru gerðar neinar þær breytingar sem vörðuðu málefni þau sem hér eru til umfjöllunar.

12.1.3. Samningar Landsvirkjunar um bótagreiðslur

Landsvirkjun hefur gert samninga um greiðslu bóta vegna röskunar á landi og eftir atvikum skerðingu á nytjum afrétta. Verður hér fjallað um þá samninga sem gerðir hafa verið og lúta að því landsvæði sem er til umfjöllunar í máli þessu. Þá þykir rétt samhengisins vegna að gera nokkra grein fyrir þeim samningum sem Landsvirkjun hefur gert við viðkomandi afréttarhafa á virkjunarsvæðum austan Þjórsár.

12.1.3.1. Bætur vegna lagningar Hrauneyjafosslínu

Á fundi hreppsnefndar Gnúpverjahrepps þann 19. janúar 1979 var tekið fyrir erindi Landsvirkjunar, dagsett 4. janúar sama ár, varðandi erindi um háspennulínulögn frá Hrauneyjafossvirkjun að Brennimel í Hvalfirði. Erindinu var svarað með bréfi dagsettu 21.1.1979[3] og sagði í bréfinu að hreppsnefndin teldi enga annmarka á því línustæði sem áætlað væri um afrétt Gnúpverjahrepps, svo framarlega að tryggt væri að farið yrði eftir þeim skilmálum sem getið væri í samningi þeim sem fylgdi bréfi fyrirtækisins, svo og að framkvæmdin ylli ekki truflun á búfjárbeit á afréttinum og ekki yrðu skilin eftir opin hlið á afréttargirðingum meðan á framkvæmdum stæði.

1 Skjal nr. 247.
2 Skjal nr. 88.
3 Skjal nr. 117.

Samningur sá sem hreppsnefndin vísar til var síðan undirritaður 18. júní 1979. Er skjalið reyndar með yfirskriftinni „Yfirlýsing“ og er undirrituð af oddvita Gnúpverjahrepps og af forstjóra Landsvirkjunar fyrir hönd fyrirtækisins.[1]

Í 1. gr. kemur fram að hreppsins vegna sé Landsvirkjun heimilt að reisa eða láta reisa 31 stauravirki, til að bera háspennta rafmagnslínu um afréttarland Gnúpverja. Í 2. gr. kemur fram heimild til að Landsvirkjun, eða þeir sem hún felur slík störf, skuli hafa óhindraðan aðgang að stauravirkjum og rafmagnslínum í landinu bæði að því er varðar byggingarframkvæmdir og venjulegt eftirlit og viðhald síðar. Þá eru í 4. gr. samningsins ákvæði um að Landsvirkjun jafni allt jarðrask, bæði við möstur og vegaslóðir og græði sárin.

Í yfirlýsingunni er ákvæði þess efnis að samkomulag það, sem í yfirlýsingunni felst, sé gert án þess að afstaða sé tekin af hálfu Landsvirkjunar varðandi eignarrétt að landinu, sbr. síðari málslið 7. gr.

Í yfirlýsingunni kemur fram í 3. gr. að Landsvirkjun hafi greitt að fullu gjald vegna þeirra réttinda sem um ræðir og að mannvirkin megi standa í landinu óátalið af hálfu hreppsins. Fyrir liggur staðfesting Landsvirkjunar á því að Gnúpverjahreppur hafi fengið greiddar þann 20. júní 1979, 620.000 (gamlar) kr. vegna Hrauneyjafosslínu, þ.e. 20.000 (gamlar) kr. fyrir hvert stauravirki.[2]

12.1.3.2. Bætur fyrir tjón vegna framkvæmda við Sultartangalón og -virkjun

Þann 16. maí 1986 var undirritaður að Búrfelli samningur milli Landsvirkjunar og hreppsnefndar Gnúpverjahrepps varðandi bætur vegna umhverfisbreytinga af völdum Sultartangalóns og Sultartangavirkjunar.[3]

Í samningnum kom fram í 1. gr. að hreppsnefndin væri samþykk þeim aðgerðum sem Sultartangastífla og Sultartangavirkjun fælu í sér en áskildi sér allan rétt til bóta úr hendi Landsvirkjunar vegna þeirra breytinga eða röskunar sem þær hefðu í för með sér á nýtingu Gnúpverjaafréttar. Svo kom fram í sama ákvæði samningsins að aðilar séu sammála um að bæta skuli tjón það sem hljótist af breytingum eða röskun vegna Sultartangastíflu og Sultartangavirkjunar á nýtingu Gnúpverjaafréttar. Gert var ráð fyrir að græða þyrfti upp landsvæði sem að mati Rannsóknarstofnunar landbúnaðarins næmi 80 ha framan Sandafells, sbr. 4. gr. Síðan var í 2. og 3. gr. samningsins fjallað um breytingar og viðhald á vegum og brúargerð. Þá var einnig fjallað um uppgræðslu á nýjum svæðum í stað þeirra sem færu undir vatn og að Landsvirkjun myndi kosta áburðargjöf á 27 ha svæði í Stangarfelli, sbr. 5. gr. Þá var í 6. gr. fjallað um uppgræðslu á öðru landi sem kynni að eyðileggjast og að Landsvirkjun myndi rækta upp land í stað þess sem glatist eða spillist við framkvæmdirnar. Þá var Gnúpverjahreppi afhentar skv. 5. gr. tvær „Moelven 75“ húseiningar.

Viðbótarsamningur um bætur var síðan undirritaður milli sömu aðila 29. maí 1997.[4] Sá samningur var gerður í tilefni þess að heimilað hafði verið að hækka vatnsborð Sultartangalóns. Tekið var fram að líta bæri á samning þennan sem sjálfstæðan samning sem einkum varði röskun af völdum virkjunarinnar sem gildandi samningur á milli aðila frá 16. maí 1986 fjallaði ekki um, sbr. 1. gr.

Var í samningnum lýst þeim breytingum sem yrðu á umhverfinu við framkvæmdir vegna stækkunar lónsins og virkjunarinnar, sbr. 2. gr. Voru síðan í 4. gr. tíundaðar þær aðgerðir sem samningsaðilar voru sammála um að gera þyrfti til að draga úr tjóni eða röskun á svæðinu. Aðgerðirnar fælust einkum í frágangi á röskuðu landi við virkjunarmannvirkin, flutning fénaðar innar á afréttinn, breytingu á legu vega og gerð rafmagnsgirðingar umhverfis framkvæmdasvæðið. Þá var í 5. gr. fjallað um möguleika á því að greiða fyrir að útvega rafmagn til nota í nýjum gangnamannaskála

1 Skjal nr. 116.
2 Skjal nr. 124.
3 Skjal nr. 105.
4 Skjal nr. 104.

Gnúpverja. Loks var því lýst yfir í 6. gr. að Landsvirkjun greiði fyrir beitarland, röskun og óhagræði, skerðingu á afnotum afréttarins af völdum virkjunarinnar, flutningslína, auk annars ótilgreinds í samningi þessum vegna byggingar og reksturs Sultartangavirkjunar með eingreiðslu að upphæð 8.500.000,00 kr. sem „endanlegar fullnaðarbætur“, sbr. orðalag 6. gr. samningsins i.f.

12.1.3.3. Samningur varðandi umhverfismál og bætur fyrir skerðingu hagsmuna á Holta- og Landmannaafréttum

Gerður var samningur með undirritun þann 3. júlí 1981 milli Landsvirkjunar annars vegar og Ása-, Djúpár-, Holta- og Landmannahrepps í Rangárvallasýslu hins vegar.[1] Í 1. gr. samningsins var fjallað um að virkjunarframkvæmdir Landsvirkjunar á vatnasvæðum Þjórsár og Tungnaár hafi haft í för með sér breytingar á árfarvegum, tilkomu nýrra vatnsvega og gróðurskemmda á afréttum hreppanna. Er það síðan rakið að leitast hafi verið við að ná samkomulagi um lausn mála, ýmist í eitt skipti fyrir öll eða til lengri eða skemmri tíma. Sagði síðan að ætlunin með þessum samningi væri að leysa þessi mál í eitt skipti fyrir öll og einnig leysa hliðstæð mál sem kynnu að koma upp í framtíðinni að því er varðaði frekari framkvæmdir Landsvirkjunar á vatnasvæðum Þjórsár og Tungnaár í samræmi við fyrirliggjandi áætlanir. Í 2. gr. samningsins var því lýst yfir af hálfu hreppanna að þeir hafi þegar komið á framfæri öllum kröfum og athugasemdum vegna byggingar og rekstrar Búrfellsvirkjunar og Þórisvatnsmiðlunar og muni ekki gera frekari kröfur eða athugasemdir vegna framkvæmda, reksturs eða hugsanlegrar stækkunar Búrfellsvirkjunar og Þórisvatnsmiðlunar. Loks var því lýst í 3. gr. samningsins að öllum kröfum og athugasemdum, sem settar hafi verið fram af lögmönnum hreppanna í tilefni auglýsingar iðnaðarráðuneytisins dagsettri 10. janúar 1977 og snerti hagsmuni þeirra með tilliti til framkvæmda við Sigölduvirkjun og reksturs hennar eða stækkun hennar, hafi verið komið á framfæri við Landsvirkjun og frekari kröfur eða athugasemdir yrðu ekki gerðar. Þá var því sama lýst yfir hvað varðaði framkvæmdir við Hrauneyjafossvirkjun, rekstur hennar og hugsanlegrar stækkunar, sbr. 4. gr. Í samningnum var einnig fjallað um áætlanir Landsvirkjunar um vatnaveitur og aðrar aðgerðir sem fyrirhugaðar væru af hálfu fyrirtækisins á vatnasvæðum Þjórsár og Tungnaár til að tryggja rekstur núverandi virkjana Landsvirkjunar og þeirra virkjana sem til greina kæmi að byggja á afréttum hreppanna samkvæmt mynsturáætlun verkfræðistofu Sigurðar Thoroddsen hf. Var því einnig lýst yfir af hálfu hreppanna að öllum kröfum og athugasemdum sem snertu hagsmuni þeirra hafi verið komið á framfæri við Landsvirkjun og frekari kröfur eða athugasemdir yrðu ekki gerðar.

Í 6. gr. samningsins var því lýst yfir af hálfu Landsvirkjunar að fyrirtækið skuldbindi sig til að greiða hreppunum bætur, 3.000.000,00 kr. í eitt skipti fyrir öll, vegna alls tjóns af hvaða tagi sem þeir hafi orðið fyrir til þessa vegna byggingar og reksturs stækkunar Búrfellsvirkjunar, Þórisvatnsmiðlunar, Sigölduvirkjunar, Hrauneyjafossvirkjunar og annarra framkvæmda og aðgerða á afréttum hreppanna. Þá skuldbatt Landsvirkjun sig til þess að greiða hreppunum bætur fyrir hvern hektara beitarlands sem færi undir vatn eða spilltist á annan hátt vegna miðlana, vatnaveita og annarra virkjanaframkvæmda á afréttum hreppanna.

Í sama ákvæði kom fram að samkomulag væri um að bæturnar skyldu ákveðnar af Rannsóknarstofnun landbúnaðarins og miðaðar við hve háar bæturnar skyldu vera til að ná upp sama beitargildi og stofnunin teldi að svæðið hefði áður haft. Bæturnar skyldur vera að lágmarki 200 kr., en að hámarki 300 kr. á hektara miðað við byggingarvísitölu 1. janúar 1981 og skoðast sem fullnaðarbætur í eitt skipti fyrir öll, fyrir hlutaðeigandi svæði, eins og það var orðað í samningnum. Jafnframt féllu hrepparnir frá öllum eldri kvöðum og samningum um ræktun á afréttum hreppanna, sbr. 7. gr.

Þá kom fram í 8. gr. samnings þessa að Landsvirkjun skuldbatt sig til að setja upp girðingar á afréttum hreppanna til að tryggja öryggi manna og búfjár svo og til að afréttaskil raskist ekki.

1 Skjal nr. 127.

Einnig voru ákvæði um skuldbindingu Landsvirkjunar um stuðlun laxgengdar um fossinn Búða í Þjórsá með gerð laxastiga um fossinn eða sprengingum, sbr. 9. gr. svo og um yfirlýsingu fyrirtækisins varðandi framkvæmdir við að reisa á kostnað þess aðstöðu fyrir lax- og silungsklak og kosta þar tilraunaeldi og rannsóknir, sbr. 10. gr. Miðað skyldi við að stöðin fullnægði sem næst þörfum vatnasvæða í Rangárvallasýslu.

Í samningnum var einnig að finna í 13. gr. ákvæði þar sem hrepparnir lýstu því sérstaklega yfir að téður samningur fæli í sér fullar bætur fyrir allt það tjón og óhagræði sem framkvæmdir og rekstur Landsvirkjunar til þessa hafi haft í för með sér á Holtamanna- og Landmannaafrétti, svo sem á gróðri og veiði. Enn fremur staðfestu hrepparnir að samningurinn fæli í sér fullar bætur fyrir samskonar tjón og óhagræði sem þeir kynnu síðar að verða fyrir vegna framkvæmda Landsvirkjunar á afréttum hreppanna í samræmi við mynsturáætlun Verkfræðistofu Sigurðar Thoroddsen hf.

Í 14. gr. samningsins var því lýst að með samningnum sé á engan hátt tekin afstaða til ágreinings hreppanna og ríkisins um beinan eignarrétt að afréttum hreppanna eða hlunnindum innan afréttarmarka.

Í 15. gr. samningsins var svo hljóðandi ákvæði: „Hrepparnir áskilja sér rétt til sérstakra bóta fyrir sand- og malartöku Landsvirkjunar á afréttum hreppanna í þágu virkjanaframkvæmda en þó aðeins að svo miklu leyti sem hreppunum kann að verða dæmdur beinn eignarréttur að hlutaðeigandi námum.“

Samningur þessi var undirritaður með fyrirvara um staðfestingu stjórnar Landsvirkjunar og hlutaðeigandi hreppsnefnda. Sérstakt staðfestingarskjal[1] var síðan undirritað þann 24. júlí 1981 og var samningurinn staðfestur með tveim breytingum. Annars vegar var fellt niður úr 15. gr., „en þó aðeins að svo miklu leyti sem hreppunum kann að verða dæmdur beinn eignarréttur að hlutaðeigandi námum.“ En hins vegar var bætt við viðbótarbótagreiðslum að fjárhæð kr. 0,2 millj. kr. til Ása- og Djúpárhreppa og 0,4 millj. kr. til Holtamanna- og Landmannahreppa.

Landsvirkjun ritaði oddvitum hreppanna bréf þann 8. júlí 1987[2] í tilefni þess að fiskur hefði tekið sér bólfestu í miðlunarlónum við Sigöldu, Hrauneyjafoss og Sultartanga. Var í bréfunum lýst þeirri skoðun Landsvirkjunar að spjöll á veiðiám hefði verið bættur að fullu með samkomulaginu frá 3. og 24. júlí 1981. Þá var þar fullyrt að Landsvirkjun hefði látið gera umrædd virkjunarlón og hefði öll réttindi og umráð yfir lónunum sem eignarrétti fylgdi að lögum. Kröfur Landsvirkjunar voru síðan ítrekaðar með bréfum dagsettum 3. febrúar 1992[3] og í framhaldi af því var þann 2. júní sama ár haldinn fundur með fulltrúum hreppanna og Landsvirkjun. Niðurstaða fundarins var að gert var um það samkomulag að Landsvirkjun fengi leyfi fyrir tilteknum fjölda stanga í Krókslóni, Kvíslarveitum og Þórisvatni til næstu 5 ára. Þá voru aðilar sammála um að málið yrði skoðað að nýju að liðnum framangreindum tíma, sbr. fundargerð frá 2. júní 1992. Samkomulag þetta er útrunnið og var ekki endurnýjað.

12.2. Heimildir Landsvirkjunar samkvæmt lögum

12.2.1. Inngangur

Svo sem fyrr greinir hefur Landsvirkjun auk einkaréttarlegra heimilda byggt eignarréttarlegt tilkall, skv. lögum nr. 58/1998, á þeim lögbundnu heimildum sem fyrirtækinu hafa í gegnum tíðina verið veittar til byggingar og starfrækslu raforkumannvirkja í víðasta skilningi. Er því nauðsynlegt að huga nú nánar að eignarréttarlegri stöðu Landsvirkjunar, samkvæmt þeim lagaheimildum sem fyrirtækið varða og það byggir rétt á sem og þeim leyfum sem veitt hafa verið á grundvelli viðkomandi lagaheimilda.

1 Skjal nr. 128.
2 Skjal nr. 130.
3 Skjal nr. 132.

Við nánari skoðun og mat á því hver réttindi Landsvirkjun eigi á svæði því sem til meðferðar er í máli þessu og þá eftir atvikum innan svæðis, sem úrskurðað kann að verða sem þjóðlenda í Gnúpverjahreppi, hefur verið farin sú leið að kanna lagaheimildir og lögskýringargögn öll, umsóknir Landsvirkjunar um virkjanir og raforkumannvirki, ásamt fylgiskjölum og samsvarandi og lögbundin leyfi ráðherra.

Hér að framan, sbr. kaflar 3.11. og 9, hefur verið gerð ítarleg grein fyrir forsendum kröfugerðar og málatilbúnaðar af hálfu Landsvirkjunar og því eignarréttarlega inntaki sem af hálfu fyrirtækisins er talið felast í þeim lagaheimildum sem um er að ræða. Þá hafa verið raktar þær lagaheimildir sem Landsvirkjun vísar til og reisir kröfugerð sína á. Óbyggðanefnd hefur rannsakað viðkomandi lagaheimildir, auk annarrar löggjafar sem hún telur málið varða. Þannig hefur nefndin kannað sérstaklega lagafrumvörp, greinargerðir og athugasemdir með þeim ásamt því að fara yfir allar umræður um viðkomandi lagafrumvörp. Þá hafa forsendur, efni og inntak þeirra leyfisveitinga, sem fram hafa farið, verið sérstaklega rannsakaðar. Með þessum hætti hefur verið leitast við að skýra heimildir Landsvirkjunar og inntak þeirra réttinda sem fyrirtækið hefur öðlast á grundvelli lagaheimilda og leyfisveitinga. Fyrir ályktunum og niðurstöðum óbyggðanefndar um þýðingu þeirra er síðan grein gerð í kafla 12.4.2.

12.2.2. Ákvæði í lögum um orkunýtingarrétt fallvatna o.fl.

Almennt séð er það að segja um lögbundin skilyrði og heimildir til nýtingar vatnsorku að sé litið til eldri löggjafar þá hagar svo til að í vatnalögum, nr. 15/1923, eru ákvæði í 2. gr. þess efnis að landareign hverri fylgi réttur til umráða og hagnýtingar á því vatni, straumvatni eða stöðuvatni, sem á henni sé á þann hátt sem lögin heimili. Í V. kafla laganna er síðan fjallað um notkun vatnsorku en í 1. mgr. 49. gr. segir:

> Eiganda landareignar, sem vatnsréttindi fylgja, svo og öðrum, sem heimildir hafa á þeim tekið, er rétt að nota það vatn, sem um hana rennur, til að vinna úr því orku, enda sé enginn fyrir það sviptur því vatni, sem hann þarf að nota samkvæmt III. og IV. kafla, né neinum bakaðir óhæfilegir örðugleikar um slíka notkun, né vatni, er nota þarf með þeim hætti, spillt fyrir neinum, svo að til verulegra óþæginda horfi.

Þá er í 2. mgr. 49. gr. vatnalaga mælt fyrir um að leyfi ráðherra þurfi til að virkja hluta af fallvatni, sem hefir meira en 500 eðlishestöfl og megi binda leyfið skilyrðum sem ráðherra telur nauðsynleg til þess að hagkvæm virkjun á fallvatninu geti síðar farið fram eða synja um leyfið ef ekki þykir gerlegt að setja fullnægjandi skilyrði um þetta.

Í lögum um vatnsorkusérleyfi, nr. 46/1925, var að finna í 1. mgr. 2. gr. ákvæði sem kvað á um að umráðamönnum vatnsréttinda væri eigi heimilt, án leyfis ríkisstjórnarinnar, að virkja til orkunýtingar fallvatn (foss eða hávaða) eða hluta úr því ef fallvatnið hefði meira en 500 eðlishestöfl.

Í 1. mgr. 1. gr. laga nr. 83/1932, um raforkuvirki, kom fram að hver sveitar- eða bæjarstjórn hefði einkarétt til þess að stofnsetja og starfrækja innan sveitar raforkuver til almenningsþarfa önnur en vatnsorkuver. Einkarétt þennan gat sveitar- eða bæjarstjórn veitt öðrum aðilum, einstaklingum eða félögum, að uppfylltum skilyrðum sem tilgreind voru nánar í lögunum, sbr. 1. mgr. 3. gr.

Í lögum nr. 16/1942, um rafveitur ríkisins, kom fram að ríkisstjórninni væri heimilt að setja á stofn og starfrækja rafveitur sem vera skyldu eign ríkisins. Verkefni rafveitna ríkisins skyldu vera skv. 1. mgr. 2. gr. laganna að afla almenningi í landinu raforku með því að vinna hana sjálfar, kaupa eða taka við henni frá orkuverum eða öðrum orkuveitum, veita orkunni um hreppa, sýslur eða stærri landshluta og selja hana eða afhenda raforkuveitum í kaupstöðum, kauptúnum eða öðrum innanhéraðsorkuveitum eða orkuveitafélögum. Samkvæmt 12. gr. laganna hafði rafveitustjóri ríkisins umsjón með fallvötnum í eigu ríkisins.

Þá var ákvæði í 1. mgr. 1. gr. raforkulaga, nr. 12/1946, sem kvað á um að ríkinu einu væri heimilt að reisa og reka raforkuver sem stærri væru en 100 hestöfl, þó svo að ráðherra gæti skv. 4. mgr. 1. gr. laganna heimilað að fenginni tillögu frá raforkumálastjóra að veita sveitarfélagi eða einstökum manni eða fyrirtæki leyfi til að reisa og reka raforkuver allt að 2000 hestöflum að stærð til að fullnægja rafaflsþörf sinni ef rafmagnsveitur ríkisins eða héraðsveitur gætu ekki eða óskuðu ekki að láta rafaflið í té.

Í lögum nr. 92/1947, um ný orkuver og nýjar orkuveitur rafmagnsveitna ríkisins, var í 1. gr. að finna ákvæði sem heimilaði ríkisstjórninni að fela rafmagnsveitum ríkisins m.a. að reisa raforkuver við Fossá í Fróðárhreppi og við Gönguskarðsá. Í 3. gr. laganna sagði að um stofnun og rekstur þeirra orkuvera, sem um ræddi í 1. gr., færi að öðru leyti en fram kæmi í 1. gr., eftir lögum nr. 12/1946. Mjög sambærileg lög voru nr. 34/1949, um ný orkuver og nýjar orkuveitur rafmagnsveitna ríkisins, þar sem í 1. gr. var heimild til handa ríkisstjórninni að fela rafmagnsveitum ríkisins að virkja Laxá fremri í Austur-Húnavatnssýslu, Þverá og vatnsfallið Þrándargil í Laxárdal. Tekið var fram í 4. gr. að um stofnun og rekstur orkuvera og orkuveitna færi að öðru leyti en því sem fram kæmi í 1. og 2. gr., eftir lögum nr. 12/1946. Enn var að finna eðlislík ákvæði í lögum nr. 12/1951, um ný orkuver og nýja orkuveitu rafmagnsveitu ríkisins. Þar kom fram í 1. gr. að ríkisstjórninni væri heimilt að fela rafmagnsveitum ríkisins að virkja Fossá og Grímsá. Síðan var í 3. gr. að finna sambærilegt ákvæði og í hinum tvennum fyrrnefndu lögum að um stofnun og rekstur orkuvera þeirra og orkuveitu færi að öðru leyti eftir lögum 12/1946. Einnig má nefna lög nr. 65/1956, um ný orkuver og nýjar orkuveitur Rafmagnsveitna ríkisins. Í 1. gr. laganna kom fram sú heimild ríkisstjórnarinnar að fela Rafmagnsveitum ríkisins að virkja tilgreindar ár skv. ákvæðinu. Í 4. gr. laganna kom fram að um stofnun og rekstur téðra orkuvera og orkuveitna færi að öðru leyti eftir ákvæðum laga nr. 12/1946.

Í 1. gr. laga um orkuver Vestfjarða, nr. 54/1954, var heimildarákvæði fyrir ríkisstjórnina að fela Rafmagnsveitum ríkisins að virkja Dynjandisá eða Mjólká í Arnarfirði til orkuvinnslu. Ríkisstjórninni heimilaðist að festa kaup á vatnsréttindum í ánum fyrir botni Arnarfjarðar, ef viðunandi kjör fengjust, sbr. 4. gr. laganna.

Í núgildandi orkulögum, nr. 58/1967, voru síðan tekin upp hliðstæð ákvæði en þar segir í 10. gr.:

> Til að reisa og reka raforkuver stærra en 2000 kw þarf leyfi Alþingis. Til að reisa og reka raforkuver 200-2000 kw þarf leyfi ráðherra raforkumála. Þá er heimilt að reisa og reka varastöð allt að 1000 kw án sérstaks leyfis. Þeir, sem við gildistöku þessara laga hafa rétt til að eiga, reisa eða reka raforkuver, halda þeim rétti áfram.

Þá segir í 11. gr.:

> Umsóknir um leyfi til að reisa og reka raforkuver eða stækka skulu sendar ráðherra raforkumála, ásamt uppdráttum, kostnaðar- og rekstraráætlun hins fyrirhugaða raforkuvers. Ráðherra sendir gögn þessi Orkustofnun til umsagnar, áður en hann afgreiðir málið endanlega, eða fær það Alþingi til meðferðar.

Samkvæmt 6. gr. laga nr. 57/1998, um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, er nýting auðlinda úr jörðu háð leyfi iðnaðarráðherra. Undantekningu frá því er að finna í 10. gr. laganna þar sem segir að landeiganda sé heimilt án leyfis að hagnýta jarðhita í eignarlandi sínu til heimils- og búsþarfa allt að 3,5 MW. Landeiganda ber þó að tilkynna Orkustofnun um fyrirhugaðar jarðboranir og aðrar meiri háttar framkvæmdir vegna þessa. Í 2. mgr. 10. gr. laganna kemur fram að um heimild til nýtingar á jarðhita til raforkuvinnslu fer samkvæmt ákvæðum orkulaga.

12.3. Lagaheimildir sem einkum varða Landsvirkjun

Hér á eftir verður nánar vikið að einstökum heimildum sem varða Landsvirkjun sérstaklega. Þær lagaheimildir, sem um er að ræða, eiga það sammerkt að samkvæmt þeim er Landsvirkjun heimilað að reisa og reka nánar tilgreind raforkuver og meginstofnlínur og einnig er veitt heimild til að gera nauðsynlegar ráðstafanir á ákveðnum vatnasvæðum til þess að tryggja rekstur raforkuveranna á hverjum tíma, m.a. með gerð vatnsmiðlana, stíflugerð o.fl. Þá hafa viðkomandi lög á hverjum tíma haft að geyma eignarnámsheimild til handa Landsvirkjun til að taka eignarnámi vatnsréttindi, lönd, mannvirki og önnur réttindi sem nauðsynleg eru til þeirra framkvæmda sem Landsvirkjun eru heimilaðar og ætlaðar lögum samkvæmt.

Óbyggðanefnd hefur gert ítarlega rannsókn á þeim lögum sem fjallað verður um hér á eftir og í því sambandi kannað frumvörp til laganna, greinargerðir og athugasemdir með þeim, ásamt því að fara yfir allar umræður um viðkomandi lagafrumvörp. Í tilvitnuðum lögskýringargögnum sýnist hvergi vera að finna áform í þá veru að með lögunum sjálfum sé tilætlunin sú að stofna til hefðbundinna eignarréttarheimilda Landsvirkjun til handa að lands- og/eða vatnsréttindum.

12.3.1. Lög nr. 59/1965, um Landsvirkjun

Fyrirtækið Landsvirkjun var stofnað með lögum nr. 59/1965. Stofnendur fyrirtækisins voru samkvæmt 1. gr. laganna ríkissjóður og Reykjavíkurborg og átti hvor aðili helming fyrirtækisins. Um þær eignir sem fyrirtækinu voru lagðar til í upphafi, af hálfu ríkisins, hefur verið ítarlega fjallað í kafla 12.1.2., sbr. kafla 12.1.1. hér að framan. Verður hér beint sjónum að því hvaða réttindi Landsvirkjun voru fengin með lögunum.

Í 1. mgr. 3. gr. laganna kom fram að starfsemi Landsvirkjunar skyldi í upphafi beinast að öflun raforku fyrir þau orkuveitusvæði sem tengd voru Sogsvirkjun. Sýndu áætlanir að hagkvæmt væri að leggja aðalorkuveitur frá orkuverum Landsvirkjunar til annarra orkuveitusvæða, skyldi einnig heimilt að tengja þau orkuverum fyrirtækisins. Áður en til framkvæmda kæmi skyldi hafa náðst samkomulag milli hlutaðeigandi aðila um raforkuverð og sölusamningar gerðir. Samkvæmt 2. mgr. 3. gr. var Landsvirkjun heimilt með samningum að kaupa orkuver og aðalorkuveitur frá öðrum aðilum og starfrækja þessi mannvirki.

Í 1. mgr. 4. gr. laganna var svohljóðandi ákvæði:

> Landsvirkjun tekur við öllum eignum Sogsvirkjunar og eimhverfilsstöð Reykjavíkurborgar við Elliðaár ásamt áhvílandi skuldum og rekstri þessara mannvirkja með öllum réttindum og skyldum, er honum fylgja. Jafnframt tekur Landsvirkjun við öllum vatnsréttindum og réttindum ríkisins og Reykjavíkurborgar til virkjana í Sogi og Þjórsá við Búrfell, sbr. 6. gr., svo og öllum áætlunum og undirbúningsframkvæmdum ríkisins vegna virkjunar við Búrfell.

Í 1. mgr. 5. gr. kom fram að ríkið og Reykjavíkurborg legðu Landsvirkjun til sem endurgjaldslaust stofnframlag eignir þær sem greindi í 4. gr. laganna. Í sameignarsamningi aðilanna um Landsvirkjun skyldi gerð nánari grein fyrir þessum framlögum. Í 6. gr. laganna sagði síðan:

> Landsvirkjun er heimilt að reisa allt að 210 MW raforkuver í Þjórsá við Búrfell ásamt aðalorkuveitum og gera nauðsynlegar ráðstafanir á vatnasvæði Þjórsár ofan virkjunarinnar til að tryggja rekstur hennar.

Enn fremur er Landsvirkjun heimilt að reisa eldsneytisaflstöðvar þær sem fyrirtækið telur rétt að koma upp.

Þá sagði í 7. gr.:

> Til byggingar nýrra aflstöðva og aðalorkuveitna þarf Landsvirkjun leyfi ráðherra þess sem fer með

raforkumál. Áður en byrjað er á nýjum mannvirkjum, hvort heldur er aflstöðvar og aðalorkuveitur, skal Landsvirkjun senda ráðherra þeim sem fer með raforkumál, uppdrætti af hinum fyrirhuguðu mannvirkjum, ásamt lýsingu á þeim. Getur ráðherra krafizt þeirra breytinga á fyrirhugaðri tilhögun mannvirkjanna, sem nauðsynlegar kunna að þykja vegna almenningshagsmuna.

Í athugasemdum við þessa grein er tekið fram að rétt þyki að taka fram að Landsvirkjun geri ráðherra fyrir fram ítarlega grein fyrir fyrirhugaðri tilhögun allra mannvirkja og fái samþykki hans fyrir gerð og frágangi þeirra og er í því sambandi vísað til ákvæða vatnalaga og raforkulaga.

Loks sagði í 18. gr. að ráðherra gæti heimilað Landsvirkjun að taka eignarnámi vatnsréttindi, lönd, mannvirki og önnur réttindi sem nauðsynleg væru til framkvæmda samkvæmt lögunum.

Í 4. og 5. gr. laganna var þannig sérstaklega vísað til og fjallað um þau eignarréttindi sem fyrirtækinu væru lögð til skv. upphaflegum sameignarsamningi[1] aðila frá 1. júlí 1965, sem nánar er fjallað um í kafla 12.1.2. Tilvitnuðum lagaheimildum sýnist hins vegar ekki hafa verið ætlað að ljá þeim heimildum aðra og meiri þýðingu að eignarrétti en fólst í framsali þeirra skv. tilvitnuðum samningi. Með vísan til framangreindrar rannsóknar, sbr. kafla 12.3., er það því mat óbyggðanefndar að með tilvitnuðum lögum nr. 59/1965 hafi ekki verið stofnað til beinna eignarréttarheimilda í einkaeignarréttarlegum og stjórnskipulegum skilningi, sbr. og orðalag c-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998, Landsvirkjun til handa, að fasteignaréttindum þeim sem liggja utan eignarlanda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998.

12.3.2. Lög nr. 36/1969, breyting á lögum nr. 59/1965, um Landsvirkjun

Lög þessi fjalla einungis um breytingu á 1. mgr. 15. gr. laganna sem fjallar um heimild til ríkisstjórnarinnar til að ábyrgjast með sjálfskuldarábyrgð lán er Landsvirkjun tekur til Búrfellsvirkjunar.

Þessi lagabreyting hefur ekki áhrif á þau málefni sem um er fjallað í úrskurði þessum.

12.3.3. Lög nr. 37/1971, breyting á lögum nr. 59/1965, um Landsvirkjun

Með setningu laga nr. 37/1971 voru gerðar verulegar breytingar á lögum nr. 59/1965, um Landsvirkjun.

Helstu breytingar voru þær að samkvæmt 2. gr. var bætt nýrri málsgrein við 4. gr. laganna svohljóðandi:

Landsvirkjun tekur enn fremur við öllum vatnsréttindum og réttindum ríkisins til virkjana í Tungnaá við Sigöldu og Hrauneyjafoss, sbr, 6. gr.

Samkvæmt 4. gr. þessara laga kom ný grein í stað 6. gr. laganna og hljóðaði greinin þannig eftir breytinguna:

Landsvirkjun er heimilt:

1. Að reisa allt að 210 MW raforkuver í Þjórsá við Búrfell, ásamt aðalorkuveitum.
2. Að reisa allt að 170 MW raforkuver í Tungnaá við Hrauneyjafoss, ásamt aðalorkuveitum.
3. Að reisa allt að 170 MW raforkuver í Tungnaá við Sigöldu, ásamt aðalorkuveitum.

Landsvirkjun er jafnframt heimilt að gera þær ráðstafanir á vatnasvæðum ofan virkjana sinna í Tungnaá og milli þeirra og Búrfellsvirkjunar sem nauðsynlegar þykja til að tryggja rekstur þessara virkjana á hverjum tíma. Nær heimildin m.a. til stíflugerðar í Þórisós og Köldukvísl og að veita

1 Skjal nr. 86.

Köldukvísl um skurð í Þórisvatn og þaðan um skurð í Tungnaá. Enn fremur er Landsvirkjun heimilt að reisa eldneytisaflstöðvar þær sem fyrirtækið telur rétt að koma upp.

Í 2. gr. laganna sem breytti 4. gr. hinna eldri laga er þannig kveðið á um það að Landsvirkjun taki enn fremur við öllum vatnsréttindum og réttindum ríkisins til virkjana í Tungnaá við Sigöldu og Hrauneyjafoss og síðan vísað nánar þar um til 6. gr. laganna í breyttri mynd. Allt að einu verður ekki annað séð en að með tilvitnaðri lagaheimild sé eingöngu verið að vísa til mögulegra eignarréttinda sem ríkið annað tveggja hafi sannanlega verið komið að eða talið sig komið að með einkaeignarréttarlegum hætti en lagaákvæðinu sjálfu hafi ekki verið ætlað að ljá þeim heimildum aðra og/eða meiri þýðingu. Með vísan til framangreindrar rannsóknar, sbr. kafla 12.3., er það mat óbyggðanefndar að með tilvitnuðum lögum nr. 37/1971 hafi ekki verið stofnað til beinna eignarréttarheimilda í einkaeignarréttarlegum og stjórnskipulegum skilningi, sbr. og orðalag c-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998, Landsvirkjun til handa, að fasteignaréttindum þeim sem liggja utan eignarlanda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998.

12.3.4. Lög nr. 60/1981, um raforkuver

Þann 4. júní 1981 voru samþykkt á Alþingi lög nr. 60/1981, um raforkuver. Þar var í 1. mgr. 1 gr. fjallað um virkjanir Landsvirkjunar á því svæði sem hér er til umfjöllunar og er málsgreinin svohljóðandi:

> Landsvirkjun er heimilt að fengnu samþykki ríkisstjórnarinnar - að stækka Hrauneyjafossvirkjun í allt að 280 MW afli - að stækka Sigölduvirkjun í allt að 200 MW afli - að gera ráðstafanir sem nauðsynlegar þykja til að tryggja rekstur orkuveranna á Þjórsársvæðinu og koma vinnslugetu þeirra í eðlilegt horf, m.a. með Kvíslaveitu, stækkun Þórisvatnsmiðlunar og stíflu við Sultartanga - að virkja á ármótum Þjórsár og Tungnaá við Sultartanga (Sultartangavirkjun) með allt að 130 MW afl.

Í 4. mgr. 1. gr. laganna sagði síðan:

> Virkjunaraðila er heimilt að gera nauðsynlegar ráðstafanir á vatna- og háhitasvæðum þeirra virkjana, sem lög þessi taka til, í því skyni að tryggja rekstur orkuveranna gegn truflunum og til að ná fram áætlaðri vinnslugetu.

Þá sagði í 5. mgr. 1. gr. laganna:

> Virkjunaraðila er einnig heimilt að reisa og reka orkuveitur til að tengja framangreind orkuver við núverandi landskerfi og Rafmagnsveitum ríkisins og/eða Landsvirkjun er heimilt að styrkja landakerfið að því marki, sem nauðsynlegt er talið til að flytja orkuna til afhendingar staða út frá landskerfinu.

5. gr. laganna var svohljóðandi:

> Ráðherra getur tekið eignarnámi eða heimilað virkjunaraðila að taka eignarnámi vatnsréttindi, lönd, mannvirki og önnur réttindi, sem nauðsynleg eru til framkvæmda, samkvæmt lögum þessum. Um framkvæmd eignarnáms fari eftir lögum nr. 11/1973, um framkvæmd eignarnáms. Um mat eignarnámsbóta skal fara eftir ákvæðum 140. gr. vatnalaga, nr. 15/1923.

Með vísan til framangreindrar rannsóknar sbr. kafla 12.3. er það mat óbyggðanefndar að með tilvitnuðum lögum nr. 60/1981 hafi ekki verið stofnað til beinna eignarréttarheimilda í einkaeignarréttarlegum og stjórnskipulegum skilningi, sbr. og orðalag c-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998, Landsvirkjun til handa, að fasteignaréttindum þeim sem liggja utan eignarlanda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998.

12.3.5. Lög nr. 42/1983, um Landsvirkjun

Ný lög um Landsvirkjun, nr. 42/1983, voru samþykkt á Alþingi 23. mars 1983 og komu þau í stað laganna nr. 59/1965 með þeim breytingum sem gerðar höfðu verið á þeim. Þar segir í 4. gr.:

> Landsvirkjun er eigandi raforkuvera, annarra mannvirkja, vatnsréttinda og búnaðar sem fyrirtækið hefur eignast fyrir setningu laga þessara.

Samkvæmt sameignarsamningi ríkisins, Reykjavíkurborgar og Akureyrarbæjar, dagsettum 27. febrúar 1981, tekur Landsvirkjun hinn 1. júlí 1983 við eignarhlut ríkissjóðs og Akureyrarbæjar í Laxárvirkjun.

Þá segir í 6. gr.:

> Landsvirkjun reisir og rekur, samkvæmt lögum nr. 60/1981, um raforkuver, og samkvæmt sérstöku samkomulagi við ríkisstjórn Íslands, dagsettu 11. ágúst 1982, eftirtalin raforkuver að fengnu leyfi ráðherra orkumála skv. 7. gr.:
>
> Blönduvirkjun með allt að 180 MW afli.
> Fljótsdalsvirkjun með allt að 330 MW afli.
> Villinganesvirkjun með allt að 40 MW afli.

Landsvirkjun ber að hafa forgöngu um virkjanir á orkusvæði sínu svo að tryggt verði að afl- og orkuþörf viðskiptavina fyrirtækisins verði ávallt fullnægt. Einnig ber Landsvirkjun að kappkosta styrkingu og frekari uppbyggingu meginstofnlínukerfis síns með það fyrir augum að tryggja sem best rekstraröryggi Landsvirkjunarkerfisins í heild.

Loks segir í 7. gr.:

> Til byggingar nýrra raforkuvera og meginstofnlína þarf Landsvirkjun leyfi ráðherra þess sem fer með orkumál. Áður en byrjað er á nýjum mannvirkjum, hvort heldur eru raforkuver eða meginstofnlínur, skal Landsvirkjun senda ráðherra þeim, sem fer með orkumál, uppdrætti af hinum fyrirhuguðu mannvirkjum, ásamt lýsingu á þeim.

Getur ráðherra krafist þeirra breytinga á fyrirhugaðri tilhögun mannvirkja sem nauðsynlegar kunna að þykja vegna almenningshagsmuna.

Í 18. gr. laganna segir að ráðherra geti heimilað Landsvirkjun að taka eignarnámi vatnsréttindi, lönd, mannvirki og önnur réttindi sem nauðsynleg eru til framkvæmda samkvæmt lögunum.

Í 1. mgr. 4. gr. er þannig tekið fram að fyrirtækið sé eigandi orkuvera, vatnsréttinda o.fl. sem það hafi eignast fyrir setningu laganna og í 2. mgr. 4. gr. er vísað til sameignarsamnings eigendanna frá 27. febrúar 1981, sbr. umfjöllun í kafla 12.1.2., og hnykkt á því að samkvæmt honum taki Landsvirkjun við eignarhlut ríkissjóðs og Akureyrarbæjar í Laxárvirkjun. Þá er í 5. gr. laganna vísað til þess að Landsvirkjun hafi verið lögð til stofnframlög og vísað um það til 4. gr. laganna og tilvitnaðs samnings. Allt að einu verður ekki annað séð en að með tilvitnaðri lagaheimild hafi eingöngu verið að vísa til mögulegra eignarréttinda sem ríkið annað tveggja hafi sannanlega verið komið að eða talið sig komið að með einkaeignarréttarlegum hætti en lagaákvæðinu sjálfu hafi ekki verið ætlað að ljá þeim heimildum aðra og/eða meiri þýðingu. Með vísan til framangreindrar rannsóknar, sbr. kafla 12.3., er það mat óbyggðanefndar að með tilvitnuðum lögum nr. 42/1983 hafi ekki verið stofnað til beinna eignarréttarheimilda í einkaeignarréttarlegum og stjórnskipulegum skilningi, sbr. og orðalag c-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998, Landsvirkjun til handa, að fasteignaréttindum þeim sem liggja utan eignarlanda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998.

12.3.6. Lög nr. 74/1990, um breytingu á lögum nr. 60/1981, um raforkuver, o.fl.
Lög nr. 74/1990 voru samþykkt á Alþingi 18. maí 1990. Þar segir í 1. gr:

Niðurlag 1. mgr. 1. gr. laga nr. 60/1981 breytist þannig að við bætast tveir málsliðir sem orðist svo:

- að stækka Búrfellsvirkjun í allt að 310 MW afl,

- að stækka Kröfluvirkjun í allt að 60 MW afl.

Ekki voru gerðar frekari breytingar á lögunum um raforkuver samkvæmt þessum breytingarlögum sem skipta máli í þessari umfjöllun.

Hins vegar var með þessum lögum einnig breytt lögum nr. 42/1983, um Landsvirkjun, og var þar bætt tveim nýjum málsgreinum á eftir 1. mgr. 6. gr. laganna svohljóðandi:

> Landsvirkjun reisir og rekur, samkvæmt lögum nr. 60/1981 eftirtalin raforkuver, að fengnu leyfi iðnaðarráðherra skv. 7. gr. þessara laga: Búrfellsvirkjun, með allt að 310 MW afli, Sultartangavirkjun, með allt að 130 MW afli, Hrauneyjafossvirkjun, með allt að 280 MW afli, Sigölduvirkjun, með allt að 200 MW afli, Kröfluvirkjun, með allt að 60 MW afli.

Landsvirkjun er heimilt, að fengnu samþykki iðnaðarráðherra, að gera ráðstafanir til að tryggja rekstur orkuvera á Þjórsársvæðinu, m.a. með Kvíslaveitu, stækkun Þórisvatnsmiðlunar og stíflu við Sultartanga.

Í bráðabirgðaákvæði I var svofellt ákvæði:

> Takist samningar um að reisa nýtt álver á grundvelli yfirlýsingar, dags. 13. mars 1990, milli ríkisstjórnarinnar og ATLANTAL-aðilanna um ásetning að ljúka samningum um nýtt álver með um 200 þús. tonna framleiðslugetu á ári skal mæta orkuþörf þess með því að ráðast auk Blönduvirkjunar í eftirtaldar framkvæmdir, sbr. 1. og 2. gr. þessara laga og 6. gr. laga nr. 42/1983, um Landsvirkjun:
>
> 1. Fljótsdalsvirkjun.
> 2. Stækkun Búrfellsvirkjunar, 5. áfanga Kvíslaveitu og stækkun miðlunar í Þórisvatni.
> 3. Stækkun Kröfluvirkjunar og 1. áfanga Nesjavallavirkjunar takist samningar við Hitaveitu Reykjavíkur um samrekstur virkjunarinnar við raforkukerfi landsins.

Með vísan til framangreindrar rannsóknar, sbr. kafla 12.3., er það mat óbyggðanefndar að með tilvitnuðum lögum nr. 74/1990 hafi ekki verið stofnað til beinna eignarréttarheimilda í einkaeignarréttarlegum og stjórnskipulegum skilningi, sbr. og orðalag c-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998, Landsvirkjun til handa, að fasteignaréttindum þeim sem liggja utan eignarlanda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998.

12.3.7. Lög nr. 9/1997. Breyting á lögum nr. 42/1983, um Landsvirkjun
Þessi lög fjalla einkum um stjórnun Landsvirkjunar og heimild til þess að hasla sér völl erlendis. Þá er einnig ákvæði um greiðslu arðs af eigendaframlögum.

12.3.8. Lög nr. 48/1999. Breyting á lögum nr. 60/1981, um raforkuver, með síðari breytingum
Þau ákvæði þessara laga sem snerta viðfangsefni úrskurðar þessa eru 1. og 2. tl. 1. gr. laganna en sú grein varð að nýrri 1. gr. í lögunum nr. 60/1981. Þar er kveðið á um að iðnaðarráðherra sé heimilt að veita Landsvirkjun leyfi til að virkja fallvatn sem veitt væri um Vatnsfellsveitu úr Þórisvatni

í Krókslón (Vatnsfellsvirkjun) með allt að 110 MW afli og virkja á ármótum Köldukvíslar og Tungnaár við Búðarháls (Búðarhálsvirkjun) með allt að 120 MW afli. Jafnframt var breytt númerum greina í lögunum. Loks var fellt úr gildi ákvæði I til bráðabirgða í lögunum.

Með vísan til framangreindrar rannsóknar, sbr. kafla 12.3., er það mat óbyggðanefndar að með tilvitnuðum lögum nr. 48/1999 hafi ekki verið stofnað til beinna eignarréttarheimilda í einkaeignarréttarlegum og stjórnskipulegum skilningi, sbr. og orðalag c-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998, Landsvirkjun til handa, að fasteignaréttindum þeim sem liggja utan eignarlanda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998.

12.4. Niðurstöður óbyggðanefndar

Fyrir óbyggðanefnd liggur að kveða á um og skera úr um réttindi Landsvirkjunar á grundvelli III. kafla laga nr. 58/1998, sbr. 7. gr., sbr. 1. gr. laganna. Við það mat er öðru fremur tekið mið af fyrirmælum a- og c-liða 7. gr. laganna. Úrlausn óbyggðanefndar er fyrst og síðast eignarréttarlegs eðlis, í hefðbundinni stjórnskipulegri merkingu, sbr. 72. gr. stjórnarskrár, nr. 33/1944, sbr. 10. gr. laga nr. 97/1995. Sætir Landsvirkjun hvað það varðar sömu stöðu og aðrir einstaklingar og lögpersónur, þ.e. við það mat sem fram fer á grundvelli 7. gr. tilvitnaðra laga og fellur utan valdsviðs óbyggðanefndar að kveða á um og skera úr um önnur réttindi sbr. orðalag c-liðar 7. gr. þjóðlendulaga, sbr. og 1. mgr. 2. gr. og 2. mgr. 5. gr. laganna.

Af hálfu Landsvirkjunar eru, svo sem ítarleg grein hefur þegar verið gerð fyrir, sbr. kafla 3.11., gerðar kröfur um viðurkenningu á víðtækum réttindum á því landsvæði, sem til úrlausnar er, í máli þessu og koma þær kröfur eðli málsins samkvæmt til skoðunar og mats á þeim sem landsvæðum sem ella yrðu úrskurðuð þjóðlenda enda fellur það utan valdsviðs óbyggðanefndar að fjalla um stöðuna innan eignarlanda. Af hálfu Landsvirkjunar er um að ræða kröfur vegna landsréttinda sem til þarf vegna mannvirkja sem þegar eru fyrir hendi eða kunni síðar að verða reist, svo sem einstakra virkjana og virkjanasvæða, eins og það er skilgreint; uppistöðulóna; stíflna; vatnsvega; miðlunarmannvirkja; orkuflutningslína; spenna- og rofavirkja; vega; vegaslóða; háspennulína; mælistöðva; veiðiréttinda í virkjunarlónum og vatnsvegum.

Af hálfu óbyggðanefndar var þess ítrekað freistað undir rekstri málsins, einkum þó við aðalmeðferð þess, að fá kröfugerð Landsvirkjunar skýrða nánar, þá fyrst og fremst með tilliti til afmörkunar á því landi sem gerðar væru kröfur til og nánari lýsingu á inntaki þeirra réttinda sem gerð væri krafa um viðurkenningu á, sbr. a- og c-liði 7. gr., sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998. Það skortir á nægilega skýra afmörkun og tilgreiningu þeirra réttinda sem krafist er og raunar hefir ekki í alla staði verið fullt samræmi milli efnislegrar kröfugerðar í málinu og svo lýsingar hennar í málflutningi. Má segja að málatilbúnaði Landsvirkjunar sé all verulega ábótavant, jafnvel í þeim mæli að kröfur fyrirtækisins myndu sæta frávísun að einkamálarétti.

Af málflutningi Landsvirkjunar verður þannig ekki ráðið að gerðar séu fyllilega fastmótaðar kröfur um nánar tilgreind og/eða afmörkuð réttindi til lands og/eða ákveðinna landsvæða þannig að þau lúti *beinum* eignarforráðum Landsvirkjunar í hefðbundnum einkaeignarréttarlegum skilningi. Kröfugerð vegna vatnsréttinda kann þó að verða túlkuð afdráttarlausari, a.m.k. að hluta til. Það torveldar síðan nokkuð mat á inntaki kröfugerðar Landsvirkjunar að í málflutningi fyrirtækisins voru greinarmörk beins og óbeins eignarréttar ekki að öllu leyti fyllilega skýr og um vatnsréttindi að hluta til fjallað sem einhvers konar ígildi óbeins eignarréttar (hagnýtingarrétt) en ekki einn þátt hins beina eignarréttar. Sýnist málflutningur Landsvirkjunar verða skilin svo að kröfur fyrirtækisins séu sniðnar að þeirri starfsemi sem Landsvirkjun hefur með höndum á hinu auglýsta svæði og fortakslausum rétti starfseminnar vegna þar með talið að teknu tilliti til framtíðaráforma, án þess þó að samhliða séu gerðar kröfur um viðurkenningu hefðbundinna grundvallarheimilda, eftir atvikum beinna eða óbeinna, samkvæmt almennt viðurkenndum sjónarmiðum eignarréttarins.

Svo sem fram hefur komið styðjast kröfur Landsvirkjunar við tvo meginþætti:

Í fyrsta lagi byggir Landsvirkjun kröfur sínar á einkaréttarlegu framsali fasteignaréttinda.

Í öðru lagi byggir Landsvirkjun kröfur sínar á lagaheimildum og virkjunar- og framkvæmdaleyfum ráðherra og/eða annarra stjórnvalda, gefnum út á grundvelli laga.

Verður nú nánari grein gerð fyrir niðurstöðum óbyggðanefndar um þýðingu þessara heimilda fyrir eignarréttarlega stöðu landsvirkjunar á því svæði sem hér er til umfjöllunar.

12.4.1. Kröfur byggðar á einkaréttarlegu framsali fasteignaréttinda

Hér verður fjallað um þau réttindi sem Landsvirkjun byggir á að tilkomin séu fyrir einkaeignarréttarlegt framsal, sbr. umfjöllun í kafla 12.1.

Að því leyti sem réttindi Landsvirkjunar eru byggð á löggerningum, þ.e. einkaréttarlegu framsali fasteignaréttinda, þá felst greining á inntaki þeirra réttinda fyrst og fremst í túlkun og mati á viðkomandi gerningum sem eignarheimildum, hvaða réttindi verið sé að yfirfæra að eignarrétti og svo því hvaða eignarréttarlegu heimildum sá sem afsalar réði í raun yfir. Gildir þá sú almenna og viðurkennda meginregla á sviði eignarréttar að sá sem afsalar fasteignarréttindum getur ekki afsalað víðtækari rétti en hann á sjálfur.

Með tilliti til þessa máls og annarra mála á svæði I er í fyrsta lagi ástæða til að fjalla hér frekar um þau sérstök réttindi sem Landsvirkjun voru framseld/afhent með sameignarsamningnum frá 1. júlí 1965.

Í upphaflegum lögum um Landsvirkjun, nr. 59/1965, er gengið út frá því sbr. 4., 5. og 6. gr. að Landsvirkjun séu lögð til ákveðin eignarréttindi, þar með talin vatnsréttindi. Það er gert með skírskotun til tilvitnaðs sameignarsamnings frá 1. júlí 1965 þar sem ríkið annars vegar og Reykjavíkurborg hins vegar leggja hinu þá nýstofnaða fyrirtæki til tilteknar eignir. Svo sem fyrr er vitnað til skipta þau réttindi, sem tilgreind eru í 3. tölulið B-liðar 2. gr. samningsins, meginmáli í þessu sambandi. Þar segir svo:

> Vatnsréttindi vegna 210 MW virkjunar í Þjórsá við Búrfell, ásamt landi, sem til þarf vegna virkjunarinnar og réttinda til nauðsynlegra aðgerða ofar í ánni, vegna þessarar virkjunar.

Hér er væntanlega um að ræða þau fasteigna- og vatnsréttindi sem ríkið taldi sig komið að með samningum við skilanefnd a/s Titans, sbr. kaupsamning frá 8. júní 1951 sem grein er gerð fyrir í kafla 12.1.1.5.

Í þessu sama samhengi kemur og til skoðunar 2. gr. laga nr. 37/1971 sem breytti 4. gr. laga nr. 59/1965 en þar var kveðið á um það að Landsvirkjun tæki við öllum vatnsréttindum og réttindum ríkisins til virkjana í Tungnaá við Sigöldu og Hrauneyjafoss.

Kaup a/s Titans á vatns- og landsréttindum á Gnúpverjaafrétti eru rakin í köflum 12.1.1.1. og 12.1.1.3, sbr. kafla 6.11. Sambærileg kaup á vatnsréttindum fyrir Flóa- og Skeiðamannaafrétti eru með sama hætti rakin í kafla 12.1.1.2. Viðsemjendur a/s Titans voru þeir hreppar í Flóa og á Skeiðum sem töldu og telja til réttinda á Flóa- og Skeiðamannaafrétti og seldu helming vatnsréttinda í Háafossi og Hjálparfossi; Gnúpverjahreppur sem seldi vatnsréttindi í Gljúfurleitafossi, Tröllkonufossi og Þjófafossi í Þjórsá, Hjálparfossi og Háafossi í Fossá og Geldingaárfossi í Geldingaá og Einar Benediktsson sýslumaður sem keypt hafði Skeljafell og Búrfell af Gnúpverjahreppi. Í kafla 12.1.1.4. hér að framan er einnig rakin til frekari glöggvunar sala nánar tiltekinna sveitarfélaga í vestanverðri Rangárvallasýslu á lands- og vatnsréttindum í Þjórsá, m.a. fyrir Holtamanna- og Landmannaafréttum.

Fyrr í þessum úrskurði hefur verið fjallað um Gnúpverjaafrétt í kafla 11.12. og var þar komist að þeirri niðurstöðu að Gnúpverjaafréttur hefði aldrei verið undirorpinn einkaeignarétti eða hafi svo verið að öllu eða einhverju leyti í upphafi byggðar þá sé sá eignarréttur niður fallinn. Réttur viðkomandi afréttarhafa felist þannig fyrst og fremst í beitarrétti, veiðirétti og eftir atvikum öðrum þrengri notum eða því sem hefur verið kallað afréttareign.

Í samræmi við þá niðurstöðu verður að telja að Gnúpverjahrepp hafi skort eignarheimildir til þess að ráðstafa vatns- og landsréttindum á Gnúpverjaafrétti. Fossafélagið a/s Titan var þannig ekki réttilega komið að þeim lands- og vatnsréttindum sem skilanefnd félagsins seldi ríkissjóði þann 8. júní 1951 og ríkissjóður lagði síðan fram sem eignarhluta við stofnun Landsvirkjunar, sbr. 3. tl. A-liðar 2. gr. sameignarsamningsins frá 1. júlí 1965. Getur Landsvirkjun þannig ekki byggt rétt á framsali eignarréttinda fyrir þann samning. Á sama hátt hafa niðurstöður um mörk þjóðlendna og einkaeignarlands í málinu nr. 6/2000 leitt til þess að ekki verður talið að Afréttarmálafélag Flóa- og Skeiðahreppa né heldur einstakir hreppar, sem að því standa, hafi haft heimild til sölu á lands- og vatnsréttindum fyrir Flóa- og Skeiðamannaafrétti.

Þá er og til þess að líta að áframhaldandi framsal þeirra réttinda sem Gnúpverjaafréttur afsalaði Einari Benediktssyni með afsalinu frá 28. júlí 1916 hefur sætt verulegum takmörkunum, sbr. einkum afsal a/s Titans til ríkisins á árinu 1952 og svo ráðstöfun ríkisins til Landsvirkjunar skv. 3. tl. A-liðar, 2. gr. sameignarsamningsins frá 1. júlí 1965.

Í kaupsamningi/afsali skilanefndar a/s Titans til landbúnaðarráðuneytisins 8. júní 1951 eru þessi réttindi yfirfærð:

> … alle vandrettigheder, som selskabet ejer i Þjórsá og bifloder og söersamt alle de rettigheder til afbenyttelse af jord, som, selskabet har erhvervet; i forbindelse med vandrettighederne og til brug i forbindelse med forventede elektriske anlæg, …

Síðan er tilgreint að seld sé jörðin Þjótandi í Villingaholtshreppi en að því búnu taldar upp þær eignarheimildir sem félagið sé komið að og heimili þar með tilvitnað framsal. Er svo vart um það ágreiningur að það eru þessi réttindi eða réttara sagt hluti þeirra sem Landsvirkjun fær framseld með sameignarsamningi um fyrirtækið frá 1. júlí 1965, sbr. 4. gr. laga nr. 59/965. Er nánar fjallað um forsögu þessa í köflum 12.1.1.5. og 12.1.2. hér að framan.

Af þessu verður ráðið að vafi leikur á því hvaða réttindi tilætlunin var að yfirfæra. Verður óhjákvæmilega staðnæmst við þá óútskýrðu tilgreiningu kaupsamningsins frá 8. júní 1951, þar sem réttindi yfir Búrfelli og Skeljafelli eru ekki framseld með fortakslausum hætti, sbr. hins vegar jörðin Þjótandi, heldur látið við það sitja að tilgreina; „afbenyttelse af jord“ í þeim tilgangi að nýta hin framseldu vatnsréttindi. Þá er tilgreining réttindanna sem ráðstafað var til Landsvirkjun skv. 3. tl. A-liðar, 2. gr. sameignarsamningsins frá 1. júlí 1965 alls ekki afdráttarlaus, afmörkuð eða skýr.

Það er hins vegar sjálfstætt athugunarefni hvort Landsvirkjun kunni í þessu tilviki, sem og öðrum þar sem ætlunin hefur verið sú að yfirfæra til fyrirtækisins eignarréttindi á einkaréttarlegum grundvelli, að hafa unnið hefð á landi og/eða vatnsréttindum á grundvelli viðkomandi samnings, þó svo að með viðkomandi gerningi hafi ekki í raun verið yfirfærð þau eignarréttindi sem að var stefnt vegna heimildarskorts afsalsgjafa. Horfir úrlausnarefni þetta í grundvallaratriðum öðruvísi við í þeim tilvikum þegar Landsvirkjun byggir rétt á slíkum einkaréttarlegum samningum heldur en þegar heimildir Landsvirkjunar eru að öllu leyti reistar á lagaheimildum en það er mat óbyggðanefndar að útilokað sé að Landsvirkjun teljist geta hefðað lands- og vatnsréttindi í þeim tilvikum þegar til umráða er alfarið stofnað á grundvelli lagaheimildar. Verður að öðru leyti og nánar fjallað um þýðingu og inntak viðkomandi lagaheimilda Landsvirkjunar hér síðar. Við mat á því hvort til greina geti komið í þessu tilviki að stofnast hafi til eignarréttinda til handa Landsvirkjun á grundvelli hefðar er hins vegar til þess að líta, í fyrsta lagi, að ekki hefur af hálfu Landsvirkjunar verið byggt á hefð, a.m.k. ekki almennt séð. Það hefur Landsvirkjun hins vegar gert í einangruðum tilvikum svo sem um sundlaug þá sem stendur á meintu landi Skógræktar ríkisins í Þjórsárdal. Í öðru lagi er sérstaklega til þess að líta, svo sem rakið hefur verið, að Landsvirkjun hefur ekki uppi í málinu skýrar og afmarkaðar kröfur um viðurkenningu beinna eignarréttinda heldur sætir kröfugerð og málatilbúnaður fyrirtækisins verulegum fyrirvörum og takmörkunum hvað það varðar. Með vísan

til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að það sé ekki á færi hennar, undir kringumstæðum sem þessum, að ákvarða einstökum málsaðilum og/eða hagsmunaaðilum réttindi á grundvelli réttarskapandi úrræðis sem hefðar án þess að til komi bein og ótvíræð yfirlýsing viðkomandi aðila um ákveðin og afmörkuð eignarréttindi og að hann eftir atvikum beri fyrir sig og byggi rétt á hefð. Koma því ákvæði laga nr. 46/1905 ekki frekar til álita við mat á þeim réttindum sem Landsvirkjun telur sig komna að fyrir einkaréttarlegt framsal skv. framangreindum samningum.

Í kafla 12.1.3. voru m.a. raktir bótasamningar sem Landsvirkjun gerði við Gnúpverjahrepp vegna lagningar orkulínu og byggingar Sultartangalínu og -lóns. Við almennt mat á þýðingu samninganna að eignarrétti er einkum til þess að líta að framsetning og orðalag þeirra ber það ekki með sér að tilætlunin sé sú að yfirfæra eignarréttindi til handa Landsvirkjun heldur að einvörðungu sé verið að gera samkomulag um bætur vegna röskunar á nýtingarmöguleikum rétthafa að afrétti Gnúpverja. Verður því almennt séð ekki byggt á téðum samningum sem grundvöll að yfirfærslu eignarréttinda að því marki sem slík réttindi kunna að vera fyrir hendi.

Um eignarréttarlega þýðingu einstakra samninga, löggerninga og lögskipta verður nánar fjallað í sértækri umræðu um einstök mannvirki og framkvæmdir hér síðar.

12.4.2. Kröfur byggðar á lagaheimildum

Þá koma til almennrar skoðunar og eignarréttarlegs mats þau réttindi sem Landsvirkjun byggir á lagaheimildum sem gilda og gilt hafa um starfsemi Landsvirkjunar og koma þá jafnframt til skoðunar virkjunarleyfi og önnur framkvæmdaleyfi ráðherra gefin út á grundvelli þeirra sömu lagaheimilda. Í kafla 12.3. hefur verið gerð ítarleg grein fyrir þeim lagaheimildum sem um starfsemi og réttindi Landsvirkjunar fjalla og fjallað hafa á hverjum tíma eða varða með öðrum hætti réttarstöðu fyrirtækisins í þessu sambandi.

Sá háttur hefur frá upphafi verið hafður á að mælt er fyrir um heimildir Landsvirkjunar til þess að reisa og/eða reka ákveðin raforkuver, aðalorkuveitur og til þess að gera, m.a. með mannvirkjagerð, nauðsynlegar ráðstafanir á viðkomandi vatnasvæði til þess að tryggja rekstur viðkomandi raforkuvers. Sýnist hin formlega lagalega tilhögun hvað þetta varðar hafa verið sú sama frá upphafi, sbr. 6. gr. laga nr. 59/1965, um Landsvirkjun, sbr. núgildandi lög um Landsvirkjun, nr. 42/1983 með síðari breytingum, sem og samkvæmt lögum um raforkuver, nr. 60/1981, með síðari breytingum. Í annan stað hafa framkvæmdir þessarar gerðar útheimt sérstakt leyfi ráðherra og/eða ríkisstjórnar, áður en út í þær hefur verið ráðist. Þá hafa viðkomandi lög á hverjum tíma haft að geyma eignarnámsheimild til handa Landsvirkjun til þess að taka eignarnámi vatnsréttindi, lönd, mannvirki og önnur réttindi sem nauðsynleg séu til þeirra framkvæmda sem Landsvirkjun eru heimilaðar og ætlaðar lögum samkvæmt. Um nánari útlistun þessa vísast til umfjöllunar í kafla 12.3.

Svo sem rakið er í kafla 12.3. hefur óbyggðanefnd gert ítarlega rannsókn á viðkomandi lagaheimildum og í því sambandi kannað tiltæk lögskýringargögn; lagafrumvörp, greinargerðir og athugasemdir með þeim ásamt því að fara yfir allar umræður um viðkomandi lagafrumvörp. Í tilvitnuðum lögum og lögskýringargögnum er hvergi að finna áform í þá veru að stofna til hefðbundinna eignarréttarheimilda Landsvirkjun til handa að lands- og/eða vatnsréttindum. Með vísan til þeirrar rannsóknar er það mat óbyggðanefndar að með tilvitnuðum lagaheimildum hafi ekki verið stofnað til beinna eignarréttarheimilda í einkaeignarréttarlegum og stjórnskipulegum skilningi, sbr. og orðalag C-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998, Landsvirkjun til handa, að fasteignaréttindum þeim sem liggja utan eignarlanda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998. Um er að ræða nokkurs konar og að öðru leyti óskilgreindan nýtingarrétt sem stofnað er til í skjóli valdheimilda íslenska ríkisins og á grundvelli fullveldisréttar þess. Þau réttindi, sem mælt er fyrir um í tilvitnuðum lögum, verða eðli málsins samkvæmt túlkuð með þröngum hætti. Aðild ríkisins og framsal í formi þeirra lagaheimilda er fólgið í fullveldisrétti, yfirráða- eða umráðarétti, en ekki stofnun eignarréttar í hefðbundinni og stjórnskipulegri merkingu.

Til frekari stuðnings þessari niðurstöðu vísast til þess að í upphaflegu lögunum um Landsvirkjun, nr. 59/1965, er beinlínis gert ráð fyrir því, sbr. t.d. 4. og 5. gr. laganna, sbr. 6. gr. þeirra, að Landsvirkjun séu lögð til ákveðin eignarréttindi, þar með talin vatnsréttindi en það er gert með einkaeignarréttarlegri tilvísun til sameignarsamningsins þar sem afhent eru þau réttindi sem af hálfu ríkisins höfðu verið keypt af skilanefnd a/s Titans, sbr. 3. tl. A-liðar 2. gr. samningsins. Samanburður á 4. gr., 6. gr. og 18. gr. laga nr. 59/1965, styður eindregið þá niðurstöðu að lögbundnar heimildir til handa Landsvirkjun til þess að reisa og reka raforkuver ásamt nauðsynlegum búnaði og tilfæringum, svo sem aðalorkuveitum, verði ekki skýrðar svo að með þeim heimildum hafi verið tilætlan löggjafans að stofna til hefðbundinna einkaeignarréttarlegra heimilda í skilningi 72. gr. stjórnarskrár. Hefði tilætlan löggjafans verið sú var engin þörf á því að kveða á um yfirfærslu þeirra eignarréttinda sem ríkið var komið að fyrir einkaréttarlega samninga, sbr. 4. gr. laganna né að mæla fyrir um sérstaka eignarnámsheimild skv. 18. gr. laganna. Þá má enn fremur benda á tilhögun hinna yngri lagaheimilda, sbr. 2. mgr. 1. gr. laga nr. 60/1981, um raforkuver, þar sem kveðið er á um heimildir ríkisins til þess að semja við Landsvirkjun um að reisa og reka virkjanir í Blöndu í Blöndudal, Jökulsá í Fljótsdal og Héraðsvötnum við Villinganes. Allt að einu sömdu íslenska ríkið og Landsvirkjun um það, sbr. 3. gr. samningsins frá 11. ágúst 1982, að áður en rekstur hverrar virkjunar hæfist skyldi gera sérstakt samkomulag um greiðslur til handa ríkinu vegna þeirra vatnsréttinda sem væru í umráðum ríkisins, hvort sem væri vegna lögbýla í eigu ríkisins, annarra eignarlanda eða vegna vatnsréttinda á almenningum og afréttarlöndum. Var réttur ríkisins til gjaldtöku vegna þessa staðfestur með dómi Hæstaréttar í málinu nr. 413/2000: Landsvirkjun gegn íslenska ríkinu sem dæmt var í Hæstarétti þann 29. mars 2001.

Af þessu má ráða að í lagaheimild til byggingar og reksturs virkjunar, aðalorkuveitu og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á viðkomandi svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun er því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfum veittum á grundvelli þeirra. Íslenska ríkið er eigandi umræddra fasteignaréttinda, vatns- og landsréttinda, sbr. 1. mgr 2. gr. laga nr. 58/1998. Ótvírætt er að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja og framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum. Hvað þau mannvirki varðar þar með talið vegi, varnargarða, skurði, uppistöðulón, vatnsmiðlunarmannvirki o.fl., er það að segja að þó svo fyrirtækið sé eigandi mannvirkjanna og framkvæmdanna sem slíkra þá á það ekki beinan eignarrétt að því landi sem þær standa á né að því vatni sem nýtt er til orkuvinnslunnar.

Eins og að framan er rakið hefur löggjafinn í skjóli valdheimilda sinna veitt Landsvirkjun með lögum, ákveðinn en þó óskilgreindan nýtingarrétt á svæði því sem um ræðir í máli þessu. Samkvæmt c-lið 7. gr. laga nr. 58/1998 er það hlutverk óbyggðanefndar að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna. Þau sérstöku réttindi, sem löggjafinn hefur veitt Landsvirkjun, falla í öllum meginatriðum utan þeirrar hefðbundnu eignarréttarlegu skilgreiningar sem liggur nefndu lagaákvæði til grundvallar, sbr. og skilgreining eignarréttinda skv. 1. gr. laga nr. 58/1998. Með lögum nr. 58/1998 hefur nú verið stofnað til eignarréttar íslenska ríkisins að öllu því landi sem við gildistöku laganna var eigendalaust og ríkið fer með viðkomandi eignarheimildir í samræmi við 2. kafla laga nr. 58/1998. Lögtaka laganna hafði þannig grundvallarbreytingu í för með sér á hefðbundinni eignarréttarlegri stöðu Landsvirkjunar á þeim landsvæðum. Það er hins vegar á færi til þess bærra handhafa ríkisvalds að mæla nú nánar fyrir um og/eða skilgreina frekar réttarstöðu Landsvirkjunar að breyttri réttarskipan.

Óbyggðanefnd telur ekki forsendur til þess að afmarka sérstaklega umráðasvæði þeirra raforkuvera, vatnsmiðlunarmannvirkja og annarra mannvirkja sem Landsvirkjun hefur komið fyrir. Kemur þar fyrst og fremst til framangreint eðli og inntak þeirra réttinda sem Landsvirkjun fer með en jafnframt sú staðreynd að þrátt fyrir ítrekaðar fyrirspurnir reyndist ekki unnt að fá Landsvirkjun til þess

að afmarka með nægilega skýrum hætti þau landsvæði og réttindi sem fyrirtækið gerði tilkall til á grundvelli heimilda sinna.

Verður nú nánar vikið að einstökum raforkuverum, öðrum mannvirkjum og réttindum sem Landsvirkjun kallar til í máli þessu. Verður í köflunum hér á eftir fjallað um virkjanir fyrirtækisins, orkuveitur, vatnsveitur og uppistöðulón, fyrirhuguð mannvirki, meintan veiðirétt, sundlaug í Þjórsárdal sem krafist er eignarréttar yfir og að lokum mælistöðvar Landsvirkjunar.

Af hálfu óbyggðanefndar er vakin á því athygli að í kröfugerð Landsvirkjunar og upplagi málsins, sbr. kaflar 3.11. og 9 gætti allverulegrar ónákvæmni um heiti og aðra tilgreiningu einstakra mannvirkja, þó einkum háspennulína. Tilurð þeirra skýrðist þó frekar undir rekstri málsins og rannsókn nefndarinnar en fullt samræmi er því ekki í öllum tilvikum um tilgreiningu einstakra mannvirkja skv. framangreindum köflum og svo tilgreininga skv. eftirfarandi niðurstöðum.

12.4.3. Virkjanir í Gnúpverjahreppi

Í eftirfarandi köflum verður fjallað um virkjanir Landsvirkjunar sem staðsettar eru í Gnúpverjahreppi sem og önnur réttindi sem krafist er af hálfu Landsvirkjunar vegna þeirra. Rakið verður hvaða mannvirki um ræðir, hvar þau eru staðsett og á hvaða grundvelli kröfur Landsvirkjunar byggjast. Loks verður tekin afstaða til þeirra krafna sem Landsvirkjun hefur uppi.

12.4.3.1. Búrfellsvirkjun

Umfjöllunin í þessum kafla lýtur að Búrfellsvirkjun ásamt þeim mannvirkjum sem þeirri virkjun tilheyra sérstaklega en þó að undanskildum þeim mannvirkjum sem fjallað er um í sérstökum köflum hér á eftir. Hér er um að ræða virkjunina sjálfa, útivirki, þrýstivatnsgöng, jöfnunarþrær, aðrennslisskurð, stjórnlokur, spennistöð og önnur mannvirki sem samofin eru virkjuninni eða í svo nánum tengslum við hana að réttast þykir að fjalla um þau samhliða virkjuninni sjálfri. Stöðvarhús virkjunarinnar er undir Sámsstaðarmúla í Þjórsárdal en Þjórsá er stífluð ofan Búrfells um fjóra km ofan stöðvarinnar. Framkvæmdir við virkjunina hófust á árinu 1967 og var hún tekin í notkun á árinu 1969.

Umrædd mannvirki standa á landi því sem áður tilheyrði syðsta hluta Gnúpverjaafréttar en selt var, upphaflega Einari Benediktssyni 28. júlí 1916, og auðkennt hefur verið sem Búrfell og Skeljafell, sbr. fyrri umfjöllun þ.a.l.

Svo sem grein hefur verið gerð fyrir fyrr í úrskurði þessum reisir Landsvirkjun kröfur sínar til lands, vatns og annarra réttinda vegna Búrfellsvirkjunar, eins og hún hefur nánar verið afmörkuð hér að framan, á tvíþættum grundvelli.

Annars vegar kemur hér til einkaréttarlegt framsal lands- og vatnsréttinda skv. 3. tl., A-liðar 2. gr. sameignarsamnings frá 1. júlí 1965 þar sem kveðið er á um að ríkissjóður leggi fram vatnsréttindi vegna 210 MW virkjunar í Þjórsá við Búrfell, ásamt landi sem til þurfi vegna virkjunarinnar, svo og réttindi til nauðsynlegra aðgerða ofar í ánni, vegna virkjunarinnar. Um þetta vísast enn fremur til 4. og 5. gr. laga nr. 59/1965.

Hins vegar koma til skoðunar eignarréttarlegar kröfur byggðar á lagaheimildum þeim sem stofnuninni hafa verið veittar sem og virkjunar- og framkvæmdaleyfum veittum á grundvelli þeirra lagaheimilda. Fyrir lagaheimildum þessum hefur verið gerð nánari grein hér fyrr, sbr. kafli 12.3. Til upprifjunar skal þess þó getið að með 6. gr. laga nr. 59/1965 var Landsvirkjun heimilað að reisa allt að 210.000 kW raforkuver í Þjórsá við Búrfell ásamt aðalorkuveitum og gera nauðsynlegar ráðstafanir á vatnasvæði Þjórsár ofan virkjunarinnar til þess að tryggja rekstur hennar. Í 7. gr. laganna var áskilið að til byggingar nýrra aflstöðva og aðalorkuveitna þyrfti Landsvirkjun leyfi ráðherra þess sem færi með raforkumál. Áður en byrjað yrði á nýjum mannvirkjum, hvort heldur aflstöðvum eða aðalorkuveitum, skyldi Landsvirkjun senda viðkomandi ráðherra uppdrætti af hinum fyrirhuguðu mannvirkjum, ásamt lýsingu á þeim. Gæti ráðherra krafist þeirra breytinga á

fyrirhugaðri tilhögun mannvirkjanna sem nauðsynlegar kynnu að þykja vegna almenningshagsmuna. Þá var tekið fram í athugasemdum við þessa grein að rétt þætti að taka fram að Landsvirkjun gerði ráðherra fyrirfram ítarlega grein fyrir fyrirhugaðri tilhögun allra mannvirkja og fengi samþykki hans fyrir gerð og frágangi þeirra og var af því tilefni vísað til ákvæða vatnalaga og raforkulaga.

Ekki hafa fundist nein gögn hjá iðnaðarráðuneyti og Landsvirkjun sem bera þess merki að Landsvirkjun hafi fullnægt skilyrðum 7. gr. laga nr. 59/1965. Af efni bréfaskrifa milli ráðuneytisins og Landsvirkjunar verður þó ekki annað ráðið en af hálfu stjórnvalda hafi verið litið svo á að Landsvirkjun hafi uppfyllt lögbundin skilyrði til byggingar og starfrækslu orkuversins. Í bréfi landbúnaðarráðuneytis, dags. 29. ágúst 1966, var Landsvirkjun heimilað að beita eignarnámsheimild 18. gr. laganna um Landsvirkjun, nr. 59/1965, eftir því sem stjórn fyrirtækisins teldi nauðsynlegt vegna virkjunar Þjórsár við Búrfell, sbr. 6. gr. sömu laga. Í bréfi landbúnaðarráðuneytis dags. 23. febrúar 1968 var þessi heimild ítrekuð og því jafnframt lýst yfir að ráðuneytið liti svo á að meta bæri virkjunina við Búrfell og tilheyrandi mannvirki sem orkuver og orkuveitu, er leyfð hefðu verið í skilningi 54. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, þannig að virkjunin nyti allra þeirra réttinda gagnvart löndum, lóðum og mannvirkjum sem um væri mælt í 55. gr. vatnalaga.

Með 1. gr. laga nr. 74/1990 var bætt heimildum við 1. gr. laga nr. 60/1981 og heimilað að stækka Búrfellsvirkjun í allt að 310 MW afl. Jafnframt var með sömu lögum einnig breytt lögum nr. 42/1983, um Landsvirkjun, þar sem heimilað var að Búrfellsvirkjun yrði með allt að 310 MW afli. Stækkun Búrfellsvirkjunar í 310 MW var heimiluð með bréfi iðnaðarráðuneytisins dagsettu. 4. desember 1991.

Svo sem rakið er í kafla 11.12. er það niðurstaða óbyggðanefndar að Gnúpverjahrepp hafi skort eignarheimild til þess að ráðstafa vatns- og landsréttindum á Gnúpverjaafrétti með tilvitnuðu afsali til Einars Benediktssonar þann 28. júlí 1916, sem hann síðar afsalaði Fossafélaginu a/s Titan. Fossafélagið a/s Titan var þannig ekki réttilega komið að þeim lands- og vatnsréttindum sem skilanefnd félagsins seldi ríkissjóði þann 8. júní 1951 og ríkissjóður lagði síðan fram, a.m.k. að hluta til, sem eignarhluta við stofnun Landsvirkjunar, sbr. 3. tl. A-liðar 2. gr. sameignarsamningsins frá 1. júlí 1965. Getur Landsvirkjun þannig ekki, svo sem rökstutt hefur verið, byggt rétt á framsali eignarréttinda fyrir þann löggerning, né á grundvelli hefðar á þeim tíma sem liðinn er síðan fyrirtækið tók umráð nánar tilgreinds lands og vatns á svæðinu. Þá hefur sú niðurstaða verið rökstudd, sbr. kafli 12.3., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar, í þessu tilviki 6. gr. laga nr. 59/1965, sbr. og síðari breytingar, til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfum veittum á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur sérstaklega komið fyrir og/eða gert á því svæði sem hér á undan hefur verið afmarkað og skilgreint sem Búrfellsvirkjun og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar, sbr. umfjöllun í kafla 13.2. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né vatnsréttinda á svæðinu, í skilningi 1. gr., 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.3.2. Sultartangavirkjun

Umfjöllunin í þessum kafla lýtur að Sultartangavirkjun ásamt þeim mannvirkjum sem þeirri virkjun tilheyra sérstaklega en þó að undanskildum þeim mannvirkjum sem fjallað er um í sérstökum

köflum hér á eftir. Hér er um að ræða virkjunina sjálfa, útivirki, þrýstivatnsgöng, jöfnunarþrær, aðrennslisskurð, stjórnlokur, spennistöð og önnur mannvirki sem samofin eru virkjuninni eða í svo nánum tengslum við hana að réttast þykir að fjalla um þau samhliða virkjuninni sjálfri.

Virkjunin er staðsett 15 km norðaustan Búrfellsvirkjunar í Gnúpverjahreppi, rétt við mörk Árnessýslu og Rangárvallasýslu. Framkvæmdir við virkjunina hófust vorið 1997 og stöðin var komin í fullan rekstur á árinu 2000.

Landsvirkjun byggir kröfur sínar til lands og vatns vegna Sultartangavirkjunar á 7. gr., sbr. 6. gr. laga nr. 42/1983, sbr. 4. gr. laga nr. 74/1990, þeim leyfum sem fyrirtækinu hafi verið veitt vegna virkjunarinnar og samningi sem gerður var við hreppsnefnd Gnúpverjahrepps um bótagreiðslur til hreppsins vegna skerðingar á réttindum hreppsins vegna virkjunarinnar. Á grundvelli 7. gr. laga 42/1983 sótti Landsvirkjun um virkjunarleyfi til iðnaðarráðuneytisins sem veitti virkjunarleyfi fyrir allt að 125 MW virkjun ásamt aðalorkuveitum með bréfi dags. 12. mars 1997.

Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.3. og 12.4.2. að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfum veittum á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar.

Þá fela bótagreiðslur til handa Gnúpverjahreppi á grundvelli samninga frá 16. maí 1986 og 29. maí 1997 ekki heldur í sér innlausn eða yfirfærslu á eignarréttindum til handa Landsvirkjun en nánar verður fjallað um veiðiréttindi á svæðinu í kafla 12.4.7.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur sérstaklega komið fyrir og/eða gert á því svæði sem hér á undan hefur verið afmarkað og skilgreint sem Sultartangavirkjun og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né vatnsréttinda á svæðinu, í skilningi 1. gr., 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.4. Orkuveitur (háspennulínur) í Gnúpverjahreppi

Í köflunum, sem hér koma á eftir, verður fjallað um orkuveitur Landsvirkjunar sem staðsettar eru í Gnúpverjahreppi og fyrirtækið gerir eignarréttarlegt tilkall til sem og önnur réttindi sem krafist er af hálfu Landsvirkjunar vegna orkuveitnanna. Rakið verður hvaða mannvirki um ræðir, hvar þau eru staðsett og á hvaða grundvelli kröfur Landsvirkjunar byggjast. Loks verður tekin afstaða til þeirra krafna sem Landsvirkjun hefur uppi vegna orkuveitnanna.

12.4.4.1. Búrfellslína 1

Hér er um að ræða háspennulínu Landsvirkjunar sem hefur flutningsgetu upp á 220 kV spennu og liggur frá Búrfellsvirkjun niður Þjórsárdal og yfir Þjórsá. Búrfellslína 1 var reist á grundvelli heimildar í 6. gr. laga 59/1965, sbr. einnig bréf atvinnumálaráðuneytis til lögmanns Landsvirkjunar, dags. 23. febrúar 1968. Búrfellslína 1 var tekin í notkun árið 1969.

Svo sem grein hefur verið gerð fyrir fyrr í úrskurði þessum reisir Landsvirkjun eignarréttarlegar kröfur sínar til lands, vatns og annarra réttinda vegna Búrfellsvirkjunar og annarra mannvirkja vegna hennar, sem staðsett eru að einhverju leyti á umræddu landi, áður syðsta hluta Gnúpverjaafréttar, á tvíþættum grundvelli.

Annars vegar kemur til skoðunar einkaréttarlegt framsal lands- og vatnsréttinda skv. 3. tl. A-liðar 2. gr. sameignarsamnings frá 1. júlí 1965 þar sem kveðið er á um að ríkissjóður leggi fram vatnsréttindi vegna 210 MW virkjunar í Þjórsá við Búrfell, ásamt landi sem til þurfi vegna virkjunarinn-

ar, svo og réttindi til nauðsynlegra aðgerða ofar í ánni, vegna virkjunarinnar. Fyrr er rakið, sbr. umfjöllun í kafla 12.4.1., sbr. kafli 11.12. að Landsvirkjun getur ekki byggt rétt á framsali eignarréttinda fyrir tilvitnaðan sameignarsamning.

Hins vegar koma til skoðunar lagaheimildir og leyfi veitt af stjórnvöldum til framkvæmda á svæðinu. Landsvirkjun byggir í máli þessu kröfur sínar um réttindi vegna Búrfellslínu 1 á 6. gr. laga nr. 59/1965 og bréfi atvinnumálaráðuneytis dags. 23. febrúar 1968 þar sem því er lýst yfir að ráðuneytið líti svo á að meta beri virkjunina við Búrfell og tilheyrandi mannvirki sem orkuver og orkuveitu er leyfð hefur verið í skilningi 54. gr. vatnalaga, nr. 15/1923. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2, sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við heimildir og leyfum veittum á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi orkuveitu þeirrar sem tilgreind hefur verið sem Búrfellslína 1 og fyrirtækið hefur komið fyrir og njóti lögvarins réttar til nýtingar hennar. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né annarra réttinda á svæði því sem orkuveitan liggur um, sbr. 1. gr., 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.4.2. Búrfellslína 2

Hér er um að ræða háspennulínu Landsvirkjunar sem hefur flutningsgetu upp á 220 kV spennu og liggur sunnan við Búrfellslínur 1 og 3A en í sömu stefnu frá Búrfellsvirkjun, niður Þjórsárdal að Kolviðarhóli við Þjórsá og þaðan yfir ánna. Búrfellslína 2 var reist á grundvelli heimildar í 6. gr. laga nr. 59/1965 og var hún tekin í notkun árið 1973.

Svo sem grein hefur verið gerð fyrir fyrr í úrskurði þessum reisir Landsvirkjun eignarréttarlegar kröfur sínar til lands, vatns og annarra réttinda vegna Búrfellsvirkjunar og annarra mannvirkja vegna hennar, sem staðsett eru að einhverju leyti á umræddu landi, áður syðsta hluta Gnúpverjaafréttar, á tvíþættum grundvelli.

Annars vegar kemur til skoðunar einkaréttarlegt framsal lands- og vatnsréttinda skv. 3. tl. A-liðar 2. gr. sameignarsamnings frá 1. júlí 1965 þar sem kveðið er á um að ríkissjóður leggi fram vatnsréttindi vegna 210 MW virkjunar í Þjórsá við Búrfell, ásamt landi sem til þurfi vegna virkjunarinnar, svo og réttindi til nauðsynlegra aðgerða ofar í ánni, vegna virkjunarinnar. Fyrr er rakið, sbr. umfjöllun í kafla 12.4.1., sbr. kafli 11.12., að Landsvirkjun getur ekki byggt rétt á framsali eignarréttinda fyrir tilvitnaðan sameignarsamning.

Hins vegar koma til skoðunar lagaheimildir og leyfi veitt af stjórnvöldum til framkvæmda á svæðinu. Landsvirkjun byggir kröfur sínar um landsréttindi vegna Búrfellslínu 2 á 6. gr. laga nr. 59/1965. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi orkuveitu þeirrar sem tilgreind hefur verið sem Búrfellslína 2 og fyrirtækið hefur komið fyrir og njóti lög-

varins réttar til nýtingar hennar. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né annarra réttinda á svæði því sem orkuveitan liggur um, sbr. 1. gr., 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.4.3. Búrfellslína 3A

Hér er um að ræða háspennulínu Landsvirkjunar sem hefur flutningsgetu upp á 420 kV spennu og liggur frá Búrfellsvirkjun og niður Þjórsárdal og þaðan yfir Þjórsá. Búrfellslína 3A var reist á grundvelli heimildar í 1. gr., sbr. 4. gr. laga nr. 74/1990 og leyfis iðnaðarráðuneytis sem ritaði 24. júlí 1991 bréf til Landsvirkjunar þar sem, með skírskotun til bréfs Landsvirkjunar frá 16. s.m. og með vísan til 6. og 7. gr. laga nr. 42/1983, var heimilað að reisa 220 kV háspennulínu, Búrfellslínu 3A. Forsenda leyfisins var að áform um álver á Keilisnesi gengju eftir. Þann 7. ágúst 1997 ítrekaði iðnaðarráðuneytið að fyrrgreint leyfi væri í fullu gildi og lýsti því að það teldi breyttar forsendur um orkukaupanda engu breyta um gildi leyfisins. Jafnframt var Landsvirkjun heimilað að auka flutningsgetuna í 400 kV spennu. Búrfellslína 3A var svo tekin í notkun á árinu 1998.

Svo sem grein hefur verið gerð fyrir fyrr í úrskurði þessum reisir Landsvirkjun eignarréttarlegar kröfur sínar til lands, vatns og annarra réttinda vegna Búrfellsvirkjunar og annarra mannvirkja vegna hennar, sem staðsett eru að einhverju leyti á umræddu landi, áður syðsta hluta Gnúpverjaafréttar, á tvíþættum grundvelli.

Annars vegar kemur til skoðunar einkaréttarlegt framsal lands- og vatnsréttinda skv. 3. tl. A-liðar 2. gr. sameignarsamnings frá 1. júlí 1965 þar sem kveðið er á um að ríkissjóður leggi fram vatnsréttindi vegna 210 MW virkjunar í Þjórsá við Búrfell, ásamt landi sem til þurfi vegna virkjunarinnar, svo og réttindi til nauðsynlegra aðgerða ofar í ánni, vegna virkjunarinnar. Fyrr er rakið, sbr. umfjöllun í kafla 12.4.1., sbr. kafli 11.12., að Landsvirkjun getur ekki byggt rétt á framsali eignarréttinda fyrir tilvitnaðan sameignarsamning.

Hins vegar koma til skoðunar lagaheimildir og leyfi veitt af stjórnvöldum til framkvæmda á svæðinu. Landsvirkjun byggir kröfur sínar um landsréttindi vegna Búrfellslínu 3A á 7. gr., sbr. 6. gr. laga nr. 42/1983 og. 1. gr., sbr. 4. gr. laga nr. 74/1990, sbr. einnig að nokkru leyti 6. gr. laga nr. 59/1965 og leyfi iðnaðarráðherra, sbr. bréf dags. 24. júní 1991 og 7. ágúst 1997. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1. 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veittum á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi orkuveitu þeirrar sem tilgreind hefur verið sem Búrfellslína 3A og fyrirtækið hefur komið fyrir og njóti lögvarins réttar til nýtingar hennar. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né annarra réttinda á svæði því sem orkuveitan liggur um, sbr. 1. gr. , 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.4.4. Hrauneyjafosslína

Hér er um að ræða háspennulínu Landsvirkjunar sem hefur flutningsgetu upp á 220 kV spennu og liggur frá Hrauneyjafossvirkjun í Rangárvallasýslu yfir í Gnúpverjahrepp við Sultartangavirkjun og þaðan þvert yfir Gnúpverjaafrétt í stefnu norðan Háafoss í Fossá. Hrauneyjafosslína var reist á grundvelli heimildar í 7. gr., sbr. 6. gr. laga nr. 59/1965, sbr. 2. tl. 1. mgr. 4. gr. laga nr. 37/1971 og leyfi iðnaðarráðherra sem dagsett er þann 30. desember 1976. Var hún tekin í notkun á árinu 1982.

Svo sem grein var gerð fyrir í kafla 12.1.3.1. gerði Landsvirkjun á sínum tíma, 18. júní 1979, samning við hreppsnefnd Gnúpverjahrepps um bætur vegna lagningar línunnar yfir land Gnúp-

verjaafréttar. Einnig var gerður sams konar samningur við oddvita Biskupstungnahrepps, dags. 22. júní 1979, sem og oddvita Grímsneshrepps, dags. 15. júní 1979. Að auki voru gerðir samningar við fyrirsvarsmenn einstakra jarða um bætur vegna lagningar háspennulínunnar. Hrauneyjafosslína hefur einnig verið kölluð Sultartangalína 1.

Landsvirkjun byggir þannig kröfur sínar um réttindi vegna Hrauneyjafosslínu á 7. gr., sbr. 6. gr. laga nr. 59/1965, sbr. 2. tl. 1. mgr. 4. gr. laga nr. 37/1971, leyfi iðnaðarráðherra, sbr. bréf dags. 30. desember 1976 og bótasamningum við einstakar jarðir og hreppa í Árnessýslu. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar. Þá fela bótagreiðslur til handa Gnúpverjahreppi á grundvelli samningsins frá 18. júní 1979 ekki heldur í sér innlausn eða yfirfærslu á eignarréttindum til handa Landsvirkjun, sbr. og kafli 12.4.1.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi orkuveitu þeirrar sem tilgreind hefur verið sem Hrauneyjafosslína og fyrirtækið hefur komið fyrir og njóti lögvarins réttar til nýtingar hennar. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né annarra réttinda á svæði því sem orkuveitan liggur um, sbr. 1. gr. , 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.4.5. Sultartangalína 2

Hér er um að ræða háspennulínu Landsvirkjunar sem hefur flutningsgetu upp á 400 kV spennu og liggur frá Sultartangavirkjun að Búrfellsvirkjun. Sultartangalína 2 var reist á grundvelli heimildar í 7. gr., sbr. 6. gr. laga nr. 42/1983 og með leyfi iðnaðarráðherra sem dagsett er þann 12. mars 1997. Var hún tekin í notkun árið 1999.

Svo sem grein hefur verið gerð fyrir fyrr í úrskurði þessum reisir Landsvirkjun eignarréttarlegar kröfur sínar til lands, vatns og annarra réttinda vegna Búrfellsvirkjunar og annarra mannvirkja, sem staðsett eru að einhverju leyti á landi Búrfells og Skeljafells, á tvíþættum grundvelli.

Annars vegar kemur til skoðunar einkaréttarlegt framsal lands- og vatnsréttinda skv. 3. tl. A-liðar 2. gr. sameignarsamnings frá 1. júlí 1965 þar sem kveðið er á um að ríkissjóður leggi fram vatnsréttindi vegna 210 MW virkjunar í Þjórsá við Búrfell, ásamt landi sem til þurfi vegna virkjunarinnar, svo og réttindi til nauðsynlegra aðgerða ofar í ánni, vegna virkjunarinnar. Fyrr er rakið, sbr. umfjöllun í kafla 12.4.1., sbr. kafli 11.12. að Landsvirkjun getur ekki byggt rétt á framsali eignarréttinda fyrir tilvitnaðan sameignarsamning.

Hins vegar koma til skoðunar lagaheimildir og leyfi veitt af stjórnvöldum til framkvæmda á svæðinu. Landsvirkjun byggir kröfur sínar um réttindi vegna Sultartangalínu 2 á 7. gr., sbr. 6. gr. laga nr. 42/1983 og leyfi iðnaðarráðherra frá 12. mars 1997. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1. 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar.

Hvað varðar sérstaklega ákvæði 6. gr. samnings milli Landsvirkjunar og hreppsnefndar Gnúp-

verjahrepps varðandi bætur af völdum Sultartangalóns og -virkjunar, er það að segja að í ákvæðinu kemur fram að aðilar samningsins séu sammála um að Landsvirkjun greiði fyrir beitarland, röskun og óhagræði, skerðingu á afnot afréttar m.a. af völdum flutningslína. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.4.1., að bótagreiðslur til handa Gnúpverjahreppi á grundvelli samninga frá 16. maí 1986 og 29. maí 1997 fela ekki í sér innlausn eða yfirfærslu á eignarréttindum til handa Landsvirkjun.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi orkuveitu þeirrar sem tilgreind hefur verið sem Sultartangalína 2 og fyrirtækið hefur komið fyrir og njóti lögvarins réttar til nýtingar hennar. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né annarra réttinda á svæði því sem orkuveitan liggur um, sbr. 1. gr. , 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.4.6. Sigöldulína 2

Hér er um að ræða háspennulínu Landsvirkjunar sem hefur flutningsgetu upp á 220 kV spennu og liggur frá Sigölduvirkjun í Tungnaá í Rangaárvallasýslu yfir að Hrauneyjafossi. Sigöldulína 2 var reist á grundvelli heimildar í 6. gr. laga nr. 59/1965, sbr. 3. tl. 1. mgr. 4. gr. laga nr. 37/1971 og með leyfi iðnaðarráðherra sem dagsett er þann 8. mars 1973.

Landsvirkjun byggir þannig kröfur sínar um réttindi vegna Sigöldulínu 3 á 6. gr. laga nr. 59/1965, sbr. 3. tl. 1. mgr. 4. gr. laga nr. 37/1971 og leyfi iðnaðarráðherra 8. mars 1973. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi orkuveitu þeirrar sem tilgreind hefur verið sem Sigöldulína 2 og fyrirtækið hefur komið fyrir og njóti lögvarins réttar til nýtingar hennar. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né annarra réttinda á svæði því sem orkuveitan liggur um, sbr. 1. gr. , 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.4.7. Sigöldulína 3

Hér er um að ræða háspennulínu Landsvirkjunar sem hefur flutningsgetu upp á 220 kV spennu og liggur frá Sigölduvirkjun í Tungnaá í Rangárvallasýslu yfir Þjórsá við Sandafell í Gnúpverjahreppi og þaðan vestan við Þjórsá niður að Búrfellsvirkjun. Sigöldulína 3 var reist á grundvelli heimildar í 6. gr. laga nr. 59/1965, sbr. 3. tl. 1. mgr. 4. gr. laga nr. 37/1971 og með leyfi iðnaðarráðherra sem dagsett er þann 8. mars 1973. Var hún tekin í notkun á árinu 1975.

Svo sem grein hefur verið gerð fyrir fyrr í úrskurði þessum reisir Landsvirkjun eignarréttarlegar kröfur sínar til lands, vatns og annarra réttinda vegna Búrfellsvirkjunar og annarra mannvirkja, sem staðsett eru að einhverju leyti á landi Búrfells og Skeljafells, á tvíþættum grundvelli.

Annars vegar kemur til skoðunar einkaréttarlegt framsal lands- og vatnsréttinda skv. 3. tl. A-liðar 2. gr. sameignarsamnings frá 1. júlí 1965 þar sem kveðið er á um að ríkissjóður leggi fram vatnsréttindi vegna 210 MW virkjunar í Þjórsá við Búrfell, ásamt landi sem til þurfi vegna virkjunarinnar, svo og réttindi til nauðsynlegra aðgerða ofar í ánni, vegna virkjunarinnar. Fyrr er rakið, sbr. umfjöllun í kafla 12.4.1., sbr. kafli 11.12., að Landsvirkjun getur ekki byggt rétt á framsali eignarréttinda fyrir tilvitnaðan sameignarsamning.

Hins vegar koma til skoðunar lagaheimildir og leyfi veitt af stjórnvöldum til framkvæmda á svæðinu. Landsvirkjun byggir kröfur sínar um réttindi vegna Sigöldulínu 3 á 6. gr. laga nr. 59/1965,

sbr. 3. tl. 1. mgr. 4. gr. laga nr. 37/1971 og leyfi iðnaðarráðherra 8. mars 1973. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi orkuveitu þeirrar sem tilgreind hefur verið sem Sigöldulína 3 og fyrirtækið hefur komið fyrir og njóti lögvarins réttar til nýtingar hennar. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né annarra réttinda á svæði því sem orkuveitan liggur um, sbr. 1. gr. , 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.5. Vatnsveitur og uppistöðulón í Gnúpverjahreppi

12.4.5.1. Bjarnalón

Við virkjun Þjórsár við Búrfell myndaðist vatnslón í hvilftinni milli Búrfells, Sámsstaðarmúla og Skeljafells sem nefnt hefur verið Bjarnalón.

Svo sem grein hefur verið gerð fyrir fyrr í úrskurði þessum reisir Landsvirkjun eignarréttarlegar kröfur sínar til lands, vatns og annarra réttinda vegna Búrfellsvirkjunar og annarra mannvirkja vegna hennar á tvíþættum grundvelli.

Annars vegar kemur til skoðunar einkaréttarlegt framsal lands- og vatnsréttinda skv. 3. tl. A-liðar 2. gr. sameignarsamnings frá 1. júlí 1965 þar sem kveðið er á um að ríkissjóður leggi fram vatnsréttindi vegna 210 MW virkjunar í Þjórsá við Búrfell, ásamt landi sem til þurfi vegna virkjunarinnar, svo og réttindi til nauðsynlegra aðgerða ofar í ánni, vegna virkjunarinnar. Fyrr er rakið, sbr. umfjöllun í kafla 12.4.1., sbr. kafli 11.12., að Landsvirkjun getur ekki byggt rétt á framsali eignarréttinda fyrir tilvitnaðan sameignarsamning.

Hins vegar kemur til skoðunar lagaheimildir og leyfi veitt af stjórnvöldum til framkvæmda á svæðinu. Landsvirkjun byggir kröfur sínar um réttindi vegna Bjarnalóns á 6. gr. laga nr. 59/1965. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi mannvirkisins Bjarnalóns, framkvæmdarinnar sem slíkrar. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né vatnsréttinda á svæðinu í skilningi 1. gr. 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.5.2. Sultartangastífla og Sultartangalón

Hér er um að ræða stíflu sem liggur þvert yfir Þjórsá, neðan ármóta Þjórsár og Tungnaár. Stíflan var reist á árunum 1982-1984 og er lengd hennar 6.100 metrar og meðalhæð 12 metrar. Meirihluti stíflunnar er í Rangárvallasýslu en vesturendi hennar í Gnúpverjahreppi. Sultartangalón myndaðist 1984 við byggingu Sultartangastíflu í Þjórsá. Lónið var 18 km^2 að flatarmáli þegar það myndaðist en stækkaði um 2 km^2 við hækkun Sultartangastíflu í tengslum við byggingu Sultartangavirkjunar.

Heimild Landsvirkjunar til byggingu Sultartangastíflu og Sultartangalóns byggist á lögum og

leyfum veittum samkvæmt þeim. Landsvirkjun fékk skv. 1. gr. laga nr. 60/1981, nú 2. gr., sbr. 1. gr. laga nr. 48/1999, heimild til að gera nauðsynlegar ráðstafanir til að tryggja rekstur orkuveranna á Þjórsársvæðinu og koma vinnslugetu þeirra í eðlilegt horf, m.a. með stíflu við Sultartanga. Samkvæmt 2. mgr. 6. gr. laga nr. 42/1983, sbr. 1. mgr. 4. gr. laga nr. 74/1990, reisir Landsvirkjun og rekur m.a. Sultartangavirkjun. Samkvæmt 3. mgr. 6. gr. laga nr. 42/183, sbr. 2. mgr. 4. gr. laga nr. 74/1990, er Landsvirkjun heimilt að fengnu samþykki iðnaðarráðherra að tryggja rekstur orkuvera á Þjórsársvæðinu, m.a. með stíflu við Sultartanga. Landsvirkjun fékk heimild til byggingar stíflunnar með bréfi iðnaðarráðherra dags. 8. janúar 1982. Þann 12. mars 1997 gaf síðan iðnaðarráðherra út virkjunarleyfi fyrir allt að 125 MW Sultartangavirkjun ásamt aðalorkuveitum, samkvæmt 7. gr., sbr. 6. gr. laga um Landsvirkjun nr. 42/1983. Landsvirkjun og Gnúpverjahreppur gerðu bótasamning vegna umhverfisbreytinga af völdum Sultartangalóns og Sultartangavirkjunar, dags. 16. maí 1986 og viðbótarsamningur var gerður þann 29. maí 1997 vegna hækkunar stíflunnar og byggingar virkjunarinnar en við byggingu Sultartangavirkjunar var Sultartangastífla hækkuð um 1 m. Um samninga þessa er fjallað ítarlega í kafla 12.1.3.2. hér að framan.

Landsvirkjun byggir þannig kröfur sínar vegna Sultartangastíflu og Sultartangalóns á 2. gr. laga nr. 60/1981, sbr. 1. gr. laga nr. 48/1999 og 7. gr., sbr. 6. gr. laga nr. 42/1983, sbr. 1. og 2. mgr. 4. gr. laga nr. 74/1990. Einnig er byggt á leyfum iðnaðarráðherra frá 8. janúar 1982 og 12. mars 1997 sem og bótasamningum milli Gnúpverjahrepps og Landsvirkjunar. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við heimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar.

Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.4.1., að bótagreiðslur til handa Gnúpverjahreppi á grundvelli samninga frá 16. maí 1986 og 29. maí 1997 fela ekki í sér innlausn eða yfirfærslu á eignarréttindum til handa Landsvirkjun, en nánar verður fjallað um veiðiréttindi á svæðinu í kafla 13.7.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi mannvirkjanna Sultartangastíflu og Sultartangalóns, þ.e. framkvæmdanna sem slíkrar og njóti lögvarins réttar til nýtingar þeirra. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né annarra réttinda á svæðinu, þ.m.t. vatnsréttinda, í skilningi 1. gr., 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.5.3. Kvíslaveita – 5. áfangi

Kvíslaveita er vatnsmiðlun sem myndast við að kvíslum Þjórsár er veitt um skurði og vötn til Þórisvatns um mörk Gnúpverja- og Holtamannaafrétta. Kvíslaveita var reist á grundvelli heimildar í 2. gr. laga nr. 60/1981, ákvæði I til bráðabirgða í lögum nr. 74/1990 og 7. gr., sbr. 6. gr. laga nr. 42/1983, sbr. 2. mgr. 4. gr. laga nr. 74/1990 og leyfi iðnaðarráðherra sem dagsett er 4. desember 1991. Var hún tekin í notkun á árinu 1997.

Af kröfugerð og málflutningi Landsvirkjunar má ráða að gerð sé krafa um eignarrétt á mannvirki því sem tilgreint hefur verið sem 5. áfangi Kvíslaveitu. Einnig sé gerð krafa um vatnsréttindi og landsréttindi á svæðinu sem nauðsynleg séu til hagnýtingar veitunnar. Að auki er gerð krafa um veiðiréttindi í Kvíslaveitu – 5. áfanga. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2.

gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra þó svo ótvírætt sé að Landsvirkjun er eigandi þeirra mannvirkja/framkvæmda sem fyrirtækið hefur byggt og komið fyrir á umræddum svæðum og njóti lögvarins réttar til orkunýtingar.

Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi mannvirkjanna Kvíslaveitu – 5. áfanga, þ.e. framkvæmdarinnar sem slíkrar og njóti lögvarins réttar til nýtingar hennar. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né annarra réttinda á svæðinu, þ.m.t. vatnsréttinda, í skilningi 1. gr., 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

12.4.6. Fyrirhuguð mannvirki Landsvirkjunar

Eins og gerð hefur verið grein fyrir fyrr í úrskurði þessum krefst Landsvirkjun réttinda vegna mannvirkja sem enn hafa ekki verið reist. Í eftirfarandi umfjöllun verður gerð grein fyrir réttarstöðu fyrirhugaðra mannvirkja og framkvæmda að því marki sem tilætlunin er að reisa þau í Gnúpverjahreppi. Rakið verður hvaða mannvirki um ræðir, hvar þau verði staðsett og á hvaða grundvelli kröfur Landsvirkjunar byggjast. Loks verður tekin afstaða til þeirra krafna sem Landsvirkjun hefur uppi vegna þeirra.

12.4.6.1. Kvíslaveita – 6. áfangi

Um er að ræða fyrirhugaðan áfanga Kvíslaveitu sem ekki hafa verið hafnar framkvæmdir við. Fyrirhuguð staðsetning 6. áfanga er á Gnúpverjaafrétti vestan við Kvíslaveitu – 5. áfanga. Landsvirkjun byggir heimild sína til byggingar 6. áfanga á 1. mgr. 2. gr. laga nr. 60/1981, sbr. 1. gr. laga nr. 48/1999, sbr. einnig 4. gr. laga nr. 74/1990. Sérstakt leyfi til byggingar Kvíslaveitu – 6. áfanga liggur hins vegar ekki fyrir.

Af kröfugerð og sjónarmiðum Landsvirkjunar má ráða að gerð sé krafa um réttindi til lands þar sem vatnsmiðlunin muni í framtíðinni liggja, gerð sé krafa um nauðsynleg vatnsréttindi sem til þurfi vegna miðlunarinnar og að gerð sé krafa um veiðiréttindi í fyrirhugaðri vatnsmiðlun.

Lagaheimild sú sem áform um fyrirhugaða veitu byggist á er almenn og tekur ekki sérstaklega til þeirrar framkvæmdar. Telur óbyggðanefnd að Landsvirkjun geti ekki kallað til sérstakra réttinda á grundvelli þessa almenna lagaákvæðis fyrr en fyrirtækinu hefur verið fengið sérstakt leyfi af þar til bæru stjórnvaldi, sbr. 2. gr. laga nr. 60/1981, sbr. 1. gr. laga nr. 48/1999.

Það skal því þegar áréttað að utan umfjöllunar óbyggðanefndar, sbr. 7. gr., sbr. og 1. mgr. 2. gr. og 2. mgr. 5. gr. laga nr. 58/1998 falla alfarið áform um virkjanir, vatnsmiðlanir og aðrar framkvæmdir, sem ekki er beinlínis mælt fyrir um í lögum eða hafa þegar verið heimilaðar af stjórnvöldum á grundvelli gildra lagaheimilda. Landsvirkjun er því ekki handhafi neinna réttinda á svæðinu vegna fyrirhugaðrar framkvæmdar.

12.4.6.2. Króksvirkjun og virkjunarsvæði hennar

Landsvirkjun hefur gert áætlun um Króksvirkjun. Í ritinu „Þjórsárvirkjanir, mynsturáætlun um orkunýtingu á vatnasviði Þjórsár niður fyrir Búrfell“ er virkjuninni lýst svo að gert sé ráð fyrir að Þjórsá verði stífluð fyrir neðan Krók með allt að 75 m hárri stíflu. Helstu umhverfisáhrif eru sögð verða að hluti af norðurleit Gnúpverja fari undir vatn.

Af kröfugerð og sjónarmiðum Landsvirkjunar má ráða að í fyrsta lagi sé gerð krafa um réttindi til lands vegna orkuvers og vatnsmiðlana þar sem framkvæmdum þessum verður fyrirkomið, gerð sé krafa til nauðsynlegra vatnsréttinda sem til þurfi þeirra vegna og að gerð sé krafa um veiðiréttindi í tilgreindum fyrirhuguðum vatnsmiðlunum. Ekki liggur fyrir lagaheimild fyrir Króksvirkjun og virkjunarsvæði hennar né leyfi stjórnvalda.

Það skal því þegar áréttað að utan umfjöllunar óbyggðanefndar, sbr. 7. gr., sbr. og 1. mgr. 2. gr. og 2. mgr. 5. gr. laga nr. 58/1998 falla alfarið áform um virkjanir, vatnsmiðlanir og aðrar fram-

kvæmdir sem ekki er beinlínis mælt fyrir um í lögum eða hafa þegar verið heimilaðar af stjórnvöldum á grundvelli gildra lagaheimilda. Landsvirkjun er því ekki handhafi neinna réttinda á svæðinu vegna fyrirhugaðrar framkvæmdar.

12.4.6.3. Norðlingaöldumiðlun

Landsvirkjun hefur gert áætlun um vatnsmiðlun við Norðlingaöldu. Upphaflegar áætlanir gerðu ráð fyrir að stærð miðlunarinnar yrði á bilinu 325-1435 Gl, en nú er áformuð minni útfærslu, þ.e. 325 Gl. en þá væri yfirfallshæð 581 m y.s. Þjórsárver, sem eru á því svæði sem þessi miðlun myndi skerða, eru friðlýst sbr. auglýsingu menntamálaráðuneytisins, nr. 507/1987 frá 10. nóvember 1987, en allt að einu er Landsvirkjun veitt undanþága frá friðlýsingunni til þess að gera uppistöðulón með stíflu við Norðlingaöldu í allt að 581 m y.s. með fyrirvara um að slík lónsmyndun sé framkvæmanleg án þess að náttúruverndargildi Þjórsárvera rýrni óhæfilega. Endanleg lónshæð hefur ekki verið ákvörðuð enn þá.

Af kröfugerð og sjónarmiðum Landsvirkjunar má ráða að gerð sé krafa um réttindi til lands þar sem vatnsmiðlunin muni í framtíðinni liggja, gerð sé krafa um nauðsynleg vatnsréttindi sem til þurfi vegna miðlunarinnar og að gerð sé krafa um veiðiréttindi í fyrirhugaðri vatnsmiðlun. Landsvirkjun byggir kröfur sínar vegna Norðlingaöldumiðlunar á almennri heimild í 3. og 4. mgr. 6. gr. laga nr. 42/1983, sbr. 4. gr. laga nr. 74/1990 sem og auglýsingu nr. 507/1987.

Ekki liggur fyrir sérstök lagaheimild fyrir Norðlingaöldumiðlun, né nein leyfi stjórnvalda. Ekki er minnst á Norðlingaöldumiðlun í almennri heimild sem byggt er á af hálfu Landsvirkjunar, sbr. 3. og 4. mgr. 6. gr. laga nr. 42/1983, sbr. 4. gr. laga nr. 74/1990.

Það skal því þegar áréttað að utan umfjöllunar óbyggðanefndar, sbr. 7. gr., sbr. og 1. mgr. 2. gr. og 2. mgr. 5. gr. laga nr. 58/1998 falla alfarið áform um virkjanir, vatnsmiðlanir og aðrar framkvæmdir sem ekki er beinlínis mælt fyrir um í lögum eða hafa þegar verið heimilaðar af stjórnvöldum á grundvelli gildra lagaheimilda. Landsvirkjun er því ekki handhafi neinna réttinda á svæðinu vegna fyrirhugaðrar framkvæmdar.

12.4.6.4. Sultartangalína 3

Hér er um að ræða fyrirhugaða háspennulínu Landsvirkjunar með áætlaða flutningsgetu upp á 400 kV spennu og á línan að liggja samsíða Hrauneyjafosslínu frá Sultartangavirkjun að Brennimel í Hvalfirði. Sultartangalína 3 verður reist á grundvelli almennrar heimildar í 7. gr., sbr. 6. gr. laga nr. 42/1983 og 2. gr. laga nr. 60/1981. Enn fremur á leyfi iðnaðarráðherra dags. 12. mars 1997.

Landsvirkjun byggir þannig kröfur sínar um réttindi vegna Sultartangalínu 3 á 7. gr., sbr. 6. gr. laga nr. 42/1983 og 2. gr. laga nr. 60/1981 og einnig leyfi iðnaðarráðherra dags. 12. mars 1997. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra. Enn fremur er það utan valdsviðs óbyggðanefndar að ákvarða aðilum réttindi að landi vegna mannvirkja sem ekki hafa enn verið reist. Á það ekki síst við þegar ekki er fyrir að fara sérstakri lagaheimild eða leyfi stjórnvalda vegna mannvirkjana. Heimild til byggingar Sultartangalínu 3 er að finna í lagaheimildum og leyfi ráðherra sem eru svo almenns eðlis að ekki þykir fært að ákvarða sérstök réttindi á grundvelli þeirra þegar mannvirkin hafa ekki enn verið byggð. Styðst sú niðurstaða enn fremur við þá staðreynd að ekki hefur verið tilgreind nákvæm staðsetning orkulínunnar.

Samkvæmt framansögðu er Landsvirkjun því ekki handhafi neinna réttinda á svæðinu vegna fyrirhugaðra framkvæmda við Sultartangalínu 3.

12.4.6.5. Sigöldulína 1

Hér er um að ræða fyrirhugaða háspennulínu Landsvirkjunar. Ekki liggur enn nákvæmlega fyrir hver lega háspennulínunnar verður. Sigöldulína 1 verður reist á grundvelli heimildar í 6. gr. laga nr. 59/1965, sbr. 3. tl. 1. mgr. 4. gr. laga nr. 37/1971 og með leyfi iðnaðarráðherra sem dagsett er þann 8. mars 1973.

Landsvirkjun byggir þannig kröfur sínar um réttindi vegna Sigöldulínu 1 á 6. gr. laga nr. 59/1965, sbr. 3. tl. 1. mgr. 4. gr. laga nr. 37/1971 og einnig leyfi iðnaðarráðherra dags. 8. mars 1973. Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar og reksturs virkjana, aðalorkuveitna og/eða til framkvæmda og mannvirkjagerðar á nánar tilgreindu svæði, felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra. Enn fremur er það utan valdsviðs óbyggðanefndar að ákvarða aðilum réttindi að landi vegna mannvirkja sem ekki hafa enn verið reist. Á það ekki síst við þegar ekki er fyrir að fara sérstakri lagaheimild eða leyfi stjórnvalda vegna mannvirkjanna. Heimild til byggingar Sigöldulínu 3 er að finna í lagaheimildum og leyfi ráðherra sem eru svo almenns eðlis að ekki þykir fært að ákvarða sérstök réttindi á grundvelli þeirra þegar mannvirkin hafa ekki enn verið byggð. Styðst sú niðurstaða enn fremur við þá staðreynd að ekki hefur verið tilgreind nákvæm staðsetning orkulínunnar.

Samkvæmt framansögðu er Landsvirkjun því ekki handhafi neinna réttinda á svæðinu vegna fyrirhugaðra framkvæmda við Sigöldulínu 1.

12.4.6.6.Vatnsmiðlun úr Dalsá, Miklalæk og Kisu yfir í Norðlingaöldumiðlun

Landsvirkjun hefur unnið að áætlunum um vatnsmiðlanir á Gnúpverjaafrétti vestan Þjórsár. Er þar um að ræða áætlanir um veitu efstu kvísla Dalsár, Miklalækjar og Kisu yfir í fyrirhugað Norðlingaöldulón.

Af kröfugerð og sjónarmiðum Landsvirkjunar má ráða að gerð sé krafa um réttindi til lands þar sem vatnsmiðlanir þessar muni í framtíðinni liggja, gerð sé krafa um nauðsynleg vatnsréttindi sem til þurfi vegna miðlananna og að gerð sé krafa um veiðiréttinda í fyrirhuguðum vatnsmiðlunum. Ekki liggur fyrir lagaheimild fyrir vatnsmiðlun þessari né nein leyfi stjórnvalda.

Það skal því þegar áréttað að utan umfjöllunar óbyggðanefndar, sbr. 7. gr., sbr. og 1. mgr. 2. gr. og 2. mgr. 5. gr. laga nr. 58/1998 falla alfarið áform um virkjanir, vatnsmiðlanir og aðrar framkvæmdir sem ekki er beinlínis mælt fyrir um í lögum eða hafa þegar verið heimilaðar af stjórnvöldum á grundvelli gildra lagaheimilda. Landsvirkjun er því ekki handhafi neinna réttinda á svæðinu vegna fyrirhugaðrar framkvæmdar.

12.4.7. Veiðiréttur

Af hálfu Landsvirkjunar er krafist allra veiðiréttinda í virkjunarlónum og vatnsvegum sem Landsvirkjun hefur búið til vegna virkjunarframkvæmda og vatnsmiðlunar. Er hér nánar tiltekið um að ræða mannvirkin Bjarnalón, Sultartangalón, Þjórsárlón og 5. áfanga Kvíslaveitu en enn fremur mannvirki þau sem fyrirhugað er að reisa, þ. á m. Kvíslaveita - 6. áfangi og Norðlingaöldumiðlun.

Til stuðnings kröfu um veiðiréttindi að virkjunarlónum og vatnsvegum Landsvirkjunar er af hálfu fyrirtækisins vísað til greinargerðar Sigurðar Líndal lagaprófessors um eignarrétt að miðlunarlónum, dags. 22.06.1987, bréfs Landsvirkjunar, dags. 8.7.1987, til oddvita Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahrepps, bréfs Landsvirkjunar, dags. 31.1.1992, til Veiðifélags Holtamannaafréttar, bréfs Landsvirkjunar, dags. 3.2.1992, til oddvita Ásahrepps og fundargerðar frá fundi þann 2.6.1992, milli fulltrúa Landsvirkjunar og fulltrúa Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahrepps um fiskveiði á afréttunum. Bent er á að Landsvirkjun hafi ótvíræðan rétt til mannvirkjagerðar og reksturs vatnsaflsvirkjana á svæðinu og sé eigandi miðlunarlóna samkvæmt þeirri grund-

vallarreglu að eignarréttur stofnist fyrir „framleiðslu“ í víðtækustu merkingu þess orðs. Því eigi Landsvirkjun öll réttindi yfir lónunum, þar á meðal allan veiðirétt. Sérstaklega beri þó að hafa í huga að tilgangurinn með gerð miðlunarlónanna sé ekki að búa til veiðivötn heldur að tryggja rekstur virkjana á svæðinu á hverjum tíma, sbr. 6. gr. laga nr. 42/1983. Af því leiði að Landsvirkjun hafi fullan rétt til að breyta vatnsborði lónanna og tæma þau ef nauðsyn krefur. Enn fremur hafi Landsvirkjun heimild til að takmarka umferð manna við lónin og aðrar athafnir manna við þau eftir því sem nauðsyn beri til.

Af hálfu Landsvirkjunar hafi verið gerðir tveir samningar við Gnúpverjahrepp um fullnaðarbætur vegna skerðingar á afnotaréttindum vegna Sultartangavirkjunar og sé þar ekki gerður neinn fyrirvari um veiðirétt að Sultartangalóni, svo dæmi sé tekið. Sérstaklega sé svo mótmælt þeirri túlkun á 5. gr. laga nr. 76/1970, um lax- og silungsveiði, að einkaréttur í skilningi greinarinnar geti ekki stofnast eftir gildistöku laganna.

Um veiðirétt í vatnsvegum, miðlunarlónum o.s.frv., sem Landsvirkjun hefur komið fyrir og gerir kröfu um viðurkenningu á, er það að segja að verði slíkur réttur ekki leiddur af framsali á grundvelli einkaeignarréttarlegra heimilda þá telst hann ekki vera á hendi Landsvirkjunar, þ.e. hann verður ekki leiddur af þeim lagaheimildum sem um fyrirtækið gilda og í hvers skjóli það starfar.

Þá er til þess að líta að nú fer um veiðirétt á afréttum skv. 5. gr. lax- og silungsveiðilaga, nr. 76/1970, með síðari breytingum, þar sem mælt er fyrir um að búendum sem rétt eiga til upprekstrar á afrétt, sé einum heimil veiði í vötnum á þeim afrétti. Svo sem fyrr er rakið var það fyrst með dómi Hæstaréttar í Landmannaafréttarmálinu, H 1955 108, og með gildistöku 5. gr. lax- og silungsveiðilaga, nr. 53/1957, sem tekin voru af um það tvímæli og án tillits til þess hvort að fyrir lægi sönnun um eignarrétt að viðkomandi landsvæði að veiði í vötnum á afrétti tilheyrði búendum sem upprekstrarrétt ættu á afréttinn til búsþarfa á sama hátt sem verið hefði enda væri veiðiréttur í þeim vötnum ekki í einkaeign. Allt frá gildistöku vatnalaga 1923 og til þessa tíma var að lögum nokkur réttaróvissa fyrir hendi varðandi veiðirétt afréttarhafa enda kveðið á um það í lögum að öllum væri veiði heimil á afréttum, almenningum og öðrum lendum utan eignarlanda sem enginn gæti sannað „einstaklingsréttarheimild“ að, sbr. t.d. 2. mgr. 5. gr. lax- og silungsveiðilaga, nr. 112/1941. Allt að einu þykir verða að skýra 5. gr. lax- og silungsveiðilega til samræmis við eignarhald viðkomandi afréttar/landsvæðis og að hún samkvæmt hljóðan sinni taki fyrst og fremst til samnotaafrétta. Lúti viðkomandi landsvæði beinum eignarrétti er veiðirétturinn að sama skapi á hendi þess sama aðila og fer með hinar beinu eignarréttarheimildir, sbr. meginreglu 1. mgr. 2. gr. laga nr. 76/1970, einstaklinga, sveitarfélaga eða annarra. Sé afréttarland ekki undirorpið beinum eignarrétti en allt að einu í afréttareign ákveðinna aðila, sbr. flokkunin í afrétti kirkna og stofnana í kafla 10.4.4., og afréttareignin eftir atvikum verið framseld sem slík, þá er ástæða til þess að ætla að veiðiréttur sé á hendi þess aðila sem er handhafi afréttareignarinnar. Á öðrum þeim landsvæðum, sem úrskurðuð verða sem þjóðlenda og hvorki falla í flokk afrétta né sýnt verður fram á tilvist einstaklingseignarréttarheimilda til veiði, þá tilheyrir veiðiréttur, að óbreyttu, íslenska ríkinu, sbr. 1. mgr. 2. gr. laga nr. 58/1998.

Sérstök álitaefni kunna að vakna vegna samninga sem Landsvirkjun hefur gert við meinta rétthafa um bætur og/eða annað endurgjald vegna skerðinga á möguleikum til nýtingar viðkomandi afréttar o.s.frv. Við mat á því hvað sé innifalið í slíkum bótaákvörðunum og hvort mögulegt sé að með því hafi handhöfn veiðiréttinda yfirfærst til Landsvirkjunar er að nokkrum þáttum að hyggja. Í fyrsta lagi verður að líta til efnis slíkra einstakra samninga en við mat þeirra verður að hafa hliðsjón af þeirri meginreglu að veiðiréttur fylgir upprekstrarrétti að lögum sem útheimtir þá að slík réttindi séu skýrlega undir í viðkomandi samningi. Í öðru lagi er ekki unnt, án frekari skoðunar, að túlka þau ákvæði, sem mæla þó fyrir um bætur vegna skerðingar á veiðirétti, þannig að af þeim leiði þegar sú niðurstaða að veiðiréttindi hafi yfirfærst til Landsvirkjunar í þeim vatnsvegum og lónum sem fyrirtækið hefur útbúið. Orkar framangreind meginregla laga um handhöfn veiðiréttarins sérstaklega á slíka skýringu. Í þriðja lagi svo er til þess að líta að tilvitnað ákvæði 5. gr. lax- og

silungsveiðilaga, nr. 76/1970, setur því samkvæmt hljóðan sinni og svo sem fyrr er rakið verulegar skorður hvernig og yfirleitt hvort slíkt framsal geti átt sér stað þegar um samnotaafrétti er að ræða. Sýnist þannig allur vafi leika á því að sveitar- eða upprekstrarfélög séu yfirleitt bær eða hafi til þess heimild að ráðstafa veiðiréttindum á viðkomandi afréttum undir þessum kringumstæðum enda er hinn lögbundni veiðiréttur ekki á þeirra forræði.

Verður nú fyrst til samanburðar litið á samninga sem Landsvirkjun hefur gert við hreppa í Rangárvallasýslu en að því búnu vikið nánar að þeim tveimur samningnum sem Landsvirkjun hefur gert við Gnúpverjahrepp og eru frá 16. maí 1986 og 29. maí 1997. Af samningi milli Landsvirkjunar og Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahrepps, dags. 3. júlí 1981, má ráða að bótagreiðslur Landsvirkjunar til hreppanna eru fyrst og fremst vegna tjóns sem beinlínis hefur orðið vegna byggingar virkjana og vatnsmiðlana í hreppunum. Hvergi kemur sérstaklega fram að hrepparnir séu af sinni hálfu að afsala sér hugsanlegum veiðirétti á afréttum þeirra enda með öllu óljóst á þeim tíma sem samningurinn var gerður að fiskur myndi taka sér bólfestu í vatnslónum Landsvirkjunar. Ekki verður heldur séð að Landsvirkjun hafi öðlast veiðirétt vegna bréfaskrifa fyrirtækisins til oddvita áðurnefnda hreppa og fundargerða í kjölfarið, sbr. skjöl 163-166. Í fundargerð Landsvirkjunar og Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahrepps, dags. 2. júní 1992, kemur skýrlega fram að ágreiningur hafi verið með aðilum varðandi veiðirétt á Holta- og Landmannaafrétti. Samningur er gerður milli aðilanna um að Landsvirkjun hafi næstu fimm ár frá fundinum ákveðinn afmarkaðan veiðirétt, þ.e. þrjár stangir í Krókslóni (Sigöldulóni), helming leyfðra stanga á hverjum tíma í Kvíslaveituvötnum og þrjár stangir í Þórisvatni. Ekki verður þó ráðið af fundargerðinni eða öðrum samningum að Landsvirkjun hafi fengið með framsali frekari veiðiréttindi á svæðinu.

Eldri samningurinn sem gerður var milli Landsvirkjunar annars vegar og Gnúpverjahrepps hins vegar varðandi bætur vegna umhverfisbreytinga á völdum Sultartangalóns og Sultartangavirkjunar er sem fyrr segir dags. 16. maí 1986. Af ákvæðum samningsins verður hvergi séð að verið sé að yfirfæra hinn lögbundna veiðirétt til Landsvirkjunar. Er veiði og/eða veiðiréttindi raunar ekki nefnd á nafn í samningnum. Sama máli gildir um samning milli sömu aðila dags. 29. maí 1997 varðandi bætur af völdum Sultartangalóns og -virkjunar. Samningar þessir fela aðeins í sér bætur vegna umhverfisbreytinga í kjölfar framkvæmda Landsvirkjunar á svæðinu. Af skoðun áðurgreindra samninga verður samkvæmt þessu ekki séð að Landsvirkjun hafi sérstaklega fengið framseld veiðiréttindi á grundvelli einkaréttarlegs framsals. Breytir það ekki þessari afstöðu óbyggðanefndar þó svo samningurinn hafi skv. orðalagi sínu falið í sér fullnaðarbætur m.a. fyrir ótilgreind atriði enda útilokað, sbr. það sem fyrr segir að veiðirétti verði afsalað með slíkum almennum hætti.

Með vísan til þessa er það mat óbyggðanefndar að þegar af þessari ástæðu eigi Landsvirkjun ekki veiðiréttindi í virkjunarlónum og vatnsvegum sem fyrirtækið hefur komið fyrir á Gnúpverjaafrétti heldur fari um þau réttindi skv. 5. gr. lax- og silungsveiðilaga, nr. 76/1970, með síðari breytingum, eftir því sem við á og veiði er á annað borð nýtanleg.

Af hálfu Landsvirkjunar hafa ekki verið hafðar uppi sérstakar kröfur um viðurkenningu á veiðiréttindum í þeim náttúrulegu vatnsföllum sem liggja fyrir og á því landi sem um er fjallað í 3. tl. A-liðar, 2. gr. sameignarsamningsins frá 1. júlí 1965 og ítarlega hefur verið fjallað um hér að framan, sbr. kafla 12.1.2. Það framsal á rætur að rekja til upphaflegrar sölu Gnúpverjahrepps á syðsta hluta afréttarins, sbr. afsal frá 28. júlí 1916 og því til athugunar hvort mögulega hafi yfirfærst veiðiréttur í ám og vötnum. Til þess er þá að líta að upphafleg ráðstöfun þessa fór fram fyrir gildistöku vatnalaga, nr. 15/1923, og í því réttarumhverfi að nokkur óvissa ríkti um rétt til veiði fyrir og á landi utan eignarlanda. Slík réttindi hafa síðar verið skýrð nánar með lögum, sbr. umfjöllun þar að lútandi hér að framan, sbr. m.a. kafla 11.12. og 11.13. Á samnotaafréttum er síðan verulegur vafi um það hvort slíkur veiðiréttur hefur nokkurn tímann verið á forræði sveitarfélaganna sem slíkra og þá þannig að þau hafi verið bær til að ráðstafa honum. Loks er til þess að líta að áframhaldandi framsal þeirra réttinda sem Gnúpverjahreppur afsalaði Einari Benediktssyni með

afsalinu frá 28. júlí 1916 hefur sætt verulegum takmörkunum, sbr. afsal a/s Titans til ríkisins á árinu 1952 og svo ráðstöfun ríkisins til Landsvirkjunar skv. 3. tl. A-liðar, 2. gr. sameignarsamningsins frá 1. júlí 1965. Ber síðastnefnda ráðstöfunin það raunar alls ekki með sér að til hafi staðið að ráðstafa veiðiréttindum í viðkomandi vatnsföllum til Landsvirkjunar. Að öllu þessu virtu telur óbyggðanefnd að Landsvirkjun sé ekki eigandi veiðiréttinda í þeim vatnsföllum sem liggja fyrir og á því landi sem um er fjallað í 3. tl. A-liðar, 2. gr. sameignarsamningsins frá 1. júlí 1965.

12.4.8. Sundlaug við Reykholt

Hér er um að ræða sundlaug sem samkvæmt gögnum frá Fasteignamati ríkisins er skráð eign Landsvirkjunar og skráð byggð á árinu 1980. Sundlaugin er staðsett í Þjórsárdal rétt neðan við afréttarmörk, vestan Fossár og sunnan Rauðukamba, innan þess lands sem Skógrækt ríkisins fékk afsalað á árinu 1938 í makaskiptum við sjö hreppa í Flóa og á Skeiðum.

Krafa Landsvirkjunar lýtur að því að fyrirtækið sé eigandi sundlaugarinnar ásamt afgirtu svæði hennar, bílastæði, jarðhitarétti og vegi að þjóðvegi. Tilvera sundlaugarinnar grundvallast ekki af sérstakri heimild, hvorki í lögum né á einkaréttarlegum grunni, heldur var hún byggð án þess að sérstakt samþykki lægi fyrir byggingu hennar. Landsvirkjun byggir eignarréttindi sín að sundlauginni á því að fyrirtækið hafi eignast hana fyrir hefð vegna óslitins eignarhalds í tuttugu ár, sbr. 2. gr., laga 46/1905, sbr. 7. gr. laganna.

Í málinu hefur ekki reynst mögulegt að upplýsa af nákvæmni um raunverulegt byggingarár sundlaugarinnar og er því haldið fram af Landsvirkjun að sundlaugin sé reist fyrir 1980. Engin ótvíræð gögn liggja þó staðhæfingum í þá veru til stuðnings en svo sem fyrr segir er byggingarár sundlaugarinnar árið 1980 samkvæmt upplýsingaskráningu Fasteignamats ríkisins. Það er því mat óbyggðanefndar að Landsvirkjun hafi ekki sýnt fram á eignarhald sitt á téðri fasteign í hefðartíma fullan, sbr. 1. mgr. 2. gr. hefðarlaga, nr. 46/1905, sbr. 8. mgr. 3. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé hvorki eigandi landsréttinda né þeirra jarðhitaréttinda, sem Landsvirkjun gerir tilkall til, vegna umræddrar sundlaugar. Það sýnist hins vegar vera ágreiningslaust að Landsvirkjun hafi byggt og komið fyrir þeim mannvirkjum sem um er að ræða og fyrr eru tilgreind og teljast því sem slík eign Landsvirkjunar en þar er um að ræða sundlaugina sjálfa og þau mannvirki sem við hana standa, svo sem gæsluhús, baðhús, snyrtingu við baðhús o.fl.

12.4.9. Mælistöðvar Landsvirkjunar

Hér er um að ræða ótiltekinn fjölda mælistöðva sem Landsvirkjun kveðst hafa reist í Gnúpverjahreppi og er ætlað til mælinga á vatnshæð, veðri og ísingu á virkjunarsvæði félagsins. Landsvirkjun krefst þess að landsréttindi og umferðarréttindi sem þurfi til vegna reksturs mælistöðva fyrirtækisins verði viðurkennd. Umræddar kröfur Landsvirkjunar virðast byggjast á þeim sérstöku lögum sem heimila Landsvirkjun byggingu og rekstur virkjana, orkuveitna og vatnsveitna, þ.e. lögum nr. 59/1965 og lögum nr. 42/1983, með áorðnum breytingum.

Sú niðurstaða er fyrr rökstudd, sbr. kafli 12.2., sbr. kafli 12.4.2., að í lögbundnum heimildum Landsvirkjunar til byggingar hvers kyns mannvirkja í tengslum við starfsemi fyrirtækisins á nánar tilgreindu svæði felst ekki tilætlun um stofnun eignarréttarlegra heimilda að vatni, landi eða öðrum fasteignaréttindum. Landsvirkjun sé því hvorki eigandi vatns- eða landsréttinda í skilningi 1., 2. eða 7. gr. laga nr. 58/1998, sbr. og 2. gr. og 49. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, í þeim tilvikum að heimildir fyrirtækisins styðjast eingöngu við lagaheimildir og leyfi veitt á grundvelli þeirra. Með vísan til þessa er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi þeirra mælistöðva sem fyrirtækið hefur komið fyrir í tengslum við einstök virkjunarmannvirki sem fullnægjandi heimildir eru fyrir að lögum og njóti þá lögvarins réttar til nýtingar mælistöðvanna. Hins vegar er Landsvirkjun ekki eigandi lands á þeim svæðum sem mælistöðvarnar eru.

Þess ber á hinn bóginn að gæta að við rekstur þessa máls hefur ekki verið upplýst hverjar né

hversu margar þær mælistöðvar eru sem um er að ræða né heldur hvar þær eru staðsettar. Eru því ekki efni til þess af hálfu óbyggðanefndar að nein afstaða sé tekin til meintra eða mögulegra réttinda þeim tengdum.

13. ÚRSKURÐARORÐ[1]

Land innan eftirfarandi merkja er þjóðlenda og afréttur Gnúpverjahrepps:

Frá þeim stað þar sem Rauðá kemur í Fossá eftir Fossá að upptökum hennar norðaustanvert við Lambafell, þaðan er bein stefna í Öræfahnúk, þaðan hæst í Flóamannaöldu, þaðan að jaðri Hofsjökuls í stefnu á toppinn á Arnarfelli hinu mikla og með fram jökuljaðrinum þar til kemur að Háöldukvísl. Hinni síðastnefndu er fylgt í Þjórsá. Síðan er Þjórsánni fylgt þar til kemur neðan við graslendi Sandafells. Þaðan er tekin bein lína yfir að Rauðá við Sandafell (Rauðárgljúfur) og síðan Rauðá í Fossá, svo sem áður sagði.

Land innan eftirfarandi merkja, þ.e. svokallað Búrfells- og Skeljafellsland, er þjóðlenda:

Eftir Þjórsá í Fossá og Rauðá, síðan Rauðá að Sandafelli (að Rauðárgljúfri) og þaðan beina línu í Þjórsá, neðan við graslendi Sandafells.

Land innan eftirfarandi merkja, þ.e. svokallað landgræðslusvæði Skógræktar ríkisins í Þjórsárdal, er þjóðlenda:

Með fram girðingu þeirri sem liggur úr kletti við Sandá norðan Háholtsskógar norður fyrir Reykholt austan Rauðukamba inn með Fossá að Háafossi. Þaðan suður eftir Fossá og síðan Þjórsá þar til kemur að Sandvikinu fyrir vestan Kolviðarhól. Þaðan sjónhending í hellustein austan undir Dímon og síðan Sandá að framangreindri girðingu.

Landsvirkjun er ekki eigandi landsréttinda, þ.m.t. vatns- og veiðiréttinda, á svæðinu í skilningi 1. gr., 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998 en á svæði þessu fer Landsvirkjun með eignarrétt að eftirtöldum mannvirkjum og framkvæmdum sem nánar hefur verið fjallað um í úrskurðinum og nýtur lögvarins réttar til nýtingar þeirra vegna orkuvinnslu: Búrfellsvirkjun, Sultartangavirkjun, Búrfellslínu 1, Búrfellslínu 2, Búrfellslínu 3A, Hrauneyjafosslínu, Sultartangalínu 2, Sigöldulínu 2, Sigöldulínu 3, Bjarnalóni, Sultartangastíflu og Sultartangalóni og Kvíslaveitu - 5. áfangi.

Kostnaður málsaðila, annarra en fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins og Landsvirkjunar, ákvarðast sameiginlega 1.853.037 krónur er greiðist úr ríkissjóði, þar af þóknun lögmanns sem ákvarðast 1.500.000 krónur og útlagður kostnaður 353.037 krónur, þegar endurgreiddur úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998. Kostnaður Landsvirkjunar, þ.e. þóknun lögmanns, ákvarðast 800.000 krónur er greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

Gerður er fyrirvari um hnitasetningu að liðnum málskotsfrestum eða að fenginni dómsniðurstöðu. Þá getur skipan þjóðlendu innan staðarmarka sveitarfélaga komið til endurskoðunar.

Kristján Torfason

Karl Axelsson Allan V. Magnússon

1 Sjá til skýringar fylgiskjal nr. I (kort).

14. FYLGISKJÖL

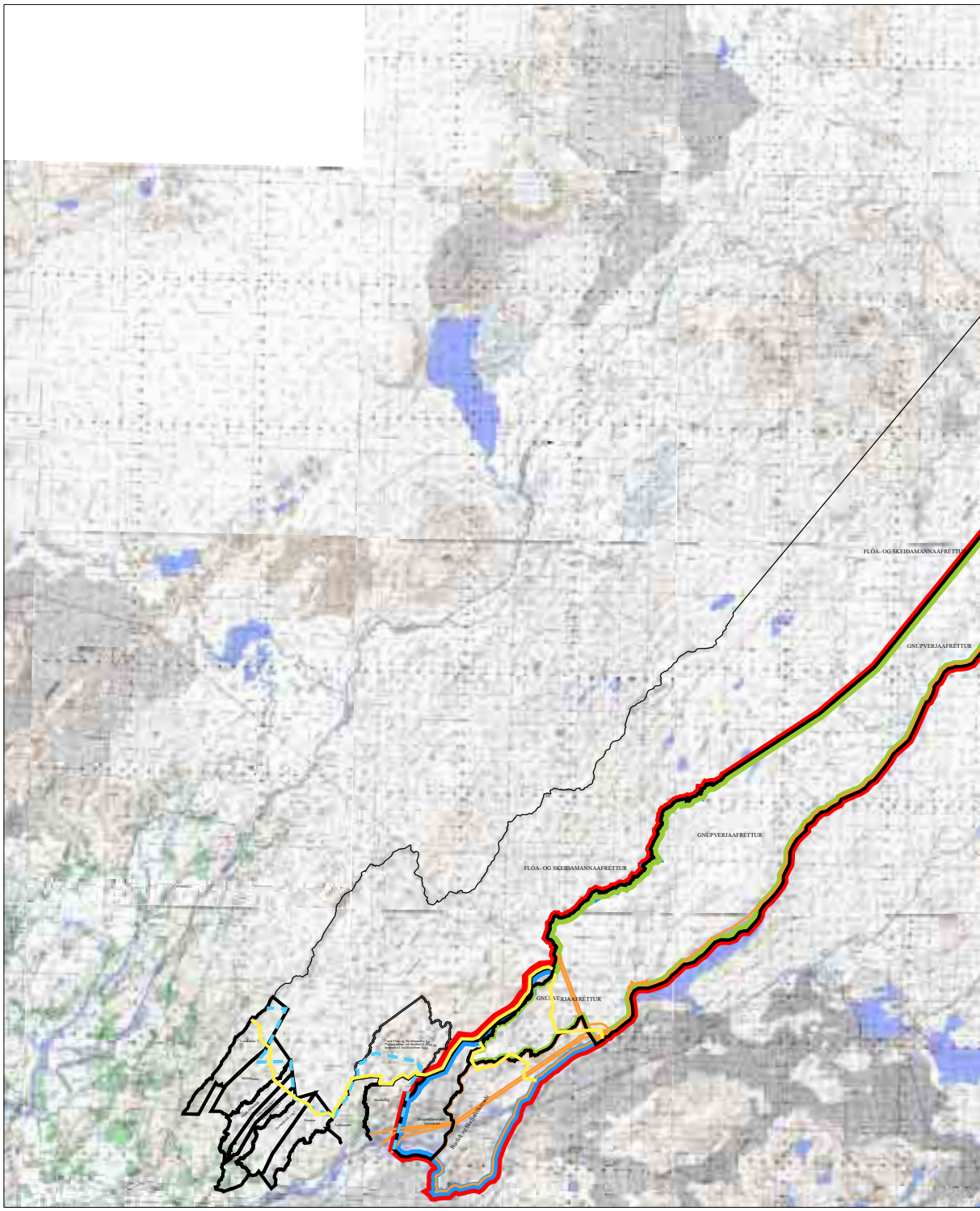
I. **Kort**

II. **Skjalaskrá**

III. **Aðilaskrá (einstakar jarðir)**

IV. **Aðilaskrá (afréttur)**

V. **Heildarkort**

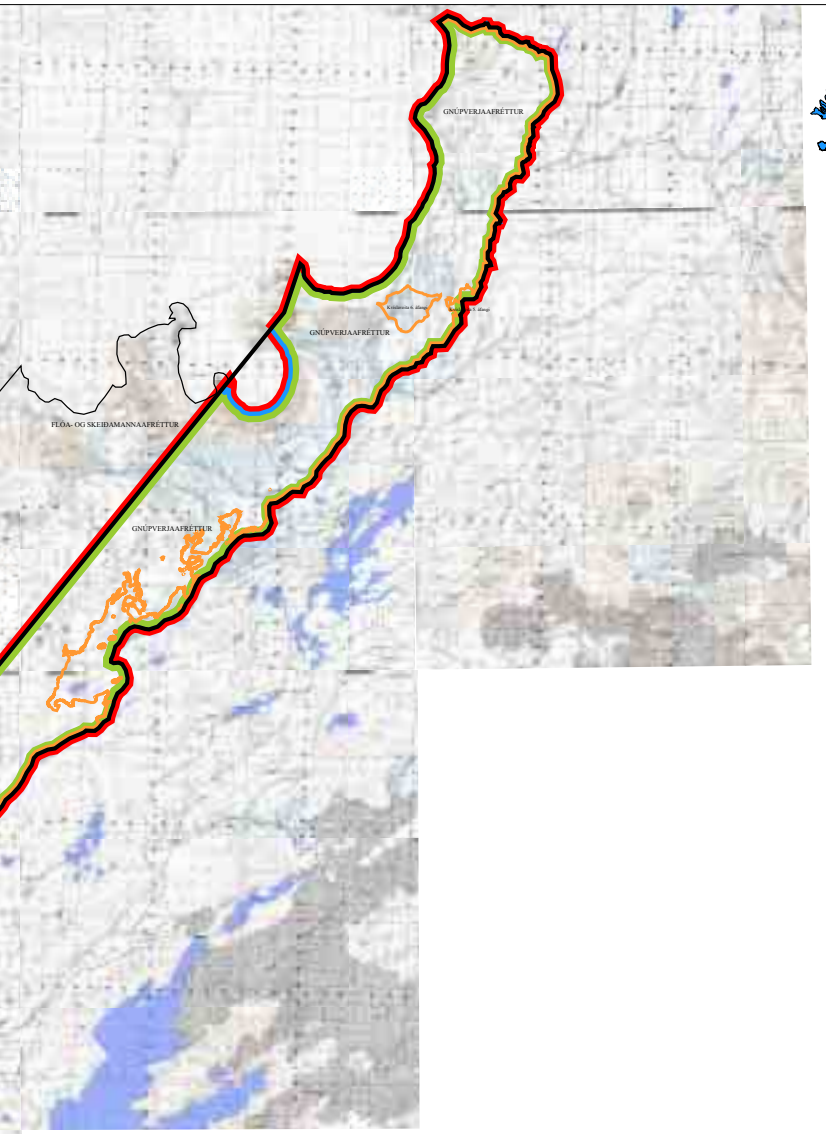

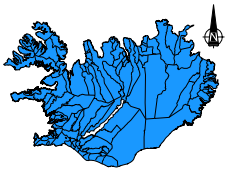

Þjóðlendulína óbyggðanefndar
Afréttarlína óbyggðanefndar
Kröfulína jarðeigenda

ÞJÓÐLENDULÍNA

Mál nr. 7/2000; Gnúpverjaafréttur, Þjórsárdalur og efstu jarðir í Gnúpverjahreppi.

Grunnkort: Skannað af Landmælingum Íslands, kort í flokki C761 nr. 1613-1, 1613-2, 1713-1, 1713-2, 1713-3, 1713-4, 1714-2, 1714-3, 1813-1, 1813-2, 1813-3, 1813-4, 1814-1, 1814-2, 1814-3, 1814-4, 1913-4, 1914-1, 1914-2, 1914-3, 1914-4.

Aðalkröfulína ríkisins
Varakröfulína ríkisins
Kröfulína Landsvirkjunar
Afréttargirðingar

Mælikvarði 1:50.000 Dags. 21. mars 2002 Teikning nr. GN-10A Verknúmer 201-035

LANDFORM ehf

LANDSLAGSARKITEKTAR FÍLA, Austurvegur 6, 800 Selfoss, s:482 4090 / fax 482 3542, landform@landform.is

II. Skjalaskrá

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:

1 Kröfulýsing íslenska ríkisins um þjóðlendumörk í Gnúpverjahreppi, dags. 5.5.1999.
2 Skjalaskrá meðfylgjandi kröfulýsingu.
3 Árbók Ferðafélags Íslands 1996 „Ofan Hreppafjalla“, bls. 75, 115 og 163 -165.
4 „Árnesþing á landnáms- og söguöld“ eftir Einar Arnórsson, bls. 68- 87.
5 „Göngur og réttir“ eftir Braga Sigurjónsson, bls. 42-45, 108-109 og 112-113.
6 (a-e) Landakort í m.kv. 1:50 000 með kröfulínum fjármálaráðuneytisins.
7 Bréf fjármálaráðuneytisins til óbn. v/1. hluta kröfugerðar, dags. 10.5.1999.
8 Bréf óbn. til fjármálaráðuneytisins v/1. hluta kröfugerðar, dags. 31.5.1999.
9 Bréf óbn. til fjármálaráðuneytisins v/móttekinna kröfulýsinga, dags. 12.8.1999.
10 Bréf fjármálaráðuneytisins til óbn. v/formlegs frágangs skjala, dags. 15.9.1999.
11 Bréf óbn. til fjármálaráðuneytisins v/draga að kröfulínukorti af svæði nr. 1, dags. 12.10.1999.
12 Bréf fjármálaráðuneytisins til óbn. v/athugasemda óbn., dags. 22.10.1999.
13 Bréf óbn. til fjármálaráðuneytisins v/yfirlitskorts og skráar yfir lýstar kröfur á svæði nr. 1, dags. 4.11.1999.
14 Lýsing íslenska ríkisins á afréttarlöndum milli Þjórsár og Hvítár, dags. 5.5.1999.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni hdl. vegna Laxárdals I og II:

15 Kröfulýsing, dags. 28.6.1999.
16 Skjalaskrá meðfylgjandi kröfulýsingu, dags. 28.6.1999.
17 Landamerkjaskrá fyrir Laxárdal, dags.16.6.1884.
18 Landamerkjaskrá fyrir Flóa- og Skeiðamannaafrétt, dags. 28.2.1890.
19 Veðbókarvottorð fyrir Laxárdal I, dags. 23.6.1999.
20 Veðbókarvottorð fyrir Laxárdal II, dags. 23.6.1999.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni hdl. vegna Skáldabúða:

21 Kröfulýsing, dags. 28.6.1999.
22 Skjalaskrá meðfylgjandi kröfulýsingu, dags. 28.6.1999.
23 Landamerkjaskrá fyrir Skáldabúðir, dags. 27.2.1890.
24 Veðbókarvottorð fyrir Skáldabúðir, dags. 23.6.1999.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni hdl. vegna Minni-Mástungna:

25 Kröfulýsing, dags. 28.6.1999.
26 Skjalaskrá meðfylgjandi kröfulýsingu, dags. 28.6.1999.
27 Landamerkjaskrá fyrir Minni-Mástungur, dags. 13.9.1888.
28 Veðbókarvottorð fyrir Minni-Mástungur, dags. 23.6.1999.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni hdl. vegna Stóru-Mástungna I og II:

29 Kröfulýsing, dags. 28.6.1999.
30 Skjalaskrá meðfylgjandi kröfulýsingu, dags. 28.6.1999.
31 Landamerkjaskrá fyrir Stóru-Mástungur, dags. 13.9.1888.
32 a-b Veðbókarvottorð fyrir Stóru-Mástungur I, dags. 23.6.1999.
33 Veðbókarvottorð fyrir Stóru-Mástungur II, dags. 23.6.1999.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni hdl. vegna Hamarsheiðar I og II:

34 Kröfulýsing, dags. 28.6.1999.
35 Skjalaskrá meðfylgjandi kröfulýsingu, dags. 28.6.1999.
36 Landamerkjaskrá fyrir Hamarsheiði, dags. 1.3.1890.
37 Veðbókarvottorð fyrir Hamarsheiði I, dags. 23.6.1999.
38 Veðbókarvottorð fyrir Hamarsheiði II, dags. 23.6.1999.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni hdl. vegna Fossness:

39 Kröfulýsing, dags. 28.6.1999.
40 Skjalaskrá meðfylgjandi kröfulýsingu, dags. 28.6.1999.
41 Landamerkjaskrá fyrir Fossnes, dags. 1.3.1890.
42 Veðbókarvottorð fyrir Fossnes, dags. 23.6.1999.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni hdl. vegna þeirra fjallajarða í Gnúpverjahreppi sem hann er með umboð fyrir:

43 Land- og hornpunktaskrá jarða/afréttar í Gnúpverjahreppi, dags. 28.6.1999.
44 a-d Landakort í m.kv. 1:150 000 með kröfulínu, dags. 28.6.1999.
45 a-b Landakort í m.kv. 1:250 000 með kröfulínu, dags. 27.9.1999.
46 Landakort í m.kv. 1:100 000 með kröfulínu, dags. 27.9.1999.
47 a-b Landakort í m.kv. 1:50 000 með kröfulínu, dags. 28.6.1999.

Lagt fram af Páli Lýðssyni f.h. Jörundar Gaukssonar hdl.:

48 Bréf Páls Lýðssonar til óbn., dags. 23.6.1999.
49 Ljósrit úr „The Old Icelandic Land Registers“ eftir Björn Lárusson.
50 Hluti af lista yfir jarðeignir Skálholtsstóls í lok 18. aldar.
51 a-b Samantekt Páls Lýðssonar um hluta af seldum jörðum Skálholtsstóls í lok 18. aldar, bls. 19 og 20.
52 Ljósrit úr Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, titilblað og bls. 213-214, 219-223 og 252-253.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

53 Bréf óbn. til Jörundar Gaukssonar hdl. v/yfirlitskort og skrá yfir lýstar kröfur á svæði nr. 1, dags. 4.11.1999.
54 Bréf óbn. til Jörundar Gaukssonar hdl. v/athugasemdir við kröfulýsingar, dags. 13. 9.1999.
55 Bréf óbn. til Jörundar Gaukssonar hdl. v/drög að kröfulínukorti óbn. af svæði nr. 1, dags. 12.10.1999.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra vegna Skriðufells:

56 Kröfulýsing, dags. 6.7.1999.
57 Skjalaskrá meðfylgjandi kröfulýsingu, ódags.
58 Landamerkjaskrá Skriðufells, dags. 1.3.1890.
59 Afsal Ólafs Bergssonar og Jóhanns Ólafssonar á Skriðufelli til Skógræktar ríkisins, dags. 21.6.1938.
60 Makaskiptasamningur hreppsnefnda Skeiðahrepps, Villingaholtshrepps, Hraungerðishrepps, Gaulverjabæjarhrepps, Sandvíkurhrepps, Stokkseyrarhrepps og Eyrarbakkahrepps annars vegar og Skógræktar ríkisins hins vegar, ódags.
61 Veðbókarvottorð fyrir Skriðufell að undanskildum hluta afréttar, dags. 1.7.1999.

62 Árbók Ferðafélags Íslands 1996 „Ofan Hreppafjalla“, bls.75.
63 „Árnesþing á landnáms- og söguöld“ eftir Einar Arnórsson, bls. 70-71 og 84-87.
64 Smækkað landakort í m.kv. 1:50 000 með kröfulínu.
65 Bréf fjármálaráðuneytisins til óbn. v/3. hluta kröfugerðar fjármálaráðherra, dags. 6.7. 1999.
66 Bréf fjármálaráðuneytisins til óbn. v/úrbætur á formlegum frágangi skjala, dags. 15.9.1999.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni hdl. vegna Gnúpverjaafréttar:

67 Kröfulýsing, dags. 28.6.1999.
68 Skjalaskrá, dags. 28.6.1999.
69 Landamerki Gnúpverjaafréttar, dags. 24.4.1890.
70 1-57 Ljósrit af síðum 57 jarða í Gnúpverjahreppi úr Fasteignabók Sýslumannsins á Selfossi. Óstaðfest ljósrit.
71 Kaupsamningar um vatnsréttindi Ásólfsstaða og Fossness í Þjórsá, dags. 29.6.1917 og 29.11.1916.
72 Kaupsamningur milli hreppsnefndar Gnúpverjahrepps annars vegar og Einars Benediktssonar hins vegar um Búrfell og Skeljafell í Gnúpverjaafrétti, dags. 28.7.1916.
73 Framsal Einars Benediktssonar á réttindum samkvæmt kaupsamningi, dags. 28. júlí 1916, til Titans a/s, dags. 11.2.1917.
74 Kaupsamningur milli hreppsnefndar Gnúpverjahrepps annars vegar og Titans a/s hins vegar um eignarhluta hreppsins í fossum í Þjórsá og Fossá, dags. 19.2.1914.
75 Afsal Titans a/s til íslenska ríkisins á réttindum félagsins hér á landi, dags. 16.1.1952.
76 Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, titilblað og bls. 218.
77 Efnistökuréttarsamningur milli hreppsnefndar Gnúpverjahrepps annars vegar og Vikurvinnslunnar hf. hins vegar, dags. 22.9.1976.
78 Samningur á milli hreppsnefndar Gnúpverjahrepps annars vegar og landbúnaðarráðherra og fjármálaráðherra f.h. ríkissjóðs hins vegar um um rétt B.M. Vallár hf. til töku og vinnslu á vikri, dags. 12.6.1987.
79 Leigusamningur á milli Haralds Georgssonar bónda í Haga og Bjarna Kolbeinssonar bónda í Stóru-Mástungum annars vegar og Skógræktar ríkisins og hreppsnefndar Gnúpverjahrepps hins vegar um vikurnám í Þjórsárdal, dags. 29.4.1956.
80 Vikurvinnslusamningur á milli Gnúpverjahrepps, Landmannahrepps, Holtahrepps og Rangárvallahrepps annars vegar og Jarðefnaiðnaðar hf. hins vegar, dags. 8.2.1984.
81 (a-g) Landakort í m.kv. 1:50 000 með kröfulínum, dags. 28.6.1999.
82 (a-c) Landakort í m.kv. 1:150 000 með kröfulínum, dags. 28.6.1999.
83 Landakort í m.kv. 1:250 000 með kröfulínum, dags. 27.9.1999.
84 Skrá yfir jarðeigendur í Gnúpverjahreppi, dags. 20.9.1999.

Lagt fram af Landsvirkjun:

85 Kröfulýsing Landsvirkjunar, dags. 24.6.1999.
86 [1] Sameignarsamningur milli ríkisstjórnar Íslands og Reykjavíkurborgar um Landsvirkjun, dags. 1.7.1965.
87 [2] Sameignarsamningur milli ríkisstjórnar Íslands, Reykjavíkurborgar og Akureyrarbæjar um Landsvirkjun, dags. 27.2.1981.
88 [3] Sameignarsamningur milli ríkisstjórnar Íslands, Reykjavíkurborgar og Akureyrarbæjar um Landsvirkjun, með breytingum gerðum 28.10.1996.

89 [4] Eignarnámsheimild landbúnaðarráðherra, dags. 29.8.1966, vegna virkjunar Þjórsár við Búrfell.
90 [5] Heimild atvinnumálaráðherra, dags. 23.2.1968, til virkjunar Þjórsár við Búrfell.
91 [6] Heimild iðnaðarráðherra, dags. 8.6.1970, til að framkvæma vatnsmiðlun úr Þórisvatni.
92 [7] Heimild iðnaðarráðherra, dags. 7.7.1971, til stíflugerðar í Þórisós og Köldukvísl og veitu árinnar í Þórisvatn og þaðan í Tungnaá um Vatnsfellsvatn.
93 [8] Heimild iðnaðarráðherra, dags. 8.3.1973, til að framkvæma virkjun í Tungnaá við Sigöldu.
94 [9] Virkjunarleyfi iðnaðarráðherra, dags. 30.12.1976, fyrir fyrri áfanga Hrauneyjafossvirkjunar, 140 MW virkjun ásamt aðalorkuveitum.
95 [10] Heimild iðnaðarráðherra, dags. 1.7.1981, til að kaupa þriðju aflvél og stækka Hrauneyjafossvirkjun í 210 MW afl.
96 [11] Heimild iðnaðarráðherra, dags. 8.1.1982, til byggingar Sultartangastíflu.
97 [12] Ályktun Alþingis 6.5.1982 um virkjunarframkvæmdir og orkunýtingu.
98 [13] Auglýsing menntamálaráðherra, dags. 10.11.1987, um friðland í Þjórsárverum.
99 [14] Leyfi iðnaðarráðherra, dags. 4.12.1991, til 1) stækkunar Búrfellsvirkjunar í allt að 310 MW afl ásamt tilheyrandi flutningslínum og aðveitustöðvum, 2) hækkunar stíflna og gerð veitumannvirkja við Þórisvatn þannig að hækka megi vatnsborð Þórisvatnsmiðlunar í allt að 581 m yfir sjávarmál og 3) lúkningar 5. áfanga Kvíslaveitu.
100 [15] Leyfi iðnaðarráðherra, dags. 12.3.1997, til allt að 125 MW Sultartangavirkjunar á ármótum Þjórsár og Tungnaár ásamt aðalorkuveitum.
101 [16] Leyfi forsætisráðherra, dags. 12.4.1999, samkvæmt lögum nr. 58/1998, um þjóðlendur, til að reisa virkjun samkvæmt 1. tölulið 1. mgr. laga nr. 60/1981, um raforkuver, sbr. 1. gr. laga nr. 48/1999, og annarra framkvæmda af því tilefni á svonefndum Holtamannaafrétti.
102 [17] Leyfi iðnaðarráðherra, dags. 8.6.1999, fyrir Vatnsfellsvirkjun með allt að 110 MW afli ásamt aðalorkuveitum.
103 [18] Bréf atvinnumálaráðuneytis, dags. 20.6.1955, til stjórnar Sogsvirkjunar um miðlun í Þingvallavatni og virkjun Efra-Sogs.
104 [19] Samningur milli Landsvirkjunar annars vegar og hreppsnefndar Gnúpverjahrepps hins vegar varðandi bætur vegna Sultartangalóns og Sultartangavirkjunar, dags. 29.5.1997.
105 [20] Samningur milli Landsvirkjunar annars vegar og Gnúpverjahrepps hins vegar varðandi bætur vegna umhverfisbreytinga vegna Sultartangalóns og Sultartangavirkjunar, dags. 16.5.1986.
106 [21] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Ársæll Jónasson eigandi jarðarinnar Tortu í Biskupstungnahreppi, Árnessýslu og Landsvirkjun.
107 [22] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 15.6.1979. Björn Sigurðsson eigandi jarðarinnar Úthlíð í Biskupstungnahreppi, Árnessýslu og Landsvirkjun.
108 [23] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Gísli Einarsson, Kjarnholtum, oddviti Biskupstungnahrepps í Árnessýslu og Landsvirkjun.
109 [24] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 24.1.1979. Haukur Þórðarson, eigandi jarðarinnar Hrauntún í Biskupstungnahreppi, Árnessýslu og Landsvirkjun.
110 [25] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Kristbergur Jónsson, ábúandi jarðarinnar Laugar (ríkiseign) í Biskupstungnahreppi, Árnessýslu og Landsvirkjun.
111 [26] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 13.6.1979. Sigurður Greipsson, forsvarsmaður jarðanna Haukadalur II og Bryggja í Biskupstungnahreppi, Árnessýslu og Landsvirkjun.
112 [27] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 24.1.1979. Steinar Þórðarson eigandi jarðarinnar Hrauntún í Biskupstungnahreppi, Árnessýslu og Landsvirkjun.

113 [28] Bréf hreppsnefndar Biskupstungnahrepps, dags. 23.6.1979, varðandi fyrirhugaða byggingu háspennulínu frá Hrauneyjafossi að Grundartanga.
114 [29] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 15.6.1979. Ásmundur Eiríksson, Ásgarði, oddviti Grímsneshrepps í Árnessýslu og Landsvirkjun.
115 [30] Fundargerð hreppsnefndar Grímsneshrepps 18.1.1979, vegna fyrirhugaðrar línulagningar frá Hrauneyjafossi að Brennimel í Hvalfirði.
116 [31] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 18.6.1979. Steinþór Ingvarsson, Þrándarlundi, oddviti Gnúpverjahrepps í Árnessýslu og Landsvirkjun.
117 [32] Bréf hreppsnefndar Gnúpverjahrepps, dags. 21.1.1979, um háspennulínulögn frá Hrauneyjafossvirkjun að Brennimel í Hvalfirði.
118 [33] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Daníel Guðmundsson, Efra-Seli, oddviti Hrunamannahrepps í Árnessýslu og Landsvirkjun.
119 [34] Bréf hreppsnefndar Hrunamannahrepps, dags. 23.1.1978, um fyrirhugaða raflínulögn frá Hrauneyjafossi að Brennimel.
120 [35] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Þórir Þorgeirsson, Laugarvatni, oddviti Laugardalshrepps í Árnessýslu og Landsvirkjun.
121 [36] Bréf hreppsnefndar Laugardalshrepps, dags. 29.1.1979, um nýja háspennulínu frá Hrauneyjafossvirkjun að Brennimel á Hvalfjarðarströnd.
122 [37] Yfirlýsing vegna lagningar háspennulínu, dags. 22.6.1979. Ingólfur Guðmundsson, Miðfelli, oddviti Þingvallahrepps í Árnessýslu og Landsvirkjun.
123 [38] Bréf hreppsnefndar Þingvallahrepps, dags. 21.2.1979, um lagningu háspennulínu frá Hrauneyjafossi að Brennimel í Hvalfirði.
124 [39] Bréf Landsvirkjunar, dags. 29.10.1990 varðandi greiðslur vegna lagningar Hrauneyjafosslínu til Grímsnes-, Gnúpverja- og Hrunamannahrepps.
125 [40] Bréf iðnaðarráðuneytis, dags. 24.7.1991, um leyfi til að reisa og reka 220 kV Búrfellslínu 3A.
126 [41] Bréf iðnaðarráðuneytis, dags. 7.8.1997, þar sem staðfest er leyfi fyrir Búrfellslínu 3A til flutnings raforku með 400 kV spennu.
127 [42] Samningur milli Landsvirkjunar annars vegar og Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahrepps, Rangárvallasýslu, hins vegar varðandi umhverfismál og bætur fyrir skerðingu hagsmuna á afréttum hreppanna, þ.e. Holtamannaafrétti og Landmannaafrétti, dags. 3.7.1981.
128 [43] Staðfesting á samningi milli Landsvirkjunar annars vegar og Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahrepps, Rangárvallasýslu, hins vegar varðandi umhverfismál og bætur fyrir skerðingu hagsmuna á afréttum hreppanna, þ.e. Holtamannaafrétti og Landmannaafrétti, dags. 3.7.1981. Staðfestingin er dags. 24.7.1981.
129 [44] Um eignarrétt að miðlunarlónum. Greinargerð prófessors Sigurðar Líndal, dags. 22.6.1987.
130 [45] Bréf Landsvirkjunar til oddvita Ásahrepps, um veiðirétt í miðlunarlónum, dags. 8.7.1987.
131 [46] Bréf Landsvirkjunar til Veiðifélags Holtamannaafréttar, dags. 31.1.1992, um veiðirétt í miðlunarlónum.
132 [47] Bréf Landsvirkjunar til oddvita Ásahrepps, dags. 3.2.1992, um veiðirétt í miðlunarlónum.
133 [48] Fundargerð fundar Landsvirkjunar og fulltrúa Ása-, Djúpár-, Holtamanna- og Landmannahreppa 2.6.1992 um fiskveiði á Holta- og Landmannaafrétti, dags. 22.6.1992.
134 [49] Þjórsárvirkjanir, mynsturáætlun um orkunýtingu á vatnasviði Þjórsár niður fyrir Búrfell, dags. í október 1980.
135 [50] Ekkert skjal ber þetta númer.
136 [51] Kort 1 – Skjaldbreiður 1:50 000.

137 [52] Kort 2 – Hengill 1:50 000
138 [53] Kort 3 – Haukadalur 1:50 000.
139 [54] Kort 4 – Geldingafell 1:50 000.
140 [55] Kort 5 – Þjórsárdalur 1:50 000.
141 [56] Kort 6 – Nyrðri-Háganga 1:50 000.
142 [57] Kort 7 – Gnúpverjahreppur. Aðalskipulag 1993-2013. 1:50 000.
143 Bréf óbn. til Landsvirkjunar v/drög að kröfulínukorti óbn. af svæði nr. 1, dags. 12.10.1999.
144 Bréf Landsvirkjunar til óbn. v/drög að kröfulínukorti óbn. af svæði nr. 1, dags. 19.10.1999.
145 Bréf óbn. til Landsvirkjunar v/yfirlitskort og skrá yfir lýstar kröfur á svæði nr. 1, dags. 4.11.1999.
146 Bréf Landsvirkjunar til óbn. v/athugasemdir v/kröfulýsingu, dags. 30.12.1999.
147 Efri-Þjórsá – Samanburður virkjunarkosta, útg. í desember 1992.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl.:
148 Greinargerð fjármálaráðuneytisins fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 9.3.2000.
149 Kort sem sýnir varakröfulínu íslenska ríkisins.

Lagt fram af Þórði Bogasyni hdl.:
150 Greinargerð Landsvirkjunar, dags. 3.5.2000.

Lagt fram af Guðrúnu Gauksdóttur lögfr. f.h. Jörundar Gaukssonar hdl.:
151 Greinargerð vegna Gnúpverjaafréttar, dags. 18.5.2000.
152 Greinargerð vegna Fossness, dags. 18.5.2000.
153 Greinargerð vegna Hamarsheiða I-II, dags. 18.5.2000.
154 Greinargerð vegna Laxárdals I-II, dags. 18.5.2000.
155 Greinargerð vegna Minni-Mástungna, dags. 18.5.2000.
156 Greinargerð vegna Skáldabúða, dags. 18.5.2000.
157 Greinargerð vegna Stóru-Mástungna I-II, dags. 18.5.2000.

Lagt fram af óbyggðanefnd:
158 Bréf umdæmisskrifstofu Fasteignamats ríkisins á Suðurlandi, dags. 6.7.1999, ásamt fylgiskjölum.
159 Samantekt Hilmars Einarssonar byggingarfulltrúa um skála á afréttarlöndum Grímsnes- og Grafningshrepps, Þingvallahrepps, Laugardalshrepps, Biskupstungnahrepps, Hrunamannahrepps, Gnúpverjahrepps og Skeiðahrepps í árslok 1998, dags. 8.5.1999.
160 Umfjöllun um Gnúpverjahrepp í „ÍSLEIF“, gagnagrunni Fornleifastofnunar Íslands ehf.
160-1 Heimildaskrá Fornleifastofnunar Íslands ehf. vegna skráningar í „ÍSLEIF“.
160-2 Bréf Fornleifastofnunar Íslands ehf. til óbn. v/„ÍSLEIF“ o.fl.
160-3 Þjóðminjakort (Svæðisskipulag miðhálendis Íslands 2015), hluti (Gnúpverjahr.)
161 Greinargerð Gunnars F. Guðmundssonar sagnfræðings um máldaga og heimildargildi þeirra, dags. 9.6. 2000.
162 Greinargerð Gunnars F. Guðmundssonar sagnfræðings um heimildargildi Landnámu, dags. 9.6.2000.
163 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar um upplýsingaleit í Landsyfirréttar- og Hæstaréttardómum, dags 29.6.2000.

164 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar um upplýsingaleit í Lovsamling for Island og Stjórnartíðindum Íslands frá 1874-1918, dags. 20.6.2000.
165 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar um upplýsingaleit í Jarðatali á Íslandi gefnu út af J. Johnsen, dags. 5.6.2000, ásamt tilgreindu fylgiskjali.
166 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar um upplýsingaleit í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, dags. 5.6.2000, ásamt fylgiskjölum (bls. 214-218, 228-229).
167 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar um upplýsingaleit í Íslensku fornbréfasafni, dags. 29.5.2000, ásamt tilgreindum fylgiskjölum.
168 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar um upplýsingaleit í Alþingisbókum Íslendinga, dags. 29.5.2000.
169 Mannvirkjakort - Svæðisskipulag miðhálendis 2015.
169-1 Fylgirit B með skipulagstillögum bls. 144 og 149-151.
169-2 Greinargerð með staðfestu skipulagi, bls. 194-195.
170 Minnisblað stm. óbyggðanefndar varðandi upplýsingaleit í jarðabréfum frá 16. og 17. öld - útdráttum Gunnars F. Guðmundssonar, dags. 7.6.2000.
171 Bréf Héraðsskjalasafns Árnesinga, dags. 5.6.2000, ásamt tilgreindum fylgiskjölum nr. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 12 og 14.
172 Landamerkjaskrá fyrir Hagaland í Gnúpverjahreppi, dags. 3.6.1887.
173 Ljósrit af síðu jarðarinnar Haga, að undanskildum vatnsréttindum, úr Fasteignabók Sýslumannsins á Selfossi.
174 Ljósrit af síðu jarðarinnar Haga II, lóðar úr landi Haga, úr Fasteignabók Sýslumannsins á Selfossi.
175 Landamerkjaskrá fyrir Ásólfsstaði í Gnúpverjahreppi, dags. 1.3.1890.
176 Þinglýsingavottorð jarðarinnar Ásólfsstaða I, að undanskildum spildum, íbúðarhúsi og vélageymslu, dags. 19.9.2001.
177 Þinglýsingavottorð jarðarinnar Ásólfsstaða II, að undanskildum spildum, dags. 19.9.2001.
178 Ljósrit af síðu lands Ásólfsstaða, að undanskildum túnum og spildum, úr fasteignabók Sýslumannsins á Selfossi.
179 Ljósrit úr gjörðabók fasteignamatsnefndar í Árnessýslu, dags. 20.3.1916, forsíða og bls. 331-341 (að undanskilinni bls. 337).
180 Símbréf frá Jörundi Gaukssyni hdl. varðandi Ásólfsstaði, dags. 13.9.1999.
181 Afsal fyrir landspildu úr jörðinni Ásólfsstöðum í Gnúpverjahreppi til Afréttarmálafélags Flóa- og Skeiðahreppa, dags. 19.3.1965.
182 Afsal fyrir hluta jarðarinnar Ásólfsstaða í Gnúpverjahreppi til Skógræktar ríkisins, dags. 24.9.1962.
183 Afsal fyrir jörðina Ásólfsstaði, Gnúpverjahreppi, dags. 31.12.1976.
184 Afsal fyrir jörðina Ásólfsstaði II, Gnúpverjahreppi, dags. 1.5.1994.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

185 Umfjöllun Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings um gróðurfar á kröfusvæði ríkisins í Gnúpverjahreppi, dags. 18.9.2000.
186 Minnisblað starfsmanns óbyggðanefndar um könnun á veðbókarregistrum Sýslumannsembættisins á Selfossi, dags. 7.9.2000, ásamt tilgreindum fylgiskjölum nr. 1-28.
187 Bréf Ögmundar Helgasonar, forstöðumanns handritadeildar Landsbókasafns, til óbyggðanefndar, dags. 4.9.2000, ásamt tilgreindu fylgiskjali.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl.:

188 Endanleg kröfugerð íslenska ríkisins til óbn., mótt. 20.9.2000.
189 Bókun vegna Ásólfsstaða, dags. 7.9.2000.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

190 (a-b) Skilabréf Jóns Torfasonar (Þjóðskjalasafni) dags. 23.10.2001 og 18.9.2000, ásamt tilgreindum fylgiskjölum og uppskriftum.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni hdl.:

191 Endanleg kröfulýsing fyrir fjallajarðir Gnúpverjahrepps og Gnúpverjaafrétt, dags. 21.9.2000.
192 Samningur Skógræktar ríkisins við Gnúpverjahrepp um girðingu, friðun lands o.fl. á afréttarlandi hreppsins, dags. 21.10.1938. Ljósrit úr samantekt dr. Þórðar Eyjólfssonar, Afréttarmálefni - Landamerkjaskrár o.fl., dags. í september 1970.
193 Dómur Gísla lögmanns Hákonarsonar um rótargröpt, kveðinn upp 30.4.1627 á Lambey (Alþb. Ísl. V/143).
194 Sandlækjarsamningur, dags. 13.6.1843, ásamt uppskrift Gunnars F. Guðmundssonar sagnfræðings.
195 Ljósrit úr Sveitarbók fyrir Gnúpverjahrepp, dags. 12.6.1908.
196 Reglugjörð fyrir Mýrarsýslu um notkun afrjetta, fjallskil, rjettir og refaveiðar, nr. 88/1892, 1.-26. gr.
197 1-3 Veðbandslausnir fyrir hluta úr jörðinni Ásólfsstöðum, frá raforkusjóði (dags. 25.2.1965, XXXV/167), Landsbanka Íslands (dags. 22.3.1965, XXXV/166) og Búnaðarbanka Íslands (dags. 16.3.1965, XXXV/168).
198 Fundur um fjallskilamál í Hraungerði þann 21.11.1849. Óstaðfest uppskrift Páls Lýðssonar.
199 Bréf Flóamanna vegna tilmæla Gnúpverja um vörslu á upprekstrarfé, skrifað í maímánuði árið 1853. Óstaðfest uppskrift Páls Lýðssonar.
200 Skjöl varðandi Flóamannaafrétt frá 1878. Óstaðfest uppskrift Páls Lýðssonar.
201 Fundur um fjallskil o.fl. haldinn að Hraungerði þann 13.9.1879. Óstaðfest uppskrift Páls Lýðssonar.

Lagt fram af Þórði Bogasyni hdl.:

202 Endanleg kröfugerð Landsvirkjunar, dags. 20.9.2000.
203 Ljósrit af umfjöllun um Rangárvallasýslu í fjölritinu „Vatnsréttindi og heimildir til þeirra samkvæmt skjölum h/f Titans“, eftir dr. Þórð Eyjólfsson, sept. 1970.
204 Ljósrit af umfjöllun um Árnessýslu (bls. 2) í fjölritinu „Vatnsréttindi og heimildir til þeirra samkvæmt skjölum h/f Titans“, eftir dr. Þórð Eyjólfsson, sept. 1970.
205 Kort sem sýnir virkjanir á Þjórsár- og Tungnaársvæði, ódags.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

206 Þinglýsing landamerkja Hrunajarða og landamerkja afréttar Flóa- og Skeiðamanna. Dóma- og þingabækur Árnessýslu.
207 Síða úr veðbókarregistri Sýslumannsins á Selfossi. I/50, Hávifoss í Fossá, dags. 14.9.2001.
208 Síða úr veðbókarregistri Sýslumannsins á Selfossi. I/51, Hjálparfoss í Fossá, dags. 14.9.2001.

209 Síða úr veðbókarregistri Sýslumannsins á Selfossi. I/91, Gljúfurleitarfoss í Þjórsá, dags. 14.9.2001.
210 Síða úr veðbókarregistri Sýslumannsins á Selfossi. I/113, Tröllkonufoss í Þjórsá, ódags., mótt. 17.9.2001.
211 Síða úr veðbókarregistri Sýslumannsins á Selfossi. I/180, Geldingaárfoss í Geldingaá, dags. 14.9.2001.
212 Afsal umboðsmanns hreppsnefndar Skeiðahrepps til Titans hf. fyrir eign hreppsins í Hávafossi og Hjálparfossi, dags. 15. júlí 1914 og afsal umboðsmanns hreppsnefndar Gnúpverjahrepps til Titans hf. fyrir eign hreppsins í Hávafossi og fleiri fossum, dags. 16. júlí 1914.
213 Ljósrit af síðu afréttarlands úr Ásólfsstöðum úr fasteignabók Sýslumannsins á Selfossi, dags. 20.9.2001.
214 Afsal fyrir helmingi jarðarinnar Ásólfsstaða, dags. 3.9.1954.
215 Ljósrit af síðu lands í Þjórsárdal úr afrétti Flóahreppanna úr fasteignabók Sýslumannsins á Selfossi, dags. 20.9.2001.
216 Ljósrit af síðu Búrfells og Skeljafells á Gnúpverjaafrétti úr fasteignabók Sýslumannsins á Selfossi, dags. 12.4.1999.
217 Landamerkjaskrá fyrir Steinsholtshverfið, dags. 28.5.1888.
218 Landamerkjaskrá Sólheima í Hrunamannahreppi, dags. 2.12.1883.
219 Landamerkjaskrá Hörgsholts í Hrunamannahreppi, dags. 2.6.1885.
220 Landamerkjaskrá Hrunakirkjujarða, dags. 12.5.1885.
221 Örnefnakort af Sólheimum ásamt nafnalista, úr Örnefnabók Hrunamannahrepps 1945.
222 Örnefnakort af Hörgsholti ásamt nafnalista, úr Örnefnabók Hrunamannahrepps 1945.
223 Ný jarðabók frá 1861, bls. 23.
224 Minnisblað stm. óbn. um heimildaleit í 13. b. Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, dags. 30.8.2001.
225 Minnisblað stm. óbn. um athugun á bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, dags. 23.1.2001.
226 Minnisblað stm. óbn. um heimildaleit í ráðuneytum dóms- og kirkjumála og landbúnaðar, dags. 5.7.2001.
227 Minnisblað stm. óbn. um heimildaleit í skjalasafni biskupsstofu, dags. 6.4.2001.
228 Minnisblað stm. óbn. um gagnaöflun hjá embætti Sýslumannsins á Selfossi, dags. 10.10.2001.
229 (a-l) Fundargerðir máls nr. 7/2000, Gnúpverjahreppur (8 fyrirtökur, aðalmeðferð, endurupptaka, fyrirtaka og lokafyrirtaka).
230 Vatnsréttindi og heimildir til þeirra samkvæmt skjölum h/f Titans. Samantekt dr. Þórðar Eyjólfssonar, dags. í september 1970. Titilsíða, efnisyfirlit og bls. 37-51.
231 Þinglýsingavottorð jarðarinnar Hamarsheiðar II, dags. 19.10.2001.
232 Samningur á milli hreppsnefndar Gnúpverjahrepps annars vegar og landbúnaðarráðherra og fjármálaráðherra f.h. ríkissjóðs hins vegar um rétt Jarðefnaiðnaðar hf. til töku og vinnslu á vikri, dags. 15.6.1987.
233 Viðauki af hálfu ríkissjóðs við samning við Jarðefnaiðnað hf. varðandi vinnslu jarðefna á vikursvæðunum út frá Heklu vestan Þjórsár o.fl., dags. 23.5.1978.
234 Gögn varðandi greiðslur á landleigu fyrir það land Ásólfsstaða, Skriðufells, Hamarsheiðar, Mástungna og Laxárdals sem liggur norðan afréttargirðingar. Um er að ræða ársreikning fjallskilasjóðs Flóa- og Skeiðahreppa 1924-1925 og kvittanir frá árunum 1924-1927.
235 Kvittanir fyrir greiðslu Afréttarmálasjóðs Flóa og Skeiða á landleigu fyrir það land Stóru-Mástungna og Hamarsheiðar sem liggur norðan afréttargirðingar, dags. 22.9.1955.

236 Kvittanir fyrir greiðslu Afréttarmálafélags Flóa- og Skeiðahreppa á landleigu fyrir það land Stóru-Mástungna og Hamarsheiðar sem liggur norðan afréttargirðingar, dags. 9.8.1993.
237 Útdráttur úr fundargerð aðalfundar sýslunefndar Árnessýslu dagana 26.-30. apríl 1909.
238 Jarðamat 1804. Ljósrit af síðum jarða í Gnúpverjahreppi.
239 Jarðamat 1849-1850. Ljósrit af síðum jarða í Gnúpverjahreppi.
240 Jarðamat 1916. Ljósrit af síðum jarða í Gnúpverjahreppi.
241 Minnisblað stm. óbn. um athugun í prentuðum fasteignabókum, dags. 22.10.2001.
241 Fasteignabók 1922. Ljósrit af síðum jarða í Gnúpverjahreppi.
242 Fasteignabók 1932. Ljósrit af síðum jarða í Gnúpverjahreppi.
243 Fasteignabók 1938. Ljósrit af síðum jarða í Gnúpverjahreppi.
244 Fasteignabók 1957. Ljósrit af síðum jarða í Gnúpverjahreppi.
245 Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð hafa verið vegna máls nr. 7/2000, dags. 25.10.2001.
246 Sérkort óbyggðanefndar: Gnúpverjahreppur (Lýstar kröfur á svæði nr. 1), dags. 29.10.1999. Mælikvarði 1:100 000.
247 Samningur milli ríkisstjórnar Íslands og Landsvirkjunar um virkjanamál, yfirtöku byggðarlína o.fl., dags. 11.8.1982.
248 Bréf Kristjáns Torfasonar, form. óbn., til Þorgeirs Örlygssonar, ráðuneytisstjóra í iðnaðar- og viðskiptaráðuneytinu, varðandi gögn um virkjanir Landsvirkjunar á Þjórsársvæðinu, dags. 27.8.2001.
249 Svarbréf Þorgeirs Örlygssonar, ráðuneytisstjóra í iðnaðar- og viðskiptaráðuneytinu, við bréfi Kristjáns Torfasonar, form. óbn., varðandi gögn um virkjanir Landsvirkjunar á Þjórsársvæðinu, dags. 23.10.2001, ásamt þar tilgreindu fylgiskjali.
250 Bréf skipulags ríkisins til Landsvirkjunar varðandi Sultartangavirkjun, mat á umhverfisáhrifum, frumathugun, úrskurð skipulagsstjóra ríkisins, dags. 17.1.1997.
251 Bréf Landsvirkjunar til iðnaðarráðherra varðandi leyfi fyrir virkjun við Sultartanga, dags. 31.1.1997.
252 Svarbréf iðnaðar- og viðskiptaráðuneytisins við bréfi Landsvirkjunar varðandi leyfi fyrir virkjun við Sultartanga, dags. 12.3.1997.
253 Bréf Landsvirkjunar til iðnaðarráðherra, dags. 13.2.1976.
254 Ljósrit úr Landnámabók, í útgáfu Jakobs Benediktssonar, Reykjavík 1986, bls. 14-15, 286-287, 378-379 og 380-381.
255 Yfirlýsing Runólfs Þorbergssonar um leyfi fyrir Flóa- og Skeiðamenn til að nýta land Skáldabúða norðan afréttargirðingar endurgjaldslaust til sumarbeitar fyrir búfé, dags. 20.11.1911.
256 Bréf óbn. til Jörundar Gaukssonar, hdl. og Guðrúnar Gauksdóttur, lögfr. vegna endurupptöku nefndarinnar á máli nr. 7/2000, dags. 26.10.2001.
257 Bréf óbn. til Ólafs Sigurgeirssonar hrl. vegna endurupptöku nefndarinnar á máli nr. 7/2000, dags. 26.10.2001.
258 Bréf óbn. til Þórðar Bogasonar, hrl. vegna endurupptöku nefndarinnar á máli nr. 7/2000, dags. 26.10.2001.
259 (a-c) Viðbótarbréf óbn. til Jörundar Gaukssonar, hdl. og Guðrúnar Gauksdóttur, lögfr., Þórðar Bogasonar, hdl. og Ólafs Sigurgeirssonar hrl. vegna endurupptöku nefndarinnar á máli nr. 7/2000, dags. 30.10.2001.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni lögfr.:

260 Greinargerð Jörundar Gaukssonar lögfr. og Guðrúnar Gauksdóttur lögfr. vegna spurninga sem óbn. lagði fyrir málsaðila í bréfi, dags. 26.10.2001.
261 Sérvinnsluleyfi iðnaðarráðherra til handa Vikurvörum ehf., dags. 30.4.1998.

262 Leigusamningur Guðmars Guðjónssonar annars vegar og Hákons Bjarnasonar skógræktarstjóra f.h. Skógræktar ríkisins og Steinþórs Gestssonar oddvita f.h. hreppsnefndar Gnúpverjahrepps hins vegar um vikurnám innan skógræktargirðingarinnar í Þjórsárdal, dags. 11.4.1965.

263 Leigusamningur á milli Haralds Georgssonar bónda í Haga og Bjarna Kolbeinssonar bónda í Stóru-Mástungum annars vegar og Skógræktar ríkisins og hreppsnefndar Gnúpverjahrepps hins vegar um vikurnám innan skógræktargirðingarinnar í Þjórsárdal, dags. 29.4.1956. Sama og skjal nr. 79.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl.:

264 Bréf Ólafs Sigurgeirssonar til Skógræktar ríkisins varðandi þjóðlendumál í Gnúpverjahreppi, dags. 30.10.2001.

265 Bréf Skógræktar ríkisins til Ólafs Sigurgeirssonar varðandi þjóðlendumál í Gnúpverjahreppi, dags. 31.11.2001.

266 Samningur Skógræktar ríkisins, Gnúpverjahrepps, Landgræðslu ríkisins, Vegagerðar ríkisins og Landsvirkjunar um ræktun á milli Sandár og Fossár í Þjórsárdal o.fl., dags. 11.4.1983.

267 Samningur Skógræktar ríkisins annars vegar og Skógarsjóðsins hins vegar um leigu á hluta jarðarinnar Skriðufells í Þjórsárdal til skógræktar, dags. 13.12.2000.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl.:

268 Kort sem sýnir endanlega kröfugerð ríkisins varðandi Skriðufell.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

269 Símskeyti Stjórnarráðsins til allra sýslumannsembætta á landinu varðandi vatnsréttindi á afréttum, dags. 3.4.1918.

270 „Afmálan af Ytrahrepps Landslagi beggiamegin StóruLaxár í Hruna Sókn“ eftir Jón Steingrímsson, dags. 8.3.1826, ásamt uppskrift Gunnars F. Guðmundssonar.

271 Ágrip af sýslufundargjörðum Árnessýslu 17.-20.4 og 24.4.1895, bls. 1-2, og 14.-19. apríl 1902, bls. 1.

272 „Lýsing á legu afréttargirðingar í Þjórsárdal ...“, eftir Böðvar Guðmundsson, dags. 30.11.2001, ásamt korti (272a).

273 Bréf óbyggðanefndar til Þórðar Bogasonar hdl. þar sem óskað er eftir að gerð sé grein fyrir tilteknum atriðum varðandi Landsvirkjun, dags. 3.12.2001.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni lögfr.:

274 Bréf, dags. 6.12.2001, frá Jörundi Gaukssyni og Guðrúnu Gauksdóttur til óbn. varðandi gögn sem lögð verða fram við fyrirtöku málsins þ. 11.12.2001.

275 a-g Ársreikningar Gnúpverjahrepps frá 1954-1967, 1970, 1972, 1974-1978 og 1981 (275 a-275 e). Samantekt KPMG um tekjur Gnúpverjahrepps af vikurtöku á árunum 1987-2000 (275 f). Samantekt KPMG um tekjur Gnúpverjahrepps af sölu veiðileyfa í Fossá á árunum 1986-2000 (275 g).

276 a-i Samningar um námur og vikurtöku í Gnúpverjahreppi við ýmsa aðila (276 a-g). Bréf frá Ágústi Fjeldsted, Benedikt Blöndal og Hákoni Árnasyni til oddvita Gnúpverjahrepps, Steinþórs Ingvasonar, dags. 31.1.1979, varðandi umsögn um umsókn Hekluvikurs hf. (276 h). Svarbréf Steinþórs Ingvasonar, oddvita Gnúpverjahrepps, til iðnaðarráðuneytisins v/bréfs ráðuneytisins varðandi umsögn Gnúpverjahrepps um umsókn Hekluvikurs hf. (276 i). Dags. 13.2.1979.

277 a-g Samningar um veiði í Fossá, Rauðá og Sandá við ýmsa aðila. Frá árunum 1918, 1960, 1962, 1966, 1970, 1974 (277 f, 3 bréf), 1992 og 1993.

278 a-g Veiði í Sultartangalóni, Skúmstunguám o.fl. Lög veiðifélags Efri-Þjórsár (278 a). Bréf frá Veiðimálastofnun, dags. 22.9.1991 (278 b). Fundargerðir frá tilteknum fundum félagsins þar sem rætt er um leigu veiðiréttinda og seiðasleppingar (278 c). Leigusamningur fyrir 1.7.-31.8.1992 varðandi Sultartangalón og Skúmstunguár (278 b). Leigusamningur fyrir fyrir 1.5.1993-1.5.1998 varðandi Sultartangalón og Skúmstunguár (278 e). Ársreikningar félagsins frá 1992, 1993, 1996 og 1997 (278 f). Kvittanir vegna leigu, dags. 26. febrúar 1996 og 26. mars 1997 (278 g).

279 a-b Bókanir úr sveitarbók Gnúpverja vegna skógarhöggs í Búrfelli, dags. 23.5.1914 og 21.10.1916 (279 a). Bókun í sveitarbók Gnúpverja um bann við skotveiði á afréttinum yfir smölun, dags. 23.6.1966 (279 b).

280 Úr Veðmálabók Árnessýslu, frá árinu 1921. Veðsetningar eigna A/S Titans frá árunum 1923 og 1924.

281 Úr Veðmálabók Árnessýslu. Afsal fyrir Skriðufelli, dags 3.6.1922, þar sem tekið er fram að hluti landsins sé leigður Flóa- og Skeiðamönnum gegn 80 kr. ársgjaldi.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl.:

282 (a-b) Kröfulína fjármálaráðherra á korti (a) ásamt fylgiskjali (b) sem inniheldur texta þar sem skorið er á línuna á milli Gnúpverjahrepps og Flóa- og Skeiðahreppa.

Lagt fram af Þórði Bogasyni hdl.

283 Bréf Landsvirkjunar, dags. 11.12.2001, með svörum við spurningum óbn. í bréfi, dags. 3.12.2001, ásamt 5 fylgiskjölum (a-e).

Lagt fram af Guðrúnu Gauksdóttur lögfr.

284 „Uppdráttur Eystrahreppsafrjettar“. Frumteikning geymd á Þjóðskjalasafni.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

285 a-f Bréf óbyggðanefndar til Þórðar Bogasonar hdl. um Sigöldulínur 1-3 og Sultartangalínu 1, dags. 24.1.2002. Tölvupóstur, dags. 24.1.2002, 28.1.2002, 5.2.2002, 11.2.2002 milli óbyggðanefndar og Þórðar Bogasonar hdl. um þetta efni. Bréf Þórðar Bogasonar hdl. til óbyggðanefndar um sundlaug í Þjórsárdal, dags. 20.12.2001.

286 Yfirlýsing Skógræktar ríkisins um heimild Landsvirkjunar til lagningar rafmagnslínu í Skriðufelli og Skarfanesi, dags. 5.8.1997.

287 Bréf Hreins Loftssonar til Skógræktar ríkisins, dags. 30.6.1998. Tilboð Landsvirkjunar um bætur vegna lagningar Búrfellslínu 3A um jarðir Skógræktar ríkisins í Skriðufelli í Þjórsárdal og Skarfanes í Landssveit.

288 Bréf Skógræktar ríkisins til Hreins Loftssonar, dags. 16.10.1998. Svar við tilboði Landsvirkjunar, dags. 30.6.1998.

Lagt fram af Jörundi Gaukssyni lögfr.

289 Bréf Jörundar Gaukssonar lögfræðings, dags. 18.3.2002. Athugasemdir við fundargerð óbyggðanefndar frá 11.12.2001 í málum 6 og 7/2000.

III. Aðilaskrá (einstakar jarðir)

Ásólfsstaðir, skógrækt	Ríkisfjárhirsla/Skógrækt rík.
Fossnes	Hjalti Gunnarsson
Hamarsheiði I	Guðbjörg Kolbeinsdóttir
Hamarsheiði I	Margrét Erlendsdóttir
Hamarsheiði I	Þorbjörg Eva Erlendsdóttir
Hamarsheiði I	Vigdís Erlendsdóttir
Hamarsheiði II	Erlendur Jóhannsson
Laxárdalur I	Högni Guðnason
Laxárdalur I	Kristín Bjarnadóttir
Laxárdalur II	Hörður Harðarson
Laxárdalur II	María Guðný Guðnadóttir
Minni-Mástungur	Finnbogi Jóhannsson
Minni-Mástungur	Ólafur Jóhannsson
Minni-Mástungur	Valdemar Jóhannsson
Minni-Mástungur	Ingigerður Jóhannsdóttir
Minni-Mástungur	Þorbjörg Jóhannsdóttir
Minni-Mástungur	Ingunn Sveinsdóttir
Minni-Mástungur	Sólveig Jóhannsdóttir
Skáldabúðir	Elli Runólfur Guðmundsson
Skriðufell	Ríkisfjárhirsla/Skógrækt rík.
Stóru-Mástungur I	Haukur Haraldsson
Stóru-Mástungur II	Sigrún Ásta Bjarnadóttir
Stóru-Mástungur II	Hörður Bjarnason

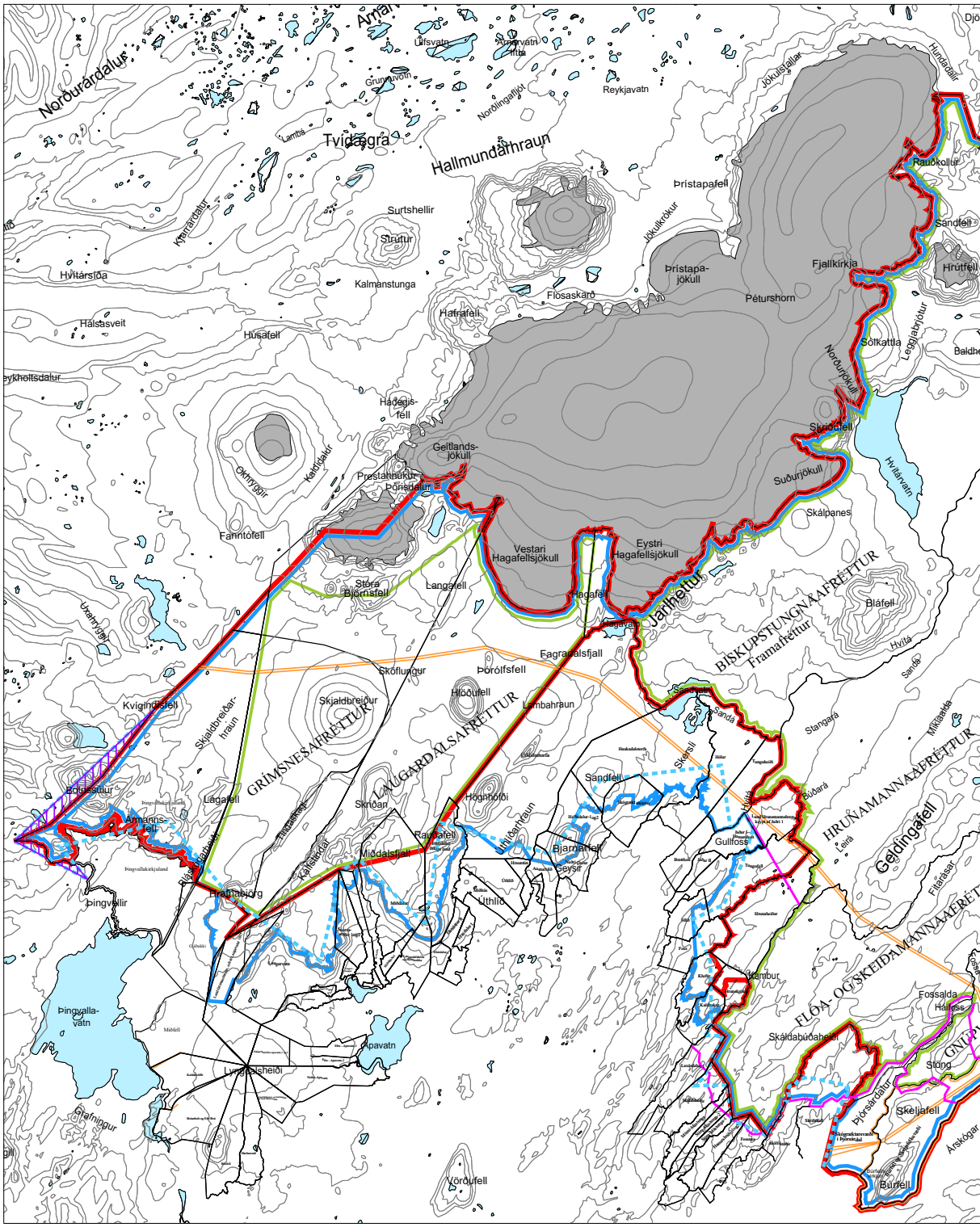
IV. Aðilaskrá (afréttur)

Austurhlíð	Steindór Stefánsson
Árnes	Gunnar Leó Gíslason
Árnes	Gerður Guðjónsdóttir
Árnes	Elín Sigurðardóttir
Árnes	Sigríður I. Sigurðardóttir
Árnes	Þorbjörn Sigurðsson
Árnes	Jón Sigurðsson
Árnes	Elsa Sigurðardóttir
Árnes	Steinunn Ástgeirsdóttir
Árnes	Magnea Ósk Gísladóttir
Árnes	Sigurjón Gíslason
Árnes	Guðmundur M. Bjarnason
Árnes	Einar Marel Bjarnason
Ásar	Halla Guðmundsdóttir
Ásar	Viðar Gunngeirsson
Ásbrekka	Tækja-Tækni ehf.
Ásbrekka	4T ehf.

Ásólfsstaðir 1	Sigurður Páll Ásólfsson
Ásólfsstaðir 2	Ólafur Hjaltason
Ásólfsstaðir 3	Árni Gunnarsson
Ásólfsstaðir 2	Brynjólfur Árni Mogensen
Ásólfsstaðir 2	Eiríkur Ingvar Þorgeirsson
Ásólfsstaðir 2	Gestur Þorgeirsson
Ásólfsstaðir 2	Guðmundur Þorgeirsson
Ásólfsstaðir 2	Kristján Guðmundsson
Ásólfsstaðir, skógrækt	Ríkisfjárhirsla
Bólstaður	Örlygur Sigurðsson
Breiðanes	Kristjana Bjarnadóttir
Eystra-Geldingaholt	Jón Ólafsson
Eystra-Geldingaholt	Inga Ólafsdóttir
Eystra-Geldingaholt	Guðmundur Sigurdórsson
Eystra-Geldingaholt	Hafdís Ólafsdóttir
Eystra-Geldingaholt	Jón Ólafsson
Fossnes	Hjalti Gunnarsson
Gunnbjarnarholt	Arnar Bjarni Eiríksson
Gunnbjarnarholt	Berglind Bjarnadóttir
Hagi	Sigrún Guðlaugsdóttir
Hagi	Kristmundur Sigurðsson
Hagi	Jóhanna Haraldsdóttir
Hagi	Sigurður Rúnar Andrésson
Hagi	Guðlaugur Ólafsson
Hamarsheiði 1	Guðbjörg Kolbeinsdóttir
Hamarsheiði 1	Margrét Erlendsdóttir
Hamarsheiði 1	Þorbjörg Eva Erlendsdóttir
Hamarsheiði 1	Vigdís Erlendsdóttir
Hamarsheiði 2	Erlendur Jóhannsson
Hamarsholt	Guðbjörg Kolbeinsdóttir
Hamrar	Eiríkur Jónsson
Hamratunga	Gnúpverjahreppur
Háholt	Margrét Steinþórsdóttir
Heiðarbrún	Gnúpverjahreppur
Hlíð 1	Tryggvi Steinarsson
Hlíð 2	Tryggvi Steinarsson
Hraunbú	Gnúpverjahreppur
Hraunhólar	Skaftholt, sjálfseignarstofnun
Hraunteigur	Gnúpverjahreppur
Hæll 1	Sigurður Steinþórsson
Hæll 2	Ari Einarsson
Hæll 3	Bjarni Einarsson
Hæll, Miðnes	Hjalti Gestsson
Kálfá, veiðihús	Gnúpverjahreppur
Klettar	Sigrún Margrét Einarsdóttir
Laxárdalur 1	Lilja M. Auðunsdóttir
Laxárdalur 1B	Högni Guðnason
Laxárdalur 2	Hörður Harðarson

Laxárdalur 2	María Guðný Guðnadóttir
Lækjarbrekka	Daði Viðar Loftsson
Lækjarbrekka	Bente Hansen
Lækjarbrekka, land	Bragi Hannesson
Lækjarbrekka, land	Ragnheiður Gunnarsdóttir
Löngudælaholt	Gnúpverjahreppur
Melhagi	Guðlaugur Ólafsson
Miðhús 1	Jón Helgason
Miðhús 2	Helgi Kristinn Marvinsson
Miðhús 2	Bergný Marvinsdóttir
Miðhús 2	Hafdís Marvinsdóttir
Miðhús 2	Sjöfn Marvinsdóttir
Miðhús 2	Kristrún Marvinsdóttir
Miðhús 2	Brynja Marvinsdóttir
Minna-Hof	Gestur Einarsson
Minni-Mástunga	Finnbogi Jóhannsson
Minni-Mástunga	Ólafur Jóhannsson
Minni-Mástunga	Valdemar Jóhannsson
Minni-Mástunga	Ingigerður Jóhannsdóttir
Minni-Mástunga	Þorbjörg Jóhannsdóttir
Minni-Mástunga	Ingunn Sveinsdóttir
Minni-Núpur	Guðbjörg Ámundadóttir
Minni-Núpur	Margrét Ámundadóttir
Móar	Halla Guðmundsdóttir
Móar	Viðar Gunngeirsson
Réttarholt	Magnús Jóhannsson
Réttarholt	Gnúpverjahreppur
Sandlækjarkot	Eiríkur Bjarnason
Sandlækjarkot	Margrét Eiríksdóttir
Sandlækjarkot 2	Strá ehf.
Sandlækur 1	Erlingur Loftsson
Sandlækur 2	Erlingur Loftsson
Skaftholt	Skaftholt, sjálfseignarstofnun
Skarð	Jón Áskell Jónsson
Skarð	Fasteignir ríkissjóðs
Skarð	Sigurður Björgvinsson
Skáldabúðir	Elli Runólfur Guðmundsson
Skriðufell	Ríkisfjárhirsla
Steinsholt 2	Gunnar Örn Marteinsson
Stóra-Hof 1	Trésmiðafélag Reykjavíkur
Stóra-Hof 2	Gnúpverjahreppur
Stóra-Mástunga 1	Haukur Haraldsson
Stóra-Mástunga 2	Sigrún Ásta Bjarnadóttir
Stóra-Mástunga 2	Hörður Bjarnason
Stóri-Núpur	Ólafur Jóhannsson
Stóri-Núpur	Valdemar Jóhannsson
Stóri-Núpur 1	Ólafur Jóhannsson
Stóri-Núpur 2	Valdemar Jóhannsson

Stóri-Núpur 3	Ingigerður Jóhannsdóttir
Stóri-Núpur 4	Finnbogi Jóhannsson
Stóri-Núpur 5	Þorbjörg Jóhannsdóttir
Stóri-Núpur 1	Ingunn Sveinsdóttir
Stóri-Núpur 2	Katrín Briem
Stóri-Núpur 3	Brynhildur Briem
Stóri-Núpur 4	Ólöf Briem
Stöðulfell	Oddur Guðni Bjarnason
Vestra-Geldingaholt	Sigfús Guðmundsson
Víðihlíð	Sigríður Jóhannsdóttir
Víðihlíð	Guðbjörg Kolbeinsdóttir
Víðihlíð	Þorbjörg Eva Erlendsdóttir
Víðihlíð	Vigdís Erlendsdóttir
Víðihlíð	Margrét Erlendsdóttir
Þjórsárholt	Árni Ísleifsson
Þjórsárholt	Helga Óskarsdóttir
Þjórsárholt	Elísabet Jónsdóttir
Þjórsárholt	Haukur Kristófersson
Þrándarholt	Þrándur Ingvarsson
Þrándarholt 1	Sverrir Andrésson
Þrándarholt 1	Steinunn Ingvarsdóttir
Þrándarholt 1	Þrándur Ingvarsson
Þrándarholt 1	Guðlaug Ingvarsdóttir
Þrándarholt 1	Ingvar Hafsteinsson
Þrándarholt 1	Hafdís Guðrún Hafsteinsdóttir
Þrándarholt 1	Ásbjörn Kristinsson
Þrándarholt 1	Helga Sigurðardóttir
Þrándarholt 1	Anna Dóra Steinþórsdóttir
Þrándarholt 1	Ari Freyr Steinþórsson
Þrándarholt 1	Þröstur Ingvar Steinþórsson
Þrándarlundur	Þrándarlundur sf.
Ölmóðsey	Helga Óskarsdóttir
Ölmóðsey	Elísabet Jónsdóttir
Ölmóðsey	Haukur Kristófersson

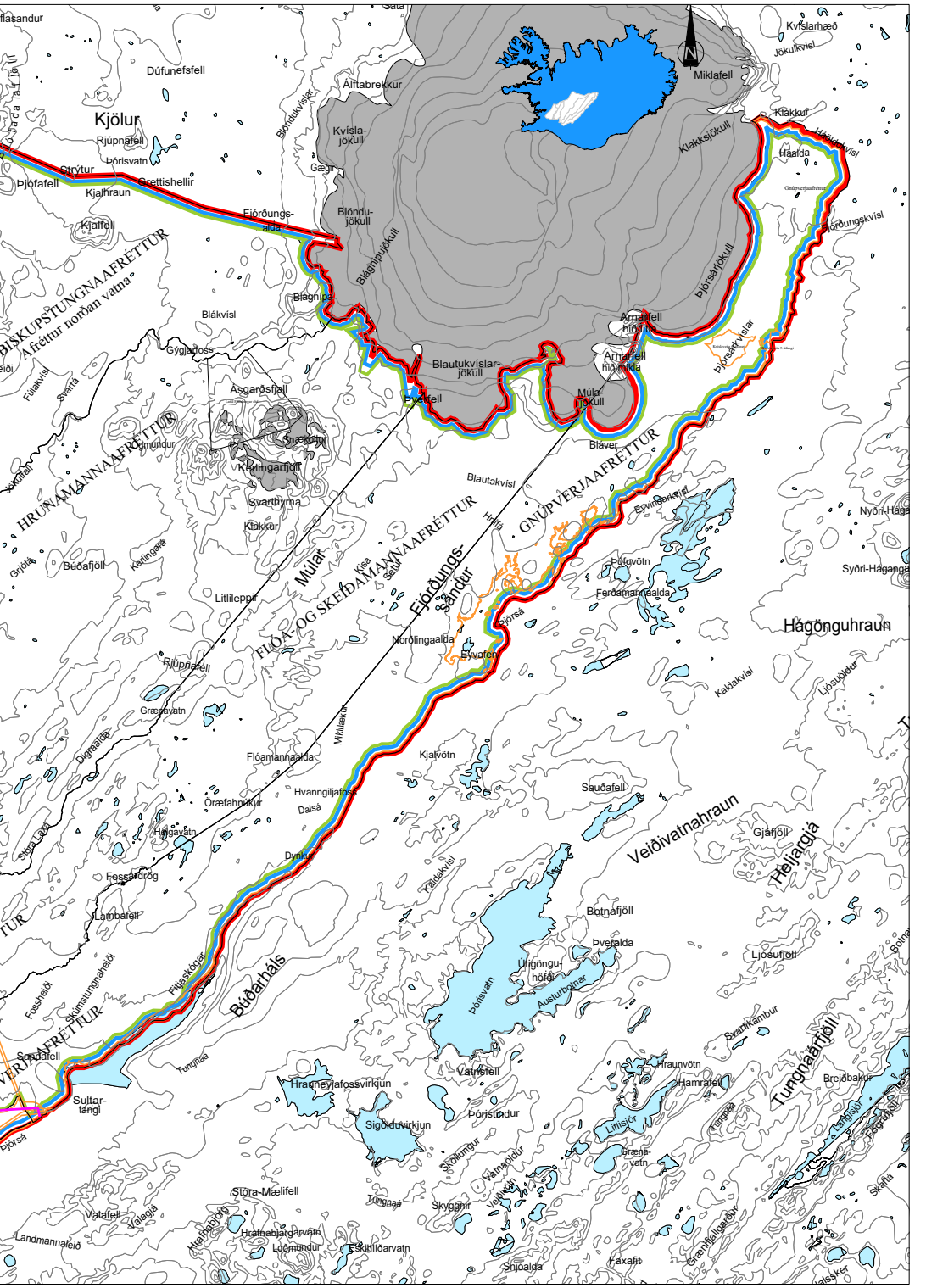

ÞJÓÐLENDULÍNA

Mál nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7/2000 í ÁRNESS SLU.

Þjóðlendulína óbyggðanefndar
Afréttarlína óbyggðanefndar
Kröfulína jarðeigenda
Aðalkröfulína ríkisins
Varakröfulína ríkisins
Kröfulína Landsvirkju

Grunnkort: Birt með leyfi Landmælinga Íslands L02030013

Krafa um svæði sem er ekki til meðferðar

Afréttargirðingar

Mælikvarði :ekki kvarða Dags. 21. mars 2002 Teikning nr. -02 Verknúmer 201-035

LANDFORM ehf

LANDSLAGSARKITEKTAR FÍLA, Austurvegur 6, 800 Selfoss, s/482 4090, fax/482 3542, netfang: landform@landform.is